

I fäders och mödrars spår -
landsortsungdomars vuxenblivande och
identitetsutveckling i ett
livsformsperspektiv

Christer Jonsson

© 2010 Christer Jonsson
ISSN: 1650-4313
ISBN: 978-91-975405-9-9
Göteborg Studies in Sociology No 44
Department of Sociology
University of Gothenburg

This book was typeset by \LaTeX and the koma-script package
Font: Bitstream Charter
Print: Intellecta Infolog, Göteborg 2010.

Abstract

Title: Following in their Father's and Mother's Path: Young people's steps to adulthood in a Swedish municipal community from a life form perspective.

Language: Swedish with an English summary, 287 pages.

Author: Christer Jonsson

Doctoral Dissertation at the Department of Sociology, University of Gothenburg, Box 720 SE-405 30 GÖTEBORG, Sweden

ISBN: 978-91-975405-9-9, ISSN: 1650-4313

Gothenburg 2010.

This dissertation examines young people, aged 16-24, their life expectations and steps towards adulthood. Life form analysis of their families plays a central role in understanding how social and cultural reproduction continues in traditional class-patterns in Swedish late modern society during the 1990's. Theories of the 'individualized society' are considered to have less validity for interpreting how these young people look at different aspects of their everyday lives. In this study, five groups (types) of young people are distinguished. Four types demonstrate discernible patterns related to the career life form and the wage-labour life form. The young people with this two life-orientation were then separated according to gender for further interpretation. The fifth group of young people seems to be less connected with cultural socialisation in the family; their every-day engagements and their life expectations are devoted to a special interest. The empirical study, grounded in semi-structured interviews, focuses on growing-up in a Swedish rural community. Data was collected during a turbulent time in Swedish society. The first occasion of data collection took place at the beginning of the 1990's when entering adult society had a relatively low threshold. The second occasion, the follow-up study some years later, took place when the unemployment rates of the 1990's economic crises had reached their summit. This societal changes complicated, particularly for the wage labour-oriented, young people's integration into adult society.

Keywords: Youth, young people, life form, life expectations, social and cultural reproduction.

Innehåll

Förord	9
1 Det sociologiska problemet Vuxenblivandet i föränderliga tider	15
Äldre mönster för social och kulturell återväxt lever kvar	15
Från reglerad välfärdsstat till otrygghetschock	16
Från stabila uppväxtvillkor till krisårens komplikationer	18
Syfte och teman gällande Östadsstudien	20
Problematiseringar av vetenskapliga förhållningssätt	20
Sentida individualiseringsteorier och Hollingsheads tidiga tonårsstudie	21
En syntes av strukturfunktionalistiska och interaktionistiska teorier .	30
Familjens livsform och vanor grunden för kulturell socialisation	31
Upplevelse av invanda sammanhang i sentida samhällen	31
Innehåll i de följande kapitlen	33
2 Att vara ung i Sverige vid 1900-talets slut: Sverige i globala strömningar	35
Sex teman om unga, med belysning på sista fjärdedelen av 1900-talet . . .	36
En summering	52
3 Perspektiv på vuxenblivandet	55
En genomgång av svenska avhandlingar från ömse sidor av 1990-talets krisår	55
Unga män oftast i förgrunden	55
Uppväxtår och vuxenblivande i lokala miljöer	56
Arbetsliv och identitet under förändrade samhällsbetingelser	62
Tonåren som andra chans i självidentitetens utveckling	65
Kvinnliga avhandlingsförfattare på 2000-talet	70
4 Livsformer, kulturella processer och identitetsutveckling	79
Teoretiska utgångspunkter	79
Inledning	79
Danska strukturella livsformsanalyser	80
Svenska pragmatiska livsformsanalyser	83
Utmärkande drag hos livsformerna	84
Självständighetens livsform	85
Lönearbetets livsform	85
Karriärbunden livsform	86
Kultur och livsform	87
Identitets- och habitusbegreppet	90
En tankefigur underlättar överblickar	97
5 Studiens genomförande	99

Inledande diskussion	99
Bakgrunden till Östadsstudien	101
Teoretiska val och metod	102
Temat och frågeguide tar form	102
Hur informanterna utvaldes och överväganden inför intervjuerna	104
Intervjuernas genomförande	106
Begrepp och kategorier	109
Uppföljningsstudien och insamlandet av kommunfakta	113
Summerande reflektioner	114
Trådar knyts samman i mitt metodologiska perspektiv	115
6 Att leva i Östad	117
Inledande ord och miljöbeskrivningar	117
Från marknadsplats till industriort	118
Från industriort till den lokala välfärdsstatens tillväxt	120
Vid porten till 1990-talet var Östad kvar i den äldre infrastrukturen	121
Vuxenblivandets villkor i Östad	123
Eget boende dyrare för Östadsungdomar	124
Unga på arbetsmarknaden före och under sysselsättningskrisen	125
Fritidsutbud och umgängesmönster i olika former	126
Sammanfattning	129
7 Ung i Östad	131
Året före sysselsättningskrisen	131
Tonårsflickor inriktade på karriärlivsformen	132
Fritidens karaktär och flickornas syn på framtiden i fördjupning	135
Umgänge i privata sfärer hellre än framträdanden på offentliga arenor	138
Estetisk utövning vänd mot finkultur och personliga upplevelser	139
Identitetsupplevelser på tvärs med uppväxtortens villkor	140
Karriärorienterade tonårspojkar	142
Breda kamratumgängen lever kvar i gemensamma intressen	145
Avancerade estetiska tillägnanden framträder inte hos pojkarna	147
Identitet anpassad för att vara hemtam i olika miljöer	148
8 Lönearbetsorienterade unga män	151
Inledning	151
Studier väljs bort, nuet viktigare!	152
Att vara flera i aktiviteter ger kollektiv prägel åt umgänget	157
Estetisk konsumtion som avkoppling för stunden	159
Självidentiteten djupt förankrad till orten, det förgångna och nuet	160
Familjeinriktade unga kvinnor	162
Tudelningsen mellan könen i lönearbetets livsform	162
Föräldrar och släkt ses med nya ögon, umgänge på föräldraskapets grunder	166
Utövändet av tonårsstilar passerat och mediekonsumtion i huvudfåror	167
Familjekvinnor visar en integrerad självidentitet	168
Unga hängivna ett intresse	170

Studieval med blickar på det brinnande intresset	170
Dygnsschemat bestäms av intresset och kamratsamvaron i andra hand	171
Livsstil och identitet utvecklas i samklang med intresset	172
En summering av de ungas liv i Östad före samhällskrisen	174
Livsformernas återväxt i det hela en oproblematiserad fråga	174
9 Östadsungdomarnas fortsatta steg till vuxenlivet och sysselsättningskrisens konsekvenser I	177
Förändrade teoretiska och metodologiska fokus i uppföljningsstudien	177
Rebecca – karriärinriktad, uppvuxen i en tjänstemannafamilj med hög utbildning	177
Jakob – karriärorienterad, uppväxt i en tjänstemannafamilj med hög utbildning	182
Peter – karriärinriktad, uppväxt i en tjänstemannafamilj där fadern har en kort eftergymnasial utbildning	186
Helena – karriärinriktad, uppväxt i en tjänstemannafamilj vars föräldrar har korta eftergymnasiala utbildningar	191
Lena – vissa karriärambitioner, uppväxt i en arbetarfamilj med få utbildningsår	196
10 Östadsungdomarnas fortsatta steg till vuxenlivet och sysselsättningskrisens konsekvenser II	203
Anna – ombytliga levnadsinriktningar, uppväxt i en ombildad familj vars föräldrar har få utbildningsår	203
Mikael – lönearbetsorienterad, uppvuxen i en arbetarfamilj med få utbildningsår	207
Robert – en ungdom i lönearbetets livsform med uppväxten i en lågutbildad arbetarfamilj	212
Annika – intressebesjälad tonåring, uppväxt i en högutbildad tjänstemannafamilj	218
Johan – intressehängiven, uppväxt i en tjänstemannafamilj vars fader har få utbildningsår	222
11 I fäderns och mödrars spår: Framträdande mönster ur etnografin	229
Livsformsperspektivet och vuxenblivandet	229
Familjens vardagspraktik och kapitalvolymen avspeglas i de ungas livsvägar	230
Tonårsflickor låter sig inte hindras av relationen med pojkvännen	231
Manliga ungdomar gör karriär på den lokala arbetsmarknaden	232
Önskemål om ett högre deltagande i barnets uppväxt hos tonårspojkar	233
Karriärorienterade tonårsflickor upplevde ett främlingskap till orten	234
Sysselsättningskrisen och otrygghetschocken skapade problem	235
Behovet av nya utbildningsformer och attraktiva studiestöd	237
Självidentiteten förankrad i det egna huset eller i yrkeskarriären	238
Om familjens utbildningskapital och de ungas utvecklingskrav	240
Den individuella mognaden präglar vuxenblivandets former	240
En lugnare identitetssammansmältning före sysselsättningskrisen	242

En krisartad upplevelse av självidentiteten under sysselsättningskrisen	244
En slutkommentar om ungdomsforskningens dilemma	245
12 SUMMARY	249
Following in their Father's and Mother's Path	249
Introduction	249
Theoretical Standpoints – Life forms and Socio-cultural Reproduction	249
Aims and Objectives	250
Contents and Theoretical Outlines of the Five Introducing Chapters .	250
Descriptions and Reflexions from the Ethnographic Study	252
13 KÄLLFÖRTECKNING	255
14 BILAGA: FRÅGEGUIDER	269

Förord

Under några månader 2001 delade jag tid och samvaro med släkten på Fiji. Där som här är regelbundenheten i den sociala gemenskapen och vardagens vanor grunden för det vi kallar identitet. Ändå bör sociologiska grundsatser problematiseras när vi jämför utomeuropeiska traditionsbundna kulturella mönster med moderna europeiska välfärdssamhällen. Detta handlar bland annat om de olika villkor som under de ungas uppväxtår formar hur de själva *upplever* vad som är möjligt att förverkliga senare i livet. För att börja med Fiji: Såväl för det mer moderna livet i huvudstaden *Suva* som för byn med sin semitraditionella vardagskultur var helgens sammankomst den sociala knutpunkten för den vittförgrenade släkten. I byn var religionen och relationerna inom klanen alltså viktiga grundvalar i invånarnas liv. Fortfarande var det ovanligt att man tog del av massmediernas innehåll. På både ställena verkade dessa helgsammankomster ha mindre betydelse för att med traditionella seder bevara och bekräfta de kulturella identiteter som annars riskerade gå förlorade. Samvaron upplevdes av dem själva snarare som en kravlös avkoppling från vardagen eller som en fritid som inte så mycket begränsade vad man kunde göra. En underliggande mening med den sociala gemenskapen tycktes just vara att samla energi för att under resten av veckan gå egna vägar i livet tillsammans med de närmaste familjemedlemmarna. Denna form av individualisering har uppstått i ett samhälle som sedan lång tid utvecklats i riktning mot ett modernt västerländskt samhälle, där det är möjligt att identifiera sig med många individer av olika slag, vare sig man är närmare bekant med dem eller ej. Denna släkt har lärt sig att sedan lång tid såväl leva med som hantera vad Gunnar Gillberg (2010) i sin avhandling *Individualiseringens villkor* benämner *kontextuell diskontinuitet* som handlar om hur unga vuxnas föreställningar formas i det moderna klassamhället. Mitt exempel från Fiji pekar på att det också finns andra samhällen som under lång tid haft detta tillstånd av rörlighet, något som påverkat relationerna mellan olika generationer och avsatt spår i de ungas socialisation och identitetsutveckling.

Hos en släkt på Fiji fanns ett brett rollgalleri av vuxna att identifiera sig med för de unga, från Christina och Isla som båda hade en universitetsexamen och Bridge som var bankdirektör till *bubu* Anna Maria och *bubu* Berra, två mormödrar som hade levt i dryga sjuttio år i sin hemby på ön *Ovalau*. Trots gemensamma rötter i hembyn hade barnen och de andra släktingarna utformat olika livsåskådningar och skilda vardagsliv. Dessa skillnader mellan generationerna i hur de lever sina liv är naturliga i ett land som genomgår en hastig modernisering. Men detta är inte hela förklaringen. Det finns även andra faktorer som bidrar till dessa variationer, inte minst tryggheten i den kravlösa gemenskapen med många personer som ger utrymme för fler livsmål att välja mellan än enbart föräldrarnas förväntningar. En annan faktor på Fiji som var förvånade var att könsrollerna inte var så fastlåsta som man kunde tro. Exempelvis kunde en av sönerna i familjen ta på sig rollen som upppassare med kvinnliga sysslor utan någon märkbar reaktion från andra släktmedlemmar. När byskolan hade sin

terminsavslutning var flera scener i de föreställningar som eleverna själva framförde könsrollernas överskridande. Även om detta kanske inte kan kallas ett experimenterande med identiteter så verkade de unga fijianerna i varje fall ha en tämligen lekfull inställning till det biologiska könets relativitet.

En annan intressant jämförelse kan göras utifrån den treåriga och charmfulla Fionas första uppväxtår. I psykologisk och kulturell mening torde hon vara relativt lite präglad av relationen i den egna kärnfamiljen, i varje fall jämfört med ett lika litet barn i en svensk familj. Efter spädbarnstiden och under de tidiga uppväxtåren bodde hon hos och sköttes om av sin mormor och sina mostrar för att avlasta modern så att hon orkade med omsorgerna om en ny baby och hade tid för sex äldre barn. Ett annat exempel var tonåringarna Petero och Yohanni som såg sig själva som bröder trots att de inte hade samma biologiska föräldrar. Här var det samhörigheten inom klanen som gjorde att såg sig som bröder. Deras fick upplevelser och erfarenheter genom umgänget med jämnåriga i byn mer än genom samvaron i kärnfamiljen. Mitt intryck var att den kulturella påverkan på de unga från föräldrarna inte alls var lika tydlig som en västerländsk sociolog kunde förvänta sig när de unga *själva* fick uttrycka sina framtidsplaner och livsönsknningar. Föräldrarnas roll som sociala och kulturella förebilder föreföll spela en relativt liten för unga fijianer. Istället framstod framtiden som relativt öppet för dem, i synnerhet när de tänkte på sina utbildningar. Frågan om hur de ville att deras framtid skulle bli kunde ställas till många som en vanlig artighetsfras. Unga fijianer föreföll sammanfattningsvis vara mindre påverkade av den egna familjens kulturella inflytande än vad jag hade fann i min egen studie av svenska landsortsungdomar.

Forskning om moderna europeiska välfärdsamhällen visar ett starkt samband mellan familjebakgrund och utbildningsnivå. Detta kan kopplas till en beskrivning av kärnfamiljens ökade isolering i moderna samhällen. Kontrasten mellan unga fijianer och unga i en svensk landsortskommun visar bland annat vilken olika betydelse skolan har för dem. De olika förväntningarna på vad livet skall innehålla beror på olika mönster i de nära sociala relationerna och vilken betydelse olika former av kapitalresurser har på skolprestationer. I förlängningen handlar detta om skolan som en social sorteringsmekanism och samhällets sociokulturella uppdelning i sin helhet.

Vittförgrenade sociala relationer bland unga på Fiji medförde förmodligen att de ungas föräldrar inte hade samma betydande roll som jag fann gällde för svenska landsortsungdomar i 1990-talets början. Detta medförde att unga fijianer under lektionerna i skolsalen var mindre belastade av den kulturella präglingen och av sociala resurser förknippade med kärnfamiljen. Jämfört med svenska ungdomar bar unga fijianer på ett mindre psykologiskt, kulturellt och socialt arv från sin familj när de skulle möta vuxenlivet. Hos unga i Östad tycktes föräldraförbindelserna ge ett större utslag som antingen hämmade eller stimulerade skolkarriärer och yrkesval.

En annan aspekt jag funderat över när jag på nytt satte igång avhandlingsskrivandet var om att mina teman skulle bedömas föråldrade i sociologisk forskning. Snart märkte jag att mitt perspektiv sammanföll med en ny våg från 2000-talet i forskning om ungas liv. Synen på de unga som kulturellt friställda och individualiserade i sina identiteter hade tonats ner. Många sociologer betonade åter klassbakgrund och att de unga upplever sin livsvärld som påverkad av en överförd kultur. Slutorden i Gunnar Gillbergs avhandling (2010:196) *Individualiseringens villkor* sammanfattar möjligen bäst en sentida utveckling där klasssamhällets yttre betingelser har eroderat, men där

samtidigt den socialisation som familjen tillhandahåller har blivit mer betydelsefull och lett fram till en mer *individualiserad* klassjämlighet än vad situationen var vid decennieskiftet 1980/1990.

Sedan början av 1990-talet har det svenska samhällets ojämlikhet i livsvillkor efter klass, kön och ålder, uttryckt i sociala och ekonomiska resurser, fortsatt att öka, inte minst nu år 2010 i ljuset av finanskrisens verkningar. Under 2011 beräknas ungdomsarbetslösheten stiga till 35 procent enligt Svensk Näringsliv. Det verkar som om samma situation upprepas som gällde min studie med hög arbetslöshet, särskilt för unga i landsortskommuner.

Efter så många år är det också många som jag har att tacka för att detta arbete har nått fram till en slutpunkt. Självfallet skall mina informanter från Östad ha de djupaste tacken som ställt upp och bjudit in mig i sina vardagsvärldar i dubbel bemärkelse. Utan Er välvillighet och engagemang att berätta om Era liv – och vad jag tänka mig åtminstone under de första intervjuerna i försök att svara på alltför abstrakta frågor – så hade inte detta arbete alls funnits. Hoppas att det gått bra för Er i livet sedan dess, och att jag på något sätt kan återbördä mina reflektioner från senare år. Ni har även berikat mina erfarenheter på många sätt utöver att vara informanter i en studie.

I detta tack inräknas de nyckelpersoner inom olika verksamheter jag intervjuat i Östad samt personalen på Stadsarkitektkontoret – inte minst konsulten och arkitekten SAR Peter Säarg som förmedlad finansiering från Bygghälsorådet och Svenska Kommunförbundet för att fördjupa sociala aspekter i kommunens långtidsplanering.

I den tidiga fasen var prefekt Hilda Lennartsson och docent Hans Lindfors ett ovärderligt stöd i många avseenden. Övriga deltagare i projektets referensgrupp som prof Per Sjöstrand och docent Jan Carle bör få beskärda delar av detta tack. I minne är också gemensamma trevliga utflykter till Östad.

Prof Thomas Johansson och prof Sven-Åke Lindgren har vid seminarier och i noggranna genomläsningar bidragit med nyttiga synpunkter. Under senare år har prof Abby Peterson ägnat stort intresse åt att granska min text. Utan hennes distinkta kommentarer hade inte nödvändiga förbättringar och omredigeringar av mitt manus blivit gjorda. Överhuvudtaget är jag tacksam med att flera företrädare för sociologiska institutionen i Göteborg inte tröttnat på mina försök. Jag har kunnat komma tillbaka med mer eller mindre – ibland med betoning på mindre – genomarbetade utkast under åren. En eloge skall professor Bengt Furåker ha för ett oförtröttligt tålamod att rätta ut krångliga meningar i min text. Under slutfasen har prof Per Månson generöst givet sitt stöd i språkgranskningar och redigeringar av mitt manus – vilket säkert tärt på övriga engagemang både på sociologen och i privatlivet.

Peter Lewis och Marianne Schön har vid olika tillfällen och i skilda avseenden trätt in som värdefulla språkgranskare.

Resan har varit lång från mina första förarbeten under 1989 tills nu. På det personliga planet har jag har många att tacka för mitt liv blivit ljusare (och åtminstone inte uttalat tvivlat på att jag någon gång skall bli färdig med min avhandling – i vad som under långa och många perioder kan tyckas ha varit ett evigt sisyfosarbete). Listan skulle bli alltför lång, och kanske för personligt hållen, för sådana erkännan-

den och tack i detta sammanhang. Jag hoppas att jag under detta år får tillfällen att återknyta kontakter och komma med mina personliga tack, och höra mig för hur Era liv har varit sedan den senaste kontakten.

Göteborg den 26 maj 2010

Christer Jonsson

”Om jag skulle leva i hundra år i ett annat land, så skulle jag aldrig känna att jag hade rötter i det landet. Det är i barndomen som man blir den man är och sedan kan man bara plocka vissa saker till sig. Men det är inte samma sak, grunden finns i ett land. Man kan tycka om, känna för många saker, med det som är djupare finns bara där man växte upp”

Savos, grekisk konstnär

Ur Monica Adamssons Återvändandet. Malmö 1980.

1 Det sociologiska problemet

Vuxenblivandet i föränderliga tider: Centrala teman och tankelinjer

Äldre mönster för social och kulturell återväxt lever kvar

Denna avhandling handlar om ungdomars vardag, identitetsupplevelser och väg in i vuxen världen i en svensk landsortskommun under 1990-talet. Från en utsiktspunkt ett decennium in på 2000-talet har de etnografiska skildringarna i kapitel 6 närmast en prägel av nutidshistorisk reflektion. Man kan nu se att de första åren på 1990-talet innebar ett vägskafl i den svenska samhällsutvecklingen. Under denna tid destabiliserades arbetsmarknaden jämfört med föregående årtionden (SCB-rapport 1997; SOU 2000:3).

Ungdomar är särskilt utsatta för yttre förändringar. De riskerar att bli de första som marginaliseras på olika samhällsarenor i ekonomiska kristider (Furlong & Cartmel 1997). Den allt längre uppväxttiden i nordvästra Europa har en lång historia. Det existerar ett historiskt arv i det att ungdomsåren verkar som tånjbara levnadsår för reglerandet av samhällets sociala struktur (Gillis 1974; Mitterauer 1986/1991). Denna samhällsbild av ungas situation har vid flera tillfällen under 2000-talet tydliggjorts i politiska synsätt i Europa; i Sverige finns bland annat centerpartiets förslag om sämre anställningsvillkor för ungdomar. Även om det inte beror på "illvilja" hos politiker verkar det vara en "naturlig föreställning" hos dem att de unga skall utgöra en buffert för att skydda äldre på arbetsmarknaden och bevara en social jämvikt i samhället.

Min studie kan användas av andra sociologer och etnologer som vill undersöka samhällets utveckling och upptäcka dess seglivade kulturella mönster. Ekonomiska kriser tycks upprepa sig – nu med en ännu mer dramatisk verkan i en allt tydligare globaliserad ekonomi. Inför 2010 står unga inför en liknande situation som under 1990-talets krisår. Vidare pekar jag på betydelsen av individuella utvecklingsfaser för ungas vuxenblivande och identitetsutveckling. Min avgränsning är att beskriva och tolka unga individer i levnadsperioden från mitten av tonåren till att de kan betraktas som unga vuxna vid tjugofyra år.

Det är lika viktigt nu som under föregående decennier att belysa samhällets sociala och kulturella reproduktion genom att skildra de ungas uppväxt inom olika livsformer. Målet om en jämnare social fördelning i högre utbildningar har inte infriats i den utsträckning som politikerna önskat (Göteborgs-Posten 17/5-00). Även idag finns ett starkt samband mellan uppväxtfamiljens resurser och de ungas framtidsaspirationer. Under uppväxtåren förmedlas och förstärks barnets och tonåringens inställningar genom, vad sociologer kallar, skolans fördolda funktioner (Bourdieu & Passeron 1970/1990; SOU 2001:55). Familjens livsform och dess sociala och kultu-

rella kapital har fortfarande ett stort inflytande på hur övergången till vuxenvärlden utformas (Trondman & Bunar 2001). I huvudsak finns samma mönster i skolvalen. Inom tjänstemannafamiljer, där föräldrarna har en medellång eller hög utbildning, väljer tonåringar i regel ett högskoleförberedande program. Med detta större utbildningskapital går de ofta vidare till högskolor och universitet – numera också i högre utsträckning till utbildningar utomlands. Unga från arbetarhem väljer i högre grad ett yrkesförberedande program, även om fler teoretiska ämnen nu har lagts till dessa utbildningar. Betydligt färre av dessa går vidare till högskolestudier med hög social status, och därefter till välbetalda yrken (SOU 2003:92). Att välja en praktisk utbildning kan ur vissa synvinklar anses vara ett rationellt val om vi ser på arbetsmarknadens segmentering och inflationen i högre teoretiska utbildningar (Olofsson 2003). Samhällspolitiska mål om att leda in majoriteten av ungdomar i högskoleutbildningar förs många gånger oreflekterat in i offentliga utredningar, där samhällsforskare bidrar med sina kunskaper. Alvesson (1999) kritiserar föreställningar som han liknar vid utbildningsfundamentalism.

Grundmönstren för stegen in i vuxenvärlden har inte ändrats, men allmänt har övergången fördröjts och fler unga lever nu under osäkerhet. Ovissheten gäller särskilt att unga har svårt att få ett fast jobb efter tonåren och under längre tid även senare. Detta hinder flyttar fram eget boende och familjebildning (SOU 2000:3; Bygren et al 2005).

Ett livsformsperspektiv neutraliserar omdömen om kvaliteten i olika livsföringar. I mitt perspektiv behöver den skeva sociala fördelningen i utbildningsval inte påverka chanserna till ett rikt och uppskattat liv vare sig under uppväxtåren eller i vuxenlivet. Min forskning syftar till att förstå de ungas vardag, föreställningar och livsstrategier utifrån deras egenupplevda förnuft (jfr von Wright 1986/1993:20ff om att begripa livsformer). En utgångspunkt är att unga följer efter de livsmönster som uppväxtårens erfarenheter gett dem. Dessa införlivade förhållningssätt upplevs som höga trösklar att välja bort vid valet av livsväg (Berger & Luckman 1966/1977:180ff; Skeggs 1997/1999:20ff; Brembeck 1998:35f; Trondman & Bunar 2001 om känslö-strukturer).

På vägen till vuxenvärlden möter unga olika arenor formade av den sociala strukturens fördelningar av makt och resurser mellan klasser, kön, ålder och etnicitet. Denna introduktion har lyft fram några teoretiska utgångspunkter för hur sociala och kulturella processer verkar i vårt samhälle. För att belysa dessa teman kommer jag i denna studie att ge exempel på föreställningsvärldar och vägar till vuxenlivet hos unga i en svensk landsortskommun vid början av 1990-talet.

Från reglerad välfärdsstat till otrygghetschock

Många forskare uppfattar 1970-talets mitt som vändpunkten i de avancerade västländernas utveckling. Den nya kursen innebar att nationalstatens roll i skapandet av social välfärd och ekonomisk tillväxt försvagades (Gough 1979/1985; Lash & Urry 1987, 1994; Harvey 1990; Crook et al 1992). Att se att europeiska länder från och med 1970-talet i högre grad än tidigare var utsatta för transnationella ekonomiska rörelser och nya politiska strömningar ger en bredare infallsvinkel för att förstå de

ungas situation.¹ För Sveriges vidkommande var det närmast 1990-talet som markerade tydliga förändringar i sociala, ekonomiska och politiska grundvalar. Esping-Andersen (1990:183) nämner politiska beslut som en orsak till att vårt land kunde behålla en låg arbetslöshet även under 1970- och 1980-talen. Utbyggnaden av den skattefinansierade sociala servicesektorn fortsatte under dessa år. Dessutom kvarstod generösa statliga företagsstöd som höll uppe sysselsättningen. Principen om generella välfärdssystem utsträckta till alla inkomstgrupper legitimerade färdriktningen, trots att finansiella obalanser gällde även vår nation. Enligt Therborn (1991:255f) var den svenska välfärdsstaten inte utsatt för samma politiska omdaning som i andra västländer. En stark konsensus fanns inom svensk politik om välfärdssystemen och det offentliga ansvar, trots skiftande regeringar från 1970-talet och framåt (se även Gould 1996).

Runt 1990 skedde en kraftig stagnation inom flera samhällssektorer. Avstannandet skall kontrasteras mot en stadig välståndsökning sedan andra världskrigets slut. De nationalekonomiska räkenskaperna visade under epoken endast smärre utplanande hack vid cykliska lågkonjunkturer. Mot denna bakgrund förstår vi uttrycket att 1990-talets inledning blev en "otrygghetschock" för landets invånare (SCB-rapport 1997, s 9). Konsekvenserna blev mest påtagliga för dem med små socioekonomiska resurser. Svensk forskning är oense om i vilken utsträckning välfärdssamhället urholkades under 1990-talets första hälft. Marklund (1997) hävdar att de sociala trygghetssystemen förblev relativt intakta i sina grundformer, men att ersättningsnivåer sänktes. Furåker (1994) förhåller sig avvaktande till påståendet att ett systemskifte genomfördes i Sverige under tidigt 1990-tal. Han pekar dock på en förändrad styrkebalans mellan borgerlighet och arbetarrörelse beroende på en ökad internationalisering av svensk ekonomi.

Den sysselsättningskris som följde på de ekonomiska problemen blev djup. Arbetslöshetstalen under 1990-talet första hälft saknar motstycke i tidigare konjunkturnedgångar efter andra världskriget. De höga arbetslöshetstalen kan bara jämföras med 1930-talets vittomfattande depression. Under perioden 1950-1990 varierade arbetslösheten mellan två och fyra procent i EFTA-länderna, inräknat Sverige. Efter 1990 skedde en hastig uppgång till cirka åtta procent (The OECD Jobs Study, 1994, s 10). Välfärdssamhällets grundidéer om full sysselsättning och social trygghet åt alla medborgare förlorade i trovärdighet. Försämrade sociala skyddsnet ledde dock fram till ett utbrett krismedvetande som yttrade sig i uppslutning runt den äldre samhällsmodellen. Förändringar i svenskarnas välfärd och värderingar visar många sidor som inte är entydiga. Flera samhällsforskare beskrev därför inte välfärdssamhällets tillbakagång i samma dramatiska ord som i den politiska debatten (Svallfors 1996; IMU-testologen 1993). Med facit i hand kan man ändå slå fast att välfärdssystemen inte återfått de nivåer som de hade före krisen (SOU 2000:3). Särskilt märkbart var att välfärden på lokal nivå skars ned. Kommunerna fick betydligt snävare ekonomiska ramar att fördela till olika verksamheter. Detta medförde att de unga drabbades hårt av offentliga nedskärningar (Ungdomsstyrelsen 1996). Dessa förändringar satte tydliga spår i de ungas vardag och i vuxenblivandets villkor. Den tvära omkastningen vid 1990-talets inledning märktes mest påtagligt i arbetslöshetstalen för ungdomar.

¹Jag reserverar mig emot den etnocentriska synen på att se just vår tid som utmärkt av globala rörelser. Jfr, Wallerstein (1966); Braverman (1974/1977:217); Said (1978/2001) och Hochschild (2005/2006) om den tidiga kapitalismens nätverk uttryckt i kolonialismen.

Denna beskrivning utgör en ram för att belysa vägen till vuxenvärlden bland unga i en svensk landsortskommun. I kapitlet "Ung i Östad" väver jag samman levnadsberättelser om ungas vardag och framtidsförväntningar med beskrivningar av de lokala villkoren: Hur påverkade de yttre förhållandena hur unga såg vägen till vuxenlivet? Livsformsperspektivet betonar hur vardagsvillkor och skillnader mellan könen ger förutsättningar för kulturella identiteter och livsstrategier för både äldre och unga (Björnberg 1980; Bäck-Wiklund & Lindfors 1990; Friberg 1990; Jacobsen & Karlsson 1993). Perspektivet hävdar därför inte de ungas identitetsutveckling endast avser en speciell och från andra åldrar avskild uppväxtperiod, utan lyfter fram hur kulturella föreställningar grundas redan före tonåren. Det teoretiska synfältet vidgas av att man skiljer på hur unga förbereder sig för vuxenlivet i olika åldrar och i olika faser av den individuella utvecklingen (Erikson 1969/1977; Ziehe 1975; Bloss 1979; Mørch 1985; Ramström 1991, 1994). Den etnografiskt beskrivande delen av avhandlingen skildrar hur vuxensamhället öppnar sig för sexton- och nittonåringar och beskriver hur den konkreta vardagen såg ut för dem vi kan kalla de unga vuxna. Fältarbetet ägde rum vid den samhälleliga vändpunkt som nämndes inledningsvis. Materialet insamlades dels när den lokala arbetsmarknaden gynnade ingången till vuxenroller, dels när sysselsättningskrisen hade slagit igenom med dramatisk verkan och de ungas framtidsutsikter förmörkades.

Från stabila uppväxtvillkor till krisårens komplikationer

De som föddes på 1960- och 1970-talen tillhör en historisk generation som haft de mest gynnsamma villkoren under tidiga uppväxtår, i alla fall mätt i socioekonomiska termer (Enberg et al 1998:13). Beskrivningen ovan antyder att familjemönster under dessa decennier hade fasta grunder. Det var under en epok när vardagslivets betingelser i högre grad reglerades av politiska beslut än under de följande åren in på 1990-talet (SOU 1994:77).

Perioden från krigsslutet fram till 1980-talets slut kan liknas vid att den svenska befolkningen omslöt av folkhemmets trygga famn. Under den sista fasen av epoken fanns en stor andel tillgängliga jobb med starka anställningsskydd och de sociala trygghetssystemen var fortfarande under utbyggnad (SCB-rapport 1997). Samhällstillståndet kan tecknas som att sociala och kulturella mikrovärldar (familjernas vardag) sammansmälte väl med makroförhållanden – men även hade sina brister vilket Björnberg (1980) påtalar. Enligt utomnordiska forskare underminerades, som tidigare nämnts, dessa livsformer från och med 1970-talets mitt (Aglietta 1979; Cockburn 1980; Saunders 1981; Lipietz 1985; Nielson 1991). Fram till denna tidpunkt stöttades de stabila levnadsvillkoren av en växande ekonomi inom nationalstatens hägn. Förpliktigande sociala kontrakt mellan företrädare på ömse sidor av de sociala klasserna innebar att levnadsmönstren organiserades utifrån framtidens förutsägbarhet. Det jämviktsskapande samhällstillståndet stabiliserades av centralstatens styrning. Följaktligen satte dessa reglerade förhållanden spår i de ungas situation (Habermas 1981/1987; Offe 1985; Harvey 1990; Allvin 1997). Förhållandevis likvärdiga uppväxtvillkor gällde för på varandra följande kullar av uppväxande. De unga kunde jämföra med äldre kamraters erfarenheter och förutse innehållet i sina egna steg till vuxenlivet. I synnerhet hade de vid denna tid stora möjligheter att blicka in i

den egna framtiden genom att vara familjemedlemmar. Erfarenheter och attityder i familjen orienterade dem i utbildnings- och yrkesfrågor, och präglade deras föreställningar om familjebildning och fritid. Dessa yttre förhållanden gav solida grunder för unga att tillägna sig klassrelaterade livsstilar. Det förnuftiga i att följa utstakade livsmönster förankrades i konkreta erfarenheter och i nära sociala relationer. Att känna att omvärlden och den egna framtiden passade in i giltiga och godtagbara mönster var ännu fullt möjligt. Bekräftelser av identitet och föreställningar om vuxenroller fick fortfarande kraft ur invanda sociala samspel. Denna beskrivning skiljer sig exempelvis från Giddens (1991) teori om att unga som lämnas åt sig själva utvecklar sina livsprojekt genom självreflektion. Inom sociologin har en diskrepans utkristalliserat sig mellan individualiseringsteorier och teorier om att unga fortfarande kan nyttiggöra sig gemenskaper inom levda och djupt rotade kulturella miljöer. Skillnaderna mellan dessa två synsätt diskuteras i ett följande avsnitt av detta kapitel.

När samhället utmärks av fasthet i sina sociokulturella grundvalar sker inte nödvändigtvis några drastiska omsvängningar i de ungas självuppfattningar (se vidare kapitel 4). Gedigna fästen för kulturella identifikationer grundar sig till stor del i den egna familjens vardagspraktik. De unga införlivar då framtidsbilder utan tecken på intensiva självreflektioner och djupa identitetskriser (jfr Dahlgren 1985; Hermansson 1998). Sociologen Ulla Björnberg (1980:109) ger en annan bild av vardag och uppväxtvillkor under 1960-till 1980-talen. I sin studie av en nybyggd förort i en mellanstor svensk ort beskriver hon ungas situation med följande ord: "Många hamnade således med olika utgångspunkter i en gemensam situation av 'relativ deprivation', där man inte kunde uppnå de värden som man ville uppnå och som var gemensamma för många i samma situation som en själv. Under åren som gått hade man sett hur andra så att säga hunnit med tåget, men för en själv hade tåget gått". Genomgången hittills, men med de förbehåll Björnberg understryker, inramar mina teoretiska utgångspunkter och förebådar de etnografiska skildringarna i kapitlet "Ung i Östad".

De första åren in på 1990-talet ledde till att fler unga hade liknande upplevelser av uppväxtåren som de som Björnberg beskrev ovan. Jämfört med de äldre med fäste på arbetsmarknaden och som fick del av socialförsäkringar blev krisens följderna svårare för unga. Det var även den första kullen efter andra världskriget som mötte sämre villkor än sina jämnåriga företrädare i etableringen i vuxenvärlden (SOU 1994:73). Man kan anta att vuxenvärlden för den nya åldersgruppen framstod som mindre förutsägbar än förut (Trondman & Bunar 2001). Möjligheten att skaffa en egen försörjning – i moderna samhällen främst vilande på lönearbete – har historiskt varit avgörande för inträdet i vuxensamhället (Gillis 1985; Arnstberg 2007). Svackan vid 1990-talets början innebar stora hinder som i synnerhet missgynnade unga med få utbildningsår. Flera offentliga rapporter uppmärksammar de ungas svårigheter att få fäste på arbetsmarknaden (Schröder 1995; SOU 2000:3). Studier understödjer tesen om att fler unga såg föreställningen om en livslång anställning som en osäker grund att bygga framtiden och vuxenlivet på (Anderson et al 1993; Bygren et al 2005). I kapitel 2 granskar jag närmare de förändrade uppväxtvillkoren under den sista fjärdedelen av 1900-talet, med speciellt fokus på 1980-talets slut och 1990-talets början.

Syfte och teman gällande Östadsstudien

Social och kulturell reproduktion innebär att de yngre genom familjens fostran (primär socialisation) och intryck av närmiljön kommer att efterlikna sina föräldrar – i andra hand övriga betydande kulturella inflytanden, sociala institutioner och konkreta miljöer (sekundär socialisation). Mitt livsformsperspektiv, som understryker sociokulturell överföring, kompletteras med teorier om individuella utvecklingsprocesser.

I avhandlingen skildras och tolkas de ungas vardagsliv, kulturella orienteringar och vägar till vuxenlivet i en svensk landsortskommun. Syftet är att belysa hur anknytningen till en livsform och förvärven av socialt och kulturellt kapital formar deras vardag samt inställningar till socialt umgänge, uttryck för stil och upplevelser av omvärlden. Vidare diskuteras hur detta sätter spår i ungas identitet och strategier inför vuxenlivet. Dessa sociala, kulturella och utvecklingsmässiga införlivanden sker under inflytande av olika samhälleliga och lokala villkor – med de unga som medspelande aktörer i olika grad.

Avhandlingen övergripande syfte har brutits ned till två komplex av frågeställningar som sammanhänger med studiens två datainsamlingar. De första frågorna kopplar jag till vårvintern 1990 när övergången till vuxenvärlden var gynnsam i Östad. Det andra frågelomplexet anknyter till en uppföljningsstudie under hösten 1992 när systerlöshetskrisen hade slagit igenom med full kraft:

1. Hur samvarierar de ungas sociala bakgrund och kulturella orienteringar med lokala förutsättningar för hur deras vardagsliv, sociala umgänge och stil får sitt uttryck? Vilket inflytande och vilken ömsesidighet har dessa aspekter på hur unga utvecklar strategier inför vuxenlivet? Hur upplever de identitet i vardagsnära sammanhang och i relation till samhället i stort? Hur inverkar dessa förhållanden för hur de ser vuxenlivet framför sig?
2. Hur ter sig de fortsatta stegen in i vuxenvärlden hos de som var tonåringar år 1990? Hur utvecklar sig de fortsatta åren utifrån deras innehav av socialt och kulturellt kapital? Hur förändrar samhällskrisen vägarna till vuxenlivet, och hur påverkas identitetsupplevelser och integrationen i vuxensamhället?

Dessa frågor tjänar som orientering inför att senare levandegöra de ungas vardag, samt att förstå deras upplevelse av sociokulturell tillhörighet och syn på framtiden. Mina skildringar kan förhoppningsvis möjliggöra för läsaren att själv leva sig in i olika kulturella världar och bättre förstå hur unga kan uppleva sin tillvaro och framtid. I andra ledet vill jag vidga livsformsperspektivet med infallsvinklar utifrån teorier som behandlar olika faser av identitetsutveckling under uppväxtåren.

Problematiseringar av vetenskapliga förhållningssätt

The speculative and general theses proposed by social theorists must be subjected to evaluation in the light of the best available evidence if they are to serve as guides to understanding and modifying social arrangements. (Warde 1997: vii)

Sentida individualiseringsteorier och Hollingsheads tidiga tonårsstudie

Vid tiden för fältarbetet fanns ett antal tongivande teorier om individualiseringsprocessen som hade förlorat insikter från äldre teorier om ungas situation. Dessa tongivande teorier hade stort inflytande inom sociologin på 1990-talet, men fungerade sämre vid tolkningar av mitt insamlade material. Teoriernas bristande förmåga framgår av de validitetskrav som Glaser & Strauss (1967/1973:3) ställt om integrationen ("fit and work") av empiri och teori i kvalitativa studier. Andrew Sayer (1984/1992:65ff) betonade att "practical adequacy" vid användandet av teorin på vardagsverkligheten också blev svårt att uppfylla. I sina slutliga tolkningar bidrar individualiseringsteorierna, enligt min mening, inte med några fruktbara begrepp och kategorier som korresponderar med verkligheten i en svensk landsortskommun.

Dessa ståndpunkter skall förtydligas med några resonemang hos tre författare som influerat svensk ungdomsforskning. Därigenom får läsaren, efter att ha tagit del av min etnografi, möjlighet att själv bilda sig en uppfattning om det teoretiska vägvalet. Poängen med dessa kontrasteringar är att unga i Östad förmodligen själva känner sig främmande inför de generaliserande beskrivningar som nedanstående teoretiker lägger in i deras vardag (se Skeggs 1995). Teoretiska idealtypskonstruktioner om en ny generation unga och om individer som lyfts ur sina invanda miljöer och ur platsens sociokulturella sammanhang går stick i stäv med mina tolkningar. Ur min synvinkel kan man inte ge ungas liv i Östad och deras upplevelser av ortens miljö samma innebörder som Thomas Ziehe (1986) framkallar i *Ny ungdom* med dess bruk av ett stundtals vindlande bildspråk. Upplevde verkligen unga vardagen och det egna jaget med den sinnestämning som här hävdas?

Den subjektiva tidsminskningen forceras emellertid av en annan utvecklingstendens, nämligen accelerationen i de kulturella förändringarna. På verklighetens alla plan ökar uppenbarligen omsättningshastigheten. Både bostättningsområden, platser, gator, institutioner, teknologier och konsumtionsvaror lyder under ett överskådligt tvång till ständig "modernisering". (Ziehe 1986:54)

I förhållande till intrycken från mitt eget fältarbete hamnar Anthony Giddens (1991) fyra punkter i *Modernity and Self-Identity* om individens självrefererande livsprojekt i ett vakuum. Giddens menar att dessa på ett adekvat sätt summerar och återger ungas upplevelser inför övergången till vuxenlivet:

1. The lifespan emerges as a separate segment of time, distanced from the life cycle of the generations /.../
2. The lifespan becomes separated from the externalities of place, while place itself is undermined by the expansion of disembedding mechanisms /.../
3. The life span becomes more and more freed from externalities associated with pre-established ties to other individuals and groups. /.../
4. The life span becomes structured around "open experience thresholds". (Giddens 1991:147ff)

Ulrich Beck (1992/1998) beskriver i *Risk Society* att den nutida människan har blivit påtvingad en känsla av det moderna risksamhällets konsekvenser. Enligt Beck förstärks osäkerhetskänslor hos individerna av de abstrakta systemens tendens till opåverkbara och självgående processer (jfr Giddens 1990). Samhällets utveckling

bedömer han betingar en särskild, sentida form av ängslan och splittrade identitetsupplevelser hos unga. Beck anser att denna typ av övergripande hot är mer svårbehärskad än tidigare källor till personlig osäkerhet. Man kan dock anse att det är tveksamt om livsvägarna för svenska arbetarklassungdomar verkligen har vittrat i den takt och omfattning som Beck hävdar:

Förr växte en person in i arbetarrörelsen genom en företrädesvis naturlig process. Man skulle kunna säga att denna process följde en utstakad väg. Den tog sin utgångspunkt i familjens egna erfarenheter och det "klassöde" som denna alltid (via tolkningar) återspeglade och ledde sedan vidare via uppväxtmiljöer och idrottsföreningar och socialiseringar ute på företagen in i någon av arbetarrörelsens strömningar. Idag är dessa övergripande erfarenhets- och kontrollband till en klasskulturellt präglad social miljö avklippta många gånger om och var och en måste på egen hand upptäcka spåren av ett "klassöde" i sitt liv. (Beck 1992/1998:133)

Som synes har jag en kritisk syn på texter som beskriver en omfattande erosion av kulturella mönster och livsföringar, och de återgivna citaten säger mycket lite av mina tolkningar av unga i en landsortsmiljö. De ungas möjligheter till sociokulturella identifikationer kan jag inte finna är helt upplösta i den kontext som "mina" ungdomar lever i, men jag kan gå med på att de möjligen är mer tydliga hos unga i storstadsmiljöer (jfr Mitterauer 1986/1991). Hos författarna ovan kan man säga att slående metaforer och anekdoter ersätter empiriska underlag. Vi saknar även en dialog med de unga själva i den vetenskapliga kunskapsprocessen. Jag skulle vilja hävda att detta har vidgat gapet mellan teoretisk diskurs och empirisk forskning i synen på de ungas situation och vuxenblivandets villkor (Skeggs 1995; Trondman & Bunar 2001). Detta förhållande ligger förmodligen bakom Wardes synpunkt i avsnittets inledning.

Ett sådant differentierat synsätt på uppväxtåren har också ett annat angreppssätt. Den programförklaring för ungdomsforskning som Hollingshead framför i *Elmtown's Youth* (1949, på svenska 1952 med titeln *Tonåringar*) och i uppföljningsstudien *Elmtown's Youth and Elmtown Revisited* (1975) har fokus på hur tonåringars beteendemönster relaterar sig till uppväxtfamiljens position i den sociala strukturen. Nedanstående formuleringar passar som teoretisk ram för att tolka ungas liv i en svensk landsortskommun även vid 1990-talets början. Hollingsheads beskrivningar av unga i en amerikansk småstad visade sig stämma väl med erfarenheter från min egen tonårstid i tvillingorten till Östad – Vestertelje – under 1970-talet.

Min tes är att familjens klasstillhörighet och förankring i sociokulturella miljöer fortfarande inverkar på tonåringars väg in i vuxenlivet. Bjurström (1997:38ff) diskuterar ämnet utifrån en genomgång av ungdomskulturforskningens utveckling. Han placerar det differentierade perspektivet först i tid, med tonvikt på unga inom skilda kulturella miljöer och komma ur olika sociala förhållanden. Sedan uppstod det generaliserande synsättet med den systemfunktionalistiska ungdomsforskningen under 1950- och 1960-talen i Nordamerika. Därefter utveckledes den brittiska ungdomskulturforskningen under 1970-talet, och senare modernitetsorienterade teorier under 1980-talet och framåt.

Hollingsheads slutsatser finner jag lämpliga att använda på min egen studie. Dessutom har jag arbetat på ett sätt som ligger nära Hollingsheads fältarbetsmetoder, alltifrån att hitta fram till nyckelpersoner, bli bekant med miljön och konkret få husrum

för natten till att betona etnografins egenvärde. Han förebådar i citatet nedan tankeströmmar såväl hos Bourdieu (1979/1986) som hos forskare inom den så kallade Birminghamsskolan, men det har även en gemenskap med sentida genusforskning.

Vi drar således den slutsatsen, att familjens och grannskapets underkulturer inte bara ger barnet en scen att uppträda på, utan där visas också hur det skall handla och där tillhandahålls definitioner på handlandet. De får dessutom pojken eller flickan att inse, att han kommer att belönas för vissa slag av beteende och straffas för andra. De ger honom roller, lär honom hur han skall spela dem och tilldelar honom olika statuspositioner, då han spelar sådana roller som barn, elev i skolan och liten pojke på gatan. Då han är medagerande i den ena sociala situationen efter den andra, lär han sig att handla på bestämda sätt, att betrakta sig som en värderad medlem av gruppen eller som en icke-önskvärd person. Omedvetet formas han till en personlighet, som samtidigt är en skapelse av hans erfarenheter och en skapare av nya situationer, där han själv formar beteendet. (Hollingshead 1949/1952:521f)

Självidentiteten överlagras med olika erfarenhetsskikt under uppväxten. I min uppfattning kan inte den personliga identiteten enkelt omprövas och utvecklas genom individens eget tänkande och handlande. Identitetsbegreppet – eller beteckningen självidentiteten som jag hellre använder – är omstritt inom vetenskapen och har utvecklats ur olika analyser i psykologi, och kulturella och sociala vetenskaper (Jenkins 1996). Definitioner har i sig inget sanningsvärde, utan är främst utgångspunkter för resonerande tanke-system. I senare kapitel kommer jag att utveckla mina tankegångar om identitetsbegreppet. Begreppet menar jag är avhängiga tesen om att det finns en kärna i en persons självbild och handlingsbenägenheter av mer varaktig karaktär (Hewitt 1981). Identiteten är visserligen föränderlig över tid, men har i mitt perspektiv inte den stora töjbarhet och flyktighet som individualiseringsteoretiker hävdar är allmäntillståndet i sentida samhällen.

Till att börja med vill jag lyfta fram två faser som inleder utvecklingen av individuella egenskaper och som skapar grunden för fortsatta införlivanden i barnets självidentitet. Dessa primära formningar sätter sin prägel på livsvägar och upplevelser av "vem är jag?" också under ton- och ungdomsåren. Även här tar jag utgångspunkt i en äldre teoribildning som behandlar grunden för ett kulturellt format identitetsskikt. Berger & Luckmans (1949:153ff) betonande av den primära socialisationens roll knyter nära an till Hollingsheads (1949/1952) tankegång om uppväxtfamiljens stora vikt för hur ungas beteenden och framtidsföreställningar formas. Det som är viktigt här är den uppväxandes införlivande av ett tolkningsmönster inför sitt deltagande i den sociala världen. Berger & Luckman (1966/1979) kallar detta framväxten av medvetandets relevans- och plausibilitetsstruktur. Ur tidiga livserfarenheter skapas en inre kompass för hur den unge sedan manövrerar sig fram i livet, något som också gäller i ett komplext samhälle. Berger & Luckman beskriver en psykobiologisk aspekt av en omedveten strävan hos individen att finna en roll inom den större sociala gemenskapen. Citatet nedan lyfter fram en sida av individen som aktör eller objekt som inte endast är inbegripen i särskiljande processer gentemot sin omgivning. Det senare är annars ett synsätt som dominerar inom individualiseringsteorier.

När individen reflekterar över de successiva momenten i sin upplevelse, försöker han passa in dessa i en konsistent biografisk ram. Denna tendens förstärks när individen delar sina betydelser och deras integration med andra. Det är möjligt

att denna tendens att integrera betydelser baseras på ett psykologiskt behov, som i sin tur kan ha en fysiologisk grundval (d v s det kan finnas ett inbyggt behov av kohesion i människans psykofysiologiska konstitution). (Berger & Luckman 1966/1979: 183)

Berger & Luckman (1966/1979:99ff) hävdar bestämt att förutsättningen för den inre varseblivningsstrukturen utgår från barnets familjegemenskap. Dessa nära och omslutande relationer bildar fundamentet för den fortsatta identitetsbildningen. Johansson & Miegel (1992) hjälper oss att urskilja dessa tidiga utvecklingsfaser. Barnets första levnadsår består av psykodynamiskt laddade relationer till föräldrarna, särskilt moderns psykologiska grunddrag. Dessa dispositioner kanaliseras och utvecklas genom dagliga rutiner inom familjen (jfr Giddens 1984a, 1991). De personliga egenskaper som formas under barndomen verkar sedan funktionellt eller dysfunktionellt i vuxenblivandet (Kernberg 1975; Kohut 1977). Att analysera detta är psykiatrikerens eller psykologens uppgift. För sociologen är uppdraget att visa hur uppfostringsmönster genom familjens sociokulturella tillhörighet avspeglar sig i kulturella dispositioner, exempelvis att barnet belönas för att uppöva kapacitet för oberäkneliga framtidsvägar eller hellre vänder sig till invanda miljöer (jfr etnologerna Åström 1986; Brembeck 1992).

Giddens (1991) diskuterar, utifrån samhällets mångtydighet och individens nya förmåga att anamma annorlunda identifikationer, betydelsen av att utveckla ett skyddande skal runt den identiteten som införlivats under den psykologiska utvecklingsfasen. I ett sociologiskt perspektiv går det vidare att skilja, i skärningpunkten mellan individuell utveckling och kultur, mellan de identitetsegenskaper som unga förvärvar i de nära sociala relationerna (livsvärlden) och de som påverkas från en komplex samhällsnivå (Berger et al 1974). Också Jürgen Habermas (1981/1987) menar, tvärt emot många av hans uttolkare, att ungas identiteter kan få en fasthet även i moderna samhällen.

Efter den första psykologiska struktureringen tar sedan en identitetsutveckling vid som grundlägger ett kulturellt identitetsskikt. Det råder en begreppsförbistring mellan sociologer och forskare inom andra kulturdiscipliner angående när i livet som kärnan av en kulturell respektive en social identitet formas. Socialpsykologer och sociologer har alltifrån Mead (1934) till Giddens (1984a, 1991) föredragit etiketten "tillblivelsen av en social identitet" för den unga individens införlivande av en yttre, symbolisk värld. Men här kan det uppstå en tvetydighet om fasernas turordning i identitetens utveckling, och vad som är de olika egenskapernas innehåll och uppgift. Mitt sätt att uppfatta dessa distinktioner är att erfarenheter med symboliskt innehåll – och då närmast av en kulturell karaktär – internaliseras av barnet efter att den psykiska strukturen har fått sin fasthet (jfr Brembeck (1998:34f)). I den modernitetensinriktade ungdomsforskningen blir ofta följden att dessa kulturella tillägnelser före tonåren skymms (se Bjurström 1997).

Genusforskaren Judith Butler (1990:16ff) betonar den kulturella identitetsbildningens betydelse och att unga vad gäller könstillhörigheten utsätts för normaliseringsprocesser inbyggda i den samhälleliga praktiken och heterosexuella normen. Skeggs (1997/1990) understryker att unga arbetarkvinnor under sina liv utsätts för en nedvärderad och granskad position som resulterar i att de önskar sig "något bättre". Dessa genusteorier mildrar en överdriven syn på det föränderliga och individuella i människors livsprojekt. Det finns hos dem viktiga tankeled att ta hänsyn till

angående integrativa och disintegrativa processer i identitetsutvecklingen. De beskriver att både kvinnliga och manliga unga under sina uppväxtår sätts "på plats" av den sociala strukturens positionsbestämningar och andras attityder. I min infallsvinkel för att förstå hur unga ser på och formar sina livsvägar ligger fokus på att lyfta fram den andra fasen i identitetens utveckling som grundas på tidiga kulturella erfarenheter.

Utblickar på ungdomsbegreppet och uppväxtårens individuella utveckling. I många nordiska studier om ungas liv görs sällan en tydlig distinktion mellan tonårstid och ungdomsår. I detta avsnitt diskuterar och klarlägger jag mina egna utgångspunkter i denna fråga. Forskare som tar hänsyn till det individuella utvecklingsförloppet ser det övergripande begreppet ungdom som alltför vagt för analyser. En skillnad mellan begreppen "youth" och "adolescence" är vanligare i brittisk och amerikansk forskning än i skandinavisk när olika sidor om de uppväxandes utveckling till vuxna individer behandlas (Côté 2005:36). Den danske socialpsykologen Mørchs (1985) avhandlingstitel *At forske i ungdom* är ett exempel på när ton- och ungdomsåren inordnas under ett begrepp. Ändå brukar jag synpunkter från hans arbete för att fånga de sena uppväxtåren. Författaren får därför ett eget utrymme i kapitlet.

Liksom Mørch (1985) anser jag att både systemfunktionalistisk och kritisk teori har förvanskat synen på hur samhälle, kulturformer och familjemönster hänger samman med vuxenblivandets villkor och ungas identitetsutveckling. De sena uppväxtåren skall inte bara uppfattas som en period där de unga på ett enkelt sätt anpassas till samhällets generella sociala och kulturella system. Formandet till vuxenvärldens krav påverkas även av de ungas egna orienteringsförmågor och handlingskapaciteter samt av seglivade partikulära och rumsligt situerade kulturformer. Enligt funktionalistisk systemteori anses moderna samhällen befinna sig i en linjär utveckling mot ökad komplexitet och differentiering, utan hänsyn till de livsformer jag menar är ett filter för hur unga upplever sin omvärld. Denna teorin hävdar vidare att familjens roll som fostrare och överförare av sociokulturella identifikationer gradvis borttynar under uppväxtåren. Istället övertar skolvärlden och gruppen av jämnåriga dessa funktioner från familjen (Parsons 1955, 1964, 1966; Coleman 1961).

Sennet (1977) har formulerat en teori som problematiserar denna sociologiska tanketradition. Han menar att unga har knutits ännu hårdare till kärnfamiljen som blivit allt mer isolerad i moderna klassamhällen. Detta innebär att inflytandet från ett begränsat urval av föräldraidentifikationer har förstärkts hos de uppväxande. Det har härmed uppstått ett snävare urval av relevansstrukturer för unga inför vuxenroller. Sennets tes om föräldrarna som betydande sociokulturella prototyper för identifikationer utgör ett viktigt tankeredskap när jag diskuterar livsformernas betydelse för social och kulturell återväxt i det samtida samhället.

De sena uppväxtåren skall heller inte liknas vid en grottekvarn som mal ner ungas förutsättningar att tillägna sig autentiska personligheter – vilket i sig är en värdering och därför omöjlig att verifiera. Hos marxistiskt influerade ungdomsforskare som Brückner (1979) ses de sena uppväxtåren som en psykisk anpassning till vuxenlivets sociala underordning, främst inom arbetslivet. Även i detta synsätt står uppväxtåren för en ensidig karaktärsdaning från tvingande sociala system; här bestämd av kapitalistiska produktionsförhållanden och en förhärskande social struktur, men utan någon egentlig medverkan av ett handlande ungdomssubjekt. Marcuse (1964) ger en liknande syn på individen som förtingligad under det kapitalistiska systemet. De

unga är passiva och oförmögna till ett kvalitativt känsloliv i ett massamhälle utmärkt av kulturell förflackning. Att de inte förmår bjuda motstånd mot förytligande media fick ett starkt genomslag i en svensk rapport från 1981 med namnet *Ej till salu!* I dessa texter går Marx dialektiska tänkande förlorat genom att man bortser från att individerna i sin vardagliga praktik också har att lösa viktiga problem och vidareutveckla uppgifter av både gemensamt och personligt slag (Liedman 1981:48).

Enkelspåriga omdömen om ungas förmågor och karaktärer finns även i teorier av Lasch (1978) och Ziehe (1975). De beskriver en fragmenterad samhällskultur och en narcissistisk personlighet hos en ny generation. En kritik av Ziehes snäva slutsatser har framförts av Frimodt (1986), Alvesson (1989) och Ramström (1994). Synsättet menar att de unga inte har några förutsättningar att utveckla sig i förhållande till vuxensamhällets krav. Det saknas dessutom förmedlingspunkter mellan de allt viktigare narcissistiska dispositionerna och de splittrade yttre betingelserna. Något teoretiskt tankeled presenteras inte som kan peka på att en intensiv jagcentrering hos tonåringar kan dämpas inför mötet med vuxenvärlden. Enligt Nygren (1989) och Bengtsson (1991) döljer denna teori även väsentliga klass- och könsmissiga skillnader i vuxenblivandet.

Min bestämning av ungdomsbegreppet är främst tillämplig på samhällen i Nordvästeuropa och Nordamerika. Det är endast inom detta kulturområde som det är meningsfullt att tala om utdragna ungdomsår som ett historiskt kulturbundet fenomen. Det speciella giftermålmönster som tidigare i historien hängde samman med att de unga – förutom den äldste sonen – vistades i andra familjer som arbetskraft innebar långa väntetider innan vuxenrollen kunde axlas. I ungdomsbegreppets historiska grundval ingår fördelningen av makt och konkurrens om socioekonomiska resurser samt skarpt utstakade sociala gränser mellan självförsörjande/gifta och beroende/ogifta. Ungdomsårens gestaltning i nordvästra Europa kan liknas vid en tånjbar buffert vars betydelse har varit, och fortfarande på många sätt är, att reglera övergångar till vuxenvärlden (Gillis 1974).

Även i vår tid är det naturligt att betrakta ungdomsåren som en period av uppskjutanden och väntan. Den utdragna period som utmärker vuxenblivandet i det "nordvästeuropeiska giftermålmönstret" har sociokulturella och institutionella orsaker som handlar om villkoren för övergången till olika sociala åldrar. I många fall krävdes att en position i vuxensamhället lämnades ledig för att de unga skulle kunna bli självförsörjande och bilda familj, och statusen som vuxen uppnåddes vanligen långt efter att biologiska och psykologiska mognadsprocesser fullbordats (Mitterauer 1986/1991). Denna synpunkt skall ses mot bakgrunden av att enligt vedertagna uppfattningar inom sociologin samhällsvillkoren har uppfattats som relativt okomplicerade och förutsägbara. Som en pendang till individualiseringsteorier menar jag att Västeuropa under många sekler just har kännetecknats av en friställd ungdom som gett dynamiska drag åt samhällets och individens utveckling (jfr Gaunt 1983/1996:173; Berggren & Trägårdh 2006).

De sociala klasser, som vi nu erkänner som basala sociologiska kategorier, uppstod jämförelsevis sent, och de maktprinciper som strukturerar relationen mellan ung och vuxen levde fortfarande kvar och präglade 1900-talets uppväxtvillkor och kulturella föreställningar. Denna underordnings konsekvenser anser jag vara ungdomssociologins blinda fläck, liksom att könsperspektivet tidigare haft en marginaliserad roll. Mitt synsätt betyder inte att de unga skall betraktas som passiva under de samhälle-

liga arrangemangen och kulturella föreställningarna. För att skaffa sig nödvändiga kvalifikationer har de att förhålla sig aktivt till sitt kommande vuxenliv, särskilt i vår samhällstyp. Detta har unga gjort även tidigare i historien, i konkreta aktioner, genom att sluta upp och kämpa för sin generations rättigheter (Gillis 1974; Mitterauer 1986/1991; Jones & Wallace 1992).

Hos systemfunktionalister som Parsons & Bales (1955) och Eisenstadt (1956) och hos individualiseringsteoretiker som Ziehe (1986), Giddens (1991) och Beck (1992) saknas klara besked om ungdomsårens konkreta historiska brytpunkter. Och var går gränsen mellan traditionella och moderna samhällen? Hos de senare författarna finns dessutom problemet med deras påstående om uppkomsten av en senare samhällstyp. Före 1900-talet var inte den naturliga ordningen att unga följde tätt i spåren av sina fäder eller mödrar – mer än generellt för ståndets och klassens reproduktion. Det var endast den förstfödde sonen som uppfostrades till att följa en utstakad livsväg med tydliga föreställningar om vuxenlivets innehåll. För övriga syskon, såväl inom agrara livsformer som inom hantverksfamiljer, gällde att barnen tidigt skickades bort till okända miljöer. Även för unga inom bemedlade familjer var ungdomsåren ofta en lika påtaglig kamp som nu att finna en väg in i vuxenlivet (Gillis 1974; Gaunt 1983/1996; Berggren & Trägårdh 2006). För unga kvinnor var ton- och ungdomsåren dessutom en vånda angående när och med vem giftermålet skulle äga rum, om det överhuvudtaget blev ett giftermål. Som gifta räknades de som respektabla vuxna kvinnor – om än inte som fullvärdiga samhällsmedlemmar.

Bilden blir vidare ofullständig om inte skolans roll som en väsentlig social vattendelare finns med i analysen. I denna studie är de ungas insteg till vuxenvärlden tätt förknippad med skolvärlden och familjens sociala och kulturella resurser (Ziehe 1975; Bourdieu & Passeron 1970/1990). I och med utbildningssystemets utveckling i Sverige finns nu relativt klara övergångar (cesurer) mellan att vara tonåring, ungdom och ung vuxen. När de unga vid tonårens slut lämnar det numera i praktiken obligatoriska gymnasiet inträder krav på att konkret etablera sig i vuxenroller. Hårdare krav ställs på dem som går vidare till högre studier. De skall klara sig själva i vardagen och leva på studiemedel på avlägsna studieorter, åtminstone gällde detta före den stora expansionen av nya högskoleorter.

I min analys skiljer jag således på tonår och ungdomsår. Tonårstiden står här för en förhållandevis ansvarsbefriad levnadsperiod, men där de sena tonåren innebär att man möter uppgiften att orientera sig och konkret förbereda sig inför vuxenlivet. Denna hopsnörning av uppväxtårens öppenhet uttrycks i de ungas skolval och ökade studieansträngningar. Ibland förekommer benämningen ”de uppväxande” för att understryka både barndomens och tonårens inverkan.

Johansson (1995:30) har utifrån psykiatern Peter Blos teori urskilt fem utvecklingsperioder under de sena uppväxtåren. Dessa perioder är preadolescensen mellan 10 och 12 år, den tidiga adolescensen mellan 12 och 14 år, höga adolescensen mellan 14 och 16 år, sena adolescensen mellan 16 och 20 år och postadolescensen mellan 20 och 25 år. Den höga adolescensen beskrivs som en stormig period utmärkt av de fantasifulle framtidsdrömmar och spektakulära stiluttryck vi vanligen förknippar med tonåren. Definitionen av postadolescensens ligger nära min bestämning av ungdomsåren i betydelsen förberedelse och konkret övergång till vuxenvärlden. Under denna fas är eventuella implikationer i identitetsutvecklingen främst orsakade av yttre villkor. Postadolescensen bör numera utsträckas till en högre ålder än 25 år.

Mørch (1985) söker främst förstå ungdomsbegreppet utifrån socialpsykologisk te-
oribildning. Sett ur ett livsformsperspektiv är hans definitioner lämpliga att applicera
på de sena uppväxtårens dubbla utvecklingsuppgift. Den innebörd han lägger i detta
är att unga behöver slutföra vissa kvalifikationsuppgifter före inträdet i vuxensam-
hället. Det vanliga uttrycket "samhällets krav" är givetvis en abstraktion. Ur interak-
tionistisk synvinkel visar uttrycket närmast hur de unga införlivar orienteringspunk-
ter inför etableringen i vuxensamhället. I grunden gäller detta alla unga i alla sam-
hällskulturer, fast i utomeuropeiska kulturer oftare vid tidigare ålder och med annat
innehåll (Erikson 1963/1975; Mitterauer 1986/1991). De allmängiltiga uppgifterna
innebär också att de unga dels skall utveckla personliga egenskaper, dels skaffa sig
konkreta färdigheter för att bli självständiga och kompetenta vuxna individer. I vår
kultur innebär det att under många år integrera erfarenheter, egenskaper och ka-
paciteter brukbara i ett komplext samhälle (jfr antropologen Douglas 1966/1979).
Liksom Sernhede (1995) uppfattar Mørch tonåren som en andra chans att ställa
om sina dispositioner från tidiga livserfarenheter. Processen kan liknas vid att gallra
i uppväxtårens sociokulturella erfarenhetsförråd (Schutz & Luckman 1973). Dessa
moduleringar av inre kvaliteter alstrar nya egenskaper hos unga varmed krafter kan
riktas emot vuxenlivet (Ramström 1991, 1994).

Jag har införlivat Mørchs tes om en tvådelad kvalifikationsuppgift i mitt teoretiska
perspektiv. De hinder och möjligheter som unga stöter på när de löser sina utveck-
lingsuppgifter kopplar jag ihop med utmärkande drag för tre livsformer. I kapitel 6
skildrar jag hur unga i Östad tar steget in i vuxenvärlden i växelverkan med de loka-
la villkoren och uppväxtfamiljens sociala och kulturella kapital. Även Ziehe (1975)
understryker hur historieförloppen rest olika kvalifikationskrav på unga. Utifrån mitt
synsätt existerar unga aldrig i ett socialt och kulturellt tomrum, eftersom deras ut-
vecklingsuppgifter vilar på samhälleliga grundvalar och behovet av sociokulturell
återväxt. Att likna de sena uppväxtåren vid en social karantän blir därför en felak-
tig teoretisk slutledning (jfr Christie 1973; Lyttkens 1985). Däremot kan unga som
enskilda individer utsättas för samhällets marginalisering. Många och långa ung-
domsår och hindrande trösklar leder till chanserna att få ta del av vuxensamhällets
resurser skjuts upp. Det är sådana konkreta problem med att vara ung som jag be-
lyser i levnadsberättelserna. Mørch definierar och sammanfattar ungdomsproblemet
med följande ord:

*/.../ ungdomsproblemerne som et foranderligt samfunds resultat skal ikke be-
grundes i en individuel utvidlingsopfattelse, men omvendt, at ungdom og her-
ved også ungdomsproblemerne i deres grundlag er samfundsmæssige, og at der
herudaf skabes en udviklingsopgave for de unge, et ungdomsproblem, som i si-
ne særlige modsætningsfulde sammenhænge kan antage karakter af problem for
unge. (Mørch 1985:52)*

Mørch ser uppväxtårens betydelse främst i viktiga förbindelser till familjen och sko-
lan, och liksom många sociologer konstaterar han att även om grundskolan i formell
mening tillskriver alla elever lika rättigheter och chanser, så visar sig denna institu-
tion ändå vara ett finlipat sorteringsinstrument i den sociala reproduktionen. Mer
eller mindre uppenbara relationer mellan uppväxtfamiljen och skolvärlden återska-
par klasssamhällets skiljelinjer redan i de tidiga uppväxtåren (jfr Bourdieu & Passeron
1970/1990; Willis 1977/1983; Bernstein & Lundgren 1983; Collins 1988).

Klass- och könsuppdelningar bildar basala mönster i senkapitalistiska länder. Följaktligen leder dessa skiktningar till skillnader för hur uppväxten gestaltar sig för olika kategorier av unga. Uppdelningen i arbetarklassens och borgerliga livsformer har under sekler varit de fåror som anvisat skilda vägar för unga att kvalificera sig. Förhållandevis stabila och ömsesidiga relationer mellan uppväxtfamiljens sociala ställning och utbildningsväsendets funktioner har kanaliserat den sociokulturella återväxten i seglivade mönster. Mørch (1985:53) skriver: ”ungdommens väsentligste grundlag er således en samfundsmæssig, produktionsmæssig udvikling, og den tilknytning til familiens og skolens udvikling må fastholdes som specifikke former, der indgår i dens bestemmelse”.

Det andra förberedelsekravet inför vuxenlivet är att utveckla kapaciteter av sociopsykologisk karaktär. I formandet av individuella egenskaper tilldelar Mørch ett större utrymme att se unga som självständiga subjekt. Bildligt talat överlåter moderna samhällen i viss grad uppdraget på de unga själva att utveckla dessa kvaliteter. Den relativa frihetsgraden rustar dem för vuxenvärldens många roller, varför individuella egenskaper behöver kalibreras gentemot samhälleliga förhållanden (jfr Berger et al 1974; Westen 1985; Habermas 1981/1987). De erfarenheter som de unga införlivat med uppväxtårens socialisation bör i tillräcklig grad överensstämma med yttre betingelser för att övergången till vuxenvärlden skall bli smidig. Den inre revisionen syftar till att finslipa och vända individuella egenskaper till ett samhälle i behov av varierade kompetenser. Enligt Mørch sker denna individualisering inom tydliga ramar för det senkapitalistiska klasssamhället. De unga föreläggs att utveckla dessa egenskaper för att kunna bli självständiga individer i gemenskap med andra utanför familjens och uppväxtmiljöns inflytanden.

Mørchs ungdomsbegrepp – med tonårstiden och ungdomsåren sammanväxta – skall trots likheter inte föras ihop med systemfunktionalistiska perspektiv eller hårdragen kritisk teori i synen på de unga som föremål för ensidig social, kulturell och psykologisk anpassning. Istället lyfter Mørch fram ömsesidigheten mellan unga som subjekt och samhällets förändringsdynamik och behov av kompetenta individer. Utifrån psykologisk kunskap kan vi skilja mellan tonår och ungdomsår för att särhålla den integrativa process som äger rum under vuxenblivandets slutfaser.²

De inledande tonåren, utmärkta av den inompsykiska frigörelsen men perifer i relation till vuxensamhällets krav, ger tonåringen utrymme att experimentera med stil- och identitetsuttryck. Erikson (1968/1977) har varit inflytelserik i att skapa denna bild av tonåringen. Sernhede (1995) hävdar att adolescensen är central för individualitetens utveckling, och perioden innebär därför en kritisk fas för samhällets reproduktion efter klass och livsformer. I min analys utmynnar adolescenskrisen under sena tonåren i att samhällets krav och förväntningar tydliggörs för de unga och definierar början på ungdomsåren. Vid tonårens slut pressar sig samhällets villkor på de unga och ingriper i medvetandeprocesser som tillför realistiska föreställningar om vuxenlivet. Ziehe (1986) beskriver i *Ny ungdom* ett kulturellt eroderat samhälle som

²Mørch (1985) skriver att i samhällen där roller ärvs framträder individualisering mindre tydligt. Han beskriver de sena uppväxtåren som övergången från familjens emotionella värld till vuxensamhällets generella och rationella roller. Här finner han orsaken till varför flickor och unga kvinnor inte uppmärksammas som unga män i historieskildringar. Det beror på att flickor undandros uppgiften att träda ut från hemmet för att hävda sig på offentliga arenor, och därför fostrades med lägre krav på uppövade förmågor och färdigheter för detta uppdrag (se även Habermas 1984; Illich 1985).

kännetecknats av brutna förbindelser mellan uppväxtår och vuxenvärld. Sönderfallet menar han har förändrat ungas identitetsegenskaper. I den syn på samhälleliga och kulturella tillstånd som används i denna studie kan man vända på argumenten och förvänta att införlivade klass- och livserfarenheter åter växer sig starka. Givetvis inverkar individuella fallenheter, men grundtesen är att kraften av den kulturella socialisationen inom familjen — läs livsformer — åter gör sig gällande när tonåren övergår i ungdomsåret

Samspelet mellan individuell utveckling å ena sidan och den kulturella och samhälleliga utvecklingen å den andra bestämmer hur ungdomsåren får konkreta former och innehåll. Kulturella identifikationer från uppväxtåren och den yttre miljön förbereder adolescenskrisen för de integrativa processerna som sker när unga inträder i vuxenvärlden (Ramström 1991; Allvin 1997). Inför etableringen i vuxensamhället sammansmälter den unges kulturella erfarenheter och individuella utvecklingsscheman. Ungdomar mäter utifrån dessa grunder sina krafter mot vuxensamhället. I den mån de utövar spektakulära och "avvikande" stilar så kan dessa uppfattas som konstruktiva led i vuxenblivandet. För de flesta blir tonårens utlevelser inte bestämmande för hur vuxenlivet får sitt konkreta utseende.

Ungdomsbegreppet är i mitt perspektiv en empirisk kategori som beskriver ungas villkor i samtiden. En annan innebörd är dess historiska ursprung. Bourdieu (1992:163f) påminner oss om att "sociologens professionella reflex är att påminna om att åldersindelningarna är godtyckliga /.../ Gränsen mellan ungdom och ålderdom är i själva verket i alla samhällen föremål för kamp /.../ och är fråga om makt, om delning (i betydelsen uppdelning) av makter". Vedertaget hos ungdomsforskare är dessutom att alla samhällen och kulturer har ett grundläggande behov av att yngre medlemmar fostras till kompetenta och ansvarstagande vuxna. När flera sidor beaktas får de ungas självbespeglingar och samhällskritiska uttryck mening och mål som ett led i en utveckling (Musgrove 1964; Kaplan 1984/1987).

En syntes av strukturfunktionalistiska och interaktionistiska teorier

Inom sociologin går en skiljelinje mellan strukturfunktionalistiska och interaktionistiska perspektiv. Om dimensionen tid betonas vid teoriutveckling så överbryggs lättare skillnader i respektive teoris vetenskapssyn. Pierre Bourdieu (1972/1977) har i sina verk försökt förbigå konstruerade barriärer. För vad representerar inte de nästan översinnliga beteckningar som sociologen Émile Durkheim benämnt som "sociala fakta" och "samhällets tvingande kraft" annat än stelnade former av sociala relationer och kulturella definitioner alstrade ur förflutna handlingar och tankemönster? Omvandlade till nuet upplevs dessa avlagringar från svunna sociokulturella erfarenheter som ett tryck på individen och de sociala gruppernas levnadssätt. De två skolorna skiljer sig emellertid åt i hur de betonar individens frihetsgrad gentemot förhållanden som har objektiviserats av det förgångna (jfr Cuff & Paine 1979/1985).

För att kunna använda mig av de både synsätten i min empiriska analys presenterar jag en tankefigur i kapitel 4. Figuren har hämtat delar från sociologen Margaret Archers (1988) arbete *Culture and Agency*. Med hjälp av hennes analytiska begrepp försöker jag bryta ned gränser och foga ihop tankeled från båda dessa teoretiska grundperspektiv.

Familjens livsform och vanor grunden för kulturell socialisation

Även sentida samhällen ger möjlighet till att känna invanda sammanhang

Förutsättningen för den primära socialisationen, och för hur barnet tillägnar sig och senare förhåller sig till en kulturell föreställningsvärld, är familjens sätt att leva i en särskild livsform. Det är viktigt att se att familjens regelbundna livsföring och vardagslivets upprepningar är grundläggande för att förstå kulturens avtryck i barnets och i den unges identitetsutveckling. När inverkan av de yttre villkoren, vardagens vanor och kulturella synsätt på detta sätt förs ihop till ett mönster i många familjer framträder familjens livsform. I en generell mening anknyter begreppet till Giddens (1991) beskrivning av olika tidsrum för "routinized practice". Livsformsbegreppet är ett tankeredskap för att relatera en teori till beskrivningar av konkreta vardagsmönster och sedan analysera kulturella förhållningssätt hos både äldre och yngre familjemedlemmar. Jag menar att livsformstillhörigheten är viktigt för individens sociala och psykologiska utveckling även i sentida samhällen.

Såväl etnologer som sociologer använder sig av livsformsanalyser för att förstå hur olika befolkningsgrupper väljer sin livsstrategi. De praktiserade livsvägarna hänger samman med olika försörjningsgrunder som familjerna organiserar sin tillvaro på. Højrup (1983, 1989) och Rahbeck Christensen (1987) menar att dessa försörjnings-sätt leder till specifika kulturella föreställningsvärldar. En gemensam nämnare för livsformsanalyser är att den omgivande miljön och de yttre levnadsvillkoren beting- ar familjens praktik och medlemmarnas syn på olika aspekter av livet. Tillhörig- heten till en livsform påverkar även sättet att se på betydelsen av kön och genus. Livsformen alstrar olika handlingsmönster hos aktörerna när de skall tillvarata och bearbeta sin omvärld. I vardagspraktiken pågår den mellanmänniska kommunikation som skänker vår existens mening och gör den sociala gemenskapen begriplig – men i livsformen reproduceras också kvinnlig underordning och osynlighet (But- ler 1990:16ff). Förbindelsen mellan medvetande och omvärld förmedlas via språk- et, och inlärda tankesätt förenklar det sociala samspelet. Likartade tolkningar av omvärlden sammanför människor i en livsform. Sayer (1984/1994: 17ff) understry- ker från sin kunskaps sociologiska utgångspunkt att medvetandets innehåll och form skapas, vidmakthålls och förändras i vardagspraktiken genom individernas konkreta handlingar ("arbete") och symbolförmedlad kommunikation ("språk").

Att ingå i en livsform gör att människor identifierar sig med andra individer som har en liknande tillvaro och som har liknande erfarenheter (jfr Wittgenstein 1948/ 1978 och Heidegger 1927/1981 som begreppet livsforms andliga fäder inom filo- sofin). Att ha blivit van vid en livsform förankrar vardagslivet i rummet och ger individen en möjlighet att kunna förutsäga framtiden genom att ingå i speciella so- ciala och kulturella sammanhang. Dessa förankringar, vill jag hävda, lever kvar även i sentida samhällen. Ett viktigt påpekande är att aktörer i olika livsformer förhåller sig till tid på olika sätt och upplever plats med olika meningsinnehåll, vilket präglar föreställningar om det egna livet. John Berger (1979/1998) skildrar i *Gräs och röt- ter* uppfattningar som fortfarande finns kvar om tidens cirkulära gång hos franska

bondfamiljer. Genom yttre villkor och människornas konkreta handlingar i relation till en nedärvd och stelnad kultur och nuets meningsskapande, utvecklas de mönster vi känner igen som livsformens praxis. I begreppet livsform räknas även omsorgsförpliktelse och emotionella band inom familjen samt andra relationsformer i vår egen tid. Där ingår de sammanhållande känslor inom relationer som Jacobsen (1993) och Holmberg (1993) har analyserat utifrån begreppet kärlek. Inpräntade synsätt som är byggda på sådana relationer bekräftas dagligen eller omförhandlas inom en mindre social krets. Genom livsformens rutiner förenas barnet med familjen i kulturella upplevelser efter det att renodlade psykodynamiska bindningar har försvunnit.

I kapitel 4 diskuterar jag varför de ungas tidiga erfarenheter av en kulturell värld är viktiga för att förstå deras orienteringar. Dessa tidiga erfarenheter formar utmärkande drag hos tre skilda livsformer som dominerat i efterkrigstidens välfärdssamhällen. Den tes jag undersöker är vad dessa livsformer betyder när unga utvecklar realitetsanpassade strategier inför vuxenlivet.

Det uppstår problem för individualiseringsteorier när man hävdar att processer på makronivå nödvändigtvis leder till att individerna förlorar sitt livssammanhang. Ändå kan det hävdas att samhällets teknokratiska rationalisering har stabiliserat sentida livsformer och kulturella föreställningsvärldar (Swidler 1986; Archer 1988). Man kan också fråga sig om vuxenblivandets och identitetsutvecklingens villkor verkligen har antagit så komplexa former som hävdas i sentida välfärdssamhällen. Buchman (1994:59) nämner att unga alltid förhåller sig konkret till och utvecklar beredskap inför nya och annorlunda förutsättningar, men detta sker inom vardagens strukturer och dess vanemässiga rutiner i moderna välfärdssamhällen:

Life is less constrained by traditions and customs and thus more susceptible to individualized action orientations; these potential individual choices, however, must be made within the context of standardized and bureaucratized life patterns.

Den svenska samhällsmodellen utsattes, som nämnts tidigare, för ett starkt tryck till förändring under 1990-talet. Men i vilken utsträckning förlorade invanda kultur-mönster sin vitalitet under 1990-talet? Eller hade de unga själva kraften att skapa nya innebörder utifrån de annorlunda villkoren? Kan spår av sådana förändringar utläsas i de ungas levnadsberättelser? Man kan med visst fog hävda att arbetsmarknaden genomgick stora förändringar under denna tid. Vi kan misstänka att unga inte längre upplever familjens livsform som lika gångbar att använda i sina egna levnadsorienteringar, i alla fall inte med samma styrka och relevans som tidigare. Jag är dock försiktig med att döma ut familjens och livsformens roll i återskapandet av kulturella mönster och hur detta påverkar de ungas förväntningar på vuxenlivet. Yrken som tidigare dominerat sysselsatte även under 1990-talet en stor andel av den svenska befolkningen (Berger 2000; Bygren et al 2005). Detta faktum gör det svårt att tala om att en ny samhällstyp föddes just under detta årtionde. Därför betecknar jag första hälften av 1990-talet som utmärkt av en djup sysselsättningskris. Vi kan anta att denna kris snabbade på förändringar av samhället i linje med en mer måttfull analys av postmoderniseringen (Crook et al 1992).

Som en motbild till dramatiska moderniseringsbeskrivningar visar statistik att inflyttningen till städerna i Sverige avstannade på 1970-talet (Statistisk Årsbok 2000, s 40). Postindustrialiseringen visar heller inte en brant kurva nedåt för andelen an-

ställda i industrin före 1990-talets krisår. Anställda i lågkvalificerad lönearbeten har stadigt ökat i och med den sociala servicesektorns tillväxt från 1970-talet (SOU 1989:12; OECD-rapport 1998, s 454). Östad vilar för övrigt på industrisamhällets grundvalar. Andelen anställda inom industrisektorn i närregionen var ännu vid 1980-talets mitt drygt 40 procent. Detta innebär ett högre procenttal jämfört med Sverige i sin helhet vid 1960-talets början (FoB-85).

Innehåll i de följande kapitlen

I kapitel 2 belyser jag ungas relationer till sex samhällsarenor. Med hjälp av statistik och forskning ges en översikt över de ungas vägar mot och möjligheter till etablering i vuxensamhället. Fokus ligger på svenska förhållanden, och avgränsas i tid till den sista fjärdedelen av 1900-talet.

I kapitel 3 tar jag upp svenska avhandlingar mellan 1985 och 2006 på temat uppväxtvillkor och vuxenblivande. Inventeringen insamlar ämneskunskaper, och mina egna teoretiska utgångspunkter jämförs med innehållet i avhandlingarna. Den tes jag prövar är i vilken utsträckning unga behöver revidera sina kulturella identifikationer och strategier inför övergången till vuxenlivet. Data om uppväxtvillkoren i Sverige kopplas till den empiriska användbarheten av individualiseringsteorier. I denna genomgång kontrasterar jag olika kategorier av unga och lyfter fram hur de lever och är aktiva i skilda miljöer.

I kapitel 4 redovisas avhandlingens teoretiska huvudlinje. De ungas anknytning till olika livsformer är grunden för att fånga in processer av sociokulturell reproduktion. Därför diskuterar jag livsformsbegreppet ingående och lyfter fram Bourdieus (1979/1986) tankar om habitus och verkan av olika kapitalresurser i familjen. Hans teori är ett redskap för mig för att tolka ungas strategier inför vuxenvärlden. Ett annat teoretiskt perspektiv bygger på Bourdieu & Passerons (1970/1990) analys av skolväsendets roll i moderna klassamhällen. Här utvecklar jag också resonemang om hur kultur och identitetsutveckling korresponderar med varandra. Diskussionen tar sin utgångspunkt i Margaret Archers (1988) teori om individen som social och kulturell aktör i moderna välfärdssamhällen.

I kapitel 5 reflekterar jag över metodologiska vägval samt beskriver de konkreta tekniker och steg jag brukat för att samla in, bearbeta, tolka och presentera det empiriska materialet.

I kapitel 6 påbörjas min etnografi med att jag skisserar Östads framväxt i historien. Sedan följer beskrivningar av utvecklingen i denna landsortskommun gällande 1900-talet. Därefter redovisar jag en kartläggning av uppväxtvillkoren i Östad med fokus på decennieskiftet 1980/90.

I kapitel 7 och 8 skiljer jag på fem kulturella förhållningssätt och livsstrategier hos unga i Östad. Fyra av dem förknippas med lönearbetets och karriärens livsform tudelade efter kön. En femte levnadsinriktning visar unga med lösare band till familjens kulturella socialisation. I dessa två kapitel beskrivs olika vägar in i vuxenvärlden, och urskiljer hur de ungas sociala och kulturella identitet får avtryck av förhållanden i närsamhället. I kapitel 7 skildras de kvinnliga och manliga karriärorienterade unga under året 1990, och handlar om hur deras vardag gestaltade sig, hur de upplevde identitet och föreställde sig framtiden. I kapitel 8 förmedlas de lönearbetsinriktade-

och intressehängivna ungas vardag, identitetsupplevelser och framtidstankar under samma år.

I kapitel 9 och 10 får vi följa tio av dem jag intervjuade 1990 några år framåt i tiden till 1993. Jag tar upp inträffade händelser i deras liv under de mellanliggande åren, och beskriver hur de tar ännu ett steg till vuxenlivet. Tolkningsramen utgår från deras familjebakgrund och det sociala och kulturella kapital de använder i sina strategier. Jag tar hänsyn till hur sysselsättningskrisen kom att påverka deras vuxenblivande och identitetsupplevelser. Inflytandet från de förändrade villkoren sätter jag i förbindelse med de faser av personlig utveckling som sker under de sena uppväxtåren.

I kapitel 11 vävs mina skildringar och tolkningar från Östadsstudien samman med bredare teoretiska perspektiv. Slutdiskussionen redovisar mina viktiga slutsatser från levnadsberättelserna och sätter in detta empiriska underlag i ett djupare teoretiskt sammanhang. Jag diskuterar hur mina erfarenheter kan bidra med ny kunskap inom ungdomsforskningen.

2 Att vara ung i Sverige vid 1900-talets slut: Sverige i globala strömningar

En miljon anställda lever under temporära anställningsformer, och hårdast drabbade är de unga.

(Göteborgs-Posten 17/12 -1997).

Ungas väg till vuxenlivet blir allt osäkrare. Under 1990-talet kom den socioekonomiska utvecklingen i Sverige att mer och mer likna de förhållanden som under några årtionden redan funnits i andra utvecklade länder. Fördröjningen i Sverige berodde främst på att det fanns en konsensus inom de olika politiska blocken om att skydda och bevara så mycket som möjligt av välfärdssamhället. Med hjälp av politiska beslut ökade sålunda antalet sysselsatta inom den offentliga sektorn under 1970- och 1980-talen. Även sysselsättningen bland kvinnor fortsatte att stiga. I högkonjunkturen under andra hälften av 1980-talet låg därför arbetslösheten på en relativt låg nivå i en internationell jämförelse (Esping-Andersen 1990; Therborn 1991). Den låga arbetslösheten berodde även på förändringar av kronkursen i samband med devalveringar, vilket gynnade exportföretagen och inhemska underleverantörer (Gould 1996:74f).

Den internationella situationen märktes därför relativt lite i svenska levnadsundersökningar och utestängningen av marginaliserade grupper från arbetsmarknaden var relativt liten. Dessa gynnsamma villkor varade från 1980-talets mitt fram till decenniets slut (Bygren et al 2005). Därefter ställdes landet inför stora påfrestningar i samband med en djup lågkonjunktur med valutaoro och stora statliga budgetunderskott. Politiska företrädare för europeiska välfärdsstater satte nu också inflationsbekämpning före målet att upprätthålla full sysselsättning, så även i Sverige. Till detta kom att inhemska institutioner inte längre förmådde begränsa globala kapitalrörelser på grund av de finansiella avregleringar som införts, vilket i sin tur fick till följd att staternas finansiella underskott inte längre kunde hejdas med metoder som tidigare fungerat. Sammanlagt medförde de krisår som följde att även den svenska välfärdsstaten kom att försvagas. Denna utveckling bekräftades i statistiken som en ökad utsatthet för resurssvaga grupper (SOU 2000:3).

Med denna utveckling kom också villkoren för de ungas övergång till vuxenlivet att förändras. Marknaden och de fria kapitalrörelserna kom att förhindra de politiskt institutionerna att omfördela samhällets resurser till svaga grupper. Nedan följer en översikt över dessa förändringar i ungas uppväxtvillkor. Översikten pekar på att de äldre har gynnats mer av förändringarna i jämförelse med ungas välfärd. Det verkar som om kritiska samhällsförändringar drabbar ungdomar mer än etablerade grupper och att de marginaliseras mera av den nya ekonomin, arbetsmarknadens segmentering och alltmer flexibla arbetslivsförhållanden. Förändringen leder sammantaget till att de unga fått en osäkrare position på flera samhällsarenor.

Sex teman om unga, med belysning på sista fjärdedelen av 1900-talet

Följande avsnitt diskuterar hur samhällsförändringarna under 1990-talet påverkade ungas livssituation och etablering i vuxenvärlden på ett generellt plan. Samma sex teman belyser sedan de ungas situation i en landsortmiljö och hur de lokala villkoren griper in i deras livsstrategier. Redovisningen bygger till stor del på offentliga utredningar. Jag åskådliggör på så sätt de ungas liv och vardag på de olika arenor de vandrar ut och in på under sina ton- och ungdomsår (jfr Jones & Wallace 1992; Fornäs 1989a). I slutet av varje avsnitt problematiserar jag sedan dessa bilder i en diskussion.

Något större utrymme finns inte här för att diskutera värderingsförändringar, eller att fördjupa temat om eventuella identitetsförändringar, vilket görs i kapitel 4. Detta beror främst på att resultaten är svåra att tyda beträffande vilken riktning förändringarna av de ungas värderingar har gått. Data kan antingen tydas som att det finns en fortsatt trend mot postmateriella värderingar men också som att materiella trygghetsbehov blir allt starkare bland unga under ekonomiska orostider (jfr Anderson et al 1993 ställd emot SOU 1994:73 s 409f; Carle 2000). Men det finns också olika definitioner av begreppen, vilket gör att jämförelser haltar mellan olika studier.

De sex teman som tas upp är:

1. de ungas familjeanknytningar
2. unga i skolvärlden
3. unga och bostaden
4. de ungas chanser på arbetsmarknaden
5. de ungas fritid, stiluttryck och förhållande till media
6. den ekonomiska välfärdsutvecklingen för unga.

I den unges konkreta liv flätas dessa områden in i varandra och har oftast – för att inte säga alltid – ett samband med varandra.

Några begrepp brukas regelbundet vid jämförelser. Begreppet *historisk generation* skiljer på livssituationen under specifika tidsepoker och dess verkningar på de ungas föreställningar (jfr Mannheim 1952). En *kull* av unga står för ett födelseårsintervall utan referens till förändringar i samhället. Med *åldersgrupp* avses unga i relation till andra ålderskategorier och visar unga som en grupp inom den sociala strukturen. *Ungdomskategori/grupp* belyser skillnader mellan unga, exempelvis mellan tonåringar och ungdomar över tjugo år. En grundläggande kategorisering är kön (genus). Andra väsentliga indelningar är klass och etnisk bakgrund (den senare berörs i mindre utsträckning i detta arbete).

1. Relationer förefaller förtätas inom familjen

I inledningskapitlet kopplade jag samman de ungas familjetillhörighet med skolan som ett klassreproducerande nav som funnits under lång tid. Sennet (1977) pekade på betydelsen av socialisationen inom den sammanhållna kärnfamiljen för att säkerställa den sociala och kulturella återväxten av samhällets klasstruktur när betingelserna och de sociala relationerna utanför familjen ansågs vara osäkra. Skildringen av

det reglerade och stabila välfärdssamhället leder tankarna till att familjen möjligen förstärkts för fler unga från arbetarfamiljer i likhet med vad som historiskt var mer vanligt för unga i borgerlig livsform (Aglietta 1979:157). Här koncentrerar jag mig på Sverige och på hur familjen framträder i statistiken som i tid avgränsas till senare fjärdedelen av 1900-talet.

Statistiken visar att den fullständiga kärnfamiljen har varit den dominerande familjeformen för majoriteten av unga i Sverige under 1990-talet. År 1993 levde nästan 70 procent i åldern 16-17 år tillsammans med båda ursprungliga föräldrar (*Upp till arton*, s 21). Uppgiften är anmärkningsvärd med tanke på föreställningen om "den moderna splittrade familjen". En långsiktig trend är dock att skilsmässor och särflyttande stiger för varje årtionde. Jämförelsen mellan åren 1984-85 och 1992-93 visar att andelen tonåringar som hela sitt liv bott tillsammans med båda sina biologiska föräldrar har minskat med dryga två procentenheter (Englund & Eriksson 1996:103). I åldersgruppen 16-29 år hade dubbelt så många erfarenheter av att föräldrarna har skiljt sig än de tillfrågade i åldern 35-54 år. Den statistiska skillnaden har sin bakgrund i att födslokullarna på 1940- till 1960-talen utmärktes av att familjens medlemmar levde ihop under lång tid. Höga dödstal bland befolkningen innebar att det var färre tonåringar med båda föräldrar hemma under seklets tre första årtionden (SOU 1994:73, s 55ff).

I sammanhållna tjänstemanna- och företagarfamiljer var andelen unga som hela sitt liv bott med sina båda föräldrar 84 procent respektive 88 procent. Motsvarande tal för arbetarfamiljer var 70 procent (*Upp till arton*, 1995:19; *Årsbok om ungdom* 1992:93). De stigande talen för skilsmässor uppvägdes av att särboende föräldrar efter skilsmässan i vissa avseenden engagerade sig mera i barnens liv. Efter tillkomsten av lagen om obligatorisk delad vårdnad 1982 har frekvensen av regelbundna kontakter mellan barn och frånskilda föräldrar stadigt ökat. Lagens införande är inte hela förklaringen till att regelbundna kontakter fortsatt att öka mellan 1985 och 1993. Tendensen är att pappan i större utsträckning än tidigare intresserar sig för barnets uppväxt. Denna trend kan ses i försäkringskassans uppgifter om uttagen föräldraledighet och i kvalitativa studier, även om det fortfarande är så att mamman ägnar mer tid åt och tar ett större ansvar för barnen (*Upp till 18*, 1995:23; Riksförsäkringsverket, Statistisk rapport, 1994; Åström 1990; Berg & Johansson 1999).

Generationsutredningen framhåller att unga på 1990-talet tycker sig få ett bättre stöd och känner en större uppmuntran från äldre familjemedlemmar än tidigare. Engagemanget uttrycks främst som ett större intresse från föräldrarnas sida för barnets skolaktiviteter och det är föräldrar med hög utbildning som mest engagerar sig i gemensam läsläsning och närvaro vid föräldramöten etc. Föräldrarnas åsikter har ett större inflytande på de ungas studie- och yrkesval än vad åsikter hos olika personalgrupper inom skolan har. Knappt fem procent av de tillfrågade i åldern 16 till 29 år anser att lärare och studievägledare är viktiga referenspersoner inför dessa val. Arbetarbarn får ett mindre stöd från familjen i skolfrågor och generellt uppmuntras flickor i högre utsträckning av föräldrarna till fortsatta studier. Det sistnämnda gäller emellertid inte fortsatte studier på eftertraktade prestigelinjer med lång utbildningstid (SOU: 1994:73, s 77).

Familjemedlemmarnas involvering i varandras liv kan också spåras i vilken omfattning de berättar för varandra vad de gör på fritiden. Två av tre tonåringar talar *alltid* eller *ofta* om vad de gör på sin fritid. Det omvända att föräldrarna alltid eller ofta be-

rättar för sina tonåringar om vad de gör på sin lediga tid förekom hos fler än hälften av familjerna (Englund & Eriksson 1996:121). En annan uppgift som belyser kärnfamiljens sammanhållning är att i nästan hälften av familjerna (42 procent) finns en gemensam hobby (SOU:73, s xvii). Nära kontakter mellan familjens medlemmar fanns på 1990-talet under fler levnadsår jämfört med föregående årtionden. Orsaken är främst de förlängda studieåren som medför att tonåringar i större omfattning bor kvar i föräldrahemmet. Andelen kvarboende tonåringar var nästan 90 procent år 1991, jämfört med 81 procent år 1975 (*Upp till 18*, 1995:26). Sysselsättningskrisen och sämre ekonomiska samhällsstöd till ungdomsgruppen hade en inverkan på detta (SOU 2000:3).

Sysselsättningskrisen medförde att fler unga fick erfarenheter av att en eller båda föräldrarna blev arbetslösa. Under 1994 fick var tionde barn i Sverige mellan elva och sexton år uppleva att en av föräldrarna saknade arbete. Denna arbetslöshet och det minskade samhällsstödet ökade påfrestningarna för fler familjer under 90-talet. Kontrasten var familjer där båda vuxna förvärsarbetade varigenom familjen kunde höja sin socioekonomiska standard – detta trots krisåren (SCB 1997, s 431). Studier från Värmlands län visar att i familjer drabbade av arbetslöshet kom levnadsvanor och välbefinnande hos unga att påverkas, till exempel i en ökad alkoholkonsumtion och en lägre motivation för skolarbete. Det gällde främst unga från arbetarfamiljer (Hagquist & Starrin 1997).

I familjernas ekonomiska utveckling finns stora skillnader mellan familjer med en förälder och familjer med två förvärsarbetande vuxna med få eller inga barn. Ensamstående med barn förlorade mest i socioekonomisk välfärd under 1990-talet. Såväl sysselsättningskrisen som reducerade bidragsnivåer i välfärdssystemen vidgade de sociala klyftorna. Anslående var att andelen förvärsarbetande ensamstående mödrar minskade dramatiskt. Andelen barn (0-15 år) med en förvärsarbetande mamma sjönk med fjorton procentenheter mellan 1980-talets inledning och 1990-talets mitt (SCB 1997, s 433).

Offentliga utredningar och forskning visar således att familjen under 1990-talet långtifrån abdikerat från att vara det stöd som unga i huvudsak vände sig till i avgörande livsfrågor. För tonåringen hade familjen fått en ökad betydelse genom ett längre kvarboende i föräldrahemmet. Fler unga delade under fler år än tidigare en gemensam vardag med uppväxtfamiljen. En annan tendens var att relationerna mellan föräldrar och barn hade stärkts. Den förändrade kvaliteten yttrade sig i fler kontakter mellan barn och frånskilda pappor. Familjens inre relationer övergick i en gemenskap där känslomässiga band fördjupades och engagemangen i gemensamma aktiviteter ökade. Uppslutningen runt skolarbetet skedde främst inom familjer där föräldrarna hade erfarenheter av högre utbildning.

Arbetslivets konkreta inflytanden minskade däremot i familjelivet och kan än idag förväntas påverka ungas erfarenhetsvärldar i en lägre grad än tidigare. I första hand beror detta inte på högre arbetslöshetstal utan på att tonåringar nästan utan undantag – och i allt högre grad ungdomar över tjugo år – hänvisats till olika former av utbildning. Detta innebär att man kan se tendenser till långsiktiga förändringar av familjelivet vilket kan leda till att sociala och kulturella identifikationer efter 1990-talet bygger på andra förutsättningar och kvaliteter än tidigare. Detta kan ses i linje med att familjen i historien successivt har förändrat sina allmänna socialisationsuppgifter (se Elias 1939/1989:235; Ariès 1960/1982:282f; Ziehe 1975:235f). Sennets (1977)

kulturteori om familjelivet blir därför mångbottnad och behöver omformas när nya livsmönster utvecklas med anledning av sentida samhällsförändringar. I familjelivets utveckling framskyntar sålunda att känslomässiga engagemang och gemensamma aktiviteter blir allt viktigare vid uppfostran och formandet av självidentiteter. Identifikationer med de traditionella roller som föräldrarna tidigare representerade kan samtidigt ha avtagit (Vinken 2005:150ff).

Giddens (1991) beskriver den sentida familjen som en emotionell sfär med uppgift att ömsesidigt stärka självidentiteten genom att familjen samlas kring ett gemensamt *framtidsprojekt* under, som han ser det, den ständigt pågående föränderlighet som kännetecknar senmoderniteten. Dessa nya relationer sammansvetsar föräldrar och barn utöver rent praktiska uppgifter och de uppfostrande mål som förr var viktigast. Denna beskrivning om en förskjutning av familjelivet får ett visst stöd i svensk familjestatistik. Utvecklingen verkar gå mot en uppslutning kring en gemensam fritidsstil och uppöandet av generella sociala kompetenser, vilket sker genom familjens inre samspel och i dess jämlika relationer. Bell (1973: 115) ansåg att identitetsdaningen i det postindustriella samhället förlorar sin omedelbara anknytning till bestämda yrkesroller i ett snabbt föränderligt arbetsliv. Under 1990-talet uppstod en populär föreställning om curlingföräldrar vilka starkt engagerar sig i barnens framtid. Hur väl kommer hypotesen om annorlunda identifikationer som fjärrar sig från konkreta rollförebilder inom en familj att överensstämma med de ungas egna erfarenheter i en svensk landsortskommun?

2. De unga i skolvärlden: Klasssamhället består i elevernas utbildningsval

En annan viktig arena som formar den uppväxandes väg till vuxenlivet är skolvärlden. Englund & Eriksson (1996) åskådliggör med ett cirkeldiagram att sjuttonåringarna ägnar större delen av sin vardag åt skolrelaterade aktiviteter. Skolschemat rutar in veckodagarna i ett regelbundet mönster. Förutom prestationsanspråken och de krav på dagliga rutiner som skolaktiviteterna ställer leder ämnesvalen in föreställningarna om framtiden i bestämda banor (Jönsson et al 1993). Samhällsvetaren Bengt Börjesson (1996) försöker fånga in de psykologiska djup och sociokulturella sammanhang som skolvärlden representerar för olika elevgrupper, före och efter 90-talets gymnasiereform. Hans tolkningar ger en allmän bild av olika inställningar till skolvärlden och han menade att den nya gymnasieskolan innebär ett förlorat sammanhang för vissa tonåringar.

De samhällsvillkor och den åtskilda gymnasieskola som existerade för 20 år sedan innebar att det personliga valet av fortsatta skolår då var ett ansvarsfullt ställningstagande. Valets frivilliga karaktär gav också en tydlig indikation på livets fortsatta innehåll. I en existentiell mening stod beslutet för att tonåringen å ena sidan lät sig formas av ett bestämt levnadssammanhang, å andra sidan inträdde i en miljö som denne *själv* önskade och strävade efter att tillhöra. Valet mellan en teoretisk och praktisk utbildning var begriplig för de unga själva och gav en tydlig signal för andra i omgivningen. För elever på teoretiska linjer var valet knutet till avsikten att gå vidare med fortsatta studier. För den andra gruppen av elever var förväntningarna inriktade på ett yrke som låg nära i tid och rum. Sålunda fanns en hög förutsägbarhet för vad de fortsatta levnadsåren skulle innehålla efter läroverket eller fackutbildningen. Arbetsmarknaden låg öppen för båda grupperna – om än i olika

tidsperspektiv. En annan viktig aspekt var att den icke-obligatoriska skolan på ett allmänt symboliskt och socialt plan erkändes som samhällets "dolda" organisationsprincip. Börjeson (1996:92) skriver att "gymnasieskolan var av alla, föräldrar, lärare och elever, erkänd och uppfattad som den framträdande sociala organiseringen av åtskillnader i livskarriärer och livsmöjligheter".

Som politisk värdering är citatets innebörd troligen inte godtagbar för de flesta. I den unges livsvärld gav uppdelningen likväl meningsfullhet i form av skolaktiviteter som gjorde framtiden förutsägbar. Såväl de sena uppväxtåren som vuxenlivet framstod med tydliga konturer i den unges syn på omvärlden. Detta kan sammanfattas med antingen väljer jag att ägna kommande år åt teoretiska studier, eller så väljer jag istället en yrkesutbildning och försöker få tag i ett jobb så snart som möjligt. De som valde det senare kunde lita på att såväl utfallet av det val de gjorde skulle infrias efter skolslutet i ett yrke som de själva önskade. Det var dessa föreställningar som gjorde trista och abstrakta undervisningsformer uthärdliga. För elever på yrkeslinjer har valets meningsfullhet kraftigt beskrivits som utgångspunkt för deras livsstrategier. Börjeson (1996: 81) beskriver skiftet: "Kontrasten mellan rikedomerna på de symboliska arbetstillfällena inom utbildningsprogrammen och knappheten på verkliga jobb i arbetslivet är ångestfull".

De unga på studieförberedande program kan ännu dra nytta av det symboliska arvet från läroverkets epok. Det är deras strävan efter goda betyg inför högskoleantagningar som gör skoltimmarna meningsfulla, även om löftet om framgångsrika yrkeskarriärer också för dem har blivit ett osäkert kort. Kontentan av Börjessons resonemang är att till syvende och sist så är det de livssammanhang som uppenbarar sig för de unga efter utbildningen som ger skolåren dess mening. Tonåringens beslut mellan fler utbildningsår och en kort yrkesutbildning för att snabbt kunna få ett arbete har i praktiken försvunnit. Ser vi på samhällets utveckling i stort är det de som valt en kortare yrkesutbildning som fått mindre valmöjligheter därför att en halvdan "teoretisk utbildning" kommer att inte ha någon större konkurrenskraft i en situation där arbetsgivarna ställer högre krav på nyanställda (Bromè et al 2001; du Bois-Raymond & Stauber 2005; en alternativ syn på arbetslivets utveckling framförs av Alvesson 1999 och Olofsson 2003 i diskussionen om renässansen för yrkesutbildningar).

Utbildningssystemet expanderade starkt under den sista fjärdedelen av 1900-talet, och en kortsiktig och en långsiktig tendens kan urskiljas. Mellan 1975 och 1991 steg andelen studerande i åldern 16 till 29 år från 25 till 35 procent. Förutom att generellt stigande krav från arbetsgivarna, främst i tjänstemannayrkena, till viss del låg bakom ökningen skall den fortsatta tillströmningen på 1990-talet främst ses i ljuset av det tredje obligatoriska gymnasieåret och sysselsättningskrisen. De ungas val av en fortsatt icke-obligatorisk utbildning varierar tydligt med konjunkturcyklerna. Exempelvis var antal studerande under åren 1988-1990 i åldersgruppen 16-29 år betydligt färre än under den djupa lågkonjunkturen 1982-1984. Med 1990-talets krisår följde en ökad studiebenägenhet, även med hänsyn taget till 1980-talets kraftiga konjunktursvängningar (SOU1994:73). Det skall uppmärksammas att antalet studenter inom längre eftergymnasiala utbildningar sjönk under hela 1980-talet. Nedgången framstår tydligt i jämförelse med 1960- och 1970-talen när högskolorna kraftigt expanderade. Sålunda var det den generation som var född sent på 1940-talet och tidigt 1950-tal som uppvisade den dittills högsta andelen med en slutförd

treårig högskoleutbildning (1994:73, s 23). Först flera år in på 1990-talet utjämnades detta förhållande med stora högskolekullar. Ungdomsstyrelsen (1996 del II, s 39) summerar utvecklingen med att skillnaden mellan yrkesarbetande och studerande tonåringar nästan utraderades under 1990-talets första hälft. Vid årsskiftet 1994/95 var över 90 procent av tonåringarna mellan 16 och 19 år i någon form av utbildning. På ytan delade nästan alla tonåringar en gemensam erfarenhetsvärld genom veckans organiserade skoldagar.

Frågan kvarstår om klassamhällets och livsformernas återväxt förändrades genom att fler tonåringar utbildade sig. I statistiken kvarstod de mönster som känns igen från 1970- och 1980-talet. Det är samma grupp av unga som väljer antingen ett högskole- eller ett yrkesinriktat program i gymnasiet (SOU 1993:85). Det förra valet leder till större chanser att få en hög social status och solid ekonomi i vuxenlivet. Följande sammanställning tecknar bilden av gymnasievalen som fortfarande bestämda av föräldrarnas position inom den sociala strukturen. Av underordnad betydelse är formella jämställdhetsmål och elevernas förmåga att tillägna sig kunskaper. Fyra år efter fullgjord grundskola fullföljde endast 13 procent av sönerna till ej facklärd arbetare en tre- eller fyraårig gymnasieutbildning. Bland pojkar i högre tjänstemannafamiljer var motsvarande siffra 67 procent. För flickorna var skillnaden något mindre, men ändå anslående. Endast 19 procent av dottrarna till ej facklärd arbetare hade genomgått en tre- eller fyraårig högskoleförberedande linje, medan 66 procent av dottrarna till högre tjänstemän slutförde en sådan gymnasieutbildning (*Upp till 18*, s 46). Klassamhällets mönster bestod i utbildningsvalen hela 1990-talet ut.

Vid 1990-talets mitt var en femtedel av de unga mellan 20 och 23 år studerande. I allmänhet intresserar sig fler unga kvinnor för högre studier i jämförelse med unga män, detta avser såväl komvux som högskoleutbildningar. Vid denna tid underlättade nya behörighetskrav till högskolan direktövergångar från gymnasiet, och en tredjedel påbörjade en högskoleutbildning senast tre år efter gymnasieexamen. Statistiken bekräftar att rekryteringsmönstren till eftergymnasiala utbildningar är ytterst seglivade. Endast i marginell utsträckning har reformer inom skolsystemet rubbat den sociala fördelningen. Obalansen riskerar att osynliggöras ju fler valmöjligheter och studieår som utfaller av olika utbildningsreformer (Ungdomsstyrelsen 1996). I valen till högskoleutbildningar får ungdomar från högre socialgrupper ett försprång som gör att de tenderar att välja längre och teoretiska studievägar än unga från lägre sociala skikt (SOU 1993:85, s 527). Föräldrarnas utbildningsnivå är den faktor som ger störst utslag för vilka unga som går vidare till högskolestudier. Däremot har familjens position inom yrkesstrukturen och dess ekonomiska resurser en underordnad betydelse. Skolprestationer mätt i betyg korrelerar mindre för hur utbildningsstegen tas. Högre studier påbörjas i högre grad bland unga där sådana erfarenheter finns hos närstående, och där studieaktiviteter stimuleras av föräldrarna (SCB-rapport 1997, s 524).

Forskning slår fast att kulturella orsaker – främst familjebakgrund – leder fram till dessa mönster. Enligt Åberg et al (1996) behöver skolan för att kunna komma tillrätta med detta förhållande sätta in lämpliga åtgärder redan under barnets första skolår. Annars blir kulturella miljöbetingelser avgörande, oavsett jämställdhetsmål och personlig begåvning. Vogel (1994) understryker att de insikter föräldrar och andra närstående vuxna kan ge om olika yrkesalternativ bestämmer de ungas ut-

bildningsval. Sålunda är det inte främst ekonomiska hinder som avgör beslutet om fortsatta studier. Hos unga från studieovana hem tycks anspänningen upplevas högre att inför sig själva och gentemot andra legitimera de längre utbildningsåren. I denna beskrivning blir min tes lämplig: Genom att ta del av och införliva de erfarenheter som finns tillgängliga i närmiljön, igenkänner den uppväxande också sin egen framtid. Det är upplevelsen av det främmande inför det nya och ovana i högre studier som hindrar unga från att påbörja längre utbildningar.

På många utbildningsprogram inom gymnasium och högskola rådde ännu under 1990-talet en stark könsuppdelning. Endast en långsam utjämning kunde skönjas (Ungdomsstyrelsen del I, s 43). Flickor uppmuntras som nämnts i högre grad till fortsatta studier och har även bättre betyg (*Statistisk årsbok fram till 2000*, s 30). För många unga kvinnor är en högskoleplats detsamma som en yrkesutbildning och därför avgörande för deras tillträde på arbetsmarknaden (Ungdomsstyrelsen del I, s 60). Manliga ungdomar stimulerades i högre grad till studier på prestigelinjer. Under 1990-talet skedde emellertid en utjämning: Unga män och unga kvinnor besatte i ungefär lika andel platser på prestigeutbildningar (SCB-rapport 1997, s 523).

Beträffande sambandet mellan högre utbildning och uppväxtåren i storstad respektive glesbygd så har högskoleutbildade med traditionell universitetsexamen ökat mest i storstadsregioner. Unga med kort högskoleutbildning har däremot ökat i befolkningsglesa regioner. Vid jämförelser är det svårt att uttala sig om hur familjebakgrund påverkat de ungas val av högskoleort. Vissa studier visar att avståndet till högskolan parat med föräldrarnas utbildningsbakgrund har stor betydelse, medan andra studier inte poängterar detta förhållande (jfr Blomsterberg 1997; SCB-rapport 1997:31; SOU 2003:96).

Föräldrarnas erfarenheter och förmåga att själva orientera i utbildningssystemet är avgörande för vilka attityder de unga anlägger på sina skolkarriärer. När vi talar om expansionen av kunskaps- och utbildningssamhället skall denna tillväxt betraktas mot bakgrund av 1990-talets sysselsättningskris och gymnasieskolans reformering. De ungas situation på 1990-talet bör tolkas som att det mindre var deras egna prioriteringar som medförde att de i så stor omfattning återfanns inom skolvärlden och mera som att de förlängda utbildningsåren ledde till att tonåringarna i flera avseenden knöts tätare till familjen. Den skeva rekryteringen till högre utbildningar har därför inte minskat, utan snarare skymts. De familjer som stimulerar teoretisk kunskapsinhämtning har närmast ökat sina yngre medlemmars försprång i den sociala konkurrensen. Denna synpunkt skall sättas i förbindelse med att abstrakta kunskaper och sociala egenskaper har blivit viktigare för att överhuvudtaget få en sysselsättning – då på bekostnad av inläring av konkreta färdigheter till ett yrke. Allt fler tonåringar befinner sig utanför arbetslivet. Frågan återstår vad som händer ungdomar som inte är studiemotiverade i ett utvecklat kunskapsamhälle? Under 2000-talet skedde en tillnyktring i utbildningsdebatten och forskningen. Yrkes- och lärlingsutbildningar har på nytt fått en ökad uppmärksamhet som alternativ att lösa både skolvärldens och arbetsmarknadens problem (Olofsson 2003). Mot 2010-talet kommer efterfrågan på hantverkare av olika slag att bli akut och en större andel – mest unga kvinnliga lågutbildade – förutspås bli sysselsatta inom privat service-sektor. Sysselsättningskrisen under 2009 lär dock i många stycken kullkasta dessa förutsägelser.

3. Unga och bostaden: Marknaden och de äldre tränger undan unga

En viktig grund för de unga att uppleva självständighet och oberoende är ett eget boende. Den egna bosättningen ger utrymme för att komma underfund med vuxenidentiteten och de egna livsmålen innan den egna familjbildningen tar vid. Den första bostaden ger också möjlighet för en självvald period till att forma den egna tillvaron utifrån alternativa levnadssätt under ungdomsåren – och kanske gäller för resten av livet. För vissa unga sammanfaller det första egna hemmet med bildandet av en egen familj (jfr Werner 1989; Löfberg 1990, 1993 om bostadens betydelse i vuxenblivandets tidscheman). När det gäller förverkligandet av ett eget boende skall två aspekter hållas isär: Dels hur boendeformer är tillgängliga för unga, dels i vilken mån de unga har tillräckliga resurser för att realisera ett eget boende.

I Generationsutredningen (1994) spårar boendeforskare ett mönster i riktning mot ett längre kvarboende i föräldrahemmet från och med 90-talets början, vilket bryter utvecklingen från 1970-talets mitt fram till denna tidpunkt. Kvarboendet gäller främst tonåringar och i viss mån också kvinnliga ungdomar mellan 20 och 24 år. Trots de kärvare samhällsvillkoren så verkar det ändå som att flytten från föräldrarna prioriteras av de unga själva, i varje fall efter de fyllt tjugo år (SOU 1994:73). Frågan om kvarboende eller eget boende är givetvis relaterad till positionen på arbetsmarknaden. Mindre än tjugo procent av dem mellan 20 och 24 år med fast anställning bodde kvar i föräldrahemmet. Det är bland storstadsungdomar med eget jobb som flytten till eget boende har ökat. Skillnaderna minskar mellan könen vid vilken ålder flytten sker. Det är främst unga män (20-24 år), boende i storstäder, som har ökat sitt ensamboende fram till 90-talets inledning. Samtidigt bodde år 1990 mer än hälften av manliga ungdomar i glesbygden i samma ålder ännu kvar i föräldrahemmet (Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 150).

Bostadsstandarden har under senare decennier generellt höjts inkluderat större bostadsytor. Senare åldersskullar har växt upp med en internationellt sett unik hög boendestandard. Detta har inneburit att föräldrahemmet har kunnat härbärgera unga familjemedlemmar under de sena uppväxtåren (Turner et al 1994). Vid 1990-talets början delade mindre än sju procent av unga mellan 20 och 24 år rum med annan familjemedlem (SOU 1994:73, s 214). En delvis motsäggande uppgift var att en fjärdedel av de kvarboende i åldern 16-24 år inte hade möjlighet till denna avskildhet; detta möjligtvis beroende på att man i detta medräknat samboförhållanden (Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 150). Flera offentliga rapporter vid sekelskiftet talade om att trångboddheten ökade under 1990-talet, och särskilt då för resurssvaga grupper som de unga (SOU 2000:3).

Utvecklingen på bostadsmarknaden minskade de ungas chanser till en liten och billig lägenhet. Under 1980-talet försvann ungefär en kvarts miljon enrumslägenheter. Dessa lägenheter hade varit attraktiva för de, främst unga, som var på väg att flytta hemifrån (SOU 1994: 77). Nedtrappningen av bostadssubventioner, lägre nivåer på bostadsbidrag tillsammans med en allmänt högre bostadsstandard ledde till att prisutvecklingen för boendet steg snabbare än andra levnadskostnader. Därutöver efterfrågade fler hushåll som redan var etablerade på bostadsmarknaden ett mindre och billigare boende, och konkurrerade därför med de yngre om samma bostäder. De unga har i allmänhet en högre bostadskostnad per kvadratmeter än äldre. En lägre bostadsproduktion var ytterligare en faktor som försämrade de ungas ställ-

ning på bostadsmarknaden. Kommunernas slopade skyldighet att upprätta bostadsförsörjningsprogram samt borttagandet av bostadsförmedlingens obligatoriska och kostnadsfria tjänster var till nackdel för de unga. Lagen om kommunal bostadsansvisning som reglerade avtalen med privata hyresvärdar lyftes dessutom bort under 1990-talet. Allt detta försämrade de ungas möjlighet att konkurrera med resursstarka grupper om ett önskat boende (Turner et al 1984; Ungdomsstyrelsen 1996 del I).

Frågan om tillgänglighet och ekonomiska resurser kan besvaras med att bostadsutbudet i kvantitativ mening var ett mindre problem för de unga. Tyngre vägan- de var att billiga och små lägenheter till stor del försvann från bostadsutbudet. De ungas sämre ekonomiska resurser och svagare fäste på arbetsmarknaden fördröjde etableringen i ett eget boende – se följande avsnitt. Med gymnasieskolans utbyggnad och en krympande arbetsmarknad har tonåringar nästan helt hänvisats till att uppväxtfamiljen kan bereda rum för dem. Det skall dock inte tas för givet att boendet i föräldrahemmet alltid upplevs med negativa förtecken. De unga kan se det som förnuftigt att bo hemma en längre tid, exempelvis för att spara pengar och få resurser över till att förverkliga andra önskade planer. Dessutom behöver inte alltid föräldrelationer upplevas som påfrestande. För unga över tjugo år var flytten från föräldrahemmet ändå en angelägen fråga. 1990-talets krisår syns därför inte lika tydligt i siffror för boendemönster som i andra aspekter av livet. Statistik från decenniets slut slår dock fast att kvarboende hos föräldrarna har stigit ansenligt om vi ser bakåt och jämför hela 1990-talet med de föregående årtiondena. De offentliga stöden för boendet krympte betänkligt under 1990-talet. Slopades gjordes riktade subventioner och olika former av bostadspolitiska instrument vilka tidigare underlättat inträdet för unga på bostadsmarknaden. Marknadskrafterna fick ett allmänt större inflytande när det gäller de ungas inträde i olika vuxenroller. Följaktligen har de unga även på detta område fått det besvärligare att hävda sig i konkurrensen med mer resursstarka grupper som de äldre.

4. Klyftor vidgas mellan ung och vuxen på arbetsmarknaden

Historiska beskrivningar visar att det självständiga försörjningsarbetet tillsammans med giftermålet tidigare markerade gränsen mellan ungdom och vuxen (Gillis 1974; Mitterauer 1986/ 1991; Gaunt 1983/1996). Denna djupt liggande kulturella syn torde leva kvar i attityder inför det egna och till andras position i yrkeslivet. För de över tjugo år är yrkesetableringen viktig för att kunna se sig själv som en oberoende person. De som studerar får vänta, men dessa kan ändå dra nytta av det kulturella arvet genom att kunna se fram emot en efterlängtd yrkesroll efter långvariga studier.

Arbetsmarknadens struktur har under 1990-talet allt mer kommit att likna beskrivningen av den nya ekonomin (jfr Offe 1985; Lash & Urry 1997; Harvey 1990; Allvin 1997). Tåhlin (1991) kritiserar uppfattningen om klasskillnadernas upphörande när arbetslivet förändras. En prognos är att skiften i arbetssfären förr eller senare sätter sina avtryck på vardagslivets former. På längre sikt kan det växa fram annorlunda mönster i familjernas livsföring och i individernas kulturella föreställningar. I förlängningen kan man ana att vuxenblivandets former kommer att påverkas på ett mer grundläggande sätt av den globala ekonomins utveckling (Cook et al 1992).

1990-talet förde med sig många problem för de ungas etablering på arbetsmarknaden. Sverige nådde de höga arbetslöshetstal som under 1970- och 1980-talen var vanliga i Europa. Lågkonjunkturen 1982-1983 hade också höga arbetslöshetstal. Utvecklingen på den svenska arbetsmarknaden har av forskare beskrivits som delad i två epoker med avseende på den sista fjärdedelen av 1900-talet. Den första perioden, som omfattade åren 1975 till 1991, utmärktes i stora drag av att etablerade linjer och kännetecken för det svenska efterkrigssamhället fortsatte att existera. Sysselsättningsökningen i den offentliga sektorn påskyndade kvinnornas etablering i arbetslivet. Den senare perioden som gäller från och med 1992 och framöver, kännetecknades däremot av sjunkande sysselsättningsgrad, höga arbetslöshetstal och överhuvudtaget stora förändringar på den svenska arbetsmarknaden (SCB-rapport 1997, s 48).

Den första periodens utveckling kan delvis förklaras av teorin om samverkan mellan den nationella staten, privatkapitalet och de starka intresseorganisationerna som centrala aktörer. Dessa institutionaliserade relationer hade en balanserande effekt på samhällets utveckling, vilket också stabiliserade arbetsmarknaden (Saunders 1981; Gough 1979/1985; Nielsen 1991). Under den senare perioden skedde en omvandling där arbetskraften fick en lösare anknytning till arbetsgivarna. Osäkerheten avsåg både inträde till och som anställd på en destabiliserad arbetsmarknad. Trösklarna för marginaliserade grupper höjdes. De unga liknade en buffert på arbetsmarknaden, något som har varit en omtvistad fråga sedan 1920-talet. Problemet började skjuta i höjden redan vid decennieskiftet 1960/70. Sedan dess har klyftorna vidgats mellan de olika åldrarna på arbetsmarknaden.

För 1990-talet talar forskare om en kvalitativ förändring av flera orsaker, främst att de äldre inte drabbades av sysselsättningskrisen i samma utsträckning som de unga jämfört med tidigare lågkonjunkturer. För det andra har långtidsarbetslösheten utjämnats mellan åldersgrupperna: Efter denna brytpunkt tar det lika lång tid för de unga och för de äldre att återgå till arbetsmarknaden efter en arbetslöshetsperiod, och därefter tenderar tiden snarare att bli längre för de unga. En slutsats kan vara att ungdomar under alla år har fått agera som arbetsmarknadens reserv för att reglera 1900-talets konjunkturcykler. Under 1990-talet blev utvecklingen mot en ökad segmentering än tydligare (SOU 1994:73; Schröder 1996). Sysselsättningsgraden för de yngre åldersgrupperna har stadigt minskat under hela efterkrigstiden, men berodde tidigare på att tonåringarna inleddes i utbildningar. En krympande arbetsmarknad för lågt kvalificerade jobb och fler utbildningsår medförde att andelen heltidsanställda i åldern 16-19 år halverades från 1975 till 1990-talets början. Sedan 1984 har skolan getts ansvaret för de tonåringar som inte själva kunnat skaffa sig en anställning. Tar man AKU-sammanställningens definition på *en* arbetad timme i veckan som mått, tillhörde ändå nära var tredje tonåring mellan 16 och 19 år (28 procent) arbetskraften under 1995 (Ungdomsstyrelsen 1996 del I).

Åren efter tonåren kännetecknas under 1990-talet allt mer av en instabilitet i förhållande till arbetsmarknaden, vilket i ökad utsträckning leder till temporära sysselsättningar. År 1991 hade var tredje ungdom mellan 20 och 24 år en egen erfarenhet av arbetslöshet (Vogel 1994; Schröder 1996). Det är i och för sig ingen iögonfallande siffra för de år då de unga går från utbildning till arbete. Man skall dock ta hänsyn till att var sjätte ungdom mellan 20 och 24 år inte var arbetssökande av skälet studier eller annat. Det är främst jämfört med de äldre och de föregående låg-

konjunkturerna som de ungas marginalisering på arbetsmarknaden under 1990-talet väcker frågor. Ungdomarna drabbades i större utsträckning av sysselsättningskrisen. Procentuellt var dubbelt så många mellan 20 och 24 år arbetslösa jämfört med befolkningen i sin helhet. Här skall man dessutom ta med att utbildningsalternativet och valet att bli förälder ligger närmare de yngres vardag. För år 1995 var siffrorna följande: För manliga ungdomar var arbetslösheten 16,9 procent och 8,4 procent för alla män i arbetskraften; bland kvinnliga ungdomar 14,5 procent och 6,9 procent för alla arbetssökande kvinnor (Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 79).

Föräldragerationen, åldersgruppen 35-54 år, påverkades mindre av sysselsättningskrisen under 1990-talet. Som nämnts kom ungdomarna att ha längre arbetslöshetsperioder. Tillfogas skall även att samhällets åtgärder mot arbetslöshet främst riktar sig mot ungdomar och döljer ännu högre tal för de unga i arbetslöshetsstatistiken (Schröder 1996). De unga har också oftare tidsbegränsade arbeten. Generellt har andelen heltids- och helårsanställda i arbetskraften stadigt gått ner sedan mitten av 1970-talet. Nedgången var tydligast i ungdomsgruppen. Mellan 1987 och 1995 sjönk andelen av helårs- och heltidsanställningar med nio procentenheter för dem mellan 16 och 24 år. Ungefär hälften av unga kvinnor med jobb i samma ålder hade en tidsbegränsad anställning. Cirka var tredje manlig ungdom hade under samma år en osäker anställning.

Vid 1990-talets början var det främst unga män som drabbades av lågkonjunkturen, i första hand de inom industri- och byggsektorn. Vid mitten av årtiondet utjämnades arbetslöshetstalen mellan könen genom nedskärningar i offentlig sektor. För lågutbildade ungdomar blev det svårare att etablera sig på arbetsmarknaden. Paradoxalt nog får denna grupp i *lägre* grad del av åtgärder som ungdomspraktik och liknande. Sålunda förekommer också på detta område en social skiktning: De med en längre och teoretisk utbildning konkurrerar ut de unga med korta fackutbildningar (SCB-rapport 1997, s 50).

Omställningen från en expansiv arbetsmarknad med lägre krav på utbildning till en krympande arbetsmarknad där arbetsgivare efterfrågade högre skolkvalifikationer "låste in" ungdomar med låg utbildning. Inlåsningseffekten innebar en problematisk situation för många ungdomar och yttrade sig i tillfälliga inbrott på arbetsmarknaden, ofta sammanhängande med okvalificerade sysselsättningar som gav små chanser till konkurrensdugliga meriteringar. En tydlig trend under dessa år var att unga hamnade i sektorer utmärkta av hög osäkerhet i anställningsförhållanden. Kvinnodominerade sektorer som omsorg och sjukvård följda av privat service och kommersiella yrken hade även före sysselsättningskrisen en hög andel unga anställda (Ungdomsstyrelsen 1996 del II, s 126ff).

Under 1990-talet avstannade ökningen av anställningar inom hälsovård och social service. Däremot fortsatte jobb inom annan serviceverksamhet och kommersiella yrken att stiga. Tillverkningsindustrin fängade ännu vid decenniets mitt in många yngre. 1994 var mer än var fjärde anställd i åldern 20-24 år sysselsatta inom tillverkning. Som inkörsport till arbetslivet minskade inom industriella sektorn stadigt. Samtidigt innebar det att fasta anställningar och reglerade arbetstillfällen också sjönk som historiskt har stöttats av industrins starka fackföreningar. Andelen tonåringar sysselsatta inom näringsgrenen nästan halverades mellan 1988 och 1994 (SOU 1994:77, s 125). Utvecklingen förklaras inte helt med gymnasieskolans utbyggnad och konjunkturförhållanden, utan skall också förstås utifrån arbetsmarknadens strukturella

omvandling och internationalisering.

I avancerade länder myntades beteckningen *unga vuxna* mot bakgrund av utbildningsexplosionen och arbetsmarknadens sämre förmåga att sysselsätta de unga i reguljära jobb (jfr Bay 1984). Vissa samhällstänkare har menat att mindre arbetslivserfarenhet hos de unga har luckrat upp arbetslivet som samhällets grundbult. Undersökningar visar dock att arbetslivet i generell betydelse inte blivit nedvärderat bland unga. Vad som snarare har tillkommit är högre förväntningar på arbetets innehåll (Zetterberg 1984; Andersson et al 1993). Denna trend är dock tvetydig av två skäl: Vid lågkonjunktur och otrugga förhållanden växer instrumentella attityder inför att både få och behålla ett lågt uppskattat förvärvsarbete. Studier har dessutom uppmärksammat att icke-materiella värderingar än mer betecknar äldre åldersgrupper (SOU 1994:73, s 147).

Arbetsmarknadens segmentering leder fram till en tvetydig hållning till arbetslivet hos många unga. Som strategi för att psykosocialt hantera utestängningar och tillfälliga jobb visavi att få ett attraktivt arbete inom arbetsmarknadens kärna utvecklar de en *dualistisk* syn på arbetslivet. För allt fler ungdomar är det jobb de försörjer sig på inte ens inom samma sektor som det yrke de strävar efter och de önskar sig för vuxenlivet. Före sysselsättningskrisen etablerade ungdomar ett stabilt förhållande på arbetsmarknaden redan vid 22-23 års ålder. Denna etablering kom sedan under 1990-talet att försenas med ytterligare två år till runt 25 år (Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 84).

För några är den lösare anknypningen och en dualistisk inställning till arbetsmarknaden önskvärd. En studie av Schröder (1989) visar att arbetsmarknadens segmentering redan under 1980-talet skapade nya sorteringsmekanismer. Utestängningen gäller särskilt för ungdomar som saknar adekvata meriter för att fort kunna gå vidare till den primära arbetsmarknaden (SOU 1994:73) Vissa ungdomsgrupper riskerar att exkluderas från de långvariga sociala tillhörigheter och förhållandevis trygga anställningar som fanns i industrisamhället. Elever på praktiska linjer kan inte längre hoppas på ett sådant arbete. Att under tråkiga skolår ändå se fram emot ett varaktigt jobb och en arbetsgemenskap blev betydligt svårare under 1990-talet. I Storbritannien drabbades många unga av denna förändring redan under 1970- och 1980-talen (jfr Willis 1988).

Under 1990-talet stod fler unga under allt längre tid utanför fasta anställningar. Marginaliseringen skedde vid en ålder när de föregående ungdomskullarna redan hade kunnat skaffa sig ett solitt fäste på arbetsmarknaden. Situationen blev problematisk främst för dem som inte uppmuntrats till en fortsatt skolgång. De studieinriktade ungdomarna hade såväl lättare till att få en anställning som att få del av samhällets subventionerade åtgärdspaket. Dessa förmodades också bättre kunna utnyttja det bredare utbudet av eftergymnasiala utbildningar. Genom deras val av fortsatta studier förlades de osäkra levnadsåren till en förhållandevis hemmastadda miljö och blev en fristad inför deras senare försök att etablera sig i vuxensamhället. De förväntade sig att deras utbildningsinsats skulle komma att premiera sig i det långa loppet, eftersom teoretiska kunskaper passar in i kunskapssamhällets utvecklingsprofil (Bell 1973; Allvin 1997).

En annan fråga är hur arbetsmarknaden påverkar de ungas självuppfattningar och identitetsupplevelser. Ämnet är angeläget inte bara för att inträdet på arbetsmarknaden numera ligger betydligt längre fram i livet, utan även av den anledningen att de

jobb som de unga med liten teoretisk utbildning förväntas söka kommer att bli färre i framtiden. Vi skall även uppmärksamma en arbetsmarknad som uppdelats i en låg- och höglönemarknad – men alltmer i saknad av den traditionelle unga manliga industriarbetaren (jfr Trondman 1995).

5. Ungas fritidsformer, livsstilar och förhållande till media

I sentida samhällen bildar medias utbud en ofta utgångspunkt för hur fritiden gestaltas. Media används många gånger direkt för att samla det sociala umgänget. Det är också svårt att tänka sig ett längre samtal utan att dialogen vid något tillfälle hämtar innehåll från dessa källor. Detta gäller när medias innehåll betraktas både som seriös kunskapsförmedling, ren underhållning eller tas som utgångspunkt för de unga att utveckla stilar.

Samtidigt som mängden utsända budskap har ökat kraftigt så har också medias kanaler blivit mer heterogena och interaktiva, vid 1990-talets början som flera tv-kanaler och i utnyttjanden av video etc. Den stigande mångfalden har kommit till uttryck i att många fler, och i förhållande till varandra differentierade, estetiska stilar har uppstått. Musikgenrer korsar och befruktar varandra, floran av nya sporter har delvis varit ett resultat av mediernas genomslagskraft. Detta avsnitt behandlar dock inte den formliga explosion i IT-utveckling som skett under de senaste tio åren.

Ur socialisationssynpunkt är det angeläget att försöka förstå hur de unga hanterar ett differentierat fritidsutbud och medias pluralism. Men också hur – eller överhuvudtaget om – marknaden allmänt har fått ett större inflytande på de ungas tankevärldar och vardag. Vidgas det mentala utrymmet för fria och autentiska val, eller manipuleras de unga i högre grad av medias utveckling? Eller är förhållandet snarast att medias utbud och kommersialiserade fritidsformer filtreras genom kulturella hållningar som de införlivat redan från tidig ålder och för med sig in i tonårs- och ungdomstiden? I denna växelverkan har vi att räkna med att de unga är kapabla kreatörer (jfr Sernhede 1999; Peterson & Svensson 2003). De sämre ekonomiska villkoren kan vara en motkraft till marknaden och yttra sig som en avskärmning gentemot medias framställningar. Upplevelsen av mindre resurser för att konsumera verkar då som ett bortsällande filter. Istället lösgörs de unga från de kommersialiserade sfärerna och kan utifrån andra förutsättningar hantera identitetsupplevelser och få självbilden bekräftad. Egenhändigt påhittade stilar och självvalda gemenskaper blir under dessa villkor mer autonoma markeringar än när media och kommersiella marknadskrafter dominerar. På samma gång blir rimligen inflytanden från den kulturella socialisationen i uppväxtfamiljen och betingelser i närmiljön åter mer betydelsefulla. Om nu inte tesen anammas att de unga lever i ett kulturellt *tomrum*, vilket ur ett interaktionistiskt praxisperspektiv framstår som ett mindre sannolikt scenario (Nilsén 2000). Troligen minskar i varje fall inte familjens betydelse. Frågan kvarstår dock hur de unga egentligen påverkas av korsdragen mellan erfarenheter från uppväxtfamiljens vardagspraktik, den stora medieexplosionen samt ett lägre åtagande från det offentliga sida beträffande fritidens innehåll och former.

Välfärdssamhällets utbyggnad under 1960- och 1970-talen var en epok där fritiden till stor del arrangerades via offentliga stöd och av ideella organisationer, d v s av institutioner utanför både marknaden och den privata sfären. Genom fritidsnämndernas försorg bemannades ungdomsgårdar och andra slags verksamheter med ut-

bildade fritidsledare för att aktivera tonåringar. Under dessa år växte sig idrottsrörelsen stor, såväl i medlemsantal som i aktivitetstillfällen. Från och med 1980-talets slut har emellertid idrottsföreningarna fått känna av en minskad medlemstillströmning. De ideologiskt burna folkrörelserna som politiska, religiösa och nykterhetssamfund och deras ungdomsorganisationer hade redan tidigare förlorat attraktionskraft (Ungdomsstyrelsen 1996 del I). Denna utveckling kopplas av samhällstänkare ihop med ett individualiserat samhälle. Prioriteringen av privatsfären leder till färre uppslutningar runt sammanhang där hela idésystem presenteras (jfr Elias 1991; Mitterauer 1986/1991; Beck 1992; Giddens 1994a; Berger & Luckman 1995; Vinken 2005).

Nedskärningarna i kommunernas budget under 1990-talet krympte de offentliga åtagandena för de ungas fritid. En majoritet av kommunerna reducerade sina medel för dessa ändamål med fyra-fem procent årligen under första hälften av detta årtionde. Många fritidsgårdar lades ner som aktiverade främst flickor och unga utan någon föreningstillhörighet. Om vi räknar bort fritidsgårdarna var det främst pojkar som utnyttjade det offentliga fritidsutbudet genom kommunernas stora satsningar på idrottsanläggningar. Pojkar från högutbildade familjer är mest aktiva i lagidrotter. Därför fick de den större delen av medlen som var avsatta för kommunernas fritidsverksamheter (Englund & Eriksson 1996; Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 182).

Såväl vid goda som under sämre ekonomiska tider tillbringas de unga den större delen av fritiden i sysslor som inte organiseras av vuxna eller sker i offentlig regi. Lyssna på musik, se på TV, vara på "stan" och gå i affärer, umgås med familjen och kamrater, besöka biografen, ha egna musikgrupper, handarbeten m.m. i spontana former fyller istället deras vardag (Ungdomsstyrelsen 1996 del I, s 176). Statistiken frammanar bilden av uppväxtårens "vanlighet" och de unga som i mycket efterliknar de vuxnas fritid. Majoriteten av tonåringar ordnar sin vardag utan de utåtriktade och utlevande liv som många – även ungdomsforskare – gärna förknippar med denna ålder. Vi får här bortse från den mindre grupp av unga som har en hög alkoholkonsumtion, upplever en stor skoltrötthet eller har funnit intensiva samvaroformer utanför hemmet eller andra övervakande institutioner (Ungdomsstyrelsen 1996 del, s 21). Hemmet, antingen det egna eller kamraternas, är den miljö som de unga verkar trivas bäst i. Nästan fyra av fem tonåringar väljer "vistas i hemmiljön" som sitt första fritidsalternativ. Denna prioritering blev än tydligare under 1990-talet. Förutom aktiviteten att vistas på stan/byn var det en minoritet tonåringar som under en tvåmånadersperiod varit på fest/party eller disco/dans, uttryckt i siffror 20 procent respektive 24 procent. Under samma period hade däremot 28 procent av tonåringarna träffat annan släkt utanför kärnfamiljen. De unga utmärkte sig heller inte genom ett starkt engagemang i olika samhällsfrågor (Englund & Eriksson 1996:74ff). Det var också en minoritet som ansåg sig tillhöra en ungdomsgrupp med en speciell smak eller stil. Enligt en studie identifierade sig endast 16 procent av tonåringarna med en bestämd ungdomskultur. Siffran halverades efter arton års ålder. Skillnaderna mellan könen var betydande. Det var knappt var tionde flicka som angav någon gruppstillhörighet, medan var femte pojke placerade sig inom en ungdomsgrupp (Englund & Eriksson 1996:97).

Föräldrarna var under denna tid de prioriterade samtalspartnerna i viktiga livsfrågor. Upplevelsen av detta stöd gällde i synnerhet vid tonårstidens början (Nilsson & Larsson i Ungdomsstyrelsen 1996 del II, s 20). De ungas tillhörighet i en ung-

domskultur var sålunda mest vanlig i en ålder när samtidigt uppväxtfamiljens råd och stöd i olika livsfrågor betydde mest för dem. När de närmade sig tonårsslutet orienterar de sig i högre utsträckning emot vuxensamhällets kulturformer och värderingar (Ungdomsstyrelsen 1996 del II, s 166ff). Det intryck de empiriska studierna ger av tonåringens liv avviker från de teser som framställs i individualiseringsteorier, men även från psykoanalytiska teorier. Tonårgänget, som en metafor av en "social livsmoder" och katalysator i individuella frigörelseprocesser, tycks inte spela den betydelsefulla roll som ibland framhållits (Blos 1962, 1979; Ziehe 1986). Istället ter sig den vanlige tonåringens tillvaro, åtminstone i sina yttre former och sociala relationer, som påtagligt orienterad emot hemmiljöer.

Forskning under 1990-talet stödjer att de ungas fritid och uttryckta stilar hade starka förbindelser till uppväxtfamiljens ekonomiska och kulturella resurser (Jönsson et al 1993). Dessutom hade konsttillhörigheten en stor betydelse (Carle & Sjöstrand 1995). Vissa sport- och musikutövningar samt uttrycken för stil hade dock utjämnats under senare årtionden. Enligt Scott Sørenssen (1991) avser likställtheten främst mellan pojkar och flickor, inte mellan sociala klasser.

Den inom ungdomskulturforskningen ofta refererade Birminghamskolan har utifrån brittiska miljöer kopplat samman de ungas fritidsvanor, medieanvändning och kulturella uttryck i olika mönster för stil. Dessa forskare upptäckte att de ungas stil- och identitetsarbete hade en bakgrund i deras sociokulturella bakgrund och klasssamhällets positioner, men med utrymme för dem att med intrikata och kreativa uttryck göra motstånd mot den sociala underordningen – men mer i mening av distansering i upplevelser än i en konkret revolt (Hall & Jefferson 1977; Hebdige 1979). Dessa sjuttioalsskildringar utgick från industrisamhällets utpräglade sociokulturella uppdelningar, alltså epoken innan de stora sociala och politiska omvandlingarna hade tagit fart i det brittiska samhället. Det är för övrigt få svenska empiriska studier som stödjer tesen om att tonåringar liknande tomma käril anammar en fristående ungdomskultur som sedan följer dem under resten av vuxenblivandet och in i vuxenlivet (se genomgången av svenska avhandlingar i nästa kapitel).

Bjurström (1997) har överfört Bourdieus teori till svenska förhållanden och sent 1980-tal. Han visar att majoriteten av de tonåringar han undersökte utvecklade attityder till finkultur och populärkultur i relation till deras sociokulturella bakgrund. Dock kan förloppet i den egna skolkarriären ändra inverkan av den sociokulturella bakgrunden, och omskapa tillägnet av en livsstil just under de sena tonåren (Johansson & Miegel 1992; Karlsson 2000). Andra forskare skiljer i huvudsak på två grupper av unga. Genom fritidsumgängen utvecklar de skilda attityder till finkultur respektive populärkultur. Å ena sidan finns de som blir "ungdomskulturens experter", men som av en etablerad kultur anses syssla med ett tidsfördriv utan värde. Å andra sidan finns de unga som anammar vuxensamhällets finkultur och tidigt tillägnar sig vuxenvärldens fritidsstilar trots den längre tid de själva tar för att etablera sig i vuxenrollen. Den förra gruppen beskriver arbetarklassungdomar som snabbt söker en plats i arbetslivet och vuxensamhället. Den senare kategorin är medelklassens unga på teoretiska utbildningsprogram (Nilsson & Larsson i Ungdomsstyrelsen 1996 del II).

Den offentliga sektorn var på stadig reträtt under det förra decenniet – eller åtminstone satt i stagnation under 1990-talets inledande år. Under 1990-talet skar kommunerna kontinuerligt ned stöden till organiserade fritidsverksamheter. Denna

utveckling skall ses i bjärt kontrast till expansionen under föregående decennier. De lägre medlemstalen för de formella organisationerna har krympt arenor och lett till färre kontakter mellan unga och vuxna utanför familjen. Med detta torde även distansen ha ökat till de vuxnas idévärldar samt till de äldre som konkreta identifikationer och sociokulturella förebilder – men samtidigt också förstärkt och snävat in de ungas livserfarenheter till kärnfamiljensfären. Denna slutsats överensstämmer med Sennet (1977) tes om föräldrarna som viktiga rollmodeller. Hans historiska tolkning går nu även att överföra på arbetarklassens unga.

Hemmet och föräldrarna förlorade i varje fall inte sin betydelse under 1990-talets första hälft, snarare stärktes uppväxtfamiljens ställning när det gällde att stödja de ungas uppväxt i deras vardag. Denna slutsats är anmärkningsvärd om den ställs mot individualiseringsteorier och antagandet om de ungas sociala och kulturella hemlöshet. Det var hemmet som uppskattades högst av de unga, både som en miljö att vistas i och att vara den plats där man samlade det sociala umgänget, t.ex. runt ett fritidsintresse. Beträffade föräldrarelationerna finns det många och entydiga resultat som pekar på den stora vikt som dessa kontakter under dessa år har för de unga. Ett exempel är att tonåringen i hög grad rådfrågar sina föräldrar såväl i konkreta problem som i existentiella frågor. Sannolikt kommer uppväxtfamiljen även i framtiden – men på ett annat sätt – att betyda ännu mer för tonåringarna. Dessa familjeförbindelser och aspekter har nu sträckts ut att omfatta de som fyllt tjugo år. Således framstår föräldrahemmet som en allt viktigare sfär för ungdomars fritid. En hypotes att undersöka är om föräldrarna kvarstår som viktiga socialisationsagenter. Kommer detta att påverka de ungas identitetsutveckling vid en ålder när en djupare värderingsstruktur utvecklas och kommer till uttryck i en mognare livsstil (Johansson & Miegel 1992)? De försämrade socioekonomiska resurserna hos de unga kan leda till att ungdomarna avskärmar sig från kommersialiserade och färdigutlagda stilar. Eller kommer marknadskrafterna fortsättningsvis och med andra metoder att bearbeta även denna utveckling?

Empiriska studier tyder på att unga och äldre inte skiljer sig nämnvärt i viktiga och genomgripande synsätt på livet. En konklusion är att familjetillhörigheten fortfarande utgör en väsentlig motvikt till att de unga ensidigt hänvisas till identifikationsrepertoarer tillhandahållna av media och kamratgruppen. De unga som socialiseras till att se fritidsstilen som en framtidsinvestering utöver ren avkoppling kommer förmodligen att vara bättre förberedda till ett samhälle där ”den personliga livsstilen” betyder mera än konkreta färdigheter och formell utbildning (jfr Alvesson 1999; Vinken 2005).

6. Unga halkar efter i ekonomisk välfärdsutveckling

Den generella levnadsnivån för de unga påverkades under 1990-talet av de utökade utbildningsåren och hinder på arbetsmarknaden. Trenden att följande ungdomskull höjer sin levnadsstandard snäppet högre än den föregående kullen bröts i och med utvecklingen på 1990-talet. För de mellan 18 och 24 år steg talen för socialbidrag, framför allt mellan åren 1992-1994. Förändringarna i välfärdssystemen fick betydande negativa konsekvenser för de resurssvaga grupperna. Sålunda blev det svårare för de yngre att följa de äldre i konsumtionsnivåer och i fritidsmönster (SOU 1994:77, s 125). Ungdomstiden förlängdes under 1990-talet i enlighet med Gillis (1985) meta-

for om att ingången till vuxenvärlden åter smalnade. De socioekonomiska klyftorna mellan ung och vuxen utvidgades genom att ungdomar måste förlita sig på ett större stöd från uppväxtfamiljen. Samtidigt förändrades inte vuxenblivandet turordning i början av 2000-talet. Fortfarande gällde för de unga att först utbilda sig och sedan etablera sig inom ett yrke. Därefter vidtog den egna familjebildningen och föräldraskapet (Löfgren 1994; Bygren et al 2005).

Marknadskrafternas friare spelrum från 1980-talets slut och välfärdsstatens svagare ställning ledde till en ökad inkomstspridning i Sverige. På nytt skall understrykas att äldre som var etablerade på arbetsmarknaden väsentligen höjde sina inkomstnivåer under 1990-talet. Sysselsättningskrisen ökade risken för inkomstbortfall också bland äldre. Inför detta hot har de äldre i allmänhet hunnit skaffa sig ett socioekonomiskt skyddsnät vilket gör att de åtminstone för en tid av arbetslöshet kan leva med ungefär samma standard som förut. De har redan anskaffat dyra kapitalvaror. Innehavet av den kapitalkrävande egna bilen minskade som en personlig ägodel markant bland ungdomar (SOU 1994:77, s 85).

I reala tal förbättrades de ungas konsumtionskraft från 1960-talet fram till 1991. Här är det i första hand jämställdhetseffekten mellan könen som slagit igenom. Under samma period har inkomstnivån för unga män urholkats med cirka en tiondel (se effekten på bilinnehavet). Gruppen unga kvinnor har med den högre sysselsättningsgraden kunnat höja sin inkomst med ungefär 8 000 kr årligen (SOU 1994:73, s 181).

Bland de unga finns stora variationer när det gäller ekonomi och konsumtionsmöjligheter. Här finns ensamstående föräldrar med svag anknytning till arbetsmarknaden och små inkomster, men även ungdomar som lever kvar i föräldrahemmet utan försörjningsbörda. Vissa unga kan tillgodogöra sig föräldrarnas välståndsutveckling som exempelvis utnyttja familjens sommarbostad och ta del av gemensamma semesterresor etc. Det är härmed stora skillnader för hur stegen till en egen försörjning tas mellan olika ungdomsgrupper. Högskolestuderande lever under ungdomsåren med studiemedel som kanske enda försörjningsgrund. Att leva på studiemedel innebär en levnadsnivå där inkomster och utgifter knappt går jämnt upp. Marginalerna hamnar på rätt sida om hushållskassan kan drygas ut med feriearbete och om boendekostnaden är låg (SOU 1994:77, s 55). De unga i färd med familjebildning och dess omfattande kostnader, ser säkert ekonomiska bördor ur en annan synvinkel. När vi kan räkna med att allt fler unga kommer att ingå i utbildningssfären så kommer utformningen av studiestöden att vara centralt för hur de ungas levnadsvillkor får sina konkreta former.

En summering

De nya samhällsvillkoren som växte fram under 1990-talet innebar att de unga under en längre tid levde i gråzonen mellan att vara ung och vuxen. Allt fler unga levde i en flytande tillvaro innan de med en egen ekonomi kunde ta ansvar för och axla traditionella vuxenroller. När det gäller de sex teman jag bedömt vara betydelsefulla för övergången till vuxensamhället skedde några väsentliga förändringar under 1990-talet. Sysselsättningskrisen fick omedelbara effekter på de ungas möjlighet att etablera sig i en egen försörjning. Detta i sin tur påverkade deras möjligheter till att

skaffa egen bostad. Resurssvaga grupper fick härmed betydligt svårare att hävda sig i ett samhälle som gav ett större utrymme åt marknadskrafterna.

Både i sina offentliga verksamheter och som en betydande arena för att skapa sysselsättning pressades den offentliga sektorn tillbaka under 1990-talet. Denna tillbakagång var följden av en djup finansiell kris och en dramatisk konjunkturedgång, och därefter av politiska beslut om nedskärningar på sociala och ekonomiska områden. Vi kan emellertid inte bortse från att Sverige under 1990-talet underordnades en övergripande internationell utveckling och med detta att en politisk kursändring vidtog.

Statistiken visar att det främst var lågutbildade ungdomar som drabbades av arbetslöshet. I framtiden riskerar denna grupp att ännu mer marginaliseras. Att både bo i landsorten och i samhällen med en dominerande industriell struktur höjer på sikt inte deras chanser att etablera sig på arbetsmarknaden. Att planera livet mot en fast anställning vid tjugoo års ålder blev under 1990-talet ett osäkert företag och därmed en sällsynt företeelse. Före sysselsättningskrisen såg de med ett lågt studieintresse det tidiga inträdet i vuxenlivet som en förväntad levnadsväg. Dessa unga hänvisades nu till fortsatta utbildningar åren efter den i praktiken obligatoriska gymnasieskolan. Många ungdomar ”valde”, trots det stigande utbudet av studiealternativ, ändå en tillvaro av ”permanent tillfällighet” i rundgången mellan arbetsmarknadspolitiska åtgärder, korta utbildningar och temporära anställningar. Cirkelvandringen höjde inte generellt deras meriter på en hårdnande arbetsmarknad. För åtskilliga unga – speciellt jämfört med den relativa förutsägbarheten för vuxenblivandet som gällde under 1980-talet – blev övergången en osäker hållpunkt när arbetsmarknaden i högre grad segmenterades. Dessa förändringar slog rot i de ungas tankevärldar. Från en studie läser vi att färre än var fjärde tonåring trodde att alla klasskamrater kan få fast anställning i vuxenlivet, men siffrorna döljer troligtvis en ännu djupare sortering i vårt samhälle. Elever som uppfattar att de själva tillägnar sig en adekvat utbildning ser förmodligen inte lika dystert på den *egna* framtiden (Hagström 1994).

Östadsstudien fokuserar dessa skiljelinjer i de ungas uppväxt. I kapitel 7 till 10 återger jag hur de unga i en landsortskommun såg på sina vardagsliv och framtidschanser under 1990-talets första månader. Det var en period med relativt goda chanser att träda in i vuxenroller. Min uppföljande studie skildrar de hinder som uppstod under de följande krisåren. Genomgången av uppväxtvillkoren i Sverige har ofta uppehållet sig vid negativa trender och vid försämrade betingelser för att bli vuxen. Med ett annat perspektiv på de ungas levnadssituation kan dock sägas att huvuddelen av dem var sysselsatta och hade någon form av social tillhörighet även utanför familjen, antingen som sysselsatta med ett arbete under mer eller mindre varaktiga former, eller så återfanns de inom utbildningar som möjligtvis de flesta upplevde hade en mening. De ungas liv och upplevelser kännetecknades knappast heller av uttalade konflikter gentemot vuxenvärlden. Snarare upplevde de att vuxna och särskilt föräldrarna var väsentliga stöd i vardagen. De senare var viktiga rådgivare inför deras val om den *egna* framtidens innehåll.

3 Perspektiv på vuxenblivandet

En genomgång av svenska avhandlingar från ömse sidor av 1990-talets krisår

Unga män oftast i förgrunden

I detta kapitel diskuteras svenska avhandlingar, de flesta publicerade mellan 1985 och 2000 främst i sociologi och socialt arbete. Avhandlingarna behandlar unga i lokala miljöer, i arbetsliv och skola samt de ungas identitetsutveckling. Avhandlingar som kommer senare på 2000-talet har en större spridning på olika vetenskaper och kommer också från tvärvetenskaplig temaforskning. I dessa ges perspektiv från början av 2000-talet på de ungas situation och på föränderliga uppväxtvillkor, och dessutom erfarenheter från kvinnliga forskare.

En obalans är att i detta kapitel behandlas huvudsakligen avhandlingar skrivna av män. Över årtionden verkar övervikten minska något vad det gäller män som skriver om manliga tonåringar och ungdomar i offentliga miljöer (jfr Drotner 1991). Det verkar som om unga kvinnliga forskare under 1980- och 1990-talen hellre tog steget till genusforskning. För studier gjorda av svenska kvinnliga forskare om tonårsflickor och kvinnliga ungdomar vid denna tid hänvisas till Cwejman & Furst (1990) och antologin *Om unga kvinnor* (Ganetz red 1991). En slutsats från dessa arbeten är att tonårsflickor vid slutet av 1980-talet formades av en övergripande samhällsstruktur som ledde till en underställd position för kvinnor. Bjerrum, Nielsen & Rudberg (1994) uppmärksammar med hjälp av utvecklingspsykologiska teorier hur, mot bakgrund av moderniteten, könsolikheten utvecklas och vidmakthålls under uppväxten. De beskriver könsskillnader i utvecklingspsykologiskt hänseenden och hur yttre faktorer formar identiteten. Författarna pekar på att flickornas – i psykoanalytisk mening – oavslutade relation till sina mödrar leder till emotionell lyhördhet och en fallenhet för omsorg. Hos pojkarna får barndomskrisen sin upplösning i och med att identifikationer överförs på fäderna efter brytningen med den inre modersbindningen under den första individuationen. Pojkarnas utveckling leder därför till en i hög grad självständiggjord identitet som bättre kan anknyta till faderns instrumentella verksamheter. Faderns rollen är enligt många studier mera avlägsen i barnets relationer under de första levnadsåren. Därför anses pojkar ha lättare att senare kunna fokusera på offentliga framträdanden och rollutföranden, vilket blir personliga egenskaper som i vår kultur värdesätts högre än flickornas omvårdande förmågor. Se här Chodorow (1978) om individuationsprocessen hos flickan, och Skeggs (1997/1999) om kvinnliga ungdomars val av vårdyrken.

Etnologen Lissie Åströms avhandling *I kvinnoled* (1986) uppväger i någon mån dominansen för beskrivningar av och om män. Hennes slutsats är att uppväxten inom klassbaserade livsformer ännu på 1980-talet styrde de livsvägar som unga kvinnor anträdde, om än med färre förebilder av extrema kvinnlighetsideal än tidigare.

Unga kvinnor ur arbetarklassen visade under 1980-talet inte lika anspråkslösa attityder inför olika livsområden som deras mödrar. Åström upptäckte dock inte någon egentlig stegring av deras yrkesambitioner. Däremot hade unga borgerligt inriktade kvinnor utvecklat starkare självhävelsebehov i yrkesvalen. Unga kvinnor i sociala mellanskikt lade under 1900-talets sista årtionden större vikt vid egna upplevelser och verklighetstolkningar. Deras initiativkraft steg i takt med att deras sociala och ekonomiska beroende av männen minskade. De unga männen ur samma klass och livsform hade i viss utsträckning fått överge en iögonfallande livsstrategi som ser den egna yrkeskarriären som enda orienteringsmärke. Detta kan jämföras med Margot Bengtsons (1991) liknande slutsatser om förändrade sociokulturella villkor för flickors identitetsutveckling under samma tidsepok. Hon fokuserar dock i sin analys mer på psykologiska förklaringar än vad Åström gör.

Yvonne Gunnarssons (1993) utförde sin studie om unga kvinnor på landsbygden nästan samtidigt som jag gjorde min Östadsstudie. Hon förstår dessutom de ungas situation i glesbygden på ett liknande sätt som jag, nämligen att erosionen av kulturella traditioner och sociala förankringar går i långsammare takt utanför storstäder. Tonårsflickor i dessa miljöer lever i en mer privat värld, skild från tonårspojkarnas synliga aktiviteter. Flickornas liv kännetecknas av färre och glesare sociala relationer under tonåren, ända tills pojkvännens kamratkrets för henne tillbaka till det större umgänget. Flickorna upplever mer av en tröghet i uppväxtmiljön. De känner inte att de kan förändras och utvecklas i glesbygden, istället lockar stadens mångfald och möjligheter. Den glest befolkade, men ändå socialt kontrollerande landsbygden hindrar flickorna från att ens föreställa sig och än mindre våga anta udda stilar. De lär sig genom föräldraidentifikation att bli duktiga i vardagens uppgifter och känner av ett tryck att vara skötsamma både inför sig själva och för andra. För unga av båda könen var fortfarande föräldrarna rådande auktoriteter, även om det är på olika sätt för pojkar och flickor.

Monografiernas titlar antyder att det förekommit en inomvetenskaplig kursändring i synen på förbindelsen mellan social struktur och kulturella processer med avseende på hur kulturella identiteter och livsstilar utvecklas. Under 2000-talet skedde en återgång till klassbegreppet, bland annat genom att flera kvinnliga forskare inspirerades av Beverly Skeggs (1997/1999) inflytelserika studie. Det finns skäl att återkomma till diskrepansen mellan teori och empiri i frågor om sociokulturell återväxt och de ungas identitetsskapande.

Uppväxtår och vuxenblivande i lokala miljöer

Rune Dahlgren redovisar i *Unga arbetare* (1985) hur unga manliga industriarbetare i en mellansvensk bruksort vid 1970-talets slut såg på livet och föreställde sig framtiden. Såväl i miljöskildringar som i beskrivningen av den lokala sysselsättnings- och klasstrukturen framstår bruksorten som ett kvardröjande industrisamhälle. Utbildningen efter grundskolan var ännu indelad i gymnasium, fackskola och yrkesutbildning. Denna åtskillnad gav de unga möjligheter att själva klargöra sina livsval när de var i mellersta tonåren. Vid denna tid var tonåringar inte helt hänvisade till fler år inom skolvärlden. Chansen att få ett industrijobb var ännu god.

Dessa unga män införlivade nästan automatiskt närsamhällets kultur i sina egna livsstrategier. Förutsättningarna i den lokala miljön sammansmälte med uppväxtår-

rens erfarenheter och integrerades som starka förväntningar på vuxenlivet. De visade därför inte några synbara tecken på ambivalenser i sina identitetsupplevelser. Lönearbetet inleddes omedelbart efter avslutad grundskola, vilket inte medgav tid för självreflektion eller prövning av andra identiteter utanför de som äldre kamrater också gått igenom. Ingen av dem uttalade önskemål om att gå vidare till teoretiska utbildningar. De klassammanhang som dominerade både inom familjen och på bruksorten hade ett fast grepp om deras föreställningar och hur de bedömde de fortsatta levnadsstegen. Dahlgren hade därför svårt att upptäcka någon avvikande ungdomskultur som kunde leda bort dem från en i föreställningar redan utstakad livsväg.

Dahlgren hänvisar till brittiska arbetslivsstudier som mildrar synen på en förhärskande klasstradition (se Goldthorpe et al 1968/1971), vilket innebär att under senare tid begränsas en gemensam klasskänsla och klassmedvetande till arbetsfären. Med konsumtionssamhällets intåg har en privatiserad och konsumtionsinriktad inställning blivit signum för den övriga vardagens utformning. I de unga männen fick de nödvändiga arbetstimmar instrumentella förtecken och arbetsinsatsen värderades utifrån den ekonomiska ersättningen. Innehållet i lönekuvertet sågs som medlet för ledighetens olika aktiviteter – det var fritiden som gav dem större chanser till tillfredsställelse. Sport, fiske, bilen, reparationer av byggnader och liknande aktiviteter räknades som väsentliga delar i tillvaron. Bilköpet vid arton år och planerna på egnahemmet vid tjugofem år var "karriärvägen", snarare än att tänka på fortsatta utbildningar och ett kvalificerat yrke. De levnadssteg som de här unga männen anträdde inskränktes till att omfatta den nära omgivningen. Dahlgren (1985:312f) sammanfattar sina intryck med att de var "oerhört djupt rotade i deras miljö. Föräldrar, relationer och vänner är alla inkluderade i ett helt system av tjänster och återtjänster som på alla sätt underlättar livet och gör tillvaron mindre kostnadskrävande" (jfr skildringen av bruksorten i Jönsson et al 1993). Den låga sociala och geografiska rörligheten hos dessa unga män var anslående. Deras upplevelse av betungande psykosociala uppoffringar hindrade dem att sträva efter ett annat liv utanför den invanda miljön. Hälften av dem levde vid tjugotvå års ålder kvar i föräldrahemmet. Deras klasskultur valde bort abstrakta företeelser som påminde om skoltiden, medan deras konkreta handlingar uppskattades. Den fysiska känslan av kroppens handlingskraft och att genom arbetsrollen känna sig vara en del av samhällsmaskineriet gav de unga männen en djupare bekräftelse av det egna jaget. Dessa aktiviteter ställdes mot andra svårdefinierade sysselsättningar och vad de ansåg vara en passiv och svårbegriplig finkultur (jfr Willis 1977/1983).

Dahlgrens studie lyfter fram att rötterna bakåt i livet och upplevelsen av ett nu i en välbekant vardag nästan hade en tvingande kraft på hur dessa unga manliga arbetare överväger vägskålen inför vuxenlivet. Durkheims (1883/1964) "sociala fakta" som en beteckning för den kulturella miljöns påverkan är här ett lämpligt begrepp. Den tidigt införlivade klasskulturen stödd av de solida yttre villkoren formar dessa unga mäns livsöden. Denna beskrivning visar en oproblematiserad bild av övergången till vuxenvärlden där sammanflätningen av vardagslivets olika sammanhang tar bort psykologiska och sociokulturella anspänningar. Grunden för de nästan obevekliga dragen i de unga männen framtidsval, vilket till slut placerar dem i samma roll och position som fadern, kan uttryckas på följande sätt: Varför äventyra den väl fungerande övergången till vuxensamhället genom att gå utanför kända och upptrampade

spår? De kände sig så hemmastadda i den lokala miljön så att det minskade den psykologiska påfrestningen som det innebar att utveckla personliga egenskaper utanför identifikationer tagna från kända livsvägar, eller vara tvungna att utveckla en självidentitet uppbyggt runt ett individuellt livsprojekt för att möta vuxenvärldens okända och föränderliga levnadsvillkor.

Hans-Erik Hermansson skildrar i *Fristadens barn* (1988) tonårslivet i en svensk medelstor stad – Eskilstuna – under 1980-talet. Tyngdpunkten ligger på etnografiska beskrivningar av tonåringar på offentliga platser och på tolkningen av deras framtidsplaner. Liksom i den förra studien dominerar miljöbeskrivningarna här av bilden av ett kvardröjande industrisamhälle. Från 1970 hade industrijobben i staden stadigt minskat med den lägsta nivån under lågkonjunkturen 1982-1983 när materialet insamlades. En av tio registrerades som arbetslös under dessa år bland unga i Eskilstuna. I studien skildras umgängen på mötesplatser där unga valt att träffas för att undgå vuxenvärldens kontroll. Här finns en mängd ”spontant” uppstådda möten på gator och torg som för utomstående inte förefaller ha andra syften än att med prat och allehanda upptåg fördriva tiden. I dessa möten kommuniceras såväl gemenskap som olikhet mellan tonåringarna. Den yngre grupp som Hermansson fångar är inriktad på offentliga scener och tillfällets chanser, till skillnad mot de äldre unga i den förra bruksmiljön. De umgängesformer som något missledande har benämnts som ”doing nothing” var betydligt vanligare bland tonåringar i Eskilstuna.³

Sannolikt beror olikheterna på att unga män i bruksmiljön hade etablerat sig i yrkeslivet. Deras identiteter, konsumtions- och fritidsmönster hade redan börjat anpassa sig till vuxenlivets livsform. Det är tankeväckande att Hermansson ser tonåringarna uppleva sin livssituation ”som alltför förutsägbar och svår att påverka” (ibid:214), speciellt om man jämför med individualiseringsteorier. I båda studierna reproduceras klassamhället tydliga under uppväxtåren, vilket ger tydliga ramar för de ungas handlande. Hermansson sätter in tonåringarna i ramar som utmärker klasskulturella skillnader och hans teoretiska analys tar sin utgångspunkt i övergripande sociala intressekonflikter i samhället. Han sätter klassförhållande framför kraften från sub- och motståndskulturer för att kunna visa tydliga skillnader i de ungas vuxenblivande och förväntningar inför framtiden. Beskrivningarna av deras vardag och livsvägar relaterar han till uppväxtfamiljens position i den sociala strukturen som således överensstämmer med klassamhällets kulturella hierarki. Betydelsen av uppväxtfamiljens sociokulturella tillhörighet avspeglas i kontakter med jämnåriga och hur deras tonårstid smälter samman med skolvärlden. Sammantaget frammanas bilden av att vägen till vuxenlivet hos dessa unga fått en fast grund redan under tonåren.

Hermansson urskiljer tre grupper som han finner i det moderna klassamhället och dess kulturella gränser. Grupperna skiljer sig åt genom sina livsstilar och grupper låter sig utan svårighet förenas med ett livsformsperspektiv och med Bourdieus teorier. En livsstil är föräldraorienterad. Tonåringar i denna livsstil formas av traditionella uppfostringsmönster i familjer i lägre sociala mellanskikt. Föräldrakontrollen är stark och bundenheten till familjen leder till ett svagt kontaktnät utanför familjen. De är

³Uttrycket ”doing nothing” används av Paul Corrigan (1997) i antologin *Resistance Through Rituals* för att beskriva de ungas till synes planlösa framträdande i offentliga miljöer. För deltagarna själva saknade dessa möten inte engagerande innehåll och syften utan kan ses som iscensatt teater i det yttre rummet (jfr Lieberg 1995).

allmänt skolmotiverade, men de uppvisar trots detta nedtonade karriärambitioner. De är osjälvtändiga i sina handlingar, och de prioriterar ungdomskulturen lågt.

En annan grupp påverkas främst av kamratgruppen, en livsstil som främst förekommer hos unga från arbetarklassen. Föräldrakontrollen är svag, istället prioriterar dessa unga jämnråriga kontakter och ungdomskulturen före skolarbetet. Kraven kommer såväl från dem själva som från omgivningen att tidigt utveckla självständighet, och förbereda en tidig etablering i arbetslivet och vuxenroller. En tredje livsstil är omvärldsorienterad och består av unga från medelklassfamiljer. De sociala relationerna styrs här under uppväxtåren till mångskiftande miljöer som kompletterar och griper in i varandra under olika perioder beroende på tillfällets art och framtidens nytta (jfr Jönsson et al 1993). Sådana kontakter är inte heller bundna till deltagarnas ålder. Föräldrakontrollen sker genom "dialog" (jfr Brembeck 1992:84ff). Tonåringar med denna livsstil är mest skolmotiverade. Med den engagerade skolinsatsen följer uttalade ambitioner att stiga i yrkeskarriärer. I familjen uppmuntras självständighet i fritidsaktiviteter vilka kännetecknas av målrationalitet. Ungdomskulturen prioriteras både högt och lågt, med tonvikten på det extravaganta snarare än det subkulturella (jfr Nilsson & Larsson 1996).

Ett överväldigande intryck från Hermanssons studie är att den sociokulturella återväxten till stor del liknar mönstret i efterkrigssamhällets klasstruktur. I mitten av 1980-talet hade fortfarande klassbakgrunden stor betydelse för ungas livsstilar, och de unga var formade av familjens uppfostran. De ungas framtidssyn och utveckling av livsstilar berodde på hur hemma de kände sig i sina sociokulturella miljöer, liksom fallet var i Dahlgrens studie. Man kan därför säga att övergången från uppväxtfamilj till ett eget vuxenliv skedde tämligen okomplicerat. Bilden av tonåringar som bildar gäng och är allmänt störande kan också tolkas som att det är en ytlig och utlevande fas innan vuxenlivet kommer med krav på ett annat liv (se Mørch 1985; Kaplan 1984/1989; Ramström 1991, 1994).

Peter Waaras (1996) avhandling *Ungdom i Gränsland* liknar min egen studie, både vad gäller tid och miljö och teoretisk utgångspunkt. Han fortsätter Dahlgrens skildring av *Unga arbetare* i en bruksort på 1970-talet, och hur de påverkas av omgivningen. Waara analyserar hur eleverna i en teoretisk gymnasieklass i början av 1990-talet såg på de närmaste åren. Platsen är en gränskommun i norra Sverige och hans analys bygger på fyra dimensioner i en fyrfältstabell. I modellen ingår dels tonåringarnas personliga (eller kulturellt inpräglade) egenskaper gentemot förankringen i lokalsamhället, dels hur de uppvisar en integrerad gentemot en bipolär könsidentitet. Ur detta mönster synliggör Waara fyra ungdomskategorier. De fyra typerna summeras här kort:

Traditionalisten utmärks av en djup förankring i lokalsamhället. Familjen kännetecknas av en låg social rörlighet och stark geografisk bofasthet. Dessa ungdomar har djupa rötter i miljön då flera släktled bott på orten. Dessa tonåringars fritidsaktiviteter, boendeplaner och feriearbeten är tätt sammanväxta med de yttre förutsättningarna och sociala nätverken på orten. I deras uttryck för könsidentitet finns tydliga skillnader mellan manliga och kvinnliga tonåringar, men en samsyn råder bland dem om att gränserna mellan manliga och kvinnliga sysselsättningar inte skall överskridas. Detta könsmönster avspeglas i pojkarernas rörelser i offentliga rum och deltagande i gemensamma aktiviteter, medan flickorna ägnar sig åt socialt begränsade, privata relationer. *Entreprenören* är även han eller hon förankrad på orten.

De unga som tillhör denna typ är inte helt främmande för att under en tid lämna hemmiljön för att sedan söka sig tillbaka. I deras blandade och vidsynta omvärldsoorienteringar finns ändå funderingar på ett framtida yrke utifrån lokala villkor. Entreprenören utmärks av en integrerad könsidentitet; dessa unga försöker att gå utanför traditionella könsrollsmönster både i tanke och i handlingar.

Konventionalisten är svagt förankrad i det lokala samhället och har en hög benägenhet att flytta. Vanligtvis har dessa unga inte bott i kommunen hela livet och han eller hon har färre aktiva och viktiga släktrationer. De har således ett tunt socialt nätverk. Ändå ser konventionalisten framtiden på den lokala arbetsmarknaden som eftersträvansvärd i sitt eget liv. Han eller hon präglas av låga ambitioner inför utbildningskarriärer och accepterar traditionella könsroller där män och kvinnor har olika intressen och därför är lämpade för skilda uppgifter. *Avantgardisten* utmärks av en ännu svagare förankring i ortens sociala nätverk, och har inga önskningar om att vilja bo kvar i uppväxtmiljön utan orienterar sig hellre mot urbana miljöer. Yrkesförväntningarna passar inte heller ihop med lokala villkor. Avantgardistens prioritering av stiluttryck och intressen ter sig exklusiv i relation till närsamhällets utbud och denna kategori känner sig därför stå utanför lokalt präglade seder och händelser. Avantgardisten utmärks slutligen av en integrerad könsidentitet, och både yrkes- och fritidsintressen är könsneutrala. Dessa unga poängterar betydelsen av individuella egenskaper och mångfaldens möjligheter framför stereotypa könsroller.

Waara understryker att ungdomsforskningen har att ta hänsyn till att uppväxtårens socialisation främst bygger till de ungas vardagsliv. Kontinuiteten i reproduktionen av sociokulturella uppväxtvillkor och de ungas igenkännande av utlagda vägar till vuxenlivet hör inte endast hemma i så kallade traditionella samhällen. De flesta unga är väl förtrogna med den miljö och de seder de lever med samt de sociala relationer de upplever bilda ett meningsfullt sammanhang:

Socialisationsprocessen är aldrig frikopplad från socialisatorernas (bl a föräldrarnas) egen historia. Samhällsutvecklingen har inneburit att fler aktörer är aktiva i ungdomars vuxenblivande. Men att fler är involverade innebär inte med nödvändighet att traditionella förhållningssätt urvattnas och att föräldrarnas roll som förmedlare av visioner och handlingsramar minskar. Det här ger oss en indikation på relationen bakåt i tid och känslan av att vara förankrad i en miljö kommer att förstärkas när ungdomarna är vuxna. Ungdomar är minst av allt kulturellt friställda. De flesta är förankrade i en social struktur, känner dess regler och resurser och brukar dem på ett sätt som svarar mot deras önskemål i livet. (Waara 1996:243f)

Magnus Karlsson har i *Från Jernverk till Hjärnverk* (2000) använt en metod som både är spännande och kan ifrågasättas. Karlsson har en högre komplexitet i försök till teoretiska synteser än föregående författare. Han försöker foga ihop äldre sociologiska teorier, som hävdar individen i samhället och samhället i individen, med sentida individualiseringsteorier, och sedan pröva det på ett begränsat etnografiskt material. Karlsson bygger på Riesmans (1954) typologi om olika sociala karaktärstypers dominans under olika (idealtypiska) epoker och Mannheims (1952) generationsbegrepp tillsammans med Becks (1992) sentida individualiseringsteori. Karlssons avsikt är att med hjälp av jämförande levnadsberättelser mellan tre släktled belysa en högre individualisering och ett försvagat föräldrainflytande i de ungas livsval. Dessa generationsförändringar tolkar Karlsson utifrån strukturella samhällsförändringar och

dess inverkan på det kollektiva medvetandet. Samhällets omvandling syns i de lokala villkoren och de sociala formerna i den specifika kommun han undersökte, nämligen Ronneby.

Eftersom Karlsson tar med 1990-talets stora förändringar handlar hans avhandling också om sysselsättningskrisens effekter på de ungas livsvärldar och den blekingska kommunens utveckling från bruksort till kunskapssamhälle. Omvandlingen innebar att det blev färre möjligheter till en anställning direkt efter gymnasiet, och det framstod nu för de unga på orten som nödvändigt att fortsätta studera. Karlsson menar att industrisamhällets livsformer höll kvar greppet om befolkningens levnadsmönster ända fram till 1990-talets omfattande sysselsättningskris, även om näringsstrukturen hade omvandlats under hela 1970- och 1980-talen. Under dessa årtionden beslutade dock kommunens politiker att förändra ortens näringsprofil (jfr Johansson 2003; Svensson 2006).

Utifrån Margaret Meads tankegång om figurativa relationer mellan åldrarna samt Reismans typologi av traditions-, inifrån- respektive gruppstyrda individer tecknar Karlsson den lokala utvecklingens inverkan på människors medvetande. Först skildrar han unga i "knapphetssamhället" under 1900-talets fyra första decennier när förändringen av de symboliska värdena var låg och gemenskapen slöts runt folkkrörelserna (jfr Ambjörnsson 1988). Den andra epoken berättar om unga under folkhemets höjdpunkt årtiondena efter andra världskriget. Det var en tid som utmärktes av en högre förändringshastighet av symboliska värden. Karlsson hävdar att människor blev immigranter i sina livsmiljöer (jfr Berger et al 1974). Skolans och kamraternas inflytande samt medias slagkraft minskade föräldrarnas betydelse som "självklara" påverkare i de ungas livsval. Karlsson menar att mot 1970-talets slut hade utvecklingen gått så långt att de unga själva kunde uppfatta att det fanns en utvecklad (cofigurativ) kultur där de unga hellre lyssnade på kamraternas råd än föräldrarnas. Det nya förhållandet skall ses mot bakgrund av stora förändringar i ortens näringslivsstruktur, enligt Karlsson (2000:125ff).

Nästa stora omvandling inträffade i mitten av 1980-talet när varvet lades ner och andra industrier gick en oviss framtid till mötes. De tidigare kulturformerna försvagades och de unga kunde inte längre hämta stöd i förebilder från vare sig gamla livsstilar eller kontakter med jämnåriga. Det skedde en upplösning av både den post- och cofigurativa kulturen. I förlusten av kulturell vägledning och objektiva förutsättningar uppkom hos unga högtflygande drömmar om karriärmöjligheter och att betona "leva livet"-filosofin. De blev rädda för framtiden och de såg heller inget hopp om att vuxenvärlden skulle ta initiativ till positiva förändringar. De såg sig utlämnade till att själva fylla den egna levnadsbanan med innehåll. Gruppumgänget fick drag av att hävda det egna jaget och egna stiluttryck på bekostnad av social lojalitet. Det nya innebore att man experimenterade med det egna livsprojektet. Samtidigt anger Karlsson att 1960-talet var den tid när unga började experimentera med sina roller. Detta kunde ske, enligt min mening, just tack vare en "ontologisk trygghet" som de stabila yttre förhållandena medgav vid denna tid. Dessutom skildrar Karlsson (2000:141ff) att unga även på 1990-talet tog kollektiva initiativ för att förbättra sin situation.

Det är en avancerad uppgift att förena olika teoretiska utgångspunkter för att fånga in förändringar i tänkesätt och komma fram till slutsatsen att klasssocialisationen har upplösts. Den äldre inifrånstyrda karaktärstypen var också påverkad av sin

sociokulturella omgivning och ännu mer bunden till sin uppväxtfamilj i formandet till en initiativkraftig och jagstark karaktärstyp, i varje fall när kapitalismen befästs (Musgrove 1964; Sennet 1977). Den gruppstyrda karaktärstypen anses vara fri från en sådan modellering, men individen hänvisas till en bundenhet av att spegla sig i andra människors uppskattning. Förhållandet kan så vara att även under sista fjärdedelen av 1900-talet existerade livsformer som igenom familjens uppfost-
ran uppmuntrade personliga egenskaper av inifrånstyrighet hos de uppväxande (jfr Brembeck 1992, Jönsson et al 1993). Med en inre kompass inställd på framtida roller som verkställande direktörer, högre tjänstemän och framträdande personer i informativa yrken torde förmågan att själva styra och manipulera massans blickar vara avgörande för framgång (jfr Featherstone 1994:126). Av Karlssons levnadsbe-
rättelser framgår inte helt tydligt att de ungas karaktärer har utvecklats i en stadig riktning. Ur ungdomsbegreppets historia kan dessutom sägas att de ungas liv till stor del baserade sig på relationer med jämnåriga och föräldrarnas frånvaro i Nordvästeuropa (jfr Gillis 1974; Mitterauer 1986/1991; Gaunt 1983/1996).

Vidare kan man fråga sig om valet av familj X, som andra delen av avhandlingen bygger på, är så lyckat, eller om denna släkt kan anses typisk för familjelivets utveckling och hur de unga upplever sina livsval. Intrycket är snarare att familjen X reproducerar en outsidersituation från farfaderns familjeförhållanden och faderns sociala mellanställning. Karlsson drar inga paralleller till Trondmans (1993) avhandling om "the marginal man" och ett upplevt utanförskap. Denna synsätt urskiljer att vissa socialisationsbetingelser har stärkt vissa egenskaper hos familjen X:s medlemmar över släktleden. Bourdieu (1972/1977) har betraktat sådana fall utifrån skillnader mellan å ena sidan de unika erfarenheter som påverkar den personliga levnadsbanan, och å andra sidan den sociala klassens utveckling utifrån ett mer generellt mönster. Om Karlsson tagit med familjerna Y och Z hade vi fått bredare referenser för att tolka hur sociala karaktärer och psykologiska egenskaper relateras till förändringar av de yttre villkoren och påverkar grunderna för socialisationen. Hade Karlsson från och med det första släktledet dessutom valt en sammanhållen arbetar- och en tjänstemannafamilj hade tolkningsutrymmena vidgats. Sannolikt hade de ur en intakt arbetarfamilj mot bakgrund av samhällets förändring stått inför svårare uppgifter att lösa i sina vuxenblivanden och med större identifikationsförluster än vad som framgår av Karlssons analys (jfr Allvin 1997). För unga ur väletablerade tjänstemannafamiljer är situationen en annan då mönster i deras socialisation kan fortgå i en smidig växelverkan med kunskapssamhällets utveckling (jfr Jönsson et al 1993 om villaförorten).

Intressant i Karlssons avhandling är framhållandet av hastigheten i förändringen av de yttre betingelserna för att tolka nya mönster i de ungas identitetsutveckling (jfr Westen 1985). Inte heller Karlsson verkar dock övertygad, eller önskar övertyga, om att tempot i den kulturella eroderingen har gått lika snabbt som individualiseringssteorier hävdar.

Arbetsliv och identitet under förändrade samhällsbetingelser

Jan Carle söker i licentiatavhandlingen *Ungdomsarbetslöshet, välfärd och livsstil* (1992) svar på frågan om en utbredd ungdomsarbetslöshet har skapat en grogrund för livsstilar färgade av de ungas utanförskap. I intervjuer med unga vid 1980-talets slut

finner han inga belägg för att unga arbetslösa utvecklar attityder som vänder ryggen åt arbetskulturen och rådande samhällsvärderingar. En slutsats av studien är att sociokulturell härkomst i stor utsträckning påverkar psykologiska, sociala och kulturella aspekter av att stå utanför arbetsmarknaden. Unga med teoretiska gymnasieutbildningar kunde se på perioder av arbetslöshet som ett avbrott att göra "något annat" som exempelvis en utlandsresa eller en tid för att komma underfund med sig själva som vuxna i samhället – detta i väntan på att ta nästa utbildningssteg. För unga med korta eller avbrutna gymnasiestudier blev däremot saknaden av en samsättning mer problematisk. Att slippa en längre tids arbetslöshet var för dem den enda vägen att komma vidare i vuxenblivandet, i alla fall med de sätt som de hade tänkt sig innan de blev arbetslösa.

Carle visar att ungdomar i en avsevärt högre omfattning än äldre riskerade att marginaliseras på arbetsmarknaden. Detta gällde för arbetslöshetsperioder betingade såväl av säsongs-, konjunktur- som strukturförändringar. Samhällets trygghetssystem och arbetsmarknadspolitiska åtgärder mildrade trots allt de mest svårartade konsekvenserna av arbetslöshet. Ungdomar i Sverige hamnade inte i samma sociala misär och dragning åt politisk extremism som i vissa andra länder. Den ännu relativt väl fungerande och heltäckande svenska välfärdsmodellen förmådde under 1980-talet hålla tillbaka inflytandet från subkulturer och livsstilar grundade på utanförskap:

Jag finner mycket få tecken på att den (livsstilen) struktureras kring arbetslösheten. Istället är det kring mer grundläggande existentiella frågor som livsstilen formas, faktorer som väl fångas in under välfärds- och livsformsbegreppen. (Carle 1992:108)

Med stöd i Carles undersökning kan hävdas att välfärdssamhällen av skandinavisk modell höll stånd mot alltför allvarliga konsekvenser av en omfattande ungdomsarbetslöshet, i varje fall fram till 1990-talet som hans studie täcker. Carle urskiljer dock mer uppenbara skillnader mellan olika ungdomsgrupper. Dessa olikheter har främst att göra med uppväxtfamiljens sociala position och de ungas utbildningsval, vilket närmast kan förknippas med klasssamhällets villkor och skillnader i livsformer.

Michael Allvin ger i *Det individualiserade arbetet* (1997) en annan typ av kunskap om ungdomsår, identitet och ett arbetsliv i omvandling. Hans avhandling grundas främst på teori och är därför uttryckt i en mer abstrakt språkdräkt än andra avhandlingar. Allvin introducerar från fenomenologi begrepp som är användbara för att på ett mer principiellt plan förstå hur kulturella processer får fäste i självidentiteten. Beskrivningen av samhällets och arbetslivets rationalisering och dess inverkan på självidentitetens utformning ligger på en analysnivå som inte omedelbart går att härleda från empiri (se också diskussionen i metodkapitlet).

Allvin konstaterar utifrån sin teoretiska ram att förändringar av det sentida arbetslivet till en början leder till att individen upplever en större autonomi inom sitt yrke. Som en följd av detta förnimmer personen en större frihetsgrad även i den totala livssituationen. Vardagspraktiken utmärktes förr av en tät väv av relationer mellan arbetsfären och privatlivet. Genom produktionens stegrade krav på effektivitet har livsvärlden både uttunnats och blivit mer vittomfattande, och individen känner av åtskiljandet som en splittrad meningshorisont i livsvärlden. Arbetsfären förmår inte längre som tidigare integrera det sociala livet. Detta hindrar återska-

pandet av kvaliteten i relationerna inom livsformerna, varmed det uppstår känslor av förlorad kontinuitet hos individen. Individens livserfarenheter har fjärrat sig från den tidigare helheten mellan arbetslivet och den övriga vardagen. Att uppleva en självidentitet utifrån stödet av en arbetsgemenskap och i yrkesrollen har sålunda blivit svårare i och med de förlorade banden till en sammanhållen vardagsvärld (jfr Habermas 1981/1987; Offe 1985).

Allvin menar att den materiellt producerande praktiken rationaliseras i allt snabbare takt och skiljs ut från den socialt delade praktiken. En följd av denna särskiljning är att de viljebildande drivkrafterna i de ungas personlighetskaraktär berörs (1996:183). De unga tvingas att leta och finna egna mönster för de alltmer stegrade personliga önskningarna och behoven, men utan stödet av den inflätade och inlärd vanemässigheten som utmärkte vardagslivet hos den äldre generationen. De element och egenskaper i självidentiteten som formas genom påverkan av varaktiga sociala institutioner (de konstitutiva) förskjuts och ombildas mot autonoma och utväljande dispositioner. De senare impulserna utgår i högre utsträckning från individuella utprövanden av omvärlden (de regulativa). Detta förlopp i den unges utveckling uppnår efter en tid sin klimax. Pendeln slår tillbaka när denne åter underordnas nya krävande och inrutade former som intensifierade och rationaliserade arbetsvillkor innebär. Dessutom konkurrerar individerna intensivare med varandra i tävlan om de få åtråvärda yrken som fortfarande finns kvar.

När den äldre uppsättningen roller inom arbetslivet undermineras och när den tidigare grundvalen för vardagspraktiken och livsvärlden upplöses, förändras också självidentitetens egenskaper. Allvin menar att den unge individens självupplevelser – självidentitetens förnimmelse av ett mig – till slut får karaktär av systemanpassning. Under den första fasen intensifieras dock självets viljebaserade energi av impulser stegrade av jagets verksamhet. De två dimensionerna som håller samman praxisformerna, d v s arbetslivets rationaliserade sfär och den sociala livsvärldens normskapande sida löses härmed ur sin jämvikt. Enligt Allvin (1996:190) innebär detta lösgörande av de ungas fästen följande:

/.../ en tillvaro hon följaktligen själv måste strukturera. Hon måste själv göra sig gällande inom systemen, hon måste själv bidra till dess reproduktion och hon måste själv initiera dess utveckling. Hon måste med andra ord själv formulera sin (subjektiva) arbetsuppgift där individen förut kunde lita till att en objektiv arbetsuppgift eller en tydlig hierarkisk organisation angav vad som är rätt eller fel.

Enligt Allvin medför arbetslivets utveckling inte fler yrken där personliga potentialer och levnadsambitioner får utlopp. Istället underordnas höjda förväntningar hos individen systemens rationalitetsprinciper. Allvin anser att det utvecklande och autentiska arbetet är en myt om vi ser till flertalet av yrkesverksamma – detta gäller både i nutiden och i prognoser om framtiden. För allt fler framstår arbetsfären som en begränsad del av livsprojektet. Inom de ramar som välfärdsstaten rymmer så blir aktiviteter utanför arbetet viktigare för att bekräfta en sociokulturell identitet och för att tillfredsställa psykologiska behov. Upplevelsen av en självidentitet förankrad i varaktiga sammanhang och gemensamma sociokulturella erfarenheter vittrar bort. Enligt Allvin ersätts den äldre identitetskaraktären av en annan personlighetstyp formad i samspelet mellan å ena sida en högre självcentrering genom jagets fri-

ställda aktiviteter, å andra sidan av arbetslivets snäva rationalitetsprinciper (Allvin 1994:94f).

Tonåren som andra chans i självidentitetens utveckling

Thomas Johansson & Frederik Miegels gemensamma avhandling *Do the Right Thing: Lifestyle and Identity in Contemporary Youth Culture* (1992) signalerar i sitt innehåll och sin undertitel en vändpunkt inom ungdomsforskningen. Sociologer började vid 1980-talets slut alltmer intressera sig för de ungas liv och identitetsutveckling, och för mer frisläppta kulturella processer i samhället (Bell 1973; Crook et al 1992; Lash & Urry 1994). Först i andra hand intresserade sig dessa sociologer för de ungas och familjens ställning inom den sociala strukturen och för en kulturell hierarki ordnad efter arbetslivets positioner. De ungas kreativa identitetsarbete fick en allt större vikt i analyserna. Symboliska innebörder förknippade med fritids- och konsumtions sfären och de identifikation som massmedia tillhandahåller blev nu utgångspunkt för tolkningar och kategoriseringar av kulturella tillhörigheter.

Författarnas syfte var att undersöka om de unga i estetiska preferenser och fritidsformer utvecklade livsstilar utanför etablerade mönster av familjesocialisationen och klassaspekter. De kom fram till att den uttryckta livsstilen och upplevda identiteten har ett betydande – men inte överväldigande – samband med familjens sociala ställning. Inflytandet från det egna utbildningsvalet hade en större inverkan på hur en djupare livsstil utvecklades vid tonårsslutet. Skillnaden mellan könen framträder däremot tydligt och delar in tonåringarna i två separata världar. Enligt Johansson & Miegel finns en kontinuitet från barnets formande av en psykologisk grundstruktur, över sociala införlivanden av olika roller och tonårens utprovanden av livsstilar till framväxten av en mer sammangjuten värderingsstruktur vid slutet av tonåren. Hur denna process utfaller utgör förutsättningen för hur en fastare livsstil och självidentitet formas inför vuxenlivet. Deras beskrivning av uppväxtårens faser av utvecklingen hänvisar till mer komplexa förbindelser angående sammansmältandet av kulturella processer, livsstilsuttryck och identitetsutveckling, än vad teorier om livsformens kulturella inverkan visar.

Tonåringen utprövar identifikation genom att tillägna sig och uttrycka olika stilar. Under de sena tonåren inträffar en ny utveckling och en mer gedigen identitetsgrund tar vid. Avhandlingsförfattarna benämner denna mognad som formandet av en livsfilosofisk värderingsstruktur. Dessa inre processer har ett samband med varandra, men är inte helt påverkad av sociokulturell familjebakgrund. Som nämns särskilt utbildningsvalet en grund för att utveckla självständiga värderingar och andra identifikation utöver sociokulturella erfarenheter från tidiga uppväxtår. De äldre – som jag definierar unga på gränsen till ungdomar – var mer självständiga i sina förhållningssätt. De var också mer medvetna om olika sidor av den egna personligheten i sina tankar (Blos 1962, 1979).

Johansson & Miegel menar att tonåringen inte enbart är präglad av sin kulturella miljö under uppväxtåren. Det fria utrymme som då uppstår yttrar sig som en rörlighet i tillägnandet av vad författarna kallar horisontellt fördelade livsstilar som varierar i uttryck och innehåll, främst under mellantonåren. Däremot förekommer mer sällan en vertikal ombildning, vilket betyder att den äldre tonåringen växlar livsstil och värderingar som kraftigt avviker från den sociokulturella hierarki som gäller för

vuxenvärlden. Genom formandet av en sammansatt identitet och värderingsstruktur, vilket kan tolkas som en anpassning till vuxenlivet, kan vi säga att klassamhället ännu lever kvar, om än i diffusare drag.

Författarna stöder sig delvis på tidigare forskning när de diskuterar tesen om en ökande betydelse av postmateriella värderingar och höga anspråk på självutveckling hos senare generationer unga. Deras forskningsresultat visar dock att de som hävdar vikten personlig utveckling finns mest i medelklassen, medan unga ur arbetarklassen i högre utsträckning tillägnar sig egenskaper som är förknippade med behov av säkerhet i sina identiteter. Denna synpunkt på hur psykosociala säkerhetsbehov och personlig utveckling fördelas på social bakgrund är intressant om man vill undersöka livsformernas reproduktion. Frågan anknyter till med vilka förhållningssätt de unga orienterar sig inför sin framtid och vilka strategier de väljer i vägen in i vuxenvärlden.

Författarna analyserar tre viktiga faser under uppväxten. Den *personliga* identitetsaspekten grundas i spädbarnets relation till betydande omhändertagare. De personlighetsdrag som formas under de första levnadsåren utgör identitetens djupstruktur, och är därför svårförändrade. Sedan följer tillblivelsen av en *social* identitet, eller hur den sociala kommunikationen mellan barnet och nära personer i miljön internaliseras i självidentiteten. Författarna använder här teorier från symbolisk interaktionism och G H Meads (1934) teori om medvetandet framväxt. Begreppet social identitet innefattar hur sociala institutioner och signifikanta andra riktat förväntningar mot barnet. Ur detta samspel formas hos barnet en första social förmåga och en social handlingsrepertoar uppövas, och i och med detta också formas egenskaper som ligger vid sidan av det direkta inflytandet från familjen. Identitetsutvecklingens tredje fas är hur den uppväxande införlivar kulturen. Författarna förbinder denna fas till Bourdieus (1979/1986) teori om habitus och hur sammanhållna attityder formas hos individen. Den *kulturella* identitetsaspekten har sin källa och stärks inom de sociokulturella nätverk som den uppväxande ingår i och tar del av.

Mats Trondman söker i *Bilden av en klassresa* (1993) svar på frågan vad som orsakar avvikelser från individens förväntade levnadsbana i jämförelse med den sociala bakgrunden. Varför gör unga från arbetarklassen en mödosam klassresa genom att välja en högre utbildning? Uppväxtfamiljens lägre kulturella kapital och en mindre intellektuellt stimulerande hemmiljö hindrade inte dem han valde att undersöka att ta detta upplevelsemässigt krävande steg. Med Trondmans beskrivning påtalas att klassbundna strukturer och därigenom verkande vardagsmiljöer inte alltid och fullt ut avgör livsvägen. Trondman finner att förklaringen till detta främst ligger på en socialpsykologisk nivå och han ägnar stort utrymme åt att diskutera samhällets modernisering som ett förstärkande av upplevelser av ambivalens och rotlöshet hos individen (jfr Berger et al 1974).

Klassresenärernas uppväxtår och brytning med sitt sociala ursprung i Trondmans bok skedde under den epok som här beskrivits ha stabila samhälleliga grundvalar och kulturella villkor. Det är heller inte några nydanande karaktärsdrag i generationsjämförelsen som Trondman intresserar sig för, till skillnad mot Karlsson (2000). Grunden för den sociokulturella rörligheten finner han knuten till en speciell personlighetstyp som leder till att den uppväxande senare under livet blir en klassresenär. För att hänvisa till Dahlgrens (1985) studie: Vilka personliga drag har dessa unga som övervinner tanken på psykologiska kostnader och sociala ansträngningar, och

väljer att lämna sina invanda miljöer för att vandra in i en för dem okänd värld? Trondman nämner teorin om "the marginal man" som fruktbar och att den överensstämmer med de tolkningar han gjorde. Unga med denna personlighetstyp utmärks av att leva i två världar och känna dubbla identiteter. Ensamhets känslor under de tidiga uppväxtåren samt en benägenhet för intellektuella funderingar och reflektioner över självet kan ses som ursprunget till den avskärmande process som uppstått mellan den uppväxande individen och uppväxtmiljön. Under tonårens intensiva sökande efter tillfredsställande identifikationer får den "andra världen" ett större utrymme i egendramatiserade självgestaltningar.

Klassresenärerna känner sig hemma i skolvärlden när väl dess dolda koder och belöningsystem är demaskerade. Det är goda skolprestationer som gör det möjligt för dem att gå in i en främmande social och kulturell värld. Till viss del kan processen jämföras med Johansson & Miegels (1992) beskrivning av tonåringens utveckling mot en djupare livsstil utifrån utbildningsvalet. Att gå en tredje väg, det vill säga att både förhålla sig till uppväxtårens erfarenheter och samtidigt assimilera den nya miljön leder till att upplevelsen av dualitet permanentas inom självidentiteten. Utmärkande för klassresenären är medvetenheten och känslan av såväl rotlöshet som tvång att ändå föra samman de två världarna i en integrerad identitetsupplevelse (jfr Erikson 1968/1977; Ramström 1991, 1994). Konflikten medför intensifierade dramatiseringar inom självet, vilket slutligen leder fram till ett aktivt sökande efter ett annat liv. Den formade individualiteten (självidentiteten fångad i sin kärna) får mot denna bakgrund sedan drag av hypersensivitet i individens avkännanden av den psykologiska, sociala och kulturella miljö som denne deltar i under resten av livet.

Trondman ger en insikt i varför kulturella förhållanden under uppväxtåren inte alltid har sitt hårda grepp när enskilda levnadsbanor undersöks. Det är fruktbart att han för in socialpsykologiska aspekter om de sena uppväxtårens identitetsutveckling. Liksom att det "vanligt förekommande" vanligtvis stärks av en sammanhållen kultur, så kan det unika och avvikande utvecklas som en motpol till det som annars uppfattas stå för det normala, som t.ex. i Åströms bok (1986) om centrifugala kulturella processer mellan individen och miljöbetingelser. I *Bilden av en klassresa* saknas dock ett perspektiv som tar hänsyn till samhällsepokens specifika särdrag: Var dessa klassresenärer endast undantagsfall som i egenskap av socialpsykologiskt särpräglade individer bytte liv? Eller hade samhällsvillkoren utvecklats i en sådan riktning att fler unga med ett ringa kulturellt kapital i bagaget kunde företa denna klassresa? Var förhållandena nu tillräckligt gynnsamma för att en större del av dem som tidigare utgjort en begåvningsreserv var redo att ta detta steg – vilket i sin tur underlättande för andra unga att inte uppleva sig ensamma i den sociala och geografiska rörlighet som expansionen av högskolorna gav möjlighet till vid denna tid.

Ove Sernhede använder i *Modernitet, adolescens & kulturella uttryck* (1995) i likhet med Allvin teori för att fånga adolescensens innebörd och uttryck som en viktig utvecklingsfas. Han sammanför tankegångar om modernitetens betydelse med teorier om inompsykiska processer och menar att adolescensen innehåller en progressiv utvecklingsuppgift. Perioden innebär en "andra chans" för förändring av den unga individens identitetsstruktur. Den klassiska innebörden av inompsykisk frigörelse som har tillskrivits den tidiga adolescensskrisen betonas också av honom. De därpå följande levnadsåren menar Sernhede är en period där kulturella identifikationer prövas på nytt. De identitetsgenskaper som skapas i efter den inompsykis-

ka frigörelseprocessen betyder att adolescensen inte skall begripas som mekaniska rekapitulationer av barnets införlivade erfarenheter. Sernhede (1995:39f) följer Kaplan (1984/1987) i resonemanget om att "adolescensen utgör av denna anledning en kritisk utvecklingsfas för varje samhälle. Det samhälle som inte förmår länka in sina unga i livsformer och auktoritetsmönster där identifikationen med samhället reproduceras hamnar i kris".

Enligt Sernhede är adolescensen en levnadsperiod där individen och samhället som allra intensivast konfronteras med varandra, krisen innebär en nödvändig konflikt inför den fortsatta utvecklingen av identiteten. I adolescensens stora betydelse ligger den unges fjärmande från inre representationer av föräldrarna. Barnet kan under sina första levnadsår inte undkomma föräldrarnas inflytanden på grund av ensidiga beroendeförhållanden och att det finns få betydelsefylla andra att samspela med. Även dessa relationer har dock ett kulturellt innehåll: Banden till samhället och kulturerna finns genom att föräldrarna i sig själva är socialt och kulturellt skapade varelser som påverkar socialisationsprocessen (jfr Liljeström 1977; Holter 1976). Barnets tidiga införlivanden sker främst i omedvetna processer och väcks åter till liv under den andra individuationen vid pubertetens början. Sernhede hänvisar till psykiatern Peter Blos (1979) och parollen "en regression i det progressivas tjänst" för att beskriva den inre konfliktlösningen vid tonårens början. Den inre omvandlingen är nödvändig för att ett självständigt jag skall kunna utvecklas, vilket utrustar tonåringen med såväl nya psykiska kapaciteter som moraliska och kognitiva förmågor i det fortsatta vuxenblivandet (jfr Gilligan 1982).

Sernhede kritiserar psykoanalytisk teori för en fixering vid primärrelationerna till föräldrarna och att dessa individuationskriser determinerar identitetutvecklingen. Han betraktar adolescensen som tonåringens möjlighet att omgestalta och komma över införlivade dispositioner från tidiga levnadsår. I och med att jaget växer sig starkt blir tonåringen kompetent att agera självständigt också beträffande kulturella orienteringar. Detta är nödvändigt för att de senare i livet skall kunna orientera sig i ett vidare fält av vuxenroller. Den inre omdispositionen under adolescensen förklarar paradoxen med att individen och samhället tycks stå i motsattställning just under tonåren. Samhällets konkreta krav förefaller vara på behörigt avstånd från tonåringens vardag, men detta förhållande ger plats för den inre frigörelsen. Därför får dessa levnadsår i moderna samhällen sina spektakulära uttryck genom att samhället lämnar tonåringen fri från de vuxnas ansvar. Här krävs därför – och därefter – två andra utvecklingsprocesser under de sena uppväxtåren. Dessa två faser av identitetens utveckling reviderar tidigare erfarenheter till förmågor och egenskaper som förbereder de unga inför vuxenlivet och till vuxenvärldens konkreta villkor.

Sernhede karaktäriserar de nya socialisationsmönster som uppstått under moderniteten senare faser som mindre påverkade av överjagets auktoritära kraft. Han anser att beror på ökad jämlikhet mellan åldrarna och nya liberala uppfostringsmetoder (jfr Åström 1986; Brembeck 1992). Sernhede påpekar vidare att i ett föränderligt samhälle syftar adolescenskrisen också till att utveckla flexibla och anpassningsbara personligheter. Eroderade kulturella grundvalar leder till att de individcentrerande dispositionerna stärks i den uppväxandes identitetsgestaltning. Den klassiska psykoanalytiska teorin om den oidipala krisens återkomst och lösning under puberteten kan inte längre fullt ut appliceras på den nya personlighetskaraktären. Hans slutsats är att den kulturella dynamiken och samhällets förändring har sina egenvärden för

att kunna förstå adolescensen:

/.../ ”normal” adolescens är inte främst att betrakta som en repetition av det förflutna och heller inte enbart en hållplats på vägen mellan barndom och vuxenhet. Snarare är det en period som är fylld av såväl sin egen historia som inneboende möjligheter. (Sernhede 1995:43)

Sernhede menar att de sentida villkoren gör det svårt att etablera en fast identitet vid adolescensens slut, utan identitetsutvecklingen blir ett projekt på livstid. Överlagringen och nivelleringen av de inre konflikterna med sina nya former och innehåll sker nu samtidigt utan att en jagsvaghet nödvändigtvis behöver inträda.

Även Erling Bjurströms avhandling *Högt och Lågt* (1997) kan sorteras under temat unga i lokala miljöer. Han problematiserar identitetsutvecklingen i förhållande till utbildningssystemets betydelse i det sentida samhället, och frågan om tonåringens skolval äventyrar eller bevarar mönstren för den sociokulturella reproduktionen. Han redovisar enkätsvar från skolklasser i Göteborg och Gävle samt återger intervjuer med tonåringar från Stockholm. De första intrycken av hans data bekräftar en stark korrelation där föräldrarnas utbildningsnivå avspeglas i skolvalet. Har någon av föräldrarna en högskole- eller universitetsutbildning väljer 80 procent av de yngre familjemedlemmarna en teoretisk gymnasieutbildning. Resultaten var ändå inte entydiga. Samtidigt valde hälften av tonåringarna med föräldrar med enbart grund- eller folkskola också ett teoretiskt program. Bjurström (1997:322ff) menar att relativt många gjorde ett beslut som öppnade för social mobilitet uppåt eller nedåt. När Bjurström frågade hur eleverna själva bedömer sin framtid fanns en hög benägenhet av anpassning till faktiska levnadschanser och objektiva yrkesmöjligheter, åtminstone i de betydelser som sociologer vanligtvis lägger in i sociokulturell återväxt utifrån klasssamhällets sociala struktur.

Elever på naturvetenskapligt program betonade utbildningens kunskapsbredd och valmöjligheter. I deras berättelser fanns strategiska och rationella argument över gymnasievalets betydelse på sikt. De hade en klar föreställning om att yrket skulle ge dem social status. Elever på samhällsvetenskapligt program lyfte fram personlig utveckling, men de hade en vagare föreställning om specifika yrken och vägar att nå fram till målet. Pojkarna på yrkesprogrammen saknade strategiska och kalkylerande planer. Skolvalen motiverades i defensiva hållningar och utan djupa reflektioner över framtiden – deras önskan var helt enkelt att snabbt få ett jobb. Flickorna på handels- och administrationsprogrammet såg framtiden an i ett bredare perspektiv. Bjurström menar att avgörande skiljelinjer går mellan elever på högskoleförberedande å ena sidan och yrkesinriktade program å den andra om hur skolvalen bedöms som räntabla investeringar. Trots detta uttryckte alla tillfrågade att egna individuella egenskaper och ett självvalt intresse varit avgörande i beslutet (jfr Svensson 2006).

Bjurström (1997:334) kategoriserar eleverna i tre typer: 1) utbildningens nytta och marknadsvärde samt avkastning på sikt för naturvetarna 2) personlighetsutveckling för samhällsvetarna 3) en defensiv hållning hos pojkarna på yrkesprogrammen, valet bedömdes utifrån användbarheten inom ett möjligt yrkesområde. Den negativa synen på skolvärlden uttalades inte lika tydligt bland flickorna. Bjurström uppmärksammar inte utöver detta några skillnader mellan könen. Andra studier framhåller pojkarnas fokus på yrken med karriärchanser och hög lön, medan flickor nämner personlighetsutveckling och möjligheten till omväxling. Detta gäller dock främst

unga från tjänstemannafamiljer (Hermansson 1988; Cwejman & Fürst 1990; Nilsson 1998; Svensson 2006).

Bjurström redovisar sedan hur olika grupper av tonåringar förhåller sig till fritid, kultur och media. De flesta ägnade sig helst åt idrott, sedan åt musik och umgänge med kamrater. Idrotten markerades som ett starkt intresse för pojkarna, medan flickorna betonade kamratumgänge (en anmärkning kan vara att pojkar räknar idrotten som ett kamratumgänge). Flickorna ur de högre sociala skikten ägnade mer tillfällena åt så kallad legitim kultur bedriven på konstscener. Även i denna aspekt finns en tydlig könsaspekt. Göteborgsflickor ur arbetarklassen har fler teaterbesök än medelklasspojkar allmänt. I kritisk dialog med Bourdieus kulturteori menar Bjurström att gymnasievalet försvagar inflytandet av familjebakgrunden (jfr Johansson & Miegel 1992; Trondman 1993). Han hävdar att man skall ta större hänsyn till de kumulativa effekter som existerar mellan socioekonomisk bakgrund, könstillhörighet och tonåringens eget utbildningsval för hur olika livsförlopp utvecklas.

I sin analys av de ungas uttryck för smak hänvisar Bjurström till termen ”en känsla för spelet”. Uttrycket avser en förmåga att kunna skilja mellan högt och lågt inom populärkulturen. Bjurström använder sig av Bourdieus makt- och dominanst teori i diskussionen, eller av ”distinktionernas semantik” enligt andra referenser han nämner. Hans tolkningar frambesvärjer närmast ett slagfält av unga deltagare i ett intersubjektivt spel om populärkulturens skattning vars dolda regler skapas av nytillkomna bedömare (unga från högre skikt) och andra statuskategorier (kulturforskare). Att ”förstå rätt” inom detta fält innebär att kombinera tyckanden i intrikata distinktioner (ironier) med ”höga värden” på statusskalan. Med livsformsperspektivet genomskådas bristen på gensvar på sådana frågor från pojkarna på yrkesprogrammen. De kan ses inbegripna i en motståndskultur som står för en önskan att inte delta på samma fält, och tävla om den eventuella status det innebär att kunna kontrollera omdömen om populärkulturella företeelser.

Bjurström problematiserar inte heller de skilda resultaten mellan elever på olika orter i uppgivande av stil. Han nämner visserligen Göteborg med en högre andel av invandrarungdomar än Gävle. I Göteborg definierade var femte tonåring sig själv som förknippad med en sub- eller delkultur. I Gävle gjorde endast var åttonde samma distinktion. Bjurström (1997:531) summerar att tonåringarnas smak och stilar varierar med ackumuleringen av utbildningskapital och könsaspekten, men mindre än förväntat med deras familjebakgrund. Med viss försiktighet förklarar Bjurström detta med att individualiserande processer i samhället har öppnat fler valsituationer för stil- och smakmarkörer. Den höga farten i samhällets förändring mot en ökad differentiering har försvagat de ungas identifikationer med de äldres kulturer.

Kvinnliga avhandlingsförfattare på 2000-talet

De flesta avhandlingar, författade av kvinnor under det senaste decenniet, bekräftar att den sociala och kulturella reproduktionen till stor del fortfarande sker utifrån de ungas klass- och könstillhörighet. Cighén & Karlsson kritiserar i *Klassamhällets återkomst* (2001) en ståndpunkt som de själva tidigare hävdade att klassamhällets vittriat sönder och att genomgripande förändringar av individens identitet, politiska val, inställningar till arbetsliv och fritidsmönster har skett. I de följande avhandlingarna görs samma bedömning att klass och kön fortfarande är väsentliga aspekter för hur

unga närmar sig vuxenlivet. Klassamhället har därför troligtvis funnits kvar under hela 1990-talet och haft särskilda konsekvenser för just unga när de socioekonomiska klyftorna vidgades i Sverige.

Lotta Svensson beskriver i *Vinna och försvinna?* (2006) unga som bor i en något större bruksort än mitt exempel Östad, Söderhamn. En frågeställning som finns i min studie finns också i hennes, nämligen ”varför flyttar unga från landsortsstäder?”. Svensson undersöker frågan utifrån ett antal teman:

1. individualisering visavi traditionell sociokulturell reproduktion
2. de ungas regionala förankring
3. genuskontrakt och klass
4. centrum gentemot periferi på nationell nivå

Det sista temat beskriver ”den skillnad i makt och inflytande över normer och tolkningsföreträde som finns mellan samhällets periferi och centrum” (Svensson 2006:60). Hon belyser hur föreställningar sprungna ur samhällets maktrelationer och hur inflytelserika aktörer som t.ex. politiker påverkar de ungas attityder, vilket förstärks i en växelverkan med samhällets övriga utveckling (jfr även Kåks 2003:336 studie om grundskoleelever i Ludvika). Här förefaller det ha uppstått en norm från centrum som överförs på de unga. De vuxnas attityder förstärker viljan att lämna orten för att bättre kunna utveckla sig på andra större orter. De unga upplever att inte bara politiker menar att de bör lämna hemorten, utan även föräldrar och kamrater bidrar till denna inställning. Svensson lyfter fram att de unga i hennes studie, särskilt de med ett mindre utbildningskapital, känner sig ”obehövda” i när-samhället. Hennes tolkning kan kopplas till tesen av att unga ur arbetarklassen står på tröskeln till en tid av ökad osäkerhet i vägen till vuxenvärlden (jfr Bygren et al 2005). Den tidigare känslan av grundtrygghet och rofasthet ersätts med att särskilt manliga arbetarklassungdomar inte längre känner att de ”har någon självklar plats i lokalsamhället” (Svensson 2006:142).

Svensson hävdar att det fortfarande skiljer sig mycket åt hur unga inom olika klasser upplever framtiden och att det är arbetarklasspojkar som förlorar mest att på att flytta. De känner till den verklighet som Anderson (1996) liknar vid en uppåtgående rulltrappa för unga högutbildade när de flyttar till större städer, medan lågutbildade ungdomar klarar sig bättre utanför storstadsregioner både ur arbetsmässiga och kulturella aspekter (Svensson 2006:151). Med flytten riskerar dessa arbetarklasspojkar att mista sitt tolkningsföreträde i det lokala rummet (2006:168). Svensson skildrar mindre hur de lokala könskontrakten fungerar i ungdomarnas vardag, eller hur den lokala strukturen samspekar med aktörernas föreställningar och hur vardagslivet konstrueras av strukturerade relationer utifrån en genusordning (jfr Hirdman & Åström 1992). Slutligen, i ett genmäle till sentida individualiseringsteorier summerar Svensson sina resultat med att ”i min studie är det tvärtom så att ungdomarnas önskningar i hög grad följer deras sociala bakgrund. Det mest framträdande är inte det reflexiva valet. Ungdomar tycks istället följa en oreflekterad önskad att ’göra det naturliga’”(2006:140).

Även Kerstin Johanssons avhandling *Bli vuxen i arbetarstad* (2003) tangerar frågor som jag behandlar i Östadstudien. Liksom Karlsson (2000) och Svensson ovan beskriver hon en stad i brytningstid mellan industri- och kunskapssamhälle. Denna utveckling rymmer en förment politisk ”rationalitet” som medför orealistiska för-

hoppningar när man bedömer arbetsmarknadens utseende och invånarnas utbildningsnivå. Framför allt inte uppmärksammas inte de faktiska lokala behoven, och hon nämner som exempel att de tonårsflickor som sedan blev unga vuxna var mycket väl rustade för de vårdområden som efterfrågade personal.

Johansson följer fem arbetarklassungdomar under några år runt sekelskiftet. Hon fokuserar på deras identitetsutveckling och belyser särskilt betydelsen av tre nyckelövergångar till vuxenvärlden där såväl objektiva villkor som den unges upplevda möjlighetshorisont skapar förutsättningar för en identitetsutveckling (jfr Jones & Wallace 1992). Johansson utgår från Giddens (1991) definition av ödesdigra ögonblick i en individs levnad, vilket hon sedan applicerar på väsentliga vändpunkter i vuxenblivandet. Hon påpekar att sådana händelser oftast har ett samband med långvariga processer som funnits tidigare i personens levnad (Johansson 2003:46f).

Johansson gjorde sin studie i efterdyningarna av sysselsättningskrisen. Trots detta hade hennes informanter förhållandevis lätt att få något slag av sysselsättning, även de som bedömdes som problematiska utifrån sina tidigare skolerfarenheter. Förutsättningen för att få ett tillfälligt jobb var emellertid ofta att det fanns ett stöd från ett arbetsmarknadsprogram. Johansson ser detta som ett verktyg för nya institutionaliserade normaliseringsprocesser. Hon beskriver hur dessa ungdomars vandrar mellan tillfälliga sysselsättningar och hur de upplever de äldres utövande av makt som en negativ erfarenhet från de praktikplatser och temporära anställningar de haft. Den historiskt ärvda normen kan även appliceras på denna upplevelse av en mödosam etablering i vuxenvärlden. Utvecklingen mot flexibla ekonomier har för dessa unga förtydligat situationen av "permanent tillfällighet" – osäkerheten på arbetsmarknaden varar nu under allt fler levnadsår.

Ungdomarnas svar bekräftar föräldrarnas stora betydelse inför viktiga livsval, medan skolpersonalen och jämnårigkamraterna har mindre betydelse i dessa frågor. Johansson kan inte heller se att föräldrarna på något sätt har försvagats som signifikanta andra under ungdomsåren. Äldre närstående är också ett stöd i psykosociala och ekonomiska frågor. Pojkarna fann snabbare en stadig försörjning med högre lön än flickorna, något som kan jämföras med Svenssons (2006) tolkning om manliga arbetarpojks tolkningsföreträden i Söderhamn – även detta tidigare en utpräglad industristad.

Johanssons avhandling bekräftar klassamhällets reproduktion då denna kategori av unga i sin sociala bakgrund inte hade några signifikanta andra med hög utbildning. I självbilden finns inget sociokulturellt tryck som uppmuntrar till högre utbildningar, som för dem skulle innebära att träda in i en främmande miljö utifrån sina tidigare livserfarenheter. Deras oro inför att ta höga studielån kan betraktas som nedärvd av en inrotad arbetarkultur. Johansson (2003:71) skriver:

/.../det finns en arbetarklasskoppling där lån för att finansiera högre studier i sig ses som en risk och medför en långsiktighet som traditionellt ligger utanför arbetarklassens normer, värderingar och tidsperspektiv.

Beroende på att det är få informanter som ingår i studien är det svårt att bedöma hur och i vilken riktning som vuxenblivandet förändrats över årtionden. Ett önskemål vore ha jämförbara grupper bakåt i tiden. Liknande upplevelser av tvetydiga budskap och samma problem inför övergången till vuxenvärlden framträdde under lågkonjunkturen 1982-1983 (Hermansson 1988).

Med Inger Berggrens *Identitet, kön och klass* (2001) och Fanny Ambjörnssons *En klass för sig* (2003) breddas kunskapen om tonårsflickors umgängesformer och identitetsutveckling. Här visar författarna att tonårsflickor har ett rikt och förgrenat socialt nätverk, och inte som i ungdomslitteraturen där flickor främst är utestängda från den sociala offentligheten och mest ägnar tid åt sina få vänninerektioner (Scott Sørensen 1985). Berggren studerar tonårsflickornas sociala umgänge från det att deras tillvaro mest kretsar kring bostadsområdet till nya sociala nätverksbyggen vid steget till högstadiet, som sedan blir ännu intensivare under gymnasieåren. Det senare såg dessa arbetarflickor fram emot med stor förväntan även vid tanken på förlusten av den lokala förankringen. Övergången till gymnasiet innebar också att de hade att förhålla sig tydligare till tonårsflickor från andra sociala skikt, men också till påträngande jämnåriga pojkar – även om de nedvärderade tillmälena modererades något under de senare gymnasieåren. De stärktes i sin syn på att det var fördelaktigt att ha just de personliga egenskaper som de själva hade, medan bortskämda flickor ur de högre sociala skikten sågs som ”det motsatta”. Den egna, socialt omhändertagande miljön sågs som den rätta förutsättningen för en god uppfostran som också blev en resurs för det fortsatta livet. Andra flickor tyckte att de var för fixerade vid pluggandet. De andra flickor värderades också som mindre ordentliga och uppfattades sakna den kärlek de själva fått från den egna familjen och vänguppen.

Berggren tolkar å ena sidan umgänget med vänner som den viktigaste aktiviteten för dessa tonårsflickor, men å andra sidan innebar förhållandet till föräldrarna den djupaste och viktigaste relationen. Dessa två relationssfärer utgör tillsammans med flickornas skolgång Berggrens främsta tolkningsram.⁴ Den sociala och kulturella reproduktionen är inte helt förutbestämd utifrån flickornas sociokulturella bakgrund, men visar hur flickornas klassidentitet förmedlar inre bilder hos dem av vägar till vuxenroller som är ”sannolika”. I tonårsflickornas iver och ansträngningar att leva upp till klasskulturens ideal vad gäller såväl ordentliga hemmaflickor som goda kamrater – i betydelsen riktiga kompisar – uppstår likartade attityder inför skolvärlden. Dessa tonårsflickors ansträngningar i skolarbetet styrs till stor del av kamratgruppens normer. Ribban läggs därför på vad Czaplicka (1993) kallar en *tillfredsställande ambitionsnivå* snarare än en *optimal inställning* till sin utbildningskarriär. Förhållandet var annorlunda hos flickor ur mellanskiktet. Hos dem överensstämmer deras kulturella identitet med inpräglade förväntningar på högre studier. I den lösare sammanhållna gruppen av flickor från mellanskiktsfamiljer uppmuntras höga anspråk inför utbildningsvalen och vuxenlivets yrke.

Arbetarklassdöttrar lär sig spela rollen av en ordentlig ung kvinna inför möten med sina pojkvänner, likadant gäller i den egna familjen. Att å ena sidan balansera uppförandet utan utmanande sexuella anspelningar i klädesval men att å andra sidan inte anses som alltför tråkiga och oattraktiva är den norm som dessa flickor har att hantera för att slippa bli nedvärderade och att gemensamt utmanövrera pojkarnas råa skällsord. Att ingå i en respektabel heterosexuell kärleksrelation är ett sätt att reducera den utsatta granskningen. Att själva, med stöd av kamratgruppen och erfarenheter från familjen, navigera mellan olika normsystem under tonåren gav dem en grund för att uppleva en lyckad identitet genom att förädla rollen av *en ordentlig*,

⁴Bourdieu & Passerons (1970/1990) analys om utbildningssystemet funktioner och Skeggs (1997/1999) studie om brittiska tonårsflickors liv får här en motsvarighet i en svensk miljö.

vanlig normal flicka med inre skönhet. Med detta upplever flickorna att de uppfyller omgivningens förväntningar, vilket kan liknas vid att de inleder sin "tonårskarriär" (Berggren 2001:323).

På detta sätt menar Berggren att klass- och genuskulturer reproducerades ännu runt sekelskiftet 2000. Dessa flickor utvecklade sociala umgängesformer som utgick mer från klassbakgrund än från självständiga val visualiserade som individuella stiluttryck. Berggrens beskrivningar kan jämföras med Johanssons (2003:175) slutsats att skolmiljön genom sina informella relationer ter sig som en skarp uppdelad scen: "I skolan träffas barn och ungdomar med olika uppfattningar dagligen, men de vitt skilda uppfattningarna som finns /.../ tycks heller inte sättas in i något större sammanhang eller brytas mot varandra i särskilt hög grad".

Berggrens studie ger inträngande inblickar i arbetarklassflickors liv och vänskapsrelationer i större städer, och beskriver deras identitetsbekräftelser och avvisanden i olika sociala relationer. Något tröttande finner jag upprepade referenser till diskursiva begrepp som motstånd och sociala förhandlingar. Ibland önskar man att Berggren helt sonika skriver att Anja eller Susanne valde en hemmakväll med föräldrarna eller att ägna någon dag åt egna intressen, utan omskrivningar av att flickorna gör motstånd och/eller är inbegripna i komplexa förhandlingar med en vänskapsrelation som trots allt är ett stöd i deras väg till vuxenvärlden.

Ambjörnsson (2003) utvecklar en liknande tematik när hon med utgångspunkt från den heterogena genusordningen och begreppet normativt femininet beskriver klassbundna strategier hos tonårsflickor på två gymnasieprogram – eller *tjejer* som hon tycker är en bättre beteckning då den är i högre samklang med vardagsspråket. Begreppet normativt femininet är hennes teoretiska verktyg för att belysa hur två tjejgrupper med olika klassbakgrund i skolmiljön konstruerar (eller snarare förstärker) sinsemellan divergerande kulturella föreställningar och sociala förhållningssätt. Deras vardagsliv utgår från ett underliggande mönster för hur genus skapas och ordnas, vilket hos flickorna får en djupare relief under gymnasieåren (Ambjörnsson 2003:54). Hon hämtar synpunkter från nutida queer- och feministisk teori som hon menar delvis står i en motsattställning till äldre feministisk teori. Det är inte i ett statiskt tillstånd, som härleds till det biologiska könets underordning, som sociokulturella attityder förstärks och genus skapas. Det är istället i förståelsen av vad människor faktiskt gör i sina upprepade handlingar och i pågående processer som kommer ur praxis (Ambjörnsson 2003:12f). Med ursprung i den heterosexuella normens dominans organiserar de normaliseringspraktiker som hos tjejerna ger upplevelsen av en naturlig ordning vid uppträdanden på offentliga arenor som skolmiljön, och att se fram emot vuxenlivet utifrån vissa synsätt (jfr Butler 1990:16ff).

Flera av Ambjörnssons slutsatser finns även i andra avhandlingar; exempelvis att tjejer på teoretiska program genom sina familjeerfarenheter – och utifrån hur den dominerande kulturen präglar dem – har förvärvat egenskaper av måttfullhet och artighet i sina uppträdanden. Med detta uppvisar de ett distanserat sätt och uttalar sig mindre fördomsfullt i olika frågor (jfr Brembeck 1992). Tjejerna på yrkesförberedande program uppträder däremot på ett mer burdust och rakt sätt i kommunikationen med andra, vilket kan uppfattas som vulgärt och nedvärderade. I Ambjörnssons skildring framstår tjejerna på de två programmen som psykiskt separerade i två världar, men fysiskt nära varandra i rummet. Även om tjejerna kan göra ironiska imitationer av varandras utmärkande drag, så framstår en djupgående förvandling

av kulturella förhållningssätt och förkroppsligade drag som ytterst ouppnåelig och riskera att avslöjas omedelbart. Att den grundläggande klassidentiteten kan förändras på något år, eller överhuvudtaget i den nära levnaden, förefaller avlägset utifrån hennes exempel, även då tjejerna har en förmåga att reflektera över den egna situationen och de kulturella signaler de utsänder.

Det finns två andra företeelser i Ambjörnssons beskrivning som väcker intresse. Den första gäller hennes syn på det homosociala umgänget mellan tjejerna som den viktigaste relationen under tonårstiden, medan kontakten med pojkvännen har en mer perifer karaktär – det vill säga den heterosexuella normen är fortfarande mindre tvingande i tonårsflickornas vardag (Ambjörnsson 2003: 126ff). Den andra är Ambjörnssons påpekanden att den heterosexuella normen har nedtonats både inom allmän sociologi och i livsformsanalyser. Det saknas enligt henne en analys av hur detta underliggande mönster gestaltar sig som en oreflekterad känsla av normalitet vid vuxenblivandets slutfas. Påpekandet är intressant med tanke på hur de familjeorienterade unga kvinnorna otvunget fasas in i en familjeroll efter de fyllt tjugo år. I mötet med den heteronormativa ordningen och vid den egna familjebildningen fann de inga andra referenser starka nog att ifrågasätta genusrollernas ”naturgivna” fördelning. Den normerande ”för-givet-taget”-hållningen har sin hemvist i det försjunkna praktiska medvetandet och i individens förkroppsligade ”vara-i-världen”-attityd. I den andra vågskålen har nya samhällsomständigheter och kulturella ideologier börjat göra sig allt mer gällande i andra livsformer. Detta har i någon utsträckning förändrat vad unga karriärorienterade kvinnor bör göra inför och i parrelationer, varför dessa unga kvinnor uppvisar en större ambivalens inför den heteronormativa ordningen. Detta uttrycker de i uttalanden om att de önskar sig ett annat familjeliv än föräldrarnas (jfr Åström 1986).

Dessa fyra avhandlingar stöder knappast uppfattningen att de unga är självstyrande subjekt som är utlämnade åt en egen utformad individualisering på väg in i vuxenlivet. Pendeln verkar snarare ha svängt till att man åter betonar betydelsen av seglivade klassmönster och könsroller. Klassbegreppets renässans kan sägas innebära att klassidentiteten inte bara kan användas som ett icke ifrågasatt förhandsantagande, utan måste ingå som en viktig bakgrundsvariabel. En annan sak som avhandlingarna visar är att skolans klass- och könsreproducerande effekter också bör studeras ur andra synvinklar än bara den förhärskande pedagogiken i lektionssalen. Den dominerande och legitimerade kulturen överförs i koder och identitetsbekräftelser även utanför lektionstimmarna. Gruppbildningar och kulturella negationer som sker på raster mellan och inom olika elevgrupper är också av stor betydelse. Det tycks som om skolan, som på många sätt är en av uppväxtårens centrala mötesplats, närmast polariserar olika klasskulturer. Det är sällan som olika ungdomars livserfarenheter sammansmälter och uppnår en hybridform för elever med skilda sociokulturella bakgrunder. Skillnaden gäller även när genusaspekten beaktas. Läroplanen i yrkesinriktade program överensstämmer med den känslstruktur som flickor från arbetarklassen tillägnat sig utifrån sina specifika erfarenheter. Hos dem har den tidiga psykologiska, sociala och kulturella socialisationen skapat egenskaper som betonar omsorgsrationalitet. Sociokulturella normer formar därför en identitet av en skötsam flicka som skall bevara goda relationer i sociala samspel. Flickor från mellanskikt-familjer får å sin sida i huvudsak sina individualiserade förhållningssätt bekräftade genom utformningen av och innehållen i studieförberedande program. Även de av-

handlingar som främst bygger på empiriskt material visar att fortfarande vid 1900-talets slut inverkade klassbaserade livsformer på uppväxtårens utseende. Dahlgrens (1985), Hermanssons (1988), Carles (1992) och Waaras (1996) studier beskrev de unga som djupt rotade i sina lokala sammanhang och påverkade av familjens kulturella tillhörighet. Detta satte tydliga spår på deras självidentitet. Avhandlingar från 2000-talet bekräftar denna infallsvinkel, även om det främst är med fokus på kvinnliga tonåringars vardag och identitet vid tiden kring sekelskiftet.

I alla avhandlingar diskuterar författarna skillnader för hur tonåringarna använder flyktiga och synliga stiluttryck sett utifrån deras sociokulturella bakgrund. Några avhandlingsförfattare observerar ett friare förhållningssätt bland de unga. Johansson & Miegel (1992), Trondman (1993), Bjurström (1997) och Karlsson (2000) använder modernitetsteorier för att förstå dessa företeelser, men de tonar ändå ner tesen om en dramatisk erodering av de kulturella villkoren. De menar dock att det skett en gradvis individualisering under 1900-talets sista fjärdedel.

Med det stigande intresset för klassbegreppet problematiseras på nytt det vetenskapsteoretiska och kunskaps sociologiska dilemmat från inledningskapitlet. Är det ”verkligheten” – det vill säga samhällets verkliga kulturella förskjutningar – eller är det forskarnas referenser som mest förflyttat sig? Möjligen har speciella böjningsmönster i det vetenskapliga tänkandet influerat föreställningar och bedömningar på ett bakvänt sätt i ungdomsforskningen. Huruvida de unga i arbetarklassen kan anses som förtryckta och exploaterade under 1960- och 1970-talets välfärdssamhälle är i sig en normativ ståndpunkt. Ser vi på 1990-talet så är det dock ännu mer relevant att lyfta fram de ungas osäkra sociala situation och sämre socioekonomiska trygghet. Få sociologer lyfte emellertid med eftertryck fram de ungas strukturella underordning under detta årtionde, detta vid jämförelse med föregående decenniers mer gynnsamma villkor för de unga att leva med en hög socioekonomisk standard under ungdomsåren och se positivt på framtiden.

För att en ny identitet skall kunna uppstå hos en ny generation så är förutsättningen en fundamental samhällsförändring som för med sig andra föräldraidentifikation hos de uppväxande (Ziehe 1975; Westen 1985; Ramström 1991). I de empiriskt grundade avhandlingarna skildras vägen till vuxenvärlden och de ungas anknytning till livsformerna som att de endast förändras i långsam takt, om de förändras alls. Även om arbetsliv och livsvärldar sakta förändras och kunskaps samhället är på framväxt också i landsortsmiljöer, kan vi nog fastslå att unga komma ur olika sociokulturella familjeförhållanden möter framtiden med skilda livsstrategier. Dessa skillnader verkar förstärkas och tydliggöras i den sociokulturella uppdelning som fortlever inom skolvärlden. Kommer den här synen på sociokulturell reproduktion att återfinnas som mönster i min egen studie? Följer unga i Östad i sina strategier orienteringsmärken som grundats i familjens uppfostran och kulturella erfarenheter? Vilken betydelse har den ekonomiska utvecklingen och sysselsättningskrisen?

Forskningsgenomgången speglar en mer motstridig syn på skolans roll än den jag anslåg i inledningen. Möjlighet till nyanseringar framträder i empiriska resultat och i diskussioner som flera avhandlingsförfattare lagt fram. För några innebär skolvärlden en hävstång som ändrar riktningen på en annars förväntad levnadsbana. Möjligtvis gäller denna individuella kursändring de som har viljestyrka som en av sina personliga egenskaper och bland dem som genomskådat skolans dolda koder och själva blivit dess mäterliga utövare, det vill säga de unga som med goda skolpresta-

tioner gör utbildningens innehåll till sitt eget identifikationsobjekt. Detta val färgar av sig på de sena uppväxtårens identitetsutveckling och öppnar för en annan riktning på levnadsbanan än vad deras sociokulturella bakgrund anger. Gentemot dessa "personliga avvikelser" från klassens typiska levnadsförlopp skall vägas in de stora skiljelinjer som ännu existerar mellan unga med olika sociokulturell bakgrund, och som ständigt verifieras i utbildningsstatistik även på 2000-talet.

4 Livsformer, kulturella processer och identitetsutveckling

Teoretiska utgångspunkter

Inledning

Under 1970- och 1980-talen anlade många sociologer och livsformsforskare ett historiematerialistiskt synsätt på sitt forskningsmaterial. Detta arbete har en liknande ansats, men här fokuseras främst individernas levda vardagspraktik för att lyfta fram dialektiken mellan yttre betingelser och sociokulturella processer vad gäller hur identiteter skapas och vidareutvecklas hos de unga.

Det finns två väsentliga skäl för att välja ett livsformsperspektiv för att belysa vuxenblivandet. Det första är att även de unga är beroende av en försörjning. Tonåringen kan inte ställa sig utanför sin familj om hon eller han skall trygga sina materiella och psykosociala behov. Under 1990-talet blev allt fler ungdomar beroende av föräldrarna för husrum och uppehälle. Förbindelsen till föräldrarna lever kvar fram tills att de själva finner en försörjning och därmed träder in i en egen livsform. Övergången kan för en tid bli en ungdomlig variant innan det är dags för föräldraskapet. För dem som lever på studiemedel handlar ungdomsåren om att förhålla sig till studieval och skolansträngningar, vilket senare skall resultera i ett önskat yrke.

Det andra skälet att använda livsformsanalyser handlar om att använda dem som ett teoretiskt verktyg för att tolka och urskilja mönster hos de ungas föreställningar och livsstrategier. I detta kapitel beskrivs utmärkande drag i tre dominerande livsformer i det skandinaviska efterkrigssamhället. Livsformsbegreppet får på detta sätt konkreta innebörder när familjernas vardag i närsamhället skildras. Förhoppningsvis blir också familjernas sätt att tänka begripligt, vilket kan öka vår förståelse för hur synen på omvärlden och framtiden formas hos aktörerna. Livsformsanalyser kan användas när man vill lyfta fram såväl tydliga likheter inom som distinkta skillnader mellan olika befolkningsgrupper. Med detta angreppssätt får vi fram olika mönster för hur kulturella innehåll påverkar och införlivas av de yngre familjemedlemmarna. Perspektivet åskådliggör hur de lokala villkoren frambringar förutsättningar för olika levnadssätt. I forskning om livsformer belyses de strategier och problemlösningar som familjer och andra sociala samfälligheter brukar för att organisera försörjningen, familjelivet och fritidens utformning, eller hur individen i det stora hela ordnar sin livssituation (Björnberg 1980:1f).

Sociologerna Jacobsen (1993) och Jacobsen & Carlsson (1993) tillför dimensionen ”kärlek” till livsformsanalysen. De beskriver hur socialt och kulturellt konstruerade könsroller blir en del av ”sunt förnuft” och skapar emotionella band inom familjen. Den känslomässiga samhörigheten inom familjen har även betydelse för medlemmarnas samspel med yttrevärlden. Kärleksbegreppet är en väsentlig aspekt för hur

vardagslivets regelbundenheter vidmakthålls, där också barnets första könsidentitet skapas. Enligt genusforskare gör den sociala strukturen som domineras av män att unga kvinnor oreflekterat "självmant" övertar den hänsynstagande rollen i familjen (Beck-Gernsheim 2002:65ff). Det hävdas ibland att kvinnan är den partner som får anpassa sig mest i parrelationen (Holmberg 1993).

Andemeningen i begreppet livsform är att vardagsvärlden och kulturella mönster endast långsamt omvandlas. Familjens utbyten med omvärlden anses ha ett stort inflytande på kulturella hållningar och hur livsstrategier hos både äldre och yngre formas. Livsformen liknas därför vid vardagslivets "sega struktur", men med förmåga att byta innehåll när yttre omständigheter så påkallar. De processer som på nytt sammansmälter yttre förhållanden och kulturella föreställningar till nya vardagsvillkor kallas för *neokulturation*. Med detta begrepp beskrivs nykonstruktionen av sociokulturella innebörder vilka på nytt framkallar en meningsfull vardagsvärld hos aktörerna i livsformen. Denna process sker på samma sätt och får samma resultat som Berger & Luckmans (1966/1979) beskrivning av hur sociala konstruktioner inom familjen och i andra sociala relationer skapas vilket medför att individen kan uppleva en meningsfull vardagsvärld.

Livsformsanalyser sammanförs ibland med synpunkter på klassamhällets generella förhållanden. Själva idén med livsformsanalyser är emellertid att belysa kulturella världar och individens livsvillkor, och hur de växelverkar inom den konkreta närmiljön. Det är inte poängfullt att klassificera familjer och individer i socialgrupper utan att ta hänsyn till skillnader mellan storstads- och glesbygdsmiljöer. I Östadsstudien lyfter jag fram hur de yttre villkoren inom en landsortskommun påverkar de ungas vardag och inställningar på framtiden. Klasskulturerna får här sina nyanser utefter lokala omständigheter.

Danska strukturella livsformsanalyser

Etnologisk forskning i Danmark under 1970- och 1980-talen har åskådliggjort och analyserat tre dominerande livsformer i skandinaviska välfärdsstater. Højrup (1983, 1989) och Rahbek Christensen (1987) ger samtidigt sin syn på sätten för kulturell socialisation inom familjen. Utifrån ett uttalat strukturellt tänkande formulerar de teorier om hur de materiella villkoren inverkar på olika livsföringar och kulturella förhållningssätt. De hävdar att dessa teoretiska grunder har bekräftats i flera studier av olika befolkningsgrupper. Denna skolbildning påtalar att centralstatens okänsliga planeringsmodeller ofta hämmar traditionella levnadssätt och hindrar lokalbefolkningens försörjning.⁵

Förklaringsmodellen bygger på två produktionsätt: Den enkla försörjnings- och varuproduktionen och den kapitalistiska produktionsordningen. Dessa produktionsätt skapar materiella och ekonomiska förutsättningar för tre dominerande livsformer som leder till avgörande skillnader för hur familjerna organiserar sin vardag.

⁵Ottar Brox (1969) har i norska livsformsanalyser kritiserat centralstatens planeringsmetoder för att undertrycka traditionella livsföringar. Svenska studier tenderar att framhålla välfärdsstatens positiva roll för befolknings vardag. Det leder här för långt att utreda ländernas olika uppbyggnad samt deras politiska och kulturella historia, liksom hur olika vetenskapstraditioner påverkat infallsvinklar (jfr Løchen 1970/1972).

Denna typ av livsformsanalys fokuserar cirkulationen av ekonomiska utbytesrelationer i samhället, och hur dessa processer sedan träder in i individernas kulturella synsätt.

Strukturell livsformsteori används som en metod för att med teoretiska verktyg kontrastera olika livsmönster och tankesätt inom och mellan befolkningsgrupper. En viktig aspekt är att kritisera uppfattningen att de skandinaviska länderna är kulturellt homogena samhällen, något som har varit en förhärskande uppfattning. I själva verket skiljer sig hur familjer lever sina vardagsliv och utvecklar sina hållningar till olika företeelser högst väsentligt. Skillnaden består även där nationalstatens likriktande institutioner och jämlikhetssträvande ambitioner har verkat under lång tid. Livsformsbegreppet lyfter fram relationerna mellan familjens försörjningssätt och hur olika marknader är beskaffade: Exempelvis en lönearbetsmarknad som grundar sig på kollektiva avtal och marknaden där individuella kvalifikationer värderas. Vid sidan av dem finns den enkla varuproduktionen med en lägre involvering av de aktiva i storsamhällets marknadsprocesser (Christensen & Højrup 1989:60f).

För att inse livsformernas stora betydelse för ungas uppväxtvillkor och socialisation räcker det att uppfatta sammanväxten av livsformens materiella bas och reproduktionen av familjernas vardagsmönster, vilket leder till uppkomsten av väsensskilda kulturer. Højrup (1983) menar att levnadsvillkor och kultur närmast är *et hele* som inte kan skiljas åt. Livsformerna kan liknas vid systemiska former av praxis som verkar på olika sätt inom olika familjer. De skilda relationerna till försörjningsgrunderna och omvärlden skapar säregna ideologier och "tyst kunskap" som endast förstås av dem inom samma livsform. Därför är livsformens kulturella värld svårtolkad av andra med annan kulturell tillhörighet. I en annan språkdräkt fogas dimensionerna "arbete", "språk" och "kärlek" samman i en enda analytisk enhet som bildar livsformsbegreppet.⁶

En avgörande skillnad jämfört med svenska livsformsstudier är att dessa danska etnologer börjar med att urskilja fundamentala skillnader i ekonomiska processer. Detta är tvärt emot det vanliga greppet att den etnografiska berättelsen får sätta sin prägel på tolkningar och teoretiska slutsatser. I likhet med namn förknippade med livsformsbegreppets ursprung inom filosofin ser dessa etnologer tillhörigheten till en livsform som grundvalen för att förstå den totalitet som individens medvetande och levnadsförlopp har för hans eller hennes upplevelse av att *vara i världen* (Heidegger 1927/1981; Wittgenstein 1948/1978). Dessa danska etnologer är emellertid knapphändigare i sina hänvisningar till dessa tänkare. Om livsformens allomfattande väsen skriver Højrup (1983:30): "Kan der tegnes et sammenhængende billede af livet, som det udfra disse former sig fra opvækst till alderdom, så vil denne helhed blive betegnet som en livsform". Som en teoretisk förebild nämner de hellre den franske strukturmarxisten Louis Althusser med sitt hårddragna tankesystem, där individen i sina handlingar och tänkesätt ses underordnad den strukturella ordningen. Den danska skolan lägger bestämda synpunkter på hur regelbundenheten i livsföringen socialiserar familjens medlemmar. Christensen & Højrup (1989) kritiserar en

⁶Den strukturella livsformsanalysen fokuserar sociala relationer ur den synvinkel som Andrew Sayer (1992:63) definierar som analysen av stängda system ("closed system") för att skilja ut nödvändiga ("necessary") betingelser för uppkomsten och påvisandet av strukturerande mönster. Appliceringen av denna metodologi utmynnar i att avsedda eller oavsedda konsekvenser av sociokulturella interaktioner inte tillmätts någon storhet, utan behandlas som följdenliga mönster av systemarrangerade relationer.

samhällsforskning de anser vara funktionalistisk. De menar att aggregerade data om familjens status och inkomst närmast döljer väsentliga grunder för hur unga i kapitalistiska samhällen socialiseras. Uppväxtårens betydelse förstås bättre med att barnet utvecklar en kulturell identitet som är identisk med familjens praxis. Det är tillhörigheten i livsformen – utan andra förklaringsaspekter – som formar de uppväxande med speciella tänkesätt och bestämda framtidsföreställningar. Højrup (1985:20) beskriver barnets första kulturella införlivanden med följande meningar:

Når børn bringes ind i den samme situation som deres forældre, bliver de til nye bærere af forældrenes livsform. Og de tilegner sig den tilhørende ideologi. Bragt ind i en bestemt livsform er efterfølgerne underkastet både dens mulighedsbetingelser i samfundet og dens ideologiske forskrifter.

Den deterministiska synen på kontinuiteten i och reproduktionen av kulturella processer mildras något när processer av neokulturation uppstår inom livsformen, det vill säga när försörjningsstrategierna och tänkesätten förändras av nya förhållanden i omvärlden. Handlande subjekt införs då i teorin och nya synsätt på hur kulturella identiteter utvecklas tillförs analysen. De konkreta människornas liv återspeglar nu inte helt livsformens bas under denna förändringsprocess.

Familjens vardagspraktik är sålunda central för att förstå de ungas vuxenblivande och identitetsutveckling. Detta understryker att barnets första kulturella förnimmelser utgår från familjens tankevärld samt berör medlemmarnas praktiska göromål och vanor. Barnet införlivar dessa familjeerfarenheter som ett första led i en kulturell identitetsutveckling. Som socialisationsteori behöver dock ansatsen breddas med fler kulturanalytiska aspekter, men också med utvecklingspsykologiska insikter. En kritik som riktats mot den strukturella teorin är att individen inte ses som en självständig reflekterande aktör. Etnologerna och sociologerna som till exempel Åström (1989), Lindqvist (1989), Friberg (1990) samt Carlsson & Jakobsen (1993) har på denna punkt gett en utförligare kritik av den strukturella livsformsanalysen.

Christensen & Højrup (1989) menar att etnologin bör rensas från socialpsykologiska aspekter för att "livsformens väsen" skall kunna förstås vetenskapligt. Utgångspunkten är att "verkligheten" bättre förstås med teorin som (enda) väsentliga verktyg. Familjerna inom olika ekonomier alstrar inte bara olika levnadssätt utan är samhällets förhärskande organisationsprincip. Sådillvida utgör livsformen den enda källan för att ge kunskap om socialisationen. Individen och hennes inre värld kommenteras i artikeln som uteslutande "kulturella bärare" av livsformens inneboende logik och ideologi. För att försvara bristen på dialektik i dessa hänseenden ser sig Højrup (1989) föranledd att hänvisa till en etablerad socialpsykologisk teori. Syftet är att förklara varför livsformens praxis alltid åstadkommer de "rätta" dispositionerna hos individerna. Højrup tar här hjälp av Piagets (1973) teori om barnets förmåga till assimilation och ackommodation av sina intryck av omvärlden. I Højrup (1989:126) tolkning får givetvis dessa individuella utvecklingsprocesser inte några andra betydelser än att barnets första etnocentriska assimilationer även fortsättningsvis stärks under uppväxtåren. Det kulturella ekorrhjulet fortsätter i pendlingar mellan assimilations- och ackommodationsprocesser, men med samma ursprung i familjens vardagspraktik som determinerande faktor. Højrup (1989) förhållningssätt är mer tilltalande i sitt praktiska bruk, som när levnadssätten kategoriseras och familjernas vardagsliv ges rika illustrationer. Då blir ibland teorins dogmer kritiskt ifrågasatta

av honom själv. Här finns en ödmjukare syn på att individen inte fullständigt är och förblir sin livsformstillhörighet. Som Højrup (1983:212) framhåller finns alltid vissa förhållanden som skiljer det verkliga existens från teoretiska mallar och utsagor.

Svenska pragmatiska livsformsanalyser

I Sverige har sociologerna Björnberg & Bäck-Wiklund (1990) och Bäck-Wiklund & Lindfors (1990) använt livsformsanalyser för att belysa hur familjernas vardag varierar med de lokala villkoren. Dessa författare lägger tyngdpunkten på hur marknadsarenor, den lokala välfärdsstaten och närsamhällets villkor förhåller sig till familjernas strategier, och hur vardagslivet genom detta får sitt konkreta utseende. I deras analyser framträder den moderna familjen som en förhandlingsarena där vardagen till stor del får sitt regelmässiga mönster ur frambeskutade mål. Författarna visar att familjemedlemmarna är stadigt förankrade i sina klassbakgrunder. Skilda livsformer är på olika sätt och i olika grad knutna till sociala nätverk och konkreta betingelser i närsamhället. Familjens resurser, tänkesätt och dagliga vanor samexisterar ömsesidigt med samhällsarenornas olikartade rationalitet och ändamål. Arenornas tillgänglighet och utbud antingen underlättar eller begränsar familjens möjlighet att organisera vardagen och påverkar förutsättningarna hos familjemedlemmarna att planera framtiden. Slutsatsen av studierna är att livsformerna och familjernas välfärd är beroende av hur olika marknader (främst arbetsmarknaden) och den offentliga sociala servicen är organiserad i närsamhället. På de mindre orter de undersökte var den informella sektorn och dess sociala nätverk alltså betydande för hur vardagslivet såg ut. (Se Åke Dauns 1969 studie om ett fiskarsamhälle vid norrlandskusten där vardagens olika verksamheter tvinnade samman nästan alla invånarna.)

Inom Göteborgsskolan rättfärdigas livsformsanalyser utifrån sättet att göra individernas handlingar och familjernas liv begripliga. Förståelsen växer fram genom att klarlägga en bakomliggande logik och en inneboende kraft i de sociala gruppernas föreställningsvärldar (Björnberg & Bäck-Wiklund 1990:59). I dessa analyser får begreppsdefinitioner och metodologi en mer pragmatisk och mindre heuristisk prägel i jämförelse med den danska inriktningen. Göteborgsskolan överensstämmer bättre med den vetenskapliga hemvist som utgår från Berger & Luckmans (1966/1979) interaktionistiska teori. Den pragmatiska livsformsanalysen är ett bättre alternativ när vardagslivets konkreta mönster och uttrycksformer skall tolkas än när en bestämd teorisk grundval från början har tolkningsföreträde, vilket Christensen & Højrup (1989) pläderade för. Etnologen Orvar Löfgren har formulerat en vetenskaplig utgångspunkt som mer harmonierar med svenska livsformsstudier:

Lika lite som kulturbegreppet är termen livsform en skarpslipad analytisk term eller ett enkelt sorteringsinstrument. /.../ Livsform är snarare ett sökord eller ett tankeverktyg, som riktar vår uppmärksamhet på hur människors liv hänger samman eller inte hänger samman. Konsistens och kontinuitet kan aldrig tas för givna. Livsformer har alltså en historia, men även bilder av framtiden: aspirationer och drömmar. (Löfgren 1988, i utdrag från Bäck-Wiklund & Lindfors 1990:81f)

Även det här slaget av livsformsstudier fordrar vissa principer för systematiska analyser för att skilja ut vitala faktorer om varför levnadssätten får sina olika mönster i tid och rum. Författarna lyfter fram klass- och könsaspekter som väsentliga grundvalar för att fånga hur lokala kulturer och närsamhällets villkor (platsen) skapar

sådana variationer i individernas kulturella föreställningar hos i huvudsak tre livsformer. Göteborgssociologerna tar upp fyra dimensioner som de bedömer är centrala vid tolkningar av familjernas vardagspraktik: 1) försörjning 2) samvaro och omsorg 3) relationer till släkt, närsamhälle och vänner 4) livsstil (Bäck-Wiklund & Lindfors 1990:95).

Mina analyser blir tydligare när jag, liksom Björnberg & Bäck-Wiklund (1990), använder sociokulturella indelningar som är mer bekanta både inom svensk sociologi och i vardagsspråket, som arbetar-, tjänstemanna- och företagarfamilj. Højrup (1983) begrepp är svåra att använda i analyser av verkliga familjer. Att exempelvis klassificera en lärare i en viss livsform utifrån upplevd frihet i arbetet kan vara svårt, då en lärare kan uppleva sig ha ett fritt arbete, medan en annan tycker sig ha ett rutinartat, vanemässigt arbete. Detta kan kombineras med den kulturteori som utvecklats av Bourdieu (1979/ 1986). Syftet med denna teoretiska syntes är att kunna tolka de ungas livsinställningar i finare kategorier. Här är familjens hela kapitalvolym viktigt, men också de ungas eget förvärv av ekonomiskt, socialt och kulturellt kapital. Det kulturella kapitalet anses vara ett kraftfullt sorteringsinstrument i moderna samhällen med dess nära förbindelse till utbildningsväsendets synliga och dolda funktioner (Bourdieu & Passeron 1990/1970). Att tolka hur de unga förfogar över olika slag av resurser och använder dem i ändamålsenliga strategier fördjupar skildringen av deras väg in till vuxensamhället (Waara 1993; Karlsson 2000). De olika kapitalformerna finns som en bakgrund i uppväxtfamiljen, men genom olika val som de unga senare gör genom att välja utbildning, sociala umgängen, fritidsformer, estetiska preferenser och yrke påverkas givetvis den egna volymen av de olika kapitalformerna. Detta skapar olika bilder av framtiden som den unge har att ta ställning till inför övergången till vuxensamhället, men det ger också en grund för självidentitetens integration i vuxenroller. Bjurström (1997) lyfter fram uttrycken för en stil som sådant ett möjligt identifikationsobjekt, medan jag i min analys även håller öppet för andra livsstilar och personliga särdrag som ligger vid sidan av kännetecknen för livsformerna.

Utmärkande drag hos livsformerna

Vad utmärker då de livsformer som de unga under sin tidiga livshistoria är knutna till? Ur vilka mönster skapas de inre typifieringar som är det första innehållet i föreställningar om vuxenlivet? De kognitiva mönster som de – mer eller mindre medvetet – har att bearbeta i sin identitetsutveckling och inför övergången till vuxensamhället, illustreras nedan hjälp av etnografiska skildringar ur tidigare livsformsstudier.

Enligt Højrup (1989) framstår livsformens grundmönster tydligast när olika målmedel-relationer används som analytiska verktyg. De typologier som då framträder belyser familjernas strategier och försörjning och en med dessa sammanhängande kulturell vardagsvärld. Konkret uttryckt: Hur ser deras vardagsliv ut givet de attityder som de intar gentemot arbetslivet respektive fritidssfären? Här redovisas utmärkande och särskiljande drag hos tre livsformer, självständighetens, lönearbetets och den karriärbundna livsformen.

Självständighetens livsform

Denna livsform bygger på den egna näringsverksamheten, d v s familjens försörjare är sin egen arbetsgivare. Dagliga verksamheter, som kallas just dagsverk, får sitt innehåll och sin längd från behovet av att frambringa tillräckliga värden ur den enkla varuproduktionen. Livsformen är i mindre utsträckning beroende av marknadens penningcirkulation än andra livsformer. Hos dem som lever i självständighetens livsform är sysselsättningens fundamentala mål den fortsatta driften av näringen. Kraven på en stor tillväxt är därför inte så stora. Egenföretagare, hantverkare, bönder och fiskare är exempel på människor som lever i denna livsform.

Dessa familjer har befunnits vara mindre besjälade av en linjär tidsuppfattning. Strävan att uppnå en högre konsumtionsnivå och personlig tillfredsställelse genom fritidsaktiviteter är relativt låg. Tillvaron är mer förbunden med det förflutna och ansträngningarna riktas mindre mot framtida framgångar i yrkeslivet. I självständighetens livsform svetsas deltagarnas upplevelser av tid och rum samman till en enda enhet. Det sker därför här knappast någon uppdelning mellan arbete och fritid. Kulturella normer inom livsformen är att känna frihet i sysslorna och eget ansvar i dagsverket. Vardagens rutiner och moraluppfattningar får ett värde av att den egna arbetsinsatsen skattas högt i olika avseenden. Individens sätt att vara i världen får sitt sammanhang genom sociala relationer och traditioner som på olika sätt knyter an till försörjningen. Några tydliga distinktioner i vad som är egentliga mål och medel i livets kretsång är svåra att urskilja. Livet framstår närmast som en organisk helhet där olika sfärer sammansmälter. I den traditionella självständiga livsformen deltar hustrun i mannens verksamhet, samtidigt som hon sköter omsorgen och tar mest ansvar för att familjens sociala kontakter upprätthålls. Exemplet nedan illustrerar några synsätt i den tankevärld som självständighetens medlemmar har, men oftast är sysslorna uppdelade mellan män och kvinnor:

For mig er det ikke forskel på arbejde og fritid, jeg skelner snarere mellem, hvad der er min pligt, og hvad er min interesse /../ Jeg arbejder, for det er sgu sjovt. Jeg kan lide at se mine hænders værk: det giver en skaberglæde. (Fabrices 1987:74f)

Lönearbetets livsform

Lönearbetets materiella bas utgörs av den punktliga lön som anställda inom företag och organisationer erhåller av sin arbetsgivare. Yrken inom denna livsform utmärks av upprepade rutiner, förekomsten av överordnade chefer och föreskrivna regler gäller för arbetets fullföljande. De timmar av dagen som jobbet tar i anspråk motsvarar ersättningen enligt förutbestämda löneavtal. Arbetets karaktär och krav fordrar i regel inte ett personligt engagemang utöver att följa arbetsbeskrivningarna. Kulturellt kapital, såsom genomförda utbildningar, ses inte som personliga medel i konkurrens och självhävdelse. Arbetsinsatsens ekonomiska utfall bestäms ändå av kollektiva avtal, och avancemangsmöjligheter till högre nivåer är begränsade.

I lönearbetarlivsformens kultur ligger att tiden utanför arbetet skall ge en större tillfredsställelse och skänka livet en djupare mening. Den ekonomiska ersättningen för arbetsinsatsen är ett medel för att nå mål med fritidens aktiviteter. De som tillhör denna livsform upplever en klar gräns mellan arbetstid och fritid. Engagerande fritidsintressen, nöjet i lokala samvaroformer samt att höja familjens konsumtionsnivå

blir eftersträvansvärda mål för dem. Försöken att nå målen underlättas av att försörjningsvillkoren i sig inte stjälar mycket tid och energi från den lediga tiden (förutom den vila som är nödvändig). De som befinner sig i lönearbetets livsform är paradoxalt nog både friare och mer bundna av villkoren än individer i övriga livsformer, beroende på hur vi ser på dimensionerna arbete och fritid. Tid och rum samt livet i dess helhet organiseras utifrån synen av ett fortlöpande och rakt flöde, förutom att familjens konsumtionsnivå försöks höjas. Stora förändringar i yrkesrollen och i sociala relationer samt i boendeort är inte det typiska mönstret hos människor som lever i lönearbetets livsform i jämförelse med dem i den karriärbundna livsformen.

Kvinnan i lönearbetarfamiljen är vanligen mer beroende av välfärdsstatens verksamheter än kvinnor i andra livsformer. Kvinnorna är antingen hel- eller deltidssarbetsbetande med lön som ersättning, och allt färre godtar 1950- och 1960-talens typiska hemmafruroll. För vardagens reproduktion och i bevarandet av sociala relationer är även här hon den mest aktiva parten. En förvärvsarbetsbetande kvinna beskriver nedan några viktiga sidor av livsformens föreställningsvärld. Implicit kan man utläsa en tydlig uppdelning mellan könen genom att kvinnan fortfarande känner en högre plikt beträffande familjens omsorg:

Familien er vigtigst, det är helt afgjort. Men jeg ville nok have det skidt, hvis jeg var hjemme hele tiden. Jeg vil ikke sige, at jeg længes efter at komme på arbejde, men når jeg kommer på arbejde, synes jeg det er meget dejligt, så jeg har nok overskud fra arbejdet til familien. (Otto & Wiene 1987:49f)

Karriärbunden livsform

I den karriärbundna livsformen ingår personer som har en kvalificerad utbildning eller specifika meriter i yrken som är mindre bundna till fastlagda rutiner. Deras kunskaper, erfarenheter och egenskaper värderas utifrån utbuds- och efterfrågemekanismer på en informell marknad med kvalificerade tjänster. Anställningsformer och lön förhandlas fram i individuella avtal. Upplevelsen av engagerande och självförverkligande arbetsuppgifter ger livet dess mening och bildar ett mål i sig hos dem som är karriärinriktade. Arbetsinsatsen kännetecknas av en hög grad av engagemang. I princip disponerar och styr den kontrakterade själv sin arbetstid, vilket dock ofta leder till att många timmar tas från den personliga ledigheten.

I livsformens normer ligger att man med prestationer och framgång skall fördjupa personliga identifikationer med yrket. Personlig succé i yrkeslivet ger samtidigt familjen en högre social status. Målet att sträva efter ökat socialt erkännande leder till att familjens aktiviteter blir framtidsinriktade och organiseras för att stödja dessa syften. Levnadsförloppet uppfattas av dem som olika steg i en uppåtgående karriärtrappa. Familjens sociala och lokala förankringar är underordnade den centrala försörjarens sökande efter intressanta och ekonomiskt gynnande yrkesuppgifter. Då yrket är fritt, men ofta krävande, blir gränserna mot fritiden oklara för individen. Fritiden blir främst ett medel för att bättre orka med och kunna ladda batterier inför nästa dags verksamheter, eller inför en ny arbetsvecka. Därutöver ställs ofta ett krav på att utveckla "personligheten" och yrkesnära intressen. Intressen utanför arbetslivet får hos vissa sociala grupper inom den karriärbundna livsformen ibland spektakulära och påkostade uttryck, men syftar på samma gång till att upprätthålla sociala kontakter och visa tecken på framgång i yrket.

I denna livsform finns verkställande direktörer, högre chefer och administratörer, men även personer med kvalificerade specialkunskaper och åtråvärda personliga egenskaper som är möjliga att omsätta på en marknad. Här är det vanligt, och än vanligare förr, att hustrun underordnade sig mannens karriär för att istället bidra med markservice och representativa uppgifter. Nu är kvinnorna oftare yrkesverksamma eller ägnar sig åt någon skapande aktivitet utanför familjelivet. Följande utdrag skildrar en tanke som är typisk för livsformen i den meningen att också fritiden bör ägnas åt personlig förkovran:

Man kan godt gå op i sit job og synes, at det er dødspændene, og det breder ud sig over det hele. Men ikke alene tager det tiden, det tager også energien. Og det kniber tit med overskud også til ret meget andet på trods af, at jeg føler, at der er vigtigt, at man er bredt orienteret. Det er vigtigt, at man ind imellem læser en bog eller går til et eller andet. (Jørgensen & Eriksen 1987:34)

Kultur och livsform

Det har riktats kritik av företrädare för modern sociologisk teori mot livsformsanalyser för att de är enkelspåriga och att individen ses som gjuten i en social struktur och endimensionella kulturella världar.⁷ Livsformsteorin ses som självrefererande då den hävdar att å ena sidan återskapas kulturen genom att individen ingår i en livsform, och att å andra sidan livsformen fortlever genom att individen i sin vardag lever under bestämda materiella och kulturella villkor. Med fler teoretiska perspektiv på individens och den sociala gruppens möjlighet till överskridande mildras dock livsformsteorins stora anspråk.

Enligt kulturvetaren Fornäs (1989a:30f) behövs fler perspektiv, i synnerhet när ungas liv skall belysas. De rör sig snabbare ut och in i sociala institutioner och vandrar mellan fler sociala gemenskaper än de äldre som är tyngda av försörjnings- och familjeansvar. De ungas rörelser inom och mellan fler slag av sfärer är för honom en väsentlig utgångspunkt för att analysera ungdom, livsform, identitet och yttre villkor i förändring.

Margaret Archer (1988) utvecklar i *Culture and Agency* en sociologisk teori om individen som en handlande och reflekterande varelse som också deltar i sociokulturella konstruktioner. Hennes teori används här som en ram för övergripande be-

⁷Min diskussion av kulturbegreppet är begränsad. Ehn & Löfgrens (1992/1982:12f) definierar kultur som symbolförmedlande *media* och "de erfarenheter, kunskaper och värden som människor delar och som de återskapar och förändrar i socialt handlade" liknar hur jag ser på vardagskultur och praxis (jfr Fornäs 1992). Jönsson et al (1993:176) definierar kulturella mönster som "regelbundenheter vad gäller livsvillkor, medvetande och handlingsmönster som har en viss varaktighet över tid". Sedan finns en svåröverblickbar diskurs i vilken grad individen är kulturbärare eller kulturskapare, passiv åskådare eller aktiv deltagare inom en kulturellt sammanhållen eller kulturellt fragmenterad värld (Ehn & Löfgren 2000; Bauman 1973; Williams 1981, Hannertz 1982; Therborn 1995) En radikal uppfattning är att kulturbegreppet blivit ett oanvändbart analysredskap och att avgränsade och entydiga kulturer är svåra att både skönja och särskilja (Nordnytt 1989). Se Hannertz (1992) begrepp *kreolisering* om sammansmältningar av olika kulturelement i det globala samhället. I mitt kulturbegrepp är dimensionerna "arbete", "språk" och "kärlek" invädda i varandra i relation till samhällets utveckling och de kulturella systemens fortlevnad, men har inte en determinerad inverkan på aktörernas liv och föreställningar (Sayer 1984/1992). Se även betydelsen av invanda rutiner och psykosociala kostnader för att förstå hur kulturella världar och sociala relationer vidmakthålls i sentida samhällen (Giddens 1991; Swidler 1986).

tingelser och processer som formar de ungas liv och identiteter. När jag sedan tolkar unga i Östad konkretiseras de abstrakta begreppen till enklare formuleringar, men finns kvar som en underliggande tankefigur. Hos Archer har klassbegreppet en central ställning utifrån hur resurser och makt fördelas i befolkningen.

Vardagsvärlden bygger dels på sociomateriella villkor, dels på socialt konstruerade tankemönster som påverkar individens medvetande och kulturella hållningar. Ärvda kulturella föreställningsvärldar ur det förflutna definierar Archer som kulturella system. Här menas de ideologier, tanketraditioner och sociala krav av självklara uppfattningar om hur livet skall levas som individerna och de sociala grupperna övertar från de äldres livserfarenheter. Inom historia och etnologi liknas dessa kulturella traderingar ofta vid "sega strukturer" (Williams 1981; Mitterauer 1986/1991). I min definition inrymmer dessa kulturella objektiveringar också tidiga levnadsminnen och vanor inom familjen och närmiljön, eller det sammanhang som formar medvetandets första innehåll för att tolka den yttre världen. Familjens och den unges liv är på ett liknande sätt inflett i de materiella villkoren och i den sociala fördelningen av makt och resurser. Sådana sociala relationer bildar genom sin egen tröghet samhällets grundläggande sociala struktur. Det är genom samspelet mellan dessa objektiverade betingelser och individens (och de sociala gruppernas) tänkanden och ageranden som begreppet praxis får sin mening inom de sociala vetenskaperna.

Archer framhåller nuets möjligheter till förändring, såväl av kulturella betydelser som i konkreta sociala utbyten, vilket hon kallar sociokulturella interaktioner respektive sociala relationer. I nuets samspel är individen en aktör i sitt tänkande och i sina handlingar. Vardagsvärlden får sina yttre ramar och regelbundenheter av de kulturella systemen och den hierarki av socioekonomisk över- och underordning som upprätthålls av den sociala strukturen. Nuets konkreta och mångsidiga utbyten leder till att vardagsvillkoren alltid förändras något från dag till dag, och kulturens (eller kulturernas) innehåll är egentligen ständigt under omvandling. Förändringsprocessen går antingen fortare eller långsammare, vilket är den faktor som inverkar mest på individens upplevelse av sin identitet (jfr Westen 1985).

Det finns ett analytiskt värde i att skilja mellan livsformer i betydelsen kulturella system – kulturella avlagringar strukturerade av långlivade tänkesätt – och de ungas deltagande i sociala möten där olika kulturelement blandas. De konkreta vardagskulturerna avbildar sällan helt livsformen betraktat som en idealtyp. Genom att skilja mellan vardagsvärlden som empirisk framträdelseform och livsformen som ett analytiskt tankeredskap får vi fler kombinationsmöjligheter som fångar in den yttre mångfald och de ambivalenser som ton- och ungdomsåren utmärks av enligt Fornäs (1989).

Ses livsformerna som stela kulturella system kan man missa att andra kulturella inflytanden kännetecknar nutiden. Andrahandsupplevelser från media och att de unga oftare rör sig mellan olika sfärer och arenor innebär ett annat inflytande än på de vuxna som (i typfallet) är inbegripna med att upprätthålla vardagens jämvikt. Att se de unga som kulturella kreatörer i gruppen av jämnårig breddar synen på att deras liv är determinerade av livsformer. De har genom sina åldersbetingade utvecklingskriser även en förmåga att själva reflektera över både samhället och den egna framtiden (Blos 1962, 1979; Eriksson 1968/1977; Dunn 1998). Därför behövs det fler perspektiv på vuxenblivandet än endast ett renodlat livsformsperspektiv.

Enligt den symboliska interaktionismen fader G H Mead (1934) kan individen

överskrida totaliteten av sina livserfarenheter (livsformen) genom medvetandets inre dialoger vilka bearbetar och prövar nya intryck av omvärlden. Överskridandet sker genom medvetandets självreflexiva förmåga. Individerna är därför aldrig helt fångad i sin kulturella miljö. Som social kommunikator är denne ju medskapare av sin omvärld (vardagskultur) vars innehåll ständigt tillförs nya element.

Här vävs psykologiska aspekter samman med sociala och kulturella inflytanden. Personlighetsstrukturen lämnas därhän, men sociologer kan försöka tolka hur familjesocialisationen yttrar sig som olika präglingar av livsstrategier hos de unga. Johansson & Miegel (1992) visade hur klassbakgrunden antingen ger en tonvikt på säkerhetsbehov eller självutveckling i personliga särdrag. Etnologerna Frykman & Löfgren (1979), Åström (1986) och Brembeck (1992) har registrerat skillnader i uppfostringsmönster mellan olika livsformer och hur detta påverkar de ungas benägenheter för handling. Dessa egenskaper formas i gränzonen mellan den psykologiska grundstrukturen i övergången till den kulturella socialisationen.

Denna utvidgning av ett teoretiskt synfält bör emellertid kritiskt värderas. Många gånger tillför sociologer normativa antaganden – för att inte säga personliga värderingar – för att lyfta fram och ”rädda” subjektets frihetsgrad. Denna vilja ställs senare mot etnografins verklighetsberättelser. Strukturfunktionalistisk sociologi kan visa sig ha vassast skärpa i skärskådanden av de ungas vägar till vuxenlivet, beroende just på anspråket av att se deras vardag och upplevelser som tätt förbundna med överförda erfarenheter från de äldre och av den emotionella närhet de känner i invanda socio-kulturella miljöer. Archer (1988) menar att kulturella kvarlevor har sina specifika betydelser för hur vardagskulturer formas i moderna samhällen (jfr Swidler 1986). Kulturen, eller rättare sagt delkulturerna, får i denna miljö fasthet och självidentiteten en stadga av stabila yttre betingelser och tröga sociala institutioner i förändring. Familjen och skolan representerar sådana solida och konkreta vistelseformer för de unga i vardagen. Det är genom dessa övergripande och långlivade förhållanden som livsformer och partikulära kulturer överlever i moderna samhällen (jfr Westen 1985; Habermas 1981/1987).

Denna tankefigur kan hjälpa oss att förstå hur individen (de unga) påverkas av kulturella processer i sentida samhällen. När människor ingår i tröga strukturer och på det viset känner en invandhet inom sociala institutioner så uppstår det *modus operandi* som drar vardagen och idévärldarna framåt i relativt förutsägbara hjulspår. På denna grundval konstruerar individerna i samspel likartade hållningar (habitus), vilket i sin tur bekräftar individens upplevelser och därigenom skapar en psykosocial trygghet genom de regelbundna vanorna (jfr Giddens 1984a). Genom förutsägbara interaktioner inom situationsbundna kontexter får individens identitet sitt fäste i moderna välfärdssamhällen. I identitetsspeglningar inom dessa dagliga sammanhang får individen också sociala erkännanden genom sitt utförande av roller (Jenkins 1996).

Swidler (1986) menar att under perioder av stabila och trygga samhällsförhållanden så döljs kulturernas inflytande när levnadsmönstren granskas av forskare. Ur detta, vad Bourdieu (1979/1986) kallar ett tröghetsfält utan synbar dirigeringsfasthåller individerna sina vardagssätt utan att kulturella hållningar reflekteras. De nedtonade och oartikulerade kulturella influenserna avser främst kulturellt ”svala samhällen” som moderna samhällen anses vara. I dessa miljöer är det genom att följa normer i sociala gemenskaper och utföra beteenden som belönas inom specifika institutioner som individens livshållning stabiliseras. Dessa grundvalar för vardags-

kulturer förutsätter sålunda att de yttre villkoren har en beständighet över tid och uppfattas som tillförlitliga. Individernas upplevelse med detta att vardagskulturen har en ordning och varaktighet, men är inte uttalad som en formell kultur.

Fördelningen av socioekonomiska resurser och makt alstrade av den sociala strukturen är en annan bindande kraft för individen och betingelse för vardagslivets ordning. Inte sällan finner vi oss genom detta förhållande vara deltagare på en redan utlagd spelplan. Att utmana gränser upplevs som ett val förknippat med sociala och psykologiska påfrestningar. Ofta upplever individen redan på förhand otillräckliga resurser och psykiska energi för att kunna förverkliga sina livsmål. Genom detta inre filter fortlever vardagskulturerna med sina impregneringar från den sociala strukturen. Strukturella förhållanden förmedlar inre begränsningar som förvandlas till metaforiska spärrar i identiteten. Dessa inre hinder sätter ned individens handlingskraft till att förändra sin levnadsbana (jfr, fattigkulturer i Lewis 1965; Seabrock 1974). Därför får vardagen i sina yttre och inre inramningar vanligtvis en påtaglig likhet i raden av förflutna och kommande dagar för individen.

Det inflytande som vardagskulturen har på levnadsförloppet visar att äldre förhållningssätt lever kvar i form av vanor och sociala gemenskaper som är svåra att bryta med. Denna syn på hur kulturer verkar är rimligare än att likna en tillägnad kultur vid en mantel av idéer, tänkesätt, moralsystem och kanske fantasier som individen tar på sig – och på så sätt bildar rastret av ”kulturella glasögon”. I Östadsstudien återkommer jag till frågan i samband med hur de unga själva värderar sina nära sociala relationer och emotionella samhörigheter när de väljer vägar till vuxenvärlden.

Identitets- och habitusbegreppet

Det är identiteten hos något i individens innersta väsen tillsammans med en väsentlig aspekt av en grups inre sammanhang som det är tal om här: för den unga individen måste lära sig att som mest vara sig själv där han betyder mest för andra – det vill säga, de andra som kommit att betyda mest för honom. Termen identitet uttrycker en sådan ömsesidig relation genom att man varaktigt delar någon sorts väsenskaraktär med andra (Freud, citat ur Werne 1987:143f).

Freud talar om identitetsbegreppets mångtydiga och flerfasetterade dimensioner. Detta begrepp bör utredas grundligt för att kunna förstå hur den unge väljer levnadsbanor och lever sin tillvaro inom olika sociokulturella världar, samt hur denne varseblir sig själv, andra individer och omvärlden. Identiteten yttrar sig i det att barnet särskiljer sig i ett *jag* i förhållande till andra och en yttre värld, och därefter uppfattar sig som en hel och odelbar varelse – en individ. Den första känslan av en identitet uppstår hos barnet under de första levnadsåren i samspelet med närstående personer, och i senare ålder genom att vara en del av övergripande miljöer och kulturer (Erikson 1968/1977). Freud understryker betydelsen av de sociokulturella sammanhangen och lyfter fram en gemensamhetssträvande sida i den uppväxandes identitetsutveckling. Identiteten binder den uppväxande vid känslor av förpliktelse och en vilja att motsvara förväntningar från andra människor som uppfattas som viktiga. Begreppets gräns till kulturbegreppet är hårfin, varför dessa aspekter har gemensamma kopplingar. Therborn (1995:10) definierar kultur på ett liknande sätt som jag definierar identitetsbegreppet. Kultur är enligt honom:

1. a sense of *identity*, a notion of 'I' and of a 'we', which implies a boundary to the Other(s);
2. a kind of *cognition* or cognitive competence, a language in which to think and to communicate with the world, a vista, and a knowledge of the world;
3. a pattern of *evaluation* consisting of a set of values and norms, defining good or bad, what is and what is not to be done, and of a register of emotions expressing a specific mode of reactions to events of the world.

Med Therborns kulturdefinition är det enklare att placera bildandet av ett kulturellt färgat identitetskikt som följer efter det att den psykologiska identitetsstrukturen bildats. Identitet är enligt min definition till stor del sociala och kulturella erfarenheter som ansamlats i människans inre.

Upplevelsen av en egen identitet utgör kärnan i individens medvetande med vars hjälp denne känner helhet och kontinuitet i sitt liv, och detta får sina första avtryck i samlevnaden med familjen. Tillägnelseprocessen förutsätter existensen av upprepade vanor i barnets närmiljö, vilket också är viktigt för den psykologiska utvecklingen (Eriksson 1963/1975; Winnicot 1971/1995; Giddens 1984a, 1991). Identitetsupplevelsen för in den unge individen i en levnadsbana genom att han eller hon uppfattar tid och rum på ett visst sätt, vilket såväl avgränsar som sammanför individen med andra människors levnadsförlopp (Nilsén 2000). Med hjälp av denna känsla av identitet förnimmar individen både sin unika livsväg och en kollektivt delad historia med kulturella dygder och moraliska värderingar som den unge lär sig hålla högt eller lågt. Identiteten antingen bekräftar eller avvisar olika gemensamhetsformer, miljöer och smaker som individen registrerar som betydelsefulla eller strävar att fjärma sig ifrån. Identitetsbegreppets innebörd är i den här beskrivningen nästan synonym med de impulser inom den förkroppsligade individen som Bourdieu (1979/1986) kallar habitus. Habitus avser individens – mer eller mindre omedvetna – sociala och kulturella kategoriseringar av den yttre världen.

Den enskildes identitetsupplevelse uppgår dock aldrig helt i en gemensam storhet. Det är fel att tala om att individualiteten fullständigt försvinner in i en kollektiv identitet. Då förlorar begreppet sin mening och får metafysiska dimensioner. I detta fall gäller snarare att tätt sammanbundna kulturella erfarenheter och referenser leder till likartade tolkningar av en delad sociokulturell livsvärld som kan framkalla extrema psykologiska identifikationer och sociala bindningar inom en samhörighet. Genom att individen i sig själv är en självständig och odelad aktör i symboliska meningsöverföringar tillsammans med andra sätter detta nya spår i individualiteten vilket förändrar självets innehåll. Som Berger & Luckman (1966/1979) och Sartre (1943/1992:311) påpekar kan *vi* inte vara essensen för vårt medvetande.

Att känna tillhörighet eller utanförskap innebär två sidor av identitetsupplevelsen (Westin 1975; Gordon & Grosin 1976). Det eftersträfvade tillståndet för de flesta individer i moderna samhällen är en balans mellan den egna individualiteten och en delad symbolvärld med andra, om så endast i den lilla krets som omfattar familjen eller bara en annan människa. Berger et al (1974) beskriver i *The Homeless Mind* hur "repertoarer av typiska livskarriärer" formas i den uppväxandes föreställningar. Trots att de talar om en sentida "hemlös identitet" beskriver de de tidiga uppväxtårens identitetsbildning i nästan identiska former för både ett äldre och ett nutida samhälle som kännetecknas av många livsvärldar. Schutz & Luckman (1973) lyfter fram den *naturliga attityden* som ett fastare kategoriseringsschema när var-

dagen framstår som ”verkligheten” för individen. Berger & Luckman (1966/1979) har därefter utvecklat en teori om hur sociala interaktioner i växelverkan med individens unika erfarenheter skapar en upplevd sammanhållen social värld utifrån en gemensam förståelse. Deras definition om den sociokulturella livsvärlden, omgärdad av yttre grundvalar, kan föras ihop med livsformsperspektivet.

Självet innehåller sålunda impulser för hur unga agerar i vardagen och hur de överväger framtiden. Samhället och kulturen ger råmaterial till den unge att utveckla sin identitet. I sin tur skapas samhället och kulturer av aktörerna (Berger 1963/1992). Denna ömsesidighet frambringar mer eller mindre solida vardagsvärldar för den unga individen att införliva identifikationer. På en överordnad samhällsnivå fortlever eller förändras dessa identifikationsobjekt inom och via sociala institutioner och samhällets verksamhetsfält med olika rationalitet (jfr Habermas 1981/1987). Andrahandsupplevelser genom media spelar en större roll för de intryck som de unga tar in i självuppfattningen än när familjen och livsformen framstod som mer isolerade sfärer i en mer oföränderlig värld (jfr Ziehe 1986; Willis 1990; Dunn 1998). I det sentida samhället betraktas identiteten som sammansatt från fler håll än tidigare. Men hur väl stämmer denna bild på unga i den landsort jag senare skall skildra?

Återigen i strid med individualiseringsteorier menar jag att Giddens (1991/1997:68) reducerar identitetsbegreppets komplexitet med förenklade sentenser som att ”självidentiteten är självet som det reflexivt uppfattas av personen utifrån hans eller hennes biografi”. Tonvikten på det reflekterande medvetandet är inte bara motsägelsefull vad gäller hans tidigare verk, utan även hans redogörelse för den primära socialisationens betydelse som han framför också i senare arbeten. Med den noggranna beskrivningen av hur individen upplever ontologisk trygghet och mental avskärmning och därmed får kraft till självreflektioner, så blir hans teoretiska led något diffusa. Här avser jag de sätt och förmågor som individen oreflekterat brukar för att mildra sin upplevelse av övergripande risker och vardagliga hot. Dessa självkorrigeringar processer hos individen har en annan och djupare kvalitet än att endast verka på identitetens självgranskande nivå. Dessa psykologiska skydd och ”praktiska” förmågor utgår från de omedvetna erfarenhetsskikten hos individen. Synpunkten bör leda till ett mer känsligt närmande till de många bottnar som ryms i självidentitets väsen, än i formuleringar som ”den övergripande betoningen ligger på framväxten av nya självidentitetsmekanismer, vilka är formade av – och även formar – modernitetens institutioner /.../. Genom att individerna skapar sin självidentitet bidrar de till och rent av skapar de sociala påverkningar, som är globala till sina konsekvenser – och detta oavsett hur lokala deras specifika handlingskontext är” (Giddens 1991/1997:10).

Mindre säker på senmodernitetens konsekvenser för självidentiteten är Giddens (1991/1997:11) när han beskriver grunderna för den psykologiska och sociala tryggheten och hur detta formar barnet till att känna tillit i nära relationer. Relationen mellan förälder och barn framkallar en inpräglad ontologisk trygghet⁸ som följer

⁸I min bedömning är behovet av att bevara psykologisk trygghet underskattad när sociologer försöker förklara individens syn på omvärlden och sina framtidsutsikter. De psykologiska grunddrag som den unge bär med sig skapar också inre dispositioner för levnadsförloppets färdriktningar. Det kulturbundna socialisationsmönstret inom familjen förstärker eller försvagar hur psykologiska grunddrag påverkar handlingsbenägenheter. Ett syfte med Östadsstudien var att förstå hur socialisationsmönster förbundna med livsformer förbereder de unga på att känna sig hemmastadda eller främmande på orten, vilket

den uppväxande och innebär en själkets ”skyddshinna” mot överbelastningar från yttre intryck. Även Heggen & Øia (2005:201ff) har funderat över denna oklarhet. I Giddens (1991/1997:66f) formuleringar finns en motsägelse och ett tomrum i förklaringen av individens ”egenskapade livsprojekt” visavi hur vanor och rutiner i närmiljön (familjen) och införlivande av reaktioner från betydelsefulla ”andra” leder till att barnet redan tidigt upplever att tillvaron har en solid ordning – det vill säga det finns en fast grund för att bygga självidentiteten på redan under tidiga uppväxtår. Giddens har i detta 1990-talsverk förlorat tanketrådar i sina annars mångordiga beskrivningar av barnets uppväxtmiljö. Stödjer dessa grundvalar utvecklandet av ett individualiserat och reflekterande själv, eller innebär detta ett filter för individens livsvärld som skyddar den grundläggande identitetskaraktären?

I ett livsforms perspektiv är det mer fruktbart att gå bakåt till Giddens *The Constitution of Society* (1984a). Giddens visar i den äldre texten en större lyhördhet inför identitetens komplicerade natur. Analysen blir mer fullständig när man tar med dimensioner som berör det praktiska medvetandet och den psykologiska nivån för hur de unga hanterar levnadsminnen och föreställningar om framtiden. Giddens (1984a:50ff) uppmärksammar att identiteten formas av livserfarenheter och intryck lagrade på tre nivåer av ”medvetandet”. Utmärkande egenskaper för de tre nivåerna är:

1. Vissa situationer och yttre intryck ger impulser till individen att reflektera. Delar av självidentiteten öppnas då för en inre dialog. Det sker när vi upplever oss tänka om olika saker och företeelser i våra liv, och på händelser i den yttre världen. Åtkomligheten blir möjlig genom att, så kallade, *diskursiva* element av identiteten aktiveras.
2. Ibland ägnar individen inte sin tillvaro någon större tankemöda. Under inflytande från denna nivå av medvetandet – den *praxisinfluerade* – följer individen underförstådda sociokulturella regler och koder utan att förnimma några alternativ; av denna anledning sätter Giddens citattecken runt begreppet ”medvetande”.
3. En annan nivå är införlivanden av en *psykologisk* karaktär. Denna nivå av självidentiteten får sociologiska betydelser när en invand vardag plötsligt förändras och livet tar radikalt nya banor. Den psykologiska nivån i medvetandet påverkar även allmänt individens val av livsvägar.

Den kulturteori som Bourdieu (1972/1977) utvecklar i *Outline of a Theory of Praxis* har en öppen syn på individen som aktör, och är därför lämplig att utgå från i analysen av de ungas upplevelser och färder mellan olika institutioner och skilda sfärer. Bourdieu (1972/1977:19) skriver att medvetandet aldrig blir ett helt med strukturens form och innehåll. Hans grundtanke fick ett betydande inflytande på sentida sociologi. Bourdieu lägger stor vikt vid dimensionen tid i analysen av sociala och kulturella processer. Det teoretiska utkast om habitus som Bourdieu i detta verk utstakar och sedan modifierar i *Distinction* (1979/1986) för att passa moderna västerländska samhällen, handlar om den uppsättning attityder som individen tillägnar

givetvis påverkar deras val inför vuxenlivets sammanhang.

sig genom sina livserfarenheter. Samma princip tillämpar han på aggregerad nivå om sociala grupper och klasser, och med avseende på den historiska epok de lever under.

Individen förvärvar djupa kulturella förhållningssätt genom att ingå i sociala nätverk och själv delta i sociokulturella meningsskapanden. Bourdieu framhåller att vardagspraktiken och kulturella förhållningssätt inte uppkommer *sui generis* ur materiella existensvillkor. Habitus utvecklas enligt honom i ett tidsflöde sett till individens livserfarenheter i växelverkan med andra individer och de yttre villkoren. Processen innebär för ett komplext samspel som enligt Archer (1988) alltid ger utrymme för oförutsägbara händelser, vilket leder till nya intryck för aktören att definiera den egna livssituationen med.

Den ömsesidiga processen innebär dock inte att individen är fri från påverkan av en underliggande struktur: Det finns ett mönster som gör att individens liv inte ter sig helt slumpartat. Tillvaron formas inte utan förpliktelser som upplevs tvingande. Det är ömsesidigheten mellan individen som aktör och ingående i den sociala gruppen i relation till objektiverade – av tidens och rummets kvarlämnade – förhållanden som sätter gränsen för handlingsutrymmen och en uppfattad livsväg. En ofördelaktig klasstillhörighet, och på grund av detta mindre resurser att förfoga över för att utforma en egen livsplan och individuella egenskaper och vanor tillägnade inom lågt värderade sociala miljöer, hämmar individens möjligheter att hävda sig på olika arenor – eller att nå framgång på olika sociala fält som Bourdieu kallar dessa sfärer för intressekonflikter.

Sociala fält anger ansamlingar av aktörer, sociala relationer och kulturella processer som producerar konkurrerande synsätt på, vad som uppfattas, legitima sociala koder och högt värderade finkulturella smaker. Den sociala strukturen hålls enligt Bourdieu ihop av strukturerande processer och relationer som verkar genom individernas uppsättningar av attityd – *habitus*. Genom att individer intar olika positioner i olika sociokulturella sammanhang framkallas speciella handlingsbenägenheter och tänkesätt hos dem. Generellt sett gäller samma sak i skillnader mellan sociala klasser och sociala skikt. Dessa inpräglade dispositioner använder sedan aktören i vardagslivets olika möten. De såväl sammanhållna som sammanhållande attityder som genereras ur dessa sociokulturella interaktioner upplever individen som förnuftiga tyckanden och rimliga ramar i ageranden. Dessa mentala kategoriseringar med ursprung i kulturella förhållanden och sociala relationer skapar hos individen en känsla av ”rätt livsföring” och vad som är ”korrekt” att tycka om olika företeelser. Habitus verkar här som ett filter i medvetandets bearbetningar av omvärlden. Individerna blir genom olika erfarenheter i sina personliga levnadsbanor och skilda klasstillhörigheter vana vid olika kontexter.

För att tänja på Bourdieus beskrivning tillgodoser dessa sorterade förnimmelser dessutom behovet av psykologisk trygghet genom att det opassande främmandegörs i mentala kategoriseringar. Obekanta situationer och företeelser förringas till fördel för det som redan är känt och erfaret av individen. Det förkroppsligade *modus operandi* som habitus innebär, strukturerar det sociala och kulturella livet utan att en snäv orkestrering i form av synliga regler eller att en tvingande makt är nödvändig. Åtminstone upplevs inte dessa regler och maktförhållanden av det diskursiva medvetandet (jfr hur patriarkala strukturer överlever i långvariga demokratier).

Habitus är kontrollerade och kontrollerande impulser som reproducerar kulturella

hållningar och sociala normer. Som ett knippe inre dispositioner lägger habitus band och sätter gränser för individens subjektivitet, vilket samtidigt underlättar individens upplevelser av kulturell tillhörighet och hemmastaddhet i sociala roller (jfr Skeggs 1997/1999). Men oberäkneligheten i sociala relationer och kulturella processer över tid lämnar utrymme för individen att göra nya uttolkningar av omvärlden och att överväga andra vägar i livet. Bourdieu (1979/1986:101) skriver om hur individens sociokulturella erfarenheter och samhällets objektiverade omständigheter relaterar sig till medvetandets gestaltning:

The habitus, an objective relationship between two objectivities, enables an intelligible and necessary relation to be established between practices and a situation, the meaning of which is produced by the habitus through categories of perception and appreciation that are themselves produced by an observable social condition.

Slutintrycket av Bourdieus analyser i *Distinction* är att aktörernas situation i moderna samhällen nästan alltid verkar vara i samklang med familjens och den sociala gruppens förfogande över olika kapitalslag. I Bourdieus sociologi hänger dominansförhållanden i den sociala strukturen starkt samman med kulturell smak. På grund av detta har olika ingångsvolymer i ekonomiska, sociala och kulturella resurser en betydande förklaringskraft för att förstå skillnader under uppväxtåren för olika grupper av unga. Både familjens och det egna förfogande över dessa former av kapital ger en riktning för hur den unges levnadsbana utvecklar sig. För att kunna hävda sig i konkurrensen och avancera inom olika hierarkier gäller det att finna en stark grund i något av dessa kapitalslag vid utvecklandet av en livsstrategi (varmed den unge även i detta fall i första hand måste förlita sig på uppväxtfamiljen). Hur ungdomar tar stegen till vuxenlivet kan ur denna synvinkel relateras till någon av de följande tre kapitalformer, som här definieras översiktligt för att kunna användas som redskap i tolkningar ur ett pragmatiskt livsformsperspektiv:

- Det ekonomiska kapitalet innebär individens respektive den sociala gruppens innehav av pengamässiga och materiella tillgångar
- Det sociala kapitalet står för de sociala nätverk och personliga kontakter som individen och den sociala gruppen kan uppåda i konkurrensen om värderade mål och åtråvärda positioner.
- Det kulturella kapitalet visar utbildningsnivå, socialt anseende och kunskap om adekvata kulturella koder för personen och den sociala gruppen

Kulturellt kapital innefattar förmågan att använda symboliska och språkliga distinktioner med bravur, som exempelvis kunskap om konstuttryck och föra sig rätt inom olika miljöer. Som ett kommunikativt medel för att hävda gruppintressen kan dessa egenskaper också benämnas symboliskt kapital (Bourdieu 1991; Bjurström 1997).

Bourdieu menar att i samhällen med stabila sociala relationer som endast långsamt förändrar sina kulturella system aktiveras främst det förmedvetna habitus som bärs upp av vardagens vanemässighet. Bourdieu (1997/1977:20) hävdar vidare att ju fler ambivalenser som individerna uppfattar i en ostadig och föränderlig yttre värld, desto svagare verkar trycket från sociala relationer och kulturella tillägnelser

från det förflutna för inre kategoriseringsscheman. Istället får reflekterande element en större vikt för att definiera omvärlden i nya mönster. I Bourdieus beskrivning av det franska samhället är tyngdpunkten fortfarande lagd vid individernas bundenhet till tämligen väl förankrade sociokulturella sammanhang. Han har tonad här ner den syn på individen som en djärv kreatör som utnyttjar kulturen och det sociala samspelet efter eget huvud som tidigare fanns i hans verk. I *Distinction* framstår personerna och de sociala grupperna som förtöjda i en relativt stel social struktur och nedsänkta i klassbundna tänkesätt. Studien färdigställdes under tidigt 1970-tal, den period då det reglerade och stabila efterkrigssamhället (Aglietta 1979; Lipietz 1985) var starkt. Hos samhällsforskare fanns vid denna tid ännu inte föreställningen om samhällsformens nedgång.

I min studie analyseras när framtidsorienteringar å ena sidan domineras av invanda föreställningar och när unga, å den andra sidan, i högre utsträckning reflekterar och överväger sina levnadsplaner. En brist hos Bourdieu är att han inte närmare utreder hur den yttre miljön och kulturerna internaliseras i den uppväxandes identitet. Med utgångspunkt från andra utvecklingsteorier antar jag att Bourdieu hade hållit med om att habitus först formas i utbyten mellan familjens medlemmar. Kulturella överföringar genom kroppsspråk och hur betydelsefulla personer uppfattar det välbekanta förknippas av barnet med positiva betydelser. Det okända och det som "inte gillas" laddas negativt och förskjuts bort från habitus horisont. I mitt perspektiv liknas habitus vid medvetandets grundimpulser, medan den unge under sina senare uppväxtår och när den egna identiteten utkristalliserats har möjlighet att på diskursiv nivå värdera uppoffringar och belöningar i sitt vägval till vuxenvärlden. Den unges överväganden sker med mer eller mindre starka band till de gemenskaper som denne ingår i och emotionellt förhåller sig till.

Bourdieu beskriver alltså inte exakt hur uppväxtårens införlivandeprocesser sker. Ordet livsform är inte heller något centralt begrepp i hans skrifter. Den speciella ethos som uppkommer ur individens förhållanden till kapitalformerna och klassens praxis kan ändå liknas vid att leva inom en livsform; detta i mening av att individen förnimmer en förening mellan sina sociomateriella grundvillkor och kulturella värderingar. Vardagsvärlden upplevs då vara i det sammanväxta tillstånd som Bourdieu (1991:105) har kallat *homologi*.

Om familjen är den första socialiserande institutionen som genom sina dagliga rutiner lägger en grund för individens habitus, följer sedan barnets tid i skolan och umgänge med jämnåriga grupper. Bourdieu & Passeron (1970/ 1990) analyserar i *Reproduction: In Education, Society and Culture* hur familjens ställning i sociokulturella hierarkier samvarierar med elevernas inställningar till skolvärlden. Hur de unga möter skolans dolda läroplan utifrån det kulturella kapital de för med sig från uppväxtfamiljen leder antingen till en attraherande eller en bortstötande process. Den livsstrategi som den unge sedan förbereder påverkas således av hur integrationen mellan familjemiljön och skolvärlden utvecklar sig.

Enligt Bourdieu & Passeron liknar de formella målen för utbildningsväsendet de sociala klassernas anspråk. Uttryckt med andra ord får relationen mellan samhälle, familj och skola karaktären av "a form of inequality of distribution, not inequality of opportunity" (Collins 1988:184). Den konkreta undervisningssituationen gynnar emellertid vissa hållningar framför andra. Elever som fort tillägnar sig dispositioner som överensstämmer med lektionstimmarnas dolda meningproduktion och ab-

strakta språktillämpning har sedan lättare att anpassa sig till och hantera skolans informella disciplinering. Sådana förmågor införlivas som vitala delar i den fortsatta utvecklingen av habitus (jfr Bernstein & Lundgren 1983). För elever som har ett mindre kulturellt kapital med sig från uppväxtfamiljen framstår klassrummet som främmande. Tidiga kulturella erfarenheter har inte lärt dem att kunna "föra sig" i skolmiljön. För dem gäller det "onormala" i relationen till konkreta inlärningsprocedurer, men allra mest framstår de som hinder för att förstå underförstådda koder och svårbegripliga belöningsystem. Vad de lärt sig i sina hemmiljöer är inte lika gångbart i förhållande till skolans osynliga normer. Skolvärldens representanter ser främst teoretisk kunskap och tillägnandet av ett abstrakt språk som väsentliga mål. Dessa elever får istället andra intressen för att ge uppväxtåren ett innehåll med bättre stöd av andra erfarenheter och jämnåriggruppens värderingar (jfr Hollingshead 1949/1975; Coleman 1961; Willis 1977/1983).

Andra elevgrupper får sina kulturella kompetenser bekräftade när de träder in i klassrummet. För dem kommer familjens meningssammanhang att förlängas in i skolsalen. Även semare stärks den unges orienteringar i en obruten linje som binder ihop uppväxtfamiljens kulturella klimat och skolgången. Genom sin dolda meningsproduktion markerar skolvärlden för olika elevgrupper vilka föreställningar om vuxenlivet som är "förnuftiga". Det är synnerligt angeläget att utreda sambandet mellan uppväxtfamiljen och skolvärlden för att förstå varför vissa unga får ett försprång i sina skolkarriärer. Då kan vi se hur seglivade mönster för sociokulturell reproduktion fortlever även i sentida, jämlikhetssträvande samhällen. Hur unga sammanfogar de två sfärerna, familjekulturen och skolans värld, leder till skilda utgångspunkter för hur strategier att möta vuxenlivet utvecklar sig. Det finns emellertid flera belägg och exempel ur svenska avhandlingar för att detta mönster inte skall förstås som en mekanisk process. För några elever blir skolvärlden en arena som bättre överensstämmer med individuella egenskaper, och blir en hävstång för att förändra den egna levnadsbanan och forma en livsstil i en avvikande riktning sett till sociokulturell bakgrund. I Östadsstudien belyser jag upplevelser och erfarenheter av skolvärlden, och hur detta förhåller sig till uppväxtfamiljens kapitalinnehav och föräldrarnas position i yrkeslivet – och hur dessa förbindelser färgar de ungas framtidsföreställningar.

En tankefigur underlättar överblickar

En allmän ståndpunkt hos etnologer och sociologer är att segheten i livsformerna prövas när kulturella synsätt skall överföras mellan släktleden – hos strukturellt inriktade forskare ses detta mindre som en komplicerad process. Den kulturella traderingen är beroende av en viss stabilitet i de yttre villkoren för att unga skall känna sig trygga att orientera sig mot en livsform. Livsformsbegreppet brukar jag som analysinstrument för att lyfta fram och kontrastera väsentliga kännetecken för olika mönster av vardagsliv, och därigenom spåra hur de unga orienterar sig mot olika livsmål och formar sina livsstrategier. På detta sätt vill jag fånga utmärkande drag i kulturella hållningar hos unga i en svensk landsortskommun som jag kallat Östad. Ur detta skall jag sedan försöka tolka deras levnadsberättelser som konsistenta mönster av "sunt förnuft", men som de själva inte alltid är medvetna om.

Figuren nedan sammanfattar, utan anspråk på vare sig exakthet i kausalitet och fastlåsta definitioner, ett sammanhang som jag menar kulturella processer verkar in-

om. Jag vill med den peka på några centrala aspekter som påverkar de ungas steg in i vuxenlivet och som gestaltar deras självidentitet. Det teoretiska landskapet hålls öppet genom att inte rangordna inverkan av kulturella processer och strukturella villkor. De unga betraktas som handlande aktörer, men trots allt kringgärdade av väsentliga inskränkningar och de kan därför inte anses vara i stånd att helt skapa sin tillvaro och framtid själva. Figuren är en tankemässig ram för att överblicka hur verkliga möten och förbindelser kan utfalla när de står vid viktiga vägskäl inför vuxenlivet. Uppväxtfamiljens resurser, kulturella värld och sedvanor väger i detta fall tungt. De ungas framtidsföreställningar och livsstrategier tar givetvis intryck även av andra viktiga förhållanden. Det innebär olika sätt att hantera såväl skolvärlden, egna intressen och andra sociala tillhörigheter i form av umgänge med kamrater som kulturella andrahandsupplevelser och identifikationer från media etc. Dessa aspekter flätas in i varandra under uppväxtåren och i vuxenblivandets gång. Modellen är en hjälp vid jämförelser mellan olika grupper av unga. Betingelserna varierar både i betydelse och i styrka under olika faser av uppväxten; exempelvis framträder inte arbetsmarknaden med samma betydelse för sextonåringar som för ungdomar över tjugo år.

	<p>Kulturella system:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Ideologier och objektiverade tankesätt inom sociala institutioner – Oreflekterade vanor och försänkta föreställningar inom livsformer 	
<p>Yttre Villkor:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Sysselsättningsvillkor – Utbildningsmöjligheter – Valfärdsverksamheter – Andra förhållande i närsamhälle – Förändringar på samhällets övergripande arenor 	<p>Den unge:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Som deltagande i vardagsvärldens sociala praxis och kulturella vanor – Som utvecklande egna strategier inför vuxenlivet 	<p>Den sociala strukturen:</p> <ul style="list-style-type: none"> – Fördelningen av resurser och makt – Gränssättningar mellan klass, kön, etnicitet, generation och ålder
	<p>Vardagskulturen:</p> <p>Såsom frambringad av</p> <ul style="list-style-type: none"> – Olika sociala möten och samspel – Medias påverkan och råmaterial – Andra konkreta tillhörigheter och företeelser som skapar identifikationer 	

Figur 1. den unge som aktör i vardagskulturen och inbäddad i objektiverade villkor

5 Studiens genomförande

Inledande diskussion

Inom etnologi och kvalitativ sociologi är det vanligt att teori och empiri ömsesidigt befruktar varandra, vilket ofta leder till ny- och omtolkningar. Detta sätt att forska gör det möjligt att gå tillbaka till teorin och skifta perspektiv på forskningsmaterialet och undersökningsområdet. Tillvägagångssättet är lämpligt inte minst när forskaren försöker förstå hur livsöden påverkas av kulturella faktorer. Det prövar forskarens förmåga att generera nya teoretiska uppslag och känsligheten att kunna se under ytan och inte fastna för de svar det empiriska materialet ger vid första anblicken. Denna metodologi passar studier med många och obestämbara synvinklar som t.ex. när ungas upplevelser och livsstrategier skall tolkas. Motsägelsefulla och okända sidor av levnadsberättelserna skall få tala till oss utan låsta tankebanor innan en rimlig förståelse- och förklaringsgrund antas. Denna ordning är i varje fall önskvärd i kvalitativa forskningsansatser.

Att göra anspråk på att ha gjort insiktsfulla tolkningar av ungas upplevelser och avsikter, och dessutom förklara att dessa är formade av en kulturell miljö och specifika uppväxtvillkor, kan medföra implikationer. Det finns ingen säkerhet för att tolkningar är fullständig sanna enligt positivistiska kriterier. Man får lita till att informanten och forskaren något så när har förstått varandra, och att läsaren uppfattar vissa rimliga kriterier och ser sammanhang i de tolkade levnadsberättelserna. Ödman (1979:188f) menar att detta tillvägagångssätt bör omfatta del/helhetsprincipen som ”anbefaller en systematisk och medveten pendling mellan del och helhet, i alla fall med mer omfattande tolkningsprocesser, även en kontinuerlig växling mellan olika abstraktions- och analysnivåer”. Ödman (1979: 186ff) skriver att inte heller uttolkaren är fri från sin förförståelse, och därför bör motsägande information sökas och öppet redovisas för att förståelsehorisonten skall hållas öppen även för läsaren (jfr Kvale 1997).

Min forskningsansats liknar den som Ehn & Löfgren (1982) för fram i boken *Kulturanalys*. Den innebär att man skall bejaka teman som fokuserar tillvarons vardaglighet, och inte väja för företeelser och händelser som vid första påseendet verkar triviala. Ett annat råd de ger är att kulturella innebörder skall förstås ur aktörernas synvinkel, något som kan förefalla självklart men som anknyter till avhandlingens tanke att teori inte skall styra antaganden om de ungas situation. Detta innebär att en enkel och okonstlad teori bättre kan tänkas förklara det man studerar än en komplex och spekulativ teori som sämre kan förklara empirin (jfr Warde 1997 i kapitel 1). Här finns den fallgrop och det dilemma som E W Said (1978/2004:179) varnat för om teoretiska övergeneraliseringar: ”det verkar vara en vanlig mänsklig brist att föredra den schematiskt tillrättalagda framställningen i en text framför direkta konfrontationer med det mänskliga”.

Ehn & Löfgren (1996, 2001) har dessutom i sin forskning avdramatiserat kravet på en extrem noggrannhet i tolkningsprocedurerna. Jag känner igen processen från mitt

eget arbete: Allt från de första veckorna av fältarbete då jag famlande och började ana viktiga begrepp och diffusa kategorier, till att svårtolkade problem löstes upp och analysen började leda fram till rimliga tolkningar av materialet. Jag kom sedan fram till en punkt i bearbetningar och reflektioner där jag upplevde att så här förhåller det sig nog ändå. Först nådde jag dit med svårfunna bestämningar, sedan med teoretiska begrepp och kategorier som gav djupare insikter, även om de inte var i form av nyskapade teorier.

Mitt tillvägagångssätt att välja informanter och strukturera intervjuer i bearbetningar och kodningar har tagit intryck av Glaser & Strauss (1967/1973) så kallade "grounded theory" och Bogdan & Taylors (1975) metodologiska rekommendationer. Här finns praktiska handledningar för att med jämförelser spåra nyckelbegrepp och väsentliga kategorier ur ett intervjumaterial. Dessa beskrivningar av olika moment i tolkande forskning är nästan identiska med dem som brukas i livsformsanalyser (se Højrup 1983, 1989). Min studie fokuserar främst på att jämföra vad informanterna uppger om vardagen och framtiden. I mindre utsträckning har jag haft möjlighet att systematiskt reflektera över egna data vid jämförelser med unga i andra miljöer och på detta sätt föra upp tolkningar till en mer generell nivå. De inledande kapitlen och slutdiskussionen är dock försök att placera in de unga i Östad i utvidgade samhälliga och teoretiska sammanhang. "Grounded theory" har sålunda inte följts hela vägen för att generera en ny formell teori. Studiens syftar till att ur etnografiska underlag urskilja teman och mönster som ger en bättre insikt i hur unga i en avgränsad uppväxtmiljö tar stegen in i vuxenvärlden.

En nära relation mellan empiri och teoretisk tolkning anses uppfylla kravet på validitet i kvalitativa studier. Målet är att uppnå en samstämmighet mellan syfte, metodologiska val och rimliga förklaringsgrunder visavi tolkningar av och innehåll i det empiriska underlaget (Sylvan & Glassner 1985; Sayer 1984/1992). För att uppfylla dessa krav redovisar jag begrepp, kategorier, egenskaper och dimensioner som härletts ur insamlade data och sedan återförts som teoretiska redskap och analytiska kategorier för att strukturera levnadsberättelserna.

Från Bogdan & Taylor (1975:143) har jag tagit fasta på sju stegvisa punkter som läsaren skall informeras om för att kunna bedöma trovärdigheten i forskningsintervjuer. Reglerna är: 1) Redovisning av metoder; 2) angivande av tid och plats (för plats i fiktiva namn), och studiens empiriska räckvidd; 3) beskrivningar av karaktäristika för såväl miljöer som informanter, de senares antal och väsentliga kategoriseringar omkring detta; 4) frågor om hur informanterna blev intervjupersoner; 5) diskussion kring forskarens egna utgångspunkter och förhandsantaganden; 6) relationen mellan forskare och det undersökta ur olika synvinklar och 7) kontroll och verifierbarhet av data.

Även Strauss & Corbin (1990:249) ställer upp sju kriterier som skall vägleda forskaren i gången från urval till resultat för att kunna värdera giltigheten i kvalitativa data. Deras anvisningar finns som en underliggande struktur i följande genomgång:

Criterion #1: How was the original sample selected? What grounds?

Criterion #2: What major categories emerged?

Criterion #3: What were some of the events, incidents, actions, and so on (as indicators) that pointed to some of these major categories?

Criterion #4: On the basis of what categories did theoretical sampling proceed? That is, how did theoretical formulations guide some of the data collection? After

the theoretical sampling was done, how representative did these categories prove to be?

Criterion #5: What were some of the hypotheses pertaining to conceptual relations (that is, among categories), and what on grounds were they formulated and tested?

Criterion #6: Were there instances when hypothesis did not hold up against what was actually seen? How were these discrepancies accounted for? How did they affect the hypothesis?

Criterion #7: How and why was the core category selected? Was this collection sudden and gradual, difficult or easy? On what grounds were the final analytic decisions made?

Livsformsanalyser, som följer etablerade regler för kvalitativ sociologisk forskning, kan egentligen stå på egna ben utan andra metodologiska referenser. Den emfas som danska etnologer har lagt vid att applicera teoretiska begrepp på verkligheten och deras anspråk på generell tillämpbarhet ligger dock långt från interaktionistiska synsätt på hur livsstrategier och tankevärldar skapas av individerna. Angreppssättet är också olik grounded theory-ansatsen om helt förutsättningslösa tolkningar och kodningsprocesser. Detta diskuterades i förra kapitlet och fördjupas senare i detta kapitel i en diskussion om skiljelinjer mellan tre metodologiska grundvalar.

Bakgrunden till Östadsstudien

Sammanlagt sextio intervjuer, med såväl unga som nyckelpersoner i Östads kommun och insamlade uppgifter om kommunförhållanden fördelar sig på två datainsamlingsperioder. Den första varade mellan december 1989 och april 1990, den andra mellan oktober och december 1992. Den första studien ingick i ett delprojekt i kommunens långtidsplanering. Byggforskningsrådet och Svenska kommunförbundet gav ekonomiskt stöd för att forska om sociala aspekter i kommunplanen (KELP). Uppdraget inriktades på att kartlägga ungas situation och att belysa frågan varför unga väljer att flytta ifrån eller stanna kvar på uppväxtorten (jfr Svensson 2006). Ur det konkreta problemet om landsortens avfolkning förde jag in allmänna sociologiska teman: Vad är det för betingelser som skapar förankring respektive ingen förankring i miljöer, och vilka framtidsplaner har unga? En annan intressant frågeställning är den om de ungas identitetsupplevelser. Problemen kopplades senare till livsformer och vilka innebörder de unga ger olika områden när deras livsstrategier formas. Ett förändringsperspektiv tillkom i och med uppföljningsstudien. Som av en händelse kom inflytandet av sysselsättningskrisen åren 1991-1992 att färga uppföljningsstudien.

En ofta ställd fråga inom vetenskapen är hur data hämtade från uppdragsforskning förhåller sig till avhandlingsförfattande och sociologisk kunskapsutveckling. Den första insamlingen kunde genomföras utan restriktioner eller att jag bortsåg från vetenskapliga principer, i alla fall inte mer än vad forskningsprojekt får räkna med när aktörer utanför vetenskapliga institutioner är inblandande. Min anknytning till kommunen öppnade dörrar för intervjuer och jag fick tillgång till sekundärdata. Frågor till de unga och till företrädare för olika verksamheter kunde ställas med det innehåll och på de sätt jag önskade, vilket framgår av senare avsnitt och bilagor. Inte heller torde de ungas svar i någon högre grad ha påverkats av min vetenskapliga utgångspunkt. Att berätta om det egna livet är intressant för informanterna, vem som

än lyssnar. Vad jag kunde märka brydde de sig inte om att jag både arbetade med en utredning och skrev på en avhandling, snarare skulle intresset ha varit lägre om jag endast vore en akademisk forskare. Vidare var frågorna inte så begränsande att inte andra angelägna teman kunde tas upp av de unga vid våra möten. Dessutom använder forskare inom sociala och humanistiska ämnen ofta material och källor som primärt inte är forskningsunderlag. Kvalitativa studier innebär ett vridande och vändande på aspekter som får sina slutliga svar ofta lång tid efter att data insamlats och preliminära antaganden har omformulerats många gånger.

Teoretiska val och metod

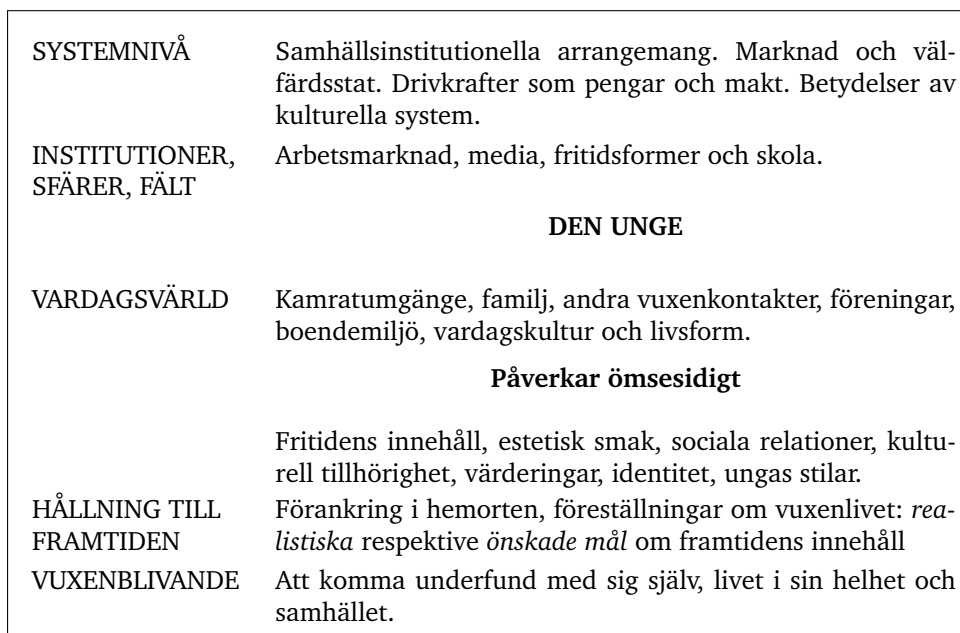
Det finns två teoretiska perspektiv som var viktiga i utformandet av mitt eget. Det var å ena sidan Ziehes (1986, 1989) tes om en ”kulturell friställighet” orsakad av att kulturella mönster som överförs i familjen upphört i ungas socialisation sedan 1960-talet i Västtyskland. Enligt Ziehe har samhällets utveckling mot en utarmande teknologisk rationalitet medfört att barnets identifikationer med föräldrarna har förändrats. De ungas psykiska och kulturella dispositioner har antagit ny karaktär när föräldrarnas delaktighet i samhället försvagades. Genom detta har uppväxtårens innehåll avskärmat sig från vuxenvärlden, vilket har öppnat för att andrahandsupplevelser från media blir viktigare. Å andra sidan finns teoretiska perspektiv som under sent 1980-talet såg uppväxtåren och de ungas kulturella tillhörigheter höra samman med social klass och bestämda sociokulturella miljöer. Ett exempel på detta är Birminghamskolan med sina studier av de ungas klassbestämda stilar i Storbritannien; dock med vissa uttryck för de ungas motstånd mot den sociala underordningen. Efter de första intervjuerna lutade jag dock alltmer mot ett synsätt där familjeanknutna klasskulturella mönster var grundläggande, men där också uttryck för ungdomarnas olika stilar var anpassade till ton- och ungdomsåren. Jag breddade därför mitt livsformsperspektiv med teorier om ungas individuella utvecklingsfaser under de sena uppväxtåren.

Teman och frågeguide tar form

Även med en förståendeariktad ansats behöver man formulera vissa hållpunkter inför mötet med informanter. De allmänna problemställningarna i min studie ledde till att jag försökte ringa in teman om ungas vardag och upplevelsevärldar som exempelvis: Vilka yttre faktorer påverkar de ungas livssituation och vägval? Vilka sociala sammanhang, arenor och sfärer ingår de i och vilka aktiviteter deltar de i? Hur är deras vardag beskaffad och vad finns det för viktiga detaljer i deras vardagsliv? Vilka slags miljöer och intressen är angelägna för dem för att uppleva identitet, och vilka sysselsättningar och områden har mindre betydelse? Därutöver uppstod frågor om andra grunder för att känna social och kulturell tillhörighet och vilka innebörder de har för sociokulturell identifikation? Dessa allmänna frågor blev preliminära infallsvinklar för att närma mig de unga i avsikt att förstå hur olika företeelser hänger samman när de väljer väg till vuxenlivet och deras livsstrategier utformas.

Ur dessa frågor skisserades en tankefigur med olika temaområden och med den unge i centrum. Figuren var till hjälp vid utarbetandet av den frågeguide jag an-

vände i den första intervjuomgången (se bilaga). Även här tog jag intryck av ungdomskulturforskaren Fornäs och hans tolkning av den tyske sociologen Habermas resonemang om tillvarons dimensioner. Fornäs (1989a:31) infogar mellan systemnivå och livsvärld några institutioner, sfärer, arenor och fält som i synnerhet unga tar del av och vistas inom och är i rörelse mellan. Hans syfte var att fånga hur de olika aspekterna hör ihop med de ungas identitetsupplevelse. Jag omarbetade hans figur efter mina behov och några faktorer lades till. Den är vare sig en förklarande modell eller skall användas för teoretiska slutbestämningar (figuren i kapitel 4 har högre anspråk i dessa fall). Kartan brukades främst för att strukturera frågeguidens teman med utgångspunkt från Fornäs tankebanor med tillagda infallsvinklar på de sena uppväxtåren som står för olika faser av utveckling och val inför vuxenlivet (se figuren nedan):

Figur 2. Sammanhang och aspekter som berör ungas identitet och väg till vuxenlivet

Den översta nivån innehåller abstrakta förhållanden och processer som inte omedelbart kan analyseras med hjälp av svar från datainsamlingen. Systemnivåns inflytande på de ungas liv tillhör en övergripande analys om samhällets balanserande och föränderliga krafter såsom Habermas tänkt sig dem. De processer som emanerar från den översta nivån skapar de konsekvenser som utgör min ram för makrosociologiska beskrivningar. Figuren utökades med en tidsdimension om hur unga såg på kommande år. Här skiljde jag mellan hur de såg framtiden med realistisk förväntan respektive hur de önskade sig den. Dessutom tillfogades tre att-teser som ofta refereras till när vuxenblivandets uttrycksformer och ordningsföljd diskuteras. Sociopsykologen J B Mays pekar på tre utvecklingsuppgifter som unga har att lösa och karakteriserar olika livshållningar och mognadsstadier inför vuxenlivet. Uppgifterna

är ”att komma underfund med samhället”, ”att komma underfund med sig själv” och ”att komma underfund med livet i dess helhet” (Bjurström 1980:19). Jag infogade också psykologen Hornens synvinkel på hur tonåringens självuppfattningar yttrar sig i framtidsuppfattningar beroende på identitetsstrukturens utveckling. Han försöker visa vilka skikt som för tillfället är mest aktivt och påverkar den unges sociala liv (Rosenberg 1972:274). Båda dessa teorier anknyter till de kvalifikationsuppgifter som de unga har att lösa inför integrationen i vuxensamhället. Dessa frågeställningar vidareutvecklade jag i efterhand med hjälp av teorier från Blos (1979), Mørch (1985), Erikson (1968/1977) och Ramström (1991, 1994).

Hur informanterna utvaldes och överväganden inför intervjuerna

Det insamlade underlaget, antog jag, skulle ge mångsidiga inblickar i de ungas vardag, identitetsupplevelse och framtidssyn. Jag bedömde att det skulle behövas trettio till fyrtio informanter för att få svar på dessa frågor. Denna storlek på urvalet ansåg jag var en nedre gräns för att reducera effekterna av undantagsfall, men ändå ha tillräcklig bredd för att både kunna urskilja regelbundna mönster och för att finna utmärkande olikheter mellan de olika grupperna.

Min strävan var varken att finna avvikande kategorier och ovanliga ungdomskulturer eller att söka efter statistisk representativet. Urvalet liknar istället det som Strauss & Corbins (1990:185ff) på engelska kallar ”relational and variational sampling”, eller med andra ord att forskaren på förhand uppfattar vissa förbindelser mellan teoretiska dimensioner och empiriska egenskaper hos presumtiva informanter samt beaktar bredden av möjliga kategoriseringar i ett urval. Denna beskrivning kan användas på de trettiofyra unga jag intervjuade i första omgången för att sälla fram väsensskilda drag dem emellan, senare diskuteras problemet att konstruera typer. Sådana förutbestämda indelningar kan ses som strategiska urvalskategorier.

Sålunda krävs ett visst antal informanter för att företeelser och händelser som upprepas i olika levnadsberättelser skall framträda som mönster. Denna urvalsprincip kallar Strauss & Corbin (1990:96ff) en förberedelse för ”axial coding”. Detta utmynnade i min studie i fyra kriterier för ett systematiskt urval. Det första kriteriet innebar att de utvalda rent praktiskt skulle vara möjliga att få kontakt med. De andra tre urvalskriterierna handlade om informanternas *ålder*, *kön* och *bostadsområde*, vilket jag bedömde som både teoretiskt intressant och att dessa data var möjliga att finna i register.

Åldrarna 16, 19 och 24 år valdes utifrån deras betydelse i vuxenblivandet. De anknyter till *orientering*, *etablering* respektive *integration* inför inträdandet i vuxensamhället. Vid dessa åldrar gör de unga livsavgörande val och de står inför viktiga övergångar in till vuxen världen. För sextonåringen handlar det om det betydelsefulla valet av gymnasieutbildning. Nittonåringen har att överväga om man skall söka jobb eller fortsätta sin utbildning. Det är också en ålder då en tidig familjebildning och att flytta från föräldrahemmet i alla fall kan begrundas. Vid tjugofyra års ålder förväntas etableringen och integrationen i vuxenroller ha påbörjats, åtminstone för vissa kategorier av unga.

Könstillhörigheten är ett kriterium som inte närmare behöver utredas eller motiveras. Inom nutida genusforskning används oftare begreppet *genus*, eller *gender* med ett engelskt begrepp. Begreppen betonar att skillnaderna mellan män och kvinnor är

skapade roller i en mansdominerad social struktur som utformar skilda identiteter genom de med rollerna sammanhängande kulturer. För enkelhetens skull används här benämningen könstillhörighet. Vidare diskuteras problemet med att ju högre abstraktionsnivån är som begreppsdiskussionerna förs på, desto mer tenderar innebörder att trasslas in i sociala konstruktioner (jfr Smith 1990).

Genom att välja bostadsområde som ett urvalskriterium kan variationer i socioekonomisk bakgrund och skillnader mellan att bo i villa och lägenhet belysas. Genom att skilja mellan att bo i centralorten eller utanför staden kan olikheterna mellan att vara ung på landet och ung i staden analyseras. Rapporten *Uppväxtvillkor* (1993:4) är ett av de få arbeten som fokuserat denna ofta bortglömda fråga i forskningen om unga (se även Helve [red] 2003).

I december 1989 besökte jag mantalsregistret i Östad. Utifrån kriterierna noterade jag efter registrets födelseordning sex personer i varje grupp (se tabell 1). Efter detta kontaktades de i den turordning namnen kom upp i varje grupp. Förfrågan om personen ville delta i en intervju skedde först via ett brev och sedan i ett telefonsamtal. Över hälften av listans första namn var villiga att ställa upp. I vissa grupper fick jag gå till andra eller tredje namnet innan ett positivt besked lämnades, och i någon grupp fick fjärdenamnet användas. De yngre visade allmänt sett ett större intresse av att vilja delta än de äldre. Sammanlagt kontaktades femtio ungdomar. Av dessa var trettiofyra villiga att bli intervjuade.

Tabell 1. Informanter efter kön, ålder och boende i eller utanför centralorten

	16 år		19 år		24 år		Σ
	stad	land	stad	land	stad	land	
Pojkar	4	2	4	2	3	2	17
Flickor	4	2	4	2	3	2	17
Σ	12		12		10		34

Givetvis kan man fråga sig om de som inte var villiga att ställa upp för en intervju hade förändrat bilden av vardagsliv och framtidsföreställningar hos unga i denna miljö. Kunde man bland dem som tackade nej upptäcka andra intressanta grupper som inte tog chansen att bli belysta? För att få svar på denna fråga sammanställde jag en enkät som skickades till de sexton som avböjt att medverka. Sex besvarade enkäten. Dessa svar avvek mycket lite från de intervjuades svar. Dessutom märkte jag att efter tjugofem-trettio intervjuer blev berättelserna allt mer lika varandra. De följande intervjuerna bekräftade alltmer mönstren i de tidigare än de medförde nya insikter.

De unga som ibland kallas problemungdomar finns inte med. Intervjuer av personlig karaktär i syfte att fånga hela livssituationen har möjligen en tendens att utesluta unga med stora sociala problem. Troligtvis har utåtriktade unga lättare att berätta om sig själva. Denna slagsida har dock inte varit påfallande. I urvalet finns även tillbakadragna ungdomar och flera från nybildade familjer. Vidare medförde det sista urvalskriteriet att den kategori av unga som ansågs ha lägst status – *bönderna* – finns med bland informanterna. Även för frånvaron av unga med utomnordisk bakgrund kan sättas ett frågetecken. Min förklaring till detta är att vid 1980-talets slut fanns i

registret relativt få unga som kom från ett utomnordiskt land (namnet och uppgifter om medborgarskap indikerade detta). De unga på den flyktingförlängning som vid denna tid fanns i kommunen har inte tagits med.

Under hösten 1992 fick jag tillfälle att på nytt intervju de som varit med i den första studien. Jag beslöt då att utesluta den äldsta åldersgruppen av två skäl: Dels för att min nya förfrågan mötte ett mindre gensvar hos dem, och dels uppstod svårigheter att få kontakt med den äldre gruppen unga som flyttat beroende på de inte var lika lätta att hitta via föräldrahemmet som de yngre var. De som redan hade flyttat vintern 1990, och sedan flyttat igen, var helt enkelt svåra att få tag i. En orsak till det ljumma intresset kan vara att de som unga vuxna inte såg det meningsfullt att delta i en undersökning om vuxenblivandet. Redan vid första mötet var flera av dem i stort sett vuxna då de hade arbete, en egen familj och ett eget hem. Syftet att belysa inträden i vuxenlivet och framtidsföreställningar utifrån tonåringen perspektiv uppfattade både jag och de då som mindre angeläget.

Uppföljningsstudien koncentrerades därför på de två yngre åldersgrupperna. Samtliga av de tolv kvinnliga tonåringarna ställde upp på en ny intervju. Samma sak gällde för åtta av de tolv manliga tonåringarna. En av dem som tackade nej skickade istället ett utförligt brev från sin nya studieort. Två var inte villiga att delta, och en var oanträffbar under insamlingsperioden. Hur mellanliggande år i stora drag hade utvecklats för de tre som saknades fick jag veta genom telefonsamtalet eller genom kamrater. Av integritetsskäl återger jag självfallet inte några nya uppgifter om dessa personer.

Intervjuernas genomförande

Intervjuerna skedde i den miljö som den unge själv föreslog eller på en annan plats vi kommit överens om. Vid intervjuerna vintern 1990 möttes vi i tjugosex fall i de ungas hem. Åtta intervjuer gjordes på stadsarkitektkontoret i Östad. Under uppföljningsstudien hösten 1992 gjordes nitton intervjuer i hemmen och en på ortens stadsbibliotek. Hembesöken gav tillfälle till intryck av de ungas boende och visade olika uttryck för personlig stil (eller familjens sätt att inreda hemmet). Samtalen vid kaffekoppen efteråt gav värdefulla bidrag till förståelsen av de ungas liv. Vilka som egentligen var de mest väsentliga frågorna i deras tillvaro kunde här ventileras öppnare när samtalet var helt fritt och obehindrat.

Samtalen utgick från frågeguidens teman och de skedde i form av en semistrukturerad intervju. För att underlätta jämförelser mellan de olika grupperna ställdes inledningsvis för varje tema så lika frågor som möjligt till informanterna. Efterhand gled samtalen över i friare dialog med utrymme för andra aspekter än de förberedda frågorna. En del frågor upplevdes som inadekvata eller svåra att besvara, som t.ex. att diskutera med den yngsta åldersgruppen saker som främst avser de som har egen familj. Andra frågor uppfattades ibland som abstrakta – vilket av olika skäl i och för sig kan vara av intresse, t.ex. när forskaren försöker ta del av andras livsvärldar med sina egna förhandsantaganden som utgångsläge.

Allteftersom intervjuerna genomfördes växte mina egna insikter om situationen och hur de unga tänkte om olika saker. Frågorna och samtalens karaktär anpassades alltmer till dessa nya lärdomar. Jag blev allt mindre bunden till frågeguiden efter fem-sex intervjuer, och i takt med att jag lärde mig olika teman och min säkerhet i

intervjuarrollen förbättrades slapp jag allt mer flytta blicken mellan frågeformuläret och den intervjuade. Frågeguidens många frågor var inte en ren frågemanual, utan hade mer funktionen av "brain storming" inför fältarbetet och för att pröva mina första intervjuer. Istället för stirra på guiden och slaviskt följa teman inriktade jag mig på lämpliga följdfrågor och att tolka innebörder som inte sades i klartext. Frågeguiden låg nu för det mesta vid sidan och störde inte längre samtalets gång. Flexibiliteten vid intervjuerna ökade och jag kunde ta större hänsyn till den intervjuades hela livssituation varmed speciella frågor kunde fördjupas. Informanterna fick större möjlighet att framföra egna definitioner och själva resa viktiga frågor om den egna livssituationen och sin syn på framtiden. Förutbestämda frågesekvenser användes nu heller inte på alla personer. Denna typ av erfarenheter har andra forskare reflekterat över. Silvermans (1993:95) hänvisning till Denzins (1989) krav på standardisering av intervjutillfället behövs inte för denna typ av livshistoriska berättelser.

De sista intervjuerna hade inte samma karaktär som de första. De senare utmärktes snarare av att vi utbytte tankar om vardagens mångsidighet och framtidens möjligheter. Samtalen skedde på en nivå och i en omfattning som var rimlig att hantera med de begränsade resurser som fanns till mitt förfogande, och med frågor och svar som kunde uppfattas som betydelsefulla på den diskursiva nivån av medvetandet där det "praktiska" och psykologiska skiktet verkar i det fördolda (jfr Alvesson & Sköldmark 1994; Kvale 1997). Av denna anledning är det riktigare att säga att mina tolkningar av intervjuerna först i efterhand ledde till en djupare förståelse för hur kultur och vardagspraktik formar de ungas liv och framtidsföreställningar. Denna tolkningsprocess, som kopplar samman grundläggande begrepp och kategoriseringar i ordnade insikter, framträder när forskaren i enskildhet och på sin egen kammare bearbetar och analyserar materialet (jfr Eneroth 1984; Brembeck 1992). Tiden för intervjuerna varierade mellan 45-50 minuter och 2,5 timmar beroende på hur talföra och villiga de unga var att ta upp egna samtalsämnen. Intervjuerna spelades in på band och transkriberades därefter ordagrant på papper som ett råmanus, och därefter i form av numrerade levnadsdokument för varje informant (se senare diskussion).

Den grundstämning jag önskade skulle råda mellan forskare och den intervjuade var att dialogen skulle lyfta fram väsentliga livserfarenheter och urskiljbara föreställningsvärldar. Vissa reservationer skall påtalas för ansatser av detta slag. Här finns tre kriterier av Silverman (1993:156) om vad forskaren bör ta hänsyn till vid intervjutillfället som kan återverka negativt på intervjuarens kvalitet:

- effekten av forskarens närvaro för hur frågorna besvaras;
- påverkan av forskarens värderingar (vilket tidigare har diskuterats);
- trovärdigheten i intervjupersonernas utsagor.

Utifrån filosofiska ståndpunkter, men även i vardaglig mening, är det omöjligt att få fullständig insikt i en annan individs livsvärld. Dessutom innehåller intervjuaren i sig en redan objektiverad tolkning av informanten själv om sina livserfarenheter. Dessa blinda fläckar gäller särskilt i studier där aktörens egen selekterade uppfattning och strategi är undersökningsområdet – och där forskaren skall destillera fram "det väsentliga" i berättelsen. Därför blir fullständiga sanningskriterier bara relativa. Både den som intervjuar och den som intervjuas har dessutom utsagda syften inför

mötet som påverkar samtalets natur och underliggande innebörder; dessa omedvetna aspekter inverkar även om forskaren försöker att hålla sig till vetenskapliga regler. Av dessa orsaker är det förmätet att tala om jämställda relationer vid intervjuer. Som forskare upplevde jag att jag var mer nervös inför mötena än vad informanterna var, i varje fall under den första tredjedelen av intervjuerna. Upplevelsen av att göra intrång i andras hem och privata värld samt osäkerheten om frågorna skulle upptas som främmande eller löjliga och inte heller vara fruktbara för egen del medförde en oro inför reaktioner från informanterna. Sayer (1984/1992) menar att det inte är bra om intervjusituationen alltför mycket fylls av empatiska relationer som stjälar koncentration från intressanta trådar och därmed försvagar fokus på väsentliga insikter som en lagom distanserad inställning kan ge till forskningsintervjun (jfr Kvale 1997). Kunskap som är nyttiga vid jämförelser och analyser kan här gå förlorad. Det är inte heller riktigt sociologens roll att röra sig på psykologins, journalistikens eller litteraturens domäner.

Hur min närvaro i konkret mening har påverkat svaren från de intervjuade, och därmed minskat möjligheten till dialog om angelägna livsfrågor, är omöjligt att fastställa. Man kan bara spekulera i hur skillnader mellan intervjuare och informant i personliga egenskaper, i yttre attribut och i sociokulturell bakgrund har påverkat intervjuerna. För detta behövs utförligare analysredskap i linje med den metod som Silverman (1993:156) har kallat en "respondent validation" där de intervjuade i efterhand lämnar synpunkter på forskarens tolkningar. Ett tecken på att en gemensam referensram har utvecklades mellan mig och mina informanter finns i de återkopplingar som gjordes till den rapport som färdigställdes efter första intervjuomgången. Den togs emot som både tankeväckande och många ansåg att den på ett bra sätt hade återgivit vardagslivet och föreställningar hos dem som intervjuats. Man kan i och för sig fråga sig om dessa informanter endast önskade vara artiga mot undersökaren.

Det hör till saken att jag har erfarenheter av en liknande miljö genom att jag växte upp i Östads grannort Vestertelje. Senare under livet har jag kommit i kontakt med högst varierade livsformer, vilket möjligtvis kan ha höjt min känslighet inför olika sociokulturella situationer (jfr Trondman 1993). Exempelvis försörjde jag mig på ett okvalificerat yrke åren strax innan denna studie genomfördes. Mångfalden av livserfarenheter i forskarens bakgrund kan eventuellt bidra till att minska effekterna av intervjuarens närvaro. Å andra sidan är det ofrånkomligt att skillnader i ålder och kön kan innebära olika referenspunkter, men i detta fall blev det i oväntat riktning. I mina intervjuer var det främst tonårsflickor som uppfattade mina frågor på ett distinkt sätt, och det därför lättare att föra lediga samtal med dem.

Vid det andra mötet uppmärksammade jag att informanterna använde fackuttryck som sannolikt inte ingick i deras vardagsspråk. Vissa av deras resonemang hade möjligtvis hämtats ur den skrivna rapporten. Detta torde dock inte sänka studiens validitet. Snarare hade de tillfrågade fått en mer jämställd relation med forskaren genom att de fått en bättre överblick över studiens syfte. Med detta blev dialogen också mer fokuserad. Den gemensamma förståelsegrunden skilde sig inte utifrån utbildningsnivå i möjligheten att kommunicera på ett fruktbart sätt.

Silvermans andra kriterium sammanhänger med den första punkten. Även i denna fråga kan jag endast problematisera värderingar som jag själv kan artikulera, eller vad jag önskade skulle råda vid intervjusituationen. Ett ställningstagande var att inte avlocka informanterna spektakulära uttalanden för att framställa deras liv och före-

ställningar i mer romantiserad och exotisk dager än vad som hade täckning i deras vardag. Inte heller försökte jag politisera de ungas problem för att få fram slutsatser som passar in i kontroverser inom såväl vetenskapliga som politiska läger. Sådana inställningar röjer mera forskarens eget habitus och positionering i den sociala kontext han själv tillhör. Det har dock varit svårt att helt undvika att ta upp arbetslöshetens negativa konsekvenser i samtalen, liksom att det även finns ett visst mått av politiskt resonemang i redovisningar av kommunvillkoren och summerande diskussioner.

Beträffande trovärdigheten i informanternas uppgivelser får man utgå från att de hade ärliga uppsåt att svara på frågor efter bästa förmåga och inte medvetet vilseleda mig. De tycktes ha ett uppriktigt engagemang i att belysa den egna vardagen och vad de uppfattade som angelägna framtidsmål, vilket ofta uttrycktes genom att de gärna själva fyllde i luckor där egna frågor saknades. Undantagna var områden som kunde misstänkas ha en stark personlig laddning. Intervjuarens ansvar var att inte tränga djupare ner i obekväma frågor som närmast berörde den unges unika livserfarenheter när kroppsspråk och tonläge så antydde.

I detta sammanhang är det viktigt att göra några distinktioner som tidigare nämnts och som handlar om pendlingar mellan diskursiv nivå och praktiskt medvetande. Dessa skillnader blev tydliga när intervjuerna spelades upp på band. Talets hastighet och röststyrka indikerade olika lägen. Å ena sidan talade de hastigare och högre när de berättade om vardagens rutiner och framförde allmänna fraser om samhällets tillstånd samt gav närmast turistbilder av orten. Å andra sidan blev talet mer eftertänksamt när viktiga personliga vägval övervägdes och man kunde höra att de då talade med lägre röst och med ett betydligt större allvar.

Intervjufrågorna täcker givetvis inte helt och hållet uppväxtens alla händelser och levnadsloppets olika skeden. Den fria karaktär som intervjuerna så småningom antog och frågornas breda räckvidd gör det ändå troligt att de dimensioner och aspekter som har hög angelägenhetsgrad för dem själva har kommit fram vid intervjutillfällena och samtidigt bidragit till forskarens helhetsförståelse.

Efter genomgången av hur informanterna valdes ut och några tankar om problem runt intervjuerna skall vi helt kort diskutera att olika metodologiska skolor har olika utgångspunkter och syften med sina databearbetningar. I de allra flesta fall är de i stort sett identiska när det gäller att skilja vardagsföreteelser åt och urskilja mönster i ett empiriskt material. Ändå finns det skillnader när centrala teoretiska begrepp och kategorier skall uppträda och bli styrande i forskningsprocessen. Vidare skiljer de sig åt om vad de anser är målet med bearbetningarna. Figuren nedan problematiserar och sammanfattar några väsentliga utgångspunkter och mål med bearbetningar och kodningsförfaranden i kvalitativa studier.

Begrepp och kategorier

Efter en första genomläsning av de utskrivna intervjuerna fördelades informanterna efter mina första intryck och bokstavligt placerades i olika högar. Utifrån de utmärkande dragen som nämndes i kapitel 4 hamnade de informanter som tycktes orientera sig mot lönearbetets livsform i en hög. I andra levnadsberättelser syntes de unga ha en karriärinriktad livsstrategi, och lades därför i en annan hög. Denna sortering ledde till en systematisering av begrepp och kategorier som var ännu löst definierade och inte hade några precisa relationer till varandra. Denna första

	Strukturell livsformsanalys	Pragmatisk livsformsanalys	Grounded theory-ansatsen
Utgångspunkt för bearbetning	Fastlagd teoretisk grund med förbestämda begrepp och kategorier	Lös teoretisk grund med relativt vaga bruk av teoretiska begrepp och kategorier	Sökande efter vitala begrepp och belysande kategorier inom specifika miljöer
Syfte med bearbetning	Etnografiska illustrationer av levnads-mönster och kulturella världar utifrån teoretiska mönster	Att <i>förstå</i> och beskriva samband mellan yttre villkor och livsstrategier i specifika miljöer.	Generera ny teoretisk kunskap som inte är kontextbunden.

Figur 3. Utgångspunkter och syften med databearbetningar i tre metodologier

översikt avsåg att finna tecken på kulturella förhållningssätt, händelser, egenskaper och dimensioner som upprepades i de trettiofyra levnadsberättelserna. De framträdande kännetecknen markerades med egenhändigt gjorda koder som märktes ut i utskriftenas marginal.

En andra sortering styrdes av frågeguidens teman. Utskrifterna kopplades till de ungas relationer och ingående i sfärer samt sociala tillhörigheter enligt figur 2 i detta kapitel. Här ingick kulturella preferenser och bruk av media etc. Den svåröverskådliga mängd information som nu hade insamlats krymptes genom att utskrivna råintervjuer omvandlades till ett sammanfattande persondokument för varje informant. Utdragen av särskilt belysande stycken och kärnmeningar som betecknade livsorienteringar skrevs därefter in i personformuläret efter frågeguidens mall. Detta led fokuserade främst innehållet i enskilda levnadsberättelser. Persondokumentets utsagor användes nu till sökandet av centrala begrepp och därefter i preciseringar av kategorier. Vid en betydligt senare fas kom aspekterna i figur 1 i det fjärde kapitlet att tillföras i en fördjupad analys.

Sammanförandet av utdrag till tematiska mönster lyfte fram nya aspekter som jag dessförinnan inte hade sett. Ett exempel på detta är det engagemang som vissa unga lade vid det egna huset. De meningar jag bedömde vara särskilt viktiga blev teoretiska nycklar i den fortsatta kodifieringen (jfr Denzin 1989:55 om "bracketing"). Dessa noteringar sågs som relationer mellan vaga, men potentiella viktiga begrepp för att förstå livsformerna. Detta var det andra steget mot en tydligare struktur i innehållet i intervjuerna efter den första grova indelningen. Personakterna kodades med fler beteckningar och jämfördes åter med uppdelningen i livsformer. Kärnmeningar som "för mig är fortsatta utbildningar ett avslutat kapitel i mitt liv, nu när jag går ut gymnasiet till våren" relaterades till intrycken och de preliminära koderna i de första intervjuutskriftena. Teman och intressanta synvinklar som riskerade att hoppas över fick med denna kontroll en ny chans att bli belysta.

Mitt sökande vägledades av att jag ville rekonstruera en underliggande logik och ett förnuft i de ungas livsvägar. Att forskaren utgår från ett visst teoretiskt perspektiv innebär en viss godtycklighet: Är forskaren tillräckligt lyhörd för att ta med utsagor som inte stödjer de egna teserna? Vetenskapliga kriterier riskerar även att snedvridas

av tolkarens sociokulturella tillhörighet och intresseområden. Detta kan inskränka forskarens möjlighet att använda sig av materialet på ett relevant sätt och även förvanskas när man använder sig av vardagsspråkets vagheter som tolkningsredskap. Dessa osäkerheter ingår som mer eller mindre uttalade premisser inom all forskning (se den dubbla hermeneutiken). Det kan därför inte uteslutas att intervjuerna hade tolkats annorlunda av andra läsare med andra förförståelsegrunder, liksom av forskare med bättre inlevelseförmåga och en högre teoretisk känslighet än jag har. Beträffande sådana frågor kan forskaren aldrig resonera sig fram till ett fullgott svar.

Enligt mina preliminära analyser fanns det en tydlig koppling mellan livsstrategier och uppväxtfamiljens sociokulturella ställning, däremot i mindre grad till speciella ungdomsstilar. De unga uppvisade attityder till skola och fritid som kunde jämföras med livsformsmönster och vuxnas syn på yrkeslivet och fritid. Könsvariabeln tydliggjorde stora skillnader för hur de unga såg på vardagen och framtiden. Deras berättelser relaterades till de yttre lokala villkoren samt inflytanden från kulturella system och den sociala strukturen enligt tankefiguren ovan. Ett exempel på en sådan koppling var attityder till fler utbildningsår. Detta innebar att unga från en viss bakgrund upplevde ett större krav att meritera sig i utbildningar, medan detta krav var svagt utvecklat bland dem som hade en annan bakgrund. Vidare fanns det en liknande skillnad i inställningar till fritiden, en skillnad de själva förväntade sig skulle bestå i vuxenlivet.

Ett tredje särskiljande fenomen var former för socialt umgänge. Olika preferenser för estetisk smak och medieanvändning utkristalliserades och ur detta formade jag ett fjärde centralt begrepp. Ett femte centralt begrepp härleddes ur upplevelsen av en självidentitet. Identitetsbegreppets innebörder fokuserades först på inställningen till hemorten, sedan på effekten av den sociokulturella bakgrunden och förhållningssätten inför invanda respektive främmande miljöer (se figur 4):

Attityder till utbildning Inriktad på eftergymnasial utbildning respektive stopp vid en utbildningsnivå som leder till arbete efter gymnasiet.

Fritidens karaktär Vardagen bestämd av utbildningskraven respektive en stark uppdelning mellan skola/arbete och fritid.

Inriktning på socialt umgänge Tyngd på individuella upplevelser och få kamratrelationer respektive på kollektiva aktiviteter i offentliga rum.

Estetiska uppfattningar och uttryck för stil Tonvikt på exklusiva och särskiljande uttryck respektive betoning på all dagliga upplevelser samt socialt integrerande mål och sammanhang.

Identitetsupplevelser Orienterad bort från uppväxtorten i individuella färdvägar respektive påtaglig förankring i uppväxtmiljön och en stark känsla för tillvarons kontinuitet och kollektiva tillhörigheter.

Figur 4. Centrala begrepp och kategorier från tolkningar av levnadsberättelser.

Detta schema gjorde att jag kunde se viktiga distinktioner mellan de fem praxisbegreppen som förankrats i händelser, värden och egenskaper i de ungas vardag. Vissa

delar av denna kategorisering anknyt till Johanssons & Miegels (1992) beskrivning av hur en djupare livsstil och mognande värderingar får uttryck i de ungas strävan efter antingen personlig utveckling eller socioekonomisk grundtrygghet.

Fortsatta bearbetningar gjordes nu i ett schema som avbildande fem mönstervariabler. De kärnmeningar som jag förband till begreppen fick nya koder och jämfördes med tidigare anteckningar. Denna korstabulering delade in informanterna i fem grupper som analyserades mot bakgrund av miljöbeskrivningen av orten och inflytandet av de yttre villkoren i landsdelen. När nyckelmeningarna stämde av med schemats begrepp och kategorier gavs tillfälle till matematiska uppskattningar. Detta tillvägagångssätt är egentligen främmande för en tolkande tradition inom sociala och humanistiska vetenskaper. Enligt Silverman (1993) kan metoden användas för att överblicka förekomsten av företeelser och händelser som sedan fortsättningsvis bearbetas kvalitativt. Jag håller med om att vissa positivistiska grundprinciper kan kombineras med interaktionistiska och förståelseinriktade studier. Därför förekommer kvantifieringar som en kontroll av konstruktionen av de fem typerna. Med utdragets numrering får läsaren möjlighet att uppskatta validiteten och relevansen i mina indelningar. De citat jag bedömde vara viktiga efter deras koppling till livsformernas kännetecken har jag sammanställt i tabell 2. Mitt eget mått för hög konsistens i livsorienteringen är att kärnmeningarna från informanten kan bindas till fyra kategorier på någon sida av variabelschemat.

Tabell 2. Informanterna fördelade på kärnmeningarnas spridning efter livsorientering och kön.

Kön	Karriärlivsformen	Lönearbetetslivsform	Intresseinriktade
Flickor	8 (3)	7 (2)	2
Pojkar	7 (7)	9	1

Siffrorna inom parentes anger antalet informanter som inte uppfyllde kravet att ha svarat minst fyra kärnmeningar som uttryckte livsformen ifråga. Här kan vi se att gruppen karriärinriktade manliga tonåringarna är delad eftersom denna grupps olika umgängesformer och skilda estetiska smaker tog bort ett tydligt mönster. De flesta av informanterna hade dock föreställningar om livet och framtiden som var tämligen enkla att koppla till de olika livsformernas kännetecken. Samtliga manliga unga jag definierat som lönearbetsorienterade uppvisade tydliga kännetecken på denna livsform. Även unga som var karriärinriktade visade sig ha egenskaper som hänger samman med denna livsform. Karriärinriktade manliga unga komplicerade dock som nämnts bilden genom att deras mönster inte var lika tydligt. Här var det kön som utgjorde den största skillnaden. Det fanns även andra korrelationer och mönster som inte var lika framträdande.

Det fanns slutligen unga, som jag placerade i en femte grupp, vilka uttalade framtidsmål där det fanns svaga kopplingar till livsformernas kännetecken. Detta var på sätt och vis den mest intressanta gruppen. De utgjorde en avvikelse från tanken att sociokulturell bakgrund är det som starkast formar vägen in till vuxenlivet. Denna grupp kategoriserade jag som intresseinriktade unga. Enligt min uppfattning kan man dock inte hävda att de är ett uttryck för en "ny generation", och inte heller

ansluter jag mig till tesen om att det skett generella förändringar av värderingar och inte heller till föreställningen om att det finns i det nutida samhället finns svagare sociala och kulturella förankringar hos de unga.

En kommentar fordras till varför inte någon av mina informanter orienterade vuxenlivet mot självständighetens livsform. Få av föräldrarna var lantbrukare eller egna företagare, men även bland dessa unga var det inte självklart att arbeta med liknande sysslor när de var 25-30 år. Ett leva ett vuxenliv inom självständighetens livsform låg inte nära i deras tankar om framtiden. Att åtminstone leva de första vuxna åren inom de ordnade ramarna och ha den trygghet som en anställning innebär sågs av dem vara den bästa lösningen.

Min konstruktion av de fem typerna grundas på informanternas svar. I dessa svar fanns även informantens eventuella verklighetsfrämmande önsknings- och psykologiska rationaliseringar om innehållet i dåtiden, nuet och framtiden – och kanske en vilja att imponera på intervjuaren. Utrymmet finns inte för att redovisa samtliga kärnmeningar jag brukat för att bilda dessa typer, men namn och nummer anges efter varje utdrag. Det fiktiva namnet är detsamma som i den utförligare levnadsberättelsen. Den noggranne läsaren kan pussla ihop ett mönster ur kärnmeningarna. En matris över samliga kärnmeningar skulle föra för långt bort från meningen med tolkande processer och att läsa mellan raderna av det utsagda. Det är trots allt med sociologens förmåga till utvidgad förståelse av sammanhangen som de ungas föreställningsvärldar får ett värde utöver ren etnografi. Det här slaget av studier syftar närmast till att ge plats för sådan svårrepresenterbar kunskap.

Uppföljningsstudien och insamlandet av kommunfakta

Uppföljningsstudien hösten 1992 hade bara delvis syftet att bekräfta sambandet mellan teori och empiri, eller om dessa unga verkligen följde i spåren för livsformens reproduktion. De nya intervjuerna avsåg snarare att fördjupa kunskapen om hur uppväxtfamiljens och de ungas förvärvade kapital påverkade deras fortsatta steg in i vuxenvärlden, främst i förhållande till föräldrarnas utbildning och hur de ingående resurserna samspelar med utvecklandet av framtidsstrategier. Betydelser av och inflytanden från de olika kapitalformer som Bourdieu (1979/1986) pekar på får här ett större utrymme i analysen. Det är dock svårt att exakt uppskatta familjens och de ungas innehav av ekonomiskt och socialt kapital. Det ekonomiska kapitalet bestämdes av föräldrarnas yrken och en trolig inkomstnivå i hemmet. Det sociala kapitalet värderades utifrån de sociala kontaktnät som informanten uppgav att de själva och föräldrarna hade.

Vid sidan av intervjuerna samlades uppgifter in om olika förhållanden i kommunen. I beskrivningen anges de yttre grunderna för inträdet i vuxenlivet och förutsättningen för ungdomsårens identitetsintegration. Data om grannkommuner och länsdelen har till viss del inhämtats. Ambitionen var att få fram så mycket underlag som möjligt under tiden som fältarbetet pågick. De yttre förhållandena sammanflätas med levnadsberättelserna och anknyter till de miljöbetingelser vi finner på vänster sida av tankefiguren i kapitel 4.

Företrädare för olika verksamheter inom Östad gav, förutom att de lämnade uppgifter om utbildning, boende, arbete och fritid, även sina subjektiva omdömen om

regionens framtid, ortens kulturella klimat och befolkningens mentalitet. Vidare skickade jag en enkät till kommunens personalavdelning och de åtta största privata arbetsgivarna i kommunen. Enkäten innehöll frågor om personalstruktur och krav på utbildning i befattningar, framtida anställningsbehov och kvalifikationer för nyrekryteringar. På detta sätt kunde jag under ett halvår delta i informationsmöten och informella samtal vid kafferaster, läsa ortstidningar och vistas i samma miljö som lokalbefolkningen vilket gav mig så kallad "tyst kunskap" utan att jag måste åberopa källor.

Summerande reflektioner

Ett forskningsetiskt dilemma i denna typ av forskning är att informanter kan kännas igen i utdrag och levnadsberättelser. Vetenskapsrådets regler förbjuder inte helt att igenkännbara persondata kan publiceras om dessa inte är etiskt känsliga eller är menliga för svaga och utsatta grupper. I min studie anser jag att de intervjuade inte tillhör en sådan grupp som kanske främst handlar om flyktingar eller marginaliserade "problemungdomar". Jag har försökt att vara varsam vid intervjuerna och att inte närma mig personliga problem och även avstått från individualpsykologiska tolkningar. Från intervjuernas inspelning till offentlig skrift har texten genomgått ett antal kontrollstationer av erfarna bedömare som handledare och andra omdömesgilla granskare. Med detta torde risken för att skada, förlöjliga eller på annat sätt kränka den unges integritet vara liten. Till sist har vi ändå att förlita oss på dessa övervakande funktioner inom vetenskapssamhället när det gäller detta slag av kvalitativa studier.

Det har nu gått många år sedan studierna gjordes och det kan vara svårt att få kontakt med dem jag intervjuat. Som nämnts så har inte någon negativ feedback anförts från dem själva angående de publikationer jag skrivit om unga i denna landsortskommun – tvärtom tyckte de som intervjuats två gånger att innehållet var intressant och inte inkräktande på den personliga sfären. Det är svårt att behålla sin anonymitet i en miljö "där alla känner alla", där lokala tidningar skrivit om studien och där det har diskuterats bland de unga själva om vilka det är som har intervjuats. Trots ett godkännande från informanterna att jag får bruka intervjuavsnitten på det sätt vi kommit överens om så hade en genomläsning av manuset och en bekräftelse från dem själva varit att föredra innan detta arbete blir offentligt.

Jag har vidtagit följande åtgärder för att reducera möjligheterna att identifiera informanterna. Namnet på den undersökta kommunen och andra orter har ändrats, dels för att detta rekommenderas för etnografiska studier i internationella publiceringar (Peterson & Svensson 2003). Dels har jag själv distanserat mig från min studie. Det är inte längre viktigt att behålla sociala band och bevara de första intrycken av den specifika miljön med hjälp av överdriven återhållsamhet i personskildringar. Fokus har övergått till att färdigställa en akademisk avhandling vars teoretiska fördjupningar och tolkningar, på gott och ont, fjärrmat mig från de enskilda fallen.

Personnamnen är givetvis fingerade. Jag har dock beslutat mig för att ha kvar två verkliga förhållanden om informanterna. Jag har dels behållit skildringen av hemmet och de ungas utbildnings- och yrkesval. Skildringen av hemmet torde vara oproblematiskt när de unga förmodas ha flyttat från föräldrahemmet eller ungdomslägenheten. De ungas utbildnings- och yrkesval är viktigt att redovisa studiens syf-

te, varför detta hade varit svårt att inte presentera. Dessutom tillhör uppgifter om studie- och yrkesval närmast en offentlig sfär. Möjligheten finns givetvis för den som anstränger sig och under många år levt på samma ort som en informant att lista ut vem personen är. Dels har jag avstått från att ändra de personliga temperament som ibland lyser igenom i levnadsberättelserna. Att inte använda sig dessa markörer minskar levnadsberättelsernas relevans för att förstå betydelsen av klassrelaterade uppfostringsmönster och hur familjelivsformen präglar framtidsförväntningar.

När det gäller förvaring och bearbetningar av dataunderlaget utifrån regel sex i Vetenskapsrådets anvisningar har det inte förekommit namn – verkliga eller fiktiva – på kassetter och kassettfodral, eller på utskrivna text eller sammanfattande persondokument. Här har jag endast angivit ip-nummer, kön, ålder och livsformsorientering. I en separat pärm har jag sparat namn och adresser inför fortsatta kontakter. Materialet har lagrats på säkra platser och jag har inte låtit andra ta del av ofärdiga bearbetningar.

I studien från 1990 kopplar jag ihop valda kärnmeningar med de framtagna mönstervariablerna för att åstadkomma tydliga kontraster. Texten är därför inte någon enkel etnografisk skildring av fem grupper av unga, utan mina typifieringar försöker fånga de centrala begrepp och kategorier som betecknar väsentliga faktorer som på ett avgörande sätt påverkar de ungas livsväg.

I uppföljningsstudien är enskilda levnadsöden i förgrunden. Levnadsberättelserna skildrar vad som hände tio av dem senare i livet, och om de eventuellt hade ändrat sina föreställningar och livsbanor. Berättelserna ger en djupare förståelse för hur stegen in i vuxenlivet tas och hur upplevelser av den egna identitets får nya förutsättningar när yttre betingelser förändras hastigt och radikalt (jfr Westen 1985). Dessutom kan man skönja ett något annorlunda förlopp för hur den individuella identitetsutvecklingen sker mellan olika åldrar, men även denna mognadsprocess är till stor del sociokulturellt betingad.

Som Kvale (1997) förordar har informanternas talspråk standardiserat till skriftspråket. För läsaren blir det lättare att fokusera på jämförelser utan att distraheras av talspråkets olikheter. Jag använder beteckningen utdrag istället för att anföra direkta citat, när meningar inte alltid följer efter varandra. Som Plummer (2001) har påpekat har intervjuerna under åren alltmer blivit ”forskarens berättelse” genom redigeringar utifrån de egna tematiska analyserna. Informanternas röster hörs i texten och utdragen, men kommentarerna och tolkningarna runtomkring är mina egna.

Trådar knyts samman i mitt metodologiska perspektiv

Livsformsanalyser lyfter fram ”det sunda förnuftets” tankevärldar. Forskarens drivkraft är att förstå ett underliggande mönster och en inneboende rationalitet för hur vardagslivet och livsstrategier gestaltas. De ungas livsvägar skapas i vid mening av olika möten. Vardagen får ramar och tillvaron får gränser av de yttre villkoren, tradeade kulturella synsätt och mellanmännsliga relationer som blir trögrörliga av kraften i den sociala strukturen. Det är till syvende och sist ändå individer inom olika former av gemenskaper som frambringar dessa sociokulturella grundvalar genom sina tänkanden och handlingar. Från denna teoretiska utgångspunkt om hur sociokulturella processer framalstras och fortskrider vävs livsformsanalyser av pragmatisk karaktär samman med andra interaktionistiska perspektiv.

Ur rekonstruktioner av intervjuerna framträder det identitetsskikt som sociologer ger namnet det *praktiska*. Andra benämner detta undflyende väsen i människans inre *habitus* eller *internaliserad relevansstruktur*. Detta av individen själv inte helt förstådda väsen leder fram till att det finns olika slags av beredskap inför livets skilda sammanhang. En sådan förmodad livsväg för de unga i denna studie skymtar fram när vi läser både i klartext och mellan raderna i berättelserna. Dessa inte helt uttalade förhållningssätt hos individen förstärks av vardagens vanor och psykologiska behov av att känna sig hemma i miljöer. Hos unga kommer dessa hållningar i framtiden att ”känns igen” utifrån inre orienteringsmärken som upplevs enklare att följa och sträva efter än andra. I första ledet har dessa vägvisare framkallats av familjens uppfostran och av den lokala miljöns inflytanden. Denna inställning till det insamlade materialet hade vissa likheter med antropologen Geertz beteckning ”thick deskription”. Det innebär att utifrån talrika utsagor se igenom och bakom vad som först förefaller vara för handen i informanternas berättelser för att nå fram till en djupare förståelse (Jenks 1993:62).

Sådana tolkningar av en omfattande textmassa leder efter ett tag till att den unges värld framstår som ”naturligt välbekant” för forskaren enligt den interaktionistiska tanken att intersubjektiv förståelse är möjlig mellan aktörer med olika bakgrund. Denna helhetsförståelse inträffar oftast först när vi har dessa personliga möten på avstånd. För forskaren sker det vanligtvis vid efterföljande bearbetningar och i olika slags begrundanden som ibland tar lång tid att värka fram. Begrepp och kategorier växlar i sina innebörder och förvandlas till finslipade redskap först när teoretiska synfält kan avgränsas och fasthållas. Efter en viss tid går det att ur de ungas berättelser – nu i form av distanserade tolkningar – utläsa vissa mönster som forskaren, och antagligen den unge själv, inte varit medveten om före, under eller tiden strax efter intervjuerna.

Den pragmatiska livsformsanalysen handlar om sådana tolkande processer. Forskarens slutliga uppgift blir att med sin framställningsförmåga skapa trovärdighet för sin förståelse av andras vardag och föreställningsvärldar. I detta syfte kan relativt fria sätt att redovisa användas för att hos andra inom vetenskapssamfundet söka erkännanden för den egna vetenskapliga relevansen och för de kunskapsbehov studien vill täcka. Validitetsbegreppet kretsar runt detta i förståelseinriktade studier. Hur normerna för rimlighet och fruktbarhet är uppfyllda värderas av andra utifrån de teoretiska tankegångarnas klarhet och analysen av det empiriska materialet. På så vis kan kvalitativa studier kunna bidra med ett visst mått av representativitet. Säger skildringen oss någonting mer än att endast vara förknippad med just dessa ungas uppväxtår och enbart avse den specifika orten? Är det trovärdigt att många andra ungas vägar in i vuxenvärlden hade liknande mönster i snarlika miljöer och vid tidpunkten när mina egna intervjuer gjordes? Till slut är det en granskande läsare som bedömer sannolikheten för detta, givetvis utifrån den information som här har lämnats om studiens konkreta genomförande.

6 Att leva i Östad

Inledande ord och miljöbeskrivningar

Alldeles invid gränsen mellan två västsvenska landskap ligger den landsortskommun där min studie genomfördes. Insamlingen av materialet gjordes några år innan en mycket omtalad film bidrog till att landsortstonåringars liv kom att diskuteras även av många vuxna. Filmen skildrar hur tonåringar trevar sig fram mot en identitet för att känna sig hemma i sin ort samt gestaltar deras relationer i familj och bland kamraterna. De ungas inställning till småstaden och dess atmosfär framgår med all tydlighet. Till skillnad mot den bild som filmen förmedlar och hur media vanligtvis framställer landsorten fick jag i mina intervjuer mycket mera positiva svar på frågor om hur det var att växa upp i en mindre landsortskommun. De personer jag senare skildrar ger en mer nyanserad bild av ungas erfarenheter och uppväxtår.

Det var flera händelser som gav mig impulsen att på nytt reflektera kring frågan om att bli vuxen i en landsortsmiljö vid 1990-talets början. När jag nu flera år efter fältarbetet blickar tillbaka kan jag skilja mellan ”personliga bekymmer” och ”strukturella problem” (Wright Mills 1959:8). ”Bekymmer” avser de ungas individuella erfarenheter och familjens livsform, och hur deras vardag utformas genom närståendes villkor. ”Problem” handlar om hur de ungas liv under 1990-talet påverkades av övergripande förändringar i samhället (Furlong & Cartmel 1997; Bygren et al 2005). Mina generella slutsatser om samhällets utveckling har redan beskrivits, här skall jag nu fokusera förhållanden i Östads kommun. Dessa två nivåer bildar en yttre ram för tolkningar av de ungas levnadsberättelser.

I nästa kapitel skildrar jag hur unga i Östad, som var mellan sexton och tjugofyra år under 1990-talets första år, levde sitt vardagsliv och hur de uttryckte sina upplevelser av livet. Speciellt intresserar jag mig där för hur de orienterade sig mot och utvecklade strategier för att närma sig vuxenlivet. Vi kommer dem nära genom deras egna uttalanden om olika livsfrågor, hur de upplevde sin livssituation och hur de såg på framtiden. De unga i Östad framträder inledningsvis som fem typer av unga, skapade utifrån likheter och olikheter i intervjuerna. I ett ytterligare senare kapitel återges tio levnadsberättelser från min uppföljningsstudie hösten 1992. Dessa två tillvägagångssätt belyser skilda livsvägar för olika kategorier av unga i en landsortskommun. Jag urskiljer också vad som karaktäriserar deras individuella utveckling under de sena uppväxståren, och hur vuxenblivandet förändrades av dramatiskt förändrade villkor under 1990-talet. De ungas familjebakgrund och egna föreställningar om det vuxna livet kopplar jag samman med två livsformer i efterkrigstidens Sverige. Som verktyg för att tolka och analysera deras livsstrategier och kulturella orienteringskartor använder jag ett pragmatiskt livsformsperspektiv (se kapitel 4).

Till att börja med skisserar jag några viktiga minnesmärken i ortens historia. Efter detta går jag in på hur 1900-talets sista årtionden frambringade olika livsvillkor för olika befolkningsgrupper i Östad. I de följande tolkningarna vävs dessa förhållanden samman med levnadsberättelserna för att fånga vanliga vardagsliv och framtidspla-

ner hos unga på orten. Den djupa sysselsättningskrisen under 1992 ger en extra dimension åt skildringen genom att stegen till vuxenvärlden blev svårare.

Från marknadsplats till industriort

I Sveriges historia var 1600-talet ett stormigt och krigiskt århundrade. Trettioåriga kriget härjade på den europeiska kontinenten med stora svenska militära insatser på slagfältet. Då som nu var krigföring ett kostsamt företag. Kronan var därför i ständigt behov av nya inkomstkällor för att kunna bevara landets nyvunna stormaktställning. Behovet av högre skatteintäkter ledde fram till att det i vårt land anlades ett stort antal marknadsplatser, vilka sedan tilldelades stadsrättigheter. I mitten av 1600-talet blev Östad en av dessa nygrundade städer.

Med sin placering vid en av landets stora insjöar blev Östad under 1700-talet en utskippningshamn för järn och virke m m från bruken i denna annars avlägsna del av Sverige. Vid näringsfrihetens införande i mitten av 1800-talet upphörde städernas monopol på handel. Östads ställning som handelsstad försvagades avsevärt med detta beslut. Handel, sjöfart och jordbruk var vid denna tid dominerande näringar i landsdelen. En vändpunkt för ortens utveckling var statens stora satsning på infrastruktur vid slutet av 1800-talet, med ändamålet att skapa dynamisk tillväxt i nationen. Som en följd av samhällets stora satsning kom en järnvägslinje att dras igenom Östad. Av avgörande betydelse för utvecklingen var att järnvägen lade sitt underhåll i staden. Effekten av denna viktiga etablering blev att Östad under det tidiga 1900-talet omvandlades till en utpräglad industriort (Blomgren 1989).

Östads kommun inlemrades i slutet av 1990-talet i den nya storregion som genomgripande ändrade på länsstillsörigheten. På Sveriges karta bildar Östads kommun regionens norra utpost och porten till grannstaden Vestertelje i ett annat län. I västlig riktning från centralorten väntar det västra grannlandet efter fem, sex mils färd genom vidsträckta skogs- och sjöområden. Söderut leder en av europavägarna till stora jordbruksområden, och efter dryga sex mils bilresande från den södra kommungränsen kommer man till riktiga industristäder, men även till en gammal utbildnings- och förvaltningsstad. Närmaste universitetsort ligger ungefär på samma avstånd som dessa städer, men då nordost om Östad. Efter en timmes bil-, tåg- eller bussresa erbjuder Eriksholm även ett varierat kommersiellt och kulturellt utbud. Man kan dock inte säga att Östads ansikte är vänt mot denna stad, utan den vänder sig av arbetsmarknadsmässiga och administrativa skäl mera söderut mot regionens hjärta och mot en av landets större städer.

Närheten till den stora insjön ger besökaren det första intrycket av centralorten i kommunen. Genom ortens centrum rinner en å som passerar ortens torg och centrala parkområden innan den mynnar ut i sjön. I det centrala området mellan torget och småbåtshamnen har stadens historiska rötter väl bevarats. Flera kvarter av sparade träbyggnader från 1700- och 1800-talet brukas fortfarande dagligen som bostäder, kontor och caféer. Som den marknadsplats Östad tidigare varit utmärks ännu stadsbilden av en väl sammanhållen stadskärna. I stadsarkitektoniskt hänseende präglas centralorten mindre av bruks- och industriorters vanliga utseenden. Enligt Hellspong & Löfgrens (1974) klassificering har staden närmast fått sin yttre karaktär av småborgerliga livsformer. Detta märks numera genom att det finns ett relativt sett stort utbud av småbutiker.

Byggnader från olika tider blandas varsamt med varandra, men det finns också vissa påminnelser om 1960- och 1970-talens mer genomgripande stadsplaneringsiver. Sålunda reser sig några brun- och gråskaliga betongkomplex i stadens mest centrala delar. Epokens standardiserade uttryck framträder utefter ortens huvudgata i form av ett Stadsbibliotek, en Domusbyggnad och Försäkringskassan. Allmänt sett finns inte lika överdimensionerade byggnader i stadens sentida utformning som på vissa andra liknande orter. Detta har gett orten ett visst renommé i tävlingar om landets bästa centrummiljö. Med Chalmersarkitekten Finn Wernes (1987) uttryck torde de äldre inte ha svårt att uppleva igenkännandets bekräftelser och förnimmelser från de egna uppväxtåren under promenader i de centrala kvarteren.

Runt den äldre bebyggelsen har det växt fram industribyggnader och bostadsområden av yngre datum. Som brukligt är på mindre orter är bostadskvarteren inte lika uppenbart socialt segregerade som i större städer. Även om uppgifter om socialgrupp saknas kan vi uppskatta att de boende i egnahem eller lägenhet inte skiljer sig så mycket åt vad gäller socialgrupp och klasstillhörighet. Detsamma gäller nog också i fråga om ålder. Flertalet av kommunens dryga 13 000 invånare bor i enfamiljshus, inräknade de cirka 10 000 invånarna i centralorten enligt kommunens översiktsplan 1989. Andra forskare har funnit, liksom mina personliga erfarenheter, att familjer med djupa rötter inom självständighetens och arbetarklassens livsform har ärvt eller skaffat sig egnahem tidigt i livet. Däremot bor nyinflyttade tjänstemannafamiljer, ensamstående och utflyttade unga från föräldrarnas hem i större utsträckning i lägenheter (jfr Daun 1969; Jönsson et al 1993).

Östads befolkning var vid tiden för min studie tämligen homogen i etnisk sammansättning, om man även räknar in inflyttande med nordiskt ursprung. Som flera andra kommuner i landet fick Östad under 1980-talet nya etniska inslag i och med placeringen av en flyktningförläggning där. Det nya i stadsmiljön kunde för en del Östadsbor upplevas som ett främmande inslag. Exempelvis gick Ny Demokrati starkt framåt åren före, vid och strax efter valet 1991. Bland gymnasieeleverna hade partiet nästan lika många väljare vid skolvalet som socialdemokraterna och vänsterpartiet tillsammans. Några allvarliga incidenter mellan etniska grupper inträffade dock inte. Den politiska majoriteten i kommunfullmäktige brukar skifta från val till val mellan de borgerliga partierna och socialdemokraterna. Den stora vänstermajoritet man ofta återfinner på vissa industriorter i det norra grannlandet existerar sålunda inte i Östads politiska liv och historia.

Kommunens större arbetsplatser är alla förlagda till centralorten, förutom en träförädlingsindustri med ungefär 80-90 anställda i samhället Enåker ett par mil söder om huvudorten. Endast ett fåtal av kommunens invånare får sin försörjning av jord- och skogsbruk. Kommunal service, viss småindustri och några kommersiella verksamheter ger ytterligare anställningsmöjligheter utanför centralorten. Östad har under 1900-talet fått sin sociala och kulturella karaktär av den dominerande mekaniska verkstadsindustrin. Som för nästan alla landsortskommuner innebar utbyggnaden av offentlig social service och andra verksamheter att kommunen under 1970-talet blev den största arbetsgivaren. Föreställningen att Östad domineras av industrisamhällets verksamheter lever dock ännu kvar i det folkliga medvetandet. Den ingrodda föreställningen kan utläsas i politikernas strävan efter att finna sysselsättningsmöjligheter genom att även under sent 1980-tal lägga fokus på att locka fler industriföretag till kommunen (*Konkurrensstrategier för /.../* 1989:25; intervjuer med företrädare

för arbetsförmedlingen och Företagscentrum).

I det sociala livet tycks det vara ett plus att vara en äkta "östadit", och nyinflyttade betraktas åtminstone i början med viss skepsis av dem som är födda på orten. Andra uppgifter tagna ur rapporten *Välfärd och välbefinnande* (1986) visar att över 90 procent av kommunens invånare säger sig uppleva trivsel i vardagen. Den höga siffran förklaras med en trygg social tillhörighet grundad på att flera på varandra följande släktled bott på orten. Kommunens höga arbetslöshetstal anses till viss del just bottna i att sociala band begränsar intresset hos de arbetslösa i kommunen att söka jobb på annan ort.

Både antal föreningar och antalet medlemmar i dem var vid denna tid ett anslående drag i ortens sociala och kulturella liv. Över hundra föreningar var aktiva inom kommunens gränser. Idrott var den aktivitet som uppåddade det största intresset (Ivarson & Fritzon 1986), och möjligheterna att idka olika former av friluftsliv tillgodosågs väl inom Östad och dess närhet. Såväl småbåtshamn och skidanläggningar som golfbana fanns inom kommunen. Till detta skall läggas närheten till vidsträckta skogsområden, och att lätt kunna komma fram till sjö och strandområden. Frånsett några pizzerior och Stadshotellets olika arrangemang var däremot utbudet mer begränsat när det gäller att träffas "på lokal", något som upplevdes som ett klart minus av både unga och äldre Östadsbor enligt *Välfärd och välbefinnande* (1986).

Denna undersökning beskriver Östadsinvånarna som huvudsakligen nöjda med sina liv. Den statistik som föranledde studien visade däremot på uttalade problem med sysselsättningen samt ett betydligt högre ohälsa- och dödstal än medeltalet för Sverige som helhet. Den regionala infrastrukturen och den lokala arbetsmarknaden ansågs vara otidsenliga för att en positiv bedömning egentligen skall kunna göras beträffande ortens framtid, i alla fall gällande sysselsättningskapande verksamheter.

Från industriort till den lokala välfärdsstatens tillväxt under 1970- och 80-talen

Även före 1990 var sysselsättningen ett ständigt problem för kommunens beslutsfattare (*Konkurrensstrategier för /.../* 1989). Landsändan tillhörde vid denna tid stöd-område C, med samma statliga subventioner som skogslänen Värmland och Dalarna. Om man räknar bort den offentliga sektorn stagnerade sysselsättningen i kommunen och låg på en låg nivå jämfört med hela Sverige. Redan innan sysselsättningskrisen var Östad en bland landets tjugo kommuner med den lägsta sysselsättningsgraden. Vid jämförelser med rikssnittet borde sexhundra fler av kommuninvånarna vara i arbete; till och med grannkommuner med likartade förhållanden hade högre sysselsättningsgrad.

Utmärkande för arbetsmarknaden inom närregionen, där Östad är den folkrikaste kommunen, är den extrema konjunkturkänsligheten. Sysselsättningsgraden varierar med exportföretagens efterfrågan på material från underleverantörer. Under 1980-talet övertog komponenttillverkningen vid de större företagen huvudrollen som industriell motor, medan den tunga mekaniska verkstadsindustrin gick bakåt. Trots detta var alltjämt industrisamhällets försörjningsformer viktiga – men i en ny skepnad – också under 1970- och 1980-talen i den landsdel som Östad tillhör. År 1985 var över 40 procent av arbetskraften i den delregion som Östad ingår i anställda

i den industriella sektorn. Motsvarande siffra för hela riket var samma år 25 procent. Industriföretagen och SJ:s reparationsverkstäder i själva Östad bantade kontinuerligt sina personalstyrkor åren 1975-1983. Några företag lades helt ner. Från mitten av 1970-talet till 1985 minskade antalet anställda inom industrisektorn med drygt tio procent. Anställda inom denna sektor utgjorde nu 34 procent av kommunens sysselsatta. I absoluta tal försvann mer än tvåhundra jobb inom industrin enligt kommunens internrapport (1986).

Talen visar en strukturell förändring av den lokala arbetsmarknaden med början på 1970-talet. Andelen förvärvsarbetande i offentliga tjänstearbeten steg raskt, och denna omvandling medförde kvinnornas definitiva intåg på arbetsmarknaden. För Östad skedde dock tillväxten i en lägre takt än för riket i övrigt, och även andra jämförbara kommuner i regionen hade en större ökning av sysselsättningen i denna sektor. Sysselsättningsgraden för Östadskvinnor var rentav bland de lägsta i hela landet. Enligt internrapporten under 1980 var endast 45 procent av de arbetsföra kvinnorna i Östad heltidsanställda. Sysselsättningsgraden varierade kraftigt under dessa decennier och konjunkturedgångarna kunde märkas av tidigt i sina cykler. Sålunda inleddes lågkonjunkturen 1982-1984 med stigande arbetslöshetstal redan under 1981. År 1983 uppvisade arbetslöshetstal som nästan tangerade 1990-talets höga siffror enligt arbetsförmedlingens internstatistik (1992).

Vid porten till 1990-talet var Östad kvar i den äldre infrastrukturen

Sysselsättningsstrukturen i kommunen utmärktes vid 1990-talets början av en tydlig uppdelning mellan en privatägd tillverkningsindustri och lokalstatens verksamheter i form av social service, skola och myndighetsutövning. SJ Verkstäder var fortfarande en betydande arbetsgivare på orten, men näringsstrukturen dominerades inte längre av ett eller ett fåtal industriföretag. Sedan flera decennier bakåt i tiden var det inte korrekt att tala om Östad som ett gediget brukssamhälle, förutom i kvarlevande folkliga föreställningar. En annan forskare har kommit fram till samma slutsats "att bruksandan som en social struktur fortsätter att sätta sina spår i människors handlingar och val av lösningar på uppkomna problem" (Svensson 2006:20). Kommunen med sina cirka elvahundra anställda var nu utan konkurrens den största arbetsgivaren. Den enkät jag skickade ut visade att få kvinnor var tjänstemän i de privata företagen.

Antalet sysselsatta inom privat tjänstesektor och i egenföretagande – områden vilka både forskare och politiker önskade växa – låg enligt översiktsplanen i stort sett stilla under hela 1980-talet. Den nya ekonomin kan knappast sägas ha tagit fart inom kommunen, åtminstone inte uttryckt i siffror för nytillkomna sysselsättningar. Enligt kommunens näringssektarie inhandlades över 90 procent av företagstjänsterna utanför regionen. I kommunen fanns endast ett eller två fåmansbolag som sysslade med rådgivning och service åt den privata sektorn (*Företagskatalogen 89-90*). En låg utbildningsnivå hos befolkningen och en outvecklad företagsservice hindrade stegen mot nya näringsformer. Det förutspåddes redan 1989 att länsdelen skulle drabbas hårt vid en framtida konjunkturedgång beroende på den ålderstigna näringsstrukturen (*Konkurrensstrategier för /../ 1989*). Inom ramen för den långsiktiga översiktsplanen önskade därför kommunens politiker och det lokala näringslivet, i en

gemensam strategi, utveckla ortens gymnasieskola med fler påbyggnadskurser och erbjuda invånarna distansundervisning på högskolenivå.

Flera utredningar från 1980-talets andra hälft förutsåg inte den framtida utvecklingen och 1990-talets djupa sysselsättningskris. Rapporterna talade hellre om arbetskraftsbrist efter det sena 1980-talets långa högkonjunktur. En viktig faktor som många utredningar förbisåg var obalansen i offentliga finanser med de konsekvenser för kommunala verksamheter som krisen kom att medföra. Välfärdens utbyggnad blev därför inte en som tidigare samlande idé när politiska beslut togs. Under första delen av 1990-talet skar kommuner och landsting av dessa anledningar ner på sina verksamheter och minskade därmed på sin personal.

Länsarbetsnämnden i regionen varnade redan under vintern 1990 för att just Östad skulle drabbas hårt av lågkonjunkturen, och till och med att bli den mest utsatta i hela Sverige. Myndighetens prognos slog in i den utveckling som sedan följde. I tabellen nedan jämförs maj 1989 och maj 1992 för att visa de dramatiskt stigande talen avseende arbetssökande i Östad.

Tabell 4 Arbetssökande i östad fördelat på män och kvinnor.

	Maj 1989		Maj 1992	
	Män	Kvinnor	Män	Kvinnor
Utan arbete	65	53	293	207
I beredskapsarbete	6	15	56	12
I AMU-åtgärd		59		280

I maj 1989 var antalet arbetssökande över 20 år **198** personer. I maj 1992 var antalet arbetssökande över 20 år **848** personer. Dessa var antingen öppet arbetslösa eller i åtgärder. Källa: Arbetsförmedlingen i Östad.

Vid 1980-talets slut formligen ropade ortens företag och kommunala verksamheter efter arbetskraft. År 1992 blev förhållandet det omvända. I april 1989 anmäldes 145 nya platser hos arbetsförmedlingen och 99 av dem var obesatta vid månadens slut. I jämförelse kan sägas att den sista april 1992 fanns endast sju lediga platser enligt myndighetens internstatistik.

Enligt ett synsätt drabbas männen först vid lågkonjunkturer, eftersom de i högre grad arbetar inom industri- och byggföretag. Detta stämde på Östad såtillvida som att det var männen som främst friställdes under 1990-talets första år. Kvinnorna återfanns mestadels inom den skattefinansierade sektorn och hade därför ett större skydd i lågkonjunkturrens början. I maj 1990 var arbetslösheten i absoluta tal likvärdigt fördelad. I april 1992 var männen betydligt överrepresenterade bland de öppet arbetslösa, 310 män mot 190 kvinnor. Dock bör vissa andra faktorer läggas till denna bild. Den offentliga sektorn var inte lika utbyggd här som i andra kommuner vilket gjorde att utrymmet att krympa antalet anställda inom social service var mindre eftersom man var tvungen att klara av nödvändiga omsorgsbehov. Ett delvis motsäggande synsätt handlar om omvandlingen från tung industri till lättare kompo-

nentsammansättning och att det främst är kvinnor som arbetar i denna tillverkning. Samtidigt är denna bransch mest konjunkturberoende. Till detta skall också läggas att två mindre tekoföretag upphörde vid 1980-talets slut. Det finns även fler förklaringar, som att kvinnor i mindre omfattning än män anmäler sig som arbetssökande vid påbörjad lågkonjunktur. Enligt vissa uppfattningar får istället hemarbete och barntillsyn företräde, särskilt bland unga kvinnor. Dessutom är yngre kvinnor mer benägna att flytta när arbetsmarknaden förefaller vara ”hopplös” (ReVästrapport, 1989). Unga kvinnor är jämfört med unga män också mer intresserade av, eller ser sig nödsakade, att fortsätta utbilda sig, (Statistisk Årsbok 2000).

Östad tillhör en region som var – och fortfarande är – påtagligt utsatt för marknadskrafterna genom exportföretagens stora beroende av avsättningen för sina produkter. Inte heller kommunens serviceverksamheter kunde ur sysselsättningssynpunkt i längden stå emot trycket från alla 1990-talets krishärदार, något som Östad delade med flertalet andra kommuner. De arbetssökande i Östad kunde i den sämre situationen inte heller få stöd av en utvecklad småföretagarkultur för att lindra krisens verkningar, vilket de motsvarande arbetssökande kunde få i vissa smålandskommuner. Dessutom saknades förutsättningar i infrastrukturen för att näringslivet i närregionen skulle kunna utveckla verksamheter för det växande kunskapsområdet.

De sociala nätverken fungerade bättre i andra sammanhang. Man kan peka på förekomsten av ett rikt föreningsliv och att vardagslivets osäkerhet bäddades in i informella trygghetssystem. Att leva med återkommande perioder av hög arbetslöshet är något som Östadsborna vant sig vid sedan tidigare, men ändå inte helt på de höga nivåer som 1990-talet förde med sig.

Vuxenblivandets villkor i Östad

Kommunens gymnasieskola hävdade sig väl i utbudet av linjer vid jämförelser med storstadsregioner och vid 1990-talets början kunde man i samverkan med Vestertelje kommun erbjuda tjugo olika utbildningslinjer. Det fanns också några specialvarianter och någon enstaka eftergymnasial påbyggnadskurs. Hösten 1989 var möjligheterna goda för sökande att komma in på förstahandsvalet till teoretiska linjer. Det var däremot svårare att bli antagen till några av de yrkesinriktade linjerna. Konjunktursvängningarna för olika näringsgrenar avspeglades tydligt i tonåringarnas val. Exempelvis hade bygg- och anläggningstekniskt linje tre sökande till varje utbildningsplats hösten 1989. Byggkrisen vid decennieskiftet 1980/1990 gav tydligt utslag i antal sökande till den nämnda utbildningen: Vid antagningen hösten 1991 kom istället en stor majoritet in på förstahandsvalet på bygglinjen, men fortfarande var några yrkeslinjer de mest eftersökta (Gymnasieutbildningar 90-91; Henriksbergsgymnasiets statistik 89-90). Skolans SSA-sekreterare kommenterar antagningsstatistiken för 1989 på följande sätt: ”De som inte kommer in på förstahandsvalet kommer istället in på en väldigt likartad linje. De är ganska så nöjda ändå. Det är mer på yrkesinriktade linjer som de sökande tvingas till andra- och tredjehandsval.”

Noterbart är att de yrkesinriktade linjerna hade högre attraktionskraft än de högskoleförberedande det här året. Enligt SSA-sekreteraren berodde det på att de senare är mer utbytbara med varandra, vilket minskade konkurrensen till dessa utbildningsplatser. Ett annat skäl var en utbredd önskan hos många Östadstonåringar att tidigt

komma ut i arbetslivet. Den lokala arbetsmarknadens struktur och behov motiverade väl deras val av en praktisk utbildning. En uppföljning av eleverna ett år efter avslutat gymnasium stödjer riktigheten i denna beskrivning. Elever på yrkesinriktade linjer hade i stor omfattning fått jobb inom avsedda och önskade yrken. Särskilt höga siffror visade de som gått bygg-, trä- och fordonslinjerna. Fler än fyra av fem f.d. elever var anställda i målyrket ett år efter färdig utbildning (*Var tar gymnasierna vägen?* 1988). Beträffande framtiden för tonåringar på teoretiska linjer tillhör Östad det nedre segmentet av landets regioner avseende efterfrågade personer med en treårig gymnasieutbildning (SCB-rapport 1988). Östadstonåringarnas gymnasieval var också påfallande könsbundna. Enligt elevstatistiken för 1989-1990 hade klasserna på el-teleteknisk linje och handelskontorslinje endast ett av könen som elever, och klasser på humanistisk och teknisk linje hade få elever av ett av könen.

Inför höstterminen 1992 hade antagningspoängen höjts för flertalet program. De könsbundna valen hade däremot inte nämnvärt förändrats från 1980- till 1990-talet. Vid denna tidpunkt var den treåriga gymnasieskolan ännu inte helt genomförd. Den högre antagningspoängen med anledning av att fler sökt till gymnasiet innebar dock inte att tonåringarna riskerade att gå miste om en utbildningsplats. En trend som den nya SSA-sekreteraren hade märkt av var att studieförberedande linjer blivit populärare under de senare åren. Han uppfattade att de unga hade blivit mer medvetna om arbetsmarknadens annorlunda krav och att chanserna till jobb generellt ökar med en treårig teoretisk gymnasieutbildning. Denna bild stämmer med uppgifter i kapitel 2, men sedan har en omsvängning återigen skett (Alvesson 1999; Olofsson 2003).

Villkoren blir annorlunda när kommunens unga skall söka en eftergymnasial utbildning. I den landsdel som Östad tillhör fanns endast någon enstaka påbyggnadslinje efter gymnasiet samt några specialutbildningar mot vattenbruk och fiskeodling. För studieinriktade unga som genomgått teoretiska linjer blev därför steget långt i geografiskt hänseende för att påbörja eftergymnasiala studier. Eriksholm, sju-åtta mil nordost om Östad, var den närmaste universitetsorten. Med samma avstånd söderut erbjöd Strandhamn sjukvårdsutbildning. Att söka till etablerade men avlägsna lärdomsäten eller till nyinrättade högskolor var annars vägar som studieinriktade ungdomar fick anträda. En tonårsflicka uttryckte saken så här: "Om jag kommer in på någon utbildning? Då blir det ju Eriksholm, Linköping, Stockholm eller någonting sådant som gäller för mig. I vart fall så måste jag ändå flytta!".

Blomsterberg (1996) stödjer tesen att inför valet av en flerårig högskoleutbildning spelar avståndet mellan uppväxtort och utbildningsort mindre roll i ungas överväganden. Ändå varierade talen med avseende på hur många Östadsungdomar som påbörjade en högskoleutbildning under 1980-talet. En utredning av Länsstyrelsen (1988) visade att 37 Östadsbor påbörjade högskolestudier under 1988. Under lågkonjunkturen 1983 påbörjade 58 Östadsbor en högskoleutbildning. För år 1988 och ålder 18-44 år ger detta åtta studenter per tusen invånare. Siffran för hela riket var fjorton studenter per tusen invånare.

Eget boende dyrare för Östadsungdomar

I Östad fanns vid denna tid inte någon kommunal bostadsförmedling. Därför var det svårt att finna exakt statistik över väntan på boende för de unga. Stiftelsen Kommunala Hyresbostäder var dominerande hyresvärd på orten och fungerade som bo-

stadsförmedlare för kommunalt förvaltade fastigheter. De unga hade här möjlighet att ställa sig i kö för en egen lägenhet. De kunde också vända sig direkt till privata värdar eller få en första bostad via informella kontakter. Mina intervjuer och boendestatistik visade att relativt många unga familjer satsade direkt på ett småhusboende där ett relativt stort bestånd av äldre egnahem fanns att välja mellan inom kommunen. Dessutom hade småhusen blivit billigare att anskaffa under 1980-talet (*Konkurrensstrategier för .. / 1989:20*).

Vid samtal med och senare en enkät till handläggare vid nämnda stiftelse framkom det att vare sig för 1989 eller 1992 fanns någon egentlig bostadskö, förutom för ortens mest attraktiva centrumområde där man kunde få vänta några år. Den tillstötande sysselsättningskrisen gjorde sitt till för att hålla tillbaka efterfrågan på bostäder. Det främsta hindret för unga var att matcha egna ekonomiska resurser med bostadsutbudet. Enligt handläggaren och de unga själva var höga boendekostnader i nyproducerade lägenheter ett problem redan under 1980-talet. Arbetsmarknadens sämre läge under de följande åren innebar att tanken på ett eget boende fick tänkas igenom i betydligt större utsträckning än förut. Även de ungas önskemål om bostadsstandard hade drastiskt förändrats under den korta tiden. Den anställde vid det allmännyttiga bostadsföretaget sade: "Ungdomarna bor kvar hemma mycket längre. När de nu söker sin första lägenhet är det numera ett rum och kök de önskar. För tre, fyra år sedan skulle även den första lägenheten vara på två eller tre rum och kök."

För en nyproducerad tvårumslägenhet låg månadshyran på över 3 200 kr. Även för unga med en fast arbetsinkomst betydde denna kostnad att större delen av den nettolön de fick ut skulle gå direkt till hyra. Ett alternativ för dem var att utnyttja de relativt stora bostadsytorna i föräldrahemmet. Att bo kvar hemma sågs inte enbart vara av nöd och tvång, eller som en flicka uttryckte förhållandet: "Det vore i alla fall bra att bo hemma även något år efter det att jag fått jobb. Så att jag kan spara så mycket som möjligt, innan jag sedan flyttar hemifrån." Något av en minimistandard som de äldre tonåringarna och ungdomarna uppgav var att det egna rummet hade en egen ingång. Flera av de tillfrågade hade svårigheter att uppge exakt antal rum i föräldrahemmet. Bland unga i Östad verkade inte trångboddhet i uppväxtfamiljen vara det mest akuta problemet. En av tonårspojkarna funderade i dessa banor: "Hur många rum vi har hemma? Jag vet inte riktigt – tioalet någonting, kanske."

Unga på arbetsmarknaden före och under sysselsättningskrisen

Under hösten 1992 beskrev en arbetsförmedlare situationen för unga på arbetsmarknaden med orden "att det var något av en lyckträff att få, eller ha ett fast arbete, åren efter gymnasiet". För de inte alldeles skoltrötta var fortsatta studier ett alternativ, även om de själva i första hand hade valt ett jobb. För andra som inte flyttat eller gått vidare med studier var arbetsförmedlingens erbjudande om korta vikariat och olika åtgärder de enda sysselsättningsmöjligheterna vid denna tidpunkt.

I maj 1989 var 36 personer under 25 år öppet arbetslösa i Östad. Enligt arbetsförmedlaren var det andra orsaker än arbetsmarknadens utveckling som gjorde att de stod utanför arbetslivet. I maj 1992 hade 134 unga under 25 år blivit öppet arbetslösa. Mellan dessa år steg talen stadigt för olika sysselsättningsåtgärder som unga i ungdomslag (inskolningsplats), beredskapsarbete och AMU-utbildning, och april

1992 var 410 personer insatta i temporära åtgärder. Arbetsförmedlingen saknar uppgifter om ålder förutom inskolningsplats. Arbetsförmedlaren nämnde dock att ungdomar var i stor majoritet bland dem med beredskapsarbete och i AMU-utbildningar.

Under 1980-talets högkonjunktur bestod det "tillfälliga" i Östadsungdomarnas jobbsituation av eget sökande efter en anställning med förmånligare villkor på den reguljära lokala arbetsmarknaden. En pojke summerade de goda åren på följande sätt:

Sen jag slutade skolan i våras har jag haft två olika jobb. Det finns ju gott om arbete så sett. Det är bara att gå runt och prata med olika arbetsgivare och folk man känner, så får man ju snart ett annat jobb. Det är i alla fall de sätt jag har använt mig av för att få olika anställningar på företagen.

De gynnsamma villkoren avsåg lägre kvalificerade jobb. För unga med högre anspråk var förhållandena kärva även under högkonjunkturen. Företagsenkäten identifierade att för de åtta största företagen var det knappt ett tjugotal befattningar som krävde högskoleutbildning. Offentliga verksamheter hade större krav på eftergymnasialt utbildad personal. Senare under 1990-talet medförde stora nedskärningar inom offentlig sektor att erbjudanden om vikariat och liknande anställningar minskade betänkligt.

Angående arbetslöshetens könsfördelning var det fler sökande unga män än unga kvinnor som var utan arbete under åren 1989-1992. Gapet vidgades det sistnämnda året. Bakom detta faktum finns orsaker som sannolikt inte skiljer sig från de mönster som gäller för den äldre arbetskraften, nämligen att de mansdominerade verkstads- och byggsektorerna gått från överhettning till att sedan drabbas mest av alla av nerdragningar. En annan redan nämnd förklaring är att unga kvinnor är mer positiva till att på nytt sätta sig i skolbänken då ett jobb inom den offentliga sektorn oftare kräver en eftergymnasial utbildning. Enligt arbetsförmedlaren innebär detta att unga kvinnor syns mindre i arbetslöshetsstatistiken. Uteslutas kan inte heller att unga kvinnor vid sämre ekonomiska tider tar på sig hemmafrurollen och därför inte kvarstår som sökande hos arbetsförmedlingen. Denna synpunkt motsägs dock av det faktum att under lågkonjunkturen 1982-84 hade unga kvinnor högre arbetslöshetstal än dito manliga.

Fritidsutbud och umgängesmönster i olika former

I detta avsnitt behandlas några arenor för både spontana och arrangerade fritidsformer. Vidare berättar de unga hur de själva upplever andra miljöer vid sidan av studier eller arbete och om hur de ser på dygnets innehåll och veckans rytm. Med detta försöker jag fånga vilken djupare betydelse fritiden har för de unga, något som är svårt att utläsa enbart utifrån officiella uppgifter. Avsikten är att lyfta fram de ungas privata sfär när de är tillsammans med familj, vänner eller helt ensamma vid musiklyssnande m m. Som vi såg i kapitel 2 dominerar sådana aktiviteter de ungas fritid.

Man kan här skilja mellan den "offentliga" och den "privata" sfären. Samvaron i det offentliga rummet kan därefter delas upp i organiserad fritidsverksamhet kontra marknadens miljöer och nöjen. Den förra arenan står för sammankomster där kommunen eller föreningar har ansvaret för olika aktiviteter. När man är i den privata

sfären tonas formella avsikter och mål ned. Det har mer karaktär av förströelse och att ge avkopplande upplevelser för stunden (jfr Johansson & Fryklind 1976), En tredje fritidsform under samma rubrik anknyter till umgängen och aktiviteter där unga tar offentliga arenor i besittning (Lieberg 1992; Peterson & Svensson 2003). Året efter den första studiens genomförande försökte kommunen att integrera många av dessa aspekter på fritid genom att skapa ett Ungdomens hus.

Det kan vara av intresse att i detta sammanhang återge några synpunkter från fritidsorganisatörer och från de unga själva om hur de kände igen och urskilde olika ungdomsgrupper inom kommunen. De pekade ut skillnader som utan svårigheter kan hänföras till social klass och livsformer, och har likheter med Hollingsheads (1949/1952) studie om tonåringar i en amerikansk småstad under 1940-talet. Hans statushierarki går att överföra på unga i en svensk landsortskommun på 1990-talet, förutom det sociala skiktet av "de allra förnämsta". Få av de unga eller de tillfrågade företrädarna för kommunen tog upp existensen av mer spektakulära ungdomsstilar bland ortens unga. De relativt få som benämndes "coola" har närmast drag av vad jag tidigare kallade bekymmer, där ett utlevande liv med alkohol och droger centreras runt en mindre grupp av socialt utsatta unga (jfr Petersson 1990). Fritidschefen och ungdomssekreteraren talade i huvudsak om fyra grupper av unga. Att dessa grupper allmänt uppfattades så intygades av de unga vid intervjuerna. Indelningen följde mer tonåringens familjebakgrund än att vi kan tala om att ungdomskulturer i självständig mening var utbredda fenomen (jfr Bjurström 1987; Nilsson 1998).

De unga med högst sociokulturell rang var "snobbarna". Gruppen hade en kärna av elever som gick på högt ansedda teoretiska gymnasielinjer. De kännetecknades av att ha de "rätta" kläderna och att de själva valde ut vem som skulle tillhöra den inre bekantskapskretsen. De förmodades komma från relativt välbärgade familjer. I en annan kategori av unga fanns "de vanliga", de som gick på lite lägre värderade utbildningslinjer. De var mindre välklädda och några hade ibland trasiga jeans i skolan. De som ingick i denna grupp hade inga uttalade problem med droger. De intog en mellanställning i sociala umgängen på ortens olika arenor. Familjens socioekonomiska resurser och kulturella anseende var lägre än snobbarnas.

En tredje grupp var "missbruksgänget". De kom oftast från otrygga familjeförhållanden och de festade även under vardagar. De märktes därför mest på gator och torg. De var "lite råare" i relationer och i sin jargong både inom gruppen och gentemot andra – vilket trots allt skänkte dem en viss social glans. Allmänt hade de hög skolfrånvaro. Sämst status hade den fjärde gruppen, "bönderna". Den bestod av unga inresande från områdena väster och söder om centralorten. De betraktades inte vara lika "inne" som de som bodde i själva Östad. De höll sig gärna på sin egen kant och de gick inte på samma ställen som övriga grupperna för att roa sig.

Möjligheterna att ta del av en organiserad fritid var allmänt goda under dessa år. Bäst var det för dem som bodde i centralorten. Enligt kommunens egen information fanns 145 föreningar som erbjöd ett brett utbud av aktiviteter och inriktningar. Den alltigenom dominerande aktiviteten – och ett socialt fenomen som kan liknas vid ett socialt nav för tonåringarna på orten – var idrottsföreningarnas verksamheter. En flicka satte fingret på fenomenets stora sociala betydelse: "Det finns ju väldigt mycket av sportaktiviteter här i Östad. Men sportar man inte, då trivs man nog inte så bra här". De idrottsföreningar som hade flest medlemmar – IF Höjden och IFK Östad – samlade över 250 tonåringar som medlemmar. Det motsvarar två hela årskullar

av kommunens tonåringar (Ivarsson & Fritzon 1986). Att stå utanför föreningslivet gjorde det besvärligt för andra spontana aktiviteter att få plats på offentliga arenor, detta gällde både för spontanidrott och för andra intressen. En pojke sade att ”annars är det dåligt med möjligheter. Lokaler och liknande är dyra att hyra och är mest till för klubbar. Det är inte så mycket annat över för allmänheten – egentligen”.

Fritidsgårdarnas verksamheter ingick som en del av en organiserad fritid, även om spontan samvaro kanske utgjorde det mest väsentliga inslaget. De tre fritidsgårdarna som låg utspridda i kommunen samlade främst yngre tonåringar. Få av de intervjuade besökte dessa fritidsgårdar. För att attrahera äldre tonåringar och aktivera föreningslös ungdom anordnade därför kommunen vid 1990-talets början möjligheter till nya slags möten i en nedlagd biograf. Projektet Ungdomens hus försökte i mer fria former bygga på de ungas egna engagemang och intressen. Här var det möjligt att hyra en replokal för det egna bandet, syssla med videoproduktion, titta in för en kopp fika, spela biljard eller ögna igenom någon tidskrift etc.

Det utbud av fritidsverksamheter som kopplades till kommersiella miljöer var inte alls lika omfattande jämfört med den offentligt organiserade fritiden. De upplevelser som unga fick i dessa miljöer kunde vara lika berikande för välbefinnande och personlig utveckling som andra fritidsformer. Fornäs (1989a), Werner (1989) och Lieberg (1995) har i olika arbeten skrivit utförligt om ungas rörelser i olika sfärer och hur de upplever och använder det offentliga rummet. En sida av detta fritidsmonster är att känna stimulans av ett varierat affärsutbud. Hellevi Ganetz (1992) har tolkat ungas upplevelser av att gå och vistas i affärer. I synnerhet är vandrandet i butiker en populär sysselsättning bland tonårsflickor, och kan ses som ett led i utprovandet av en egen identitet; dessa tester sker i såväl affärens offentliga scen som omklädningsrummets bakre rum (jfr Goffman 1959). Östad representerar i detta hänseende en mindre ort och frågan skall ses utifrån denna naturliga begränsning. Enligt översiktsplanen var annars tätorten relativt väl tillgodosedd med butiker jämfört med lika stora kommuner. Valfärdsundersökningen visade ändå svårigheter med att tillfredsställa mer exklusiva smakbehov hos invånarna. En flicka sade så här om denna brist på valmöjlighet:

Jag är väldigt klädintresserad. Skall jag handla någonting själv så har jag ju inte någon glädje av att handla här i Östad. För här finns inga affärer att handla de kläder som jag är intresserad av. Då får jag istället åka till Eriksholm, eller ännu hellre till en ännu större stad.

En syssla som ofta är förknippad med att vara ung och utnyttja en kommersiell fritid är att gå på diskotek, pubar, café och biografier etc. Alternativen blir även i dessa fall mer begränsade i en mindre landsortskommun än i större städer. Unga under tjugo år kommer heller inte in på de få ställen där det anordnas dans. Stadshotellet arrangerade under flera kvällar i veckan dans och pubaftnar. Men dessa avsåg främst vuxna och äldre ungdomar, men någon gång i månaden anordnades disco för tonåringar på detta ställe. Fotbollsöreningarna brukade fylla på sina klubbkassor genom att regelbundet ordna disco i sina egna lokaler. Flera pizzerior, två caféer i tätorten samt att se film på stadens enda biograf var annars de marknadsberoende miljöer som stod till buds för dem under tjugo år. Fritidsnämndens bussar och egna initiativ för att ta sig till nöjesarrangemang på andra orter gav ytterligare valmöjligheter. Under sommaren fanns även tillfälliga evenemang att ta del av. Så har till exempel

Östads soulfestival etablerat sig som en av de främsta i Norden.

Vid början av 1990-talet kunde av en något mindre restriktiv inställning till samvaro inriktad på förströelse märkas hos kommunens beslutsfattare. Dessa signaler hade uppfångats av äldre ungdomar, och som någon av dem uppfattade kursändringen uttryckte det: ”Sen har du ju Stadshotellet också. Det har blivit litet mer liv än vad det har varit tidigare, bland annat då med pubkvällar. Jag brukar gå in och ta en öl där och snacka lite grann. Det tycker jag är bra, det fanns ju inte förut.”

Sammanfattande intryck av kommunfakta och Östad i ett livsformsperspektiv

De vanliga mönster för vardagen jag definierat med begreppet livsform kan ses i de i detta kapitel framlagda fakta och intryck av närsamhällets villkor. De har skildrats utförligare i andra livsformsstudier som handlar om vuxna och som studerat andra orter i Sverige (t ex Björnberg 1980; Bäck-Wiklund & Lindfors 1990; Björnberg & Bäck-Wiklund 1990; Jacobsen & Carlsson 1993). Bilden av familjernas situation tonar fram i beskrivningen av närsamhället. Mina beskrivningar snävades allteftersom in på uppväxtvillkoren och de ungas övergång till vuxenlivet, samt hur dessa yttre betingelser på olika sätt kan påverka deras livsstrategier och identitetsutveckling, vilket är syftet för nästa kapitel att belysa.

Återblickar på Östads historia visade att livsformer knutna till den tunga verkstadsindustrin var tongivande under en stor del av 1900-talet. Den sociala befolkningsstrukturens tyngdpunkt låg på arbetar- och lägre tjänstemannafamiljer, och i viss mån på butiksinnehavare och anställda inom handeln. Andelen anställda inom tillverkningsindustrin var osedvanligt hög beträffande den närregion som Östad tillhör. I beskrivningen fanns den gängse bilden av förändrade relationer mellan arbetsmarknadens sektorer, vilket skedde i snabb fart mellan 1960- och 1980-talen. Den samhällsaspekt som Saunders (1982) kallar centralstatens styrning utifrån regerings- och riksdagsmakten utmärktes under dessa årtionden av generösa bidrag till det privata näringslivet för att bevara sysselsättningen i perifera landsdelar, men det var inom kommunala verksamheter som den stora tillväxten skedde i antalet sysselsatta. Härvidlag skiljde sig inte Östad från andra kommuner i Sverige vid denna tid. Välfärdssamhällets expansion genom den lokala servicesektorns utbyggnad, men även övergången från tung till lättare komponentsammansättning inom industrin, omvandlade i vissa avseenden lönearbetets livsformer. Inte minst fann kvinnorna under dessa årtionden vägen ut till sysselsättning utanför hemmet.

Med hjälp av detta perspektiv tydliggörs också två andra sidor av kommunen: Dels att det finns få högutbildade och anställda i kvalificerade karriäryrken, dels att självständighetens livsform, här representerad av lantbruk och småföretagande, har haft en marginell betydelse i Östads senare historia. Det ringa inflytandet från dessa yrkesskikt har säkert påverkat ortens sociala och kulturella klimat på flera sätt. Företrädare för olika kommunala områden talade samstämmigt om att brukssamhällets anda fortfarande levde kvar i invanda föreställningar ännu vid 1990-talets början. Detta präglade synsättet hos lokala politiker, men ansågs gälla för befolkningens mentalitet i allmänhet. Trots en instabil arbetsmarknad och alltför föråldrade infrastrukturella förutsättningar för att riktigt kunna nå hög sysselsättning, utvecklades

i närsamhället levnadsmönster som ändå gav kontinuitet och trygghet i vardagen. I undersökningar sade sig Östadsborna uppleva ett relativt gott välbefinnande. Det stora antalet medlemmar i olika föreningar stärkte troligen sociala och kulturella identifikationer med de lokala sammanhangen, rentav i sådan grad att invånare som såg sig ha en mer individuell livsstil eller var nyinflyttande hade svårigheter att riktigt känna sig hemma med det sociala livet på orten. Ett huvudsakligt intryck från undersökningen *Välfärd och välbefinnande* (1986) var att flertalet kände sig väl förankrade i sin miljö och var hemmastadda i sina livsformer. Dessa beskrivningar av kommunens förhållanden och kulturella klimat leder nu fram till de ungas berättelser.

7 Ung i Östad

Året före sysselsättningskrisen

Mot slutet av 1980-talet var det förhållandevis goda villkor för unga i Östad att närma sig vuxenlivet. Kronans sjunkande värde under decenniet hade gynnat exportindustrin och sysselsättningen i en landsdel med många underleverantörer till de stora exportföretagen. Den kraftiga högkonjunkturen medförde att unga i regionen om de så önskade kunde komma ut i arbetslivet direkt efter att ha slutat gymnasiet. Stora nedskärningar i den sociala servicesektorn hade ännu inte tagit fart, åtminstone inte i den omfattning som kommunerna senare fick känna av.

Bland unga vars föräldrar har en hög utbildning är det relativt ovanligt att söka efter ett yrke och att bilda egen familj redan strax efter tonårens slut (SCB-rapport 1992; Bygren et al 2005). Unga med denna sociokulturella bakgrund har ofta en annan syn på framtiden och övergången till vuxenlivet sker då på andra grunder. Uppväxtortens villkor ter sig därför relativt ointressanta i deras livsstrategier. Andra unga går egna vägar och låter speciella omständigheter styra livsvägar och var man bosätter sig. Eller funderar unga igenom vad de vill göra med sina liv och lägger upp strategiska planer som vissa individualiseringsteoretiker hävdar?

Analysen i detta kapitel bygger på följande frågeställningar:

Frågor om vardagen:

- Hur gestaltar sig de ungas liv i familj, skola, arbete och fritid?
- Hur tar de till sig medias utbud och orosmolnen i världen?
- Hur ser formerna ut för socialt umgänge, och vad ägnar sig unga åt när de är ensamma?
- Hur uttrycker de estetiska uppfattningar, och vad utmärker deras stilar?

Frågor om identitetsupplevelser:

- Känner de unga samhörighet med eller utanförskap inför orten?
- Hur påverkar yttre förhållanden, media och umgängen de ungas upplevelser?
- Hur kommer detta till uttryck i identitetens utveckling?
- Hur förhåller sig dessa aspekter till erfarenheter inom uppväxtfamiljen?

Frågor om framtidsorienteringar:

- Vad anser de unga vara väsentliga grundstenar att bygga vuxenlivet på?
- Hur tar de stegen till vuxenvärlden, och hur ser de vuxensamhället öppna sig?
- Vad betyder familjens kapitalresurser för hur de unga utvecklar sina livsstrategier?

Tonårsflickor inriktade på karriärlivsformen

För att återvända till temat i kapitel 1 om den bristande överensstämmelsen mellan individualiseringsteorier och kulturtraderad socialisation så verkade karriärorienterade tonårsflickor i Östad inte få mycket tid över för att reflektera över sina kulturella identifikationer och uppleva samhällets accelererande förändring med en djup känsla av oro. Dessa intryck var lätt att få, i alla fall under de första månaderna på 1990-talet när efterdyningarna av högkonjunkturen fortfarande fanns kvar och medieutbudet var relativt begränsat innan expansionen av TV-kanaler på 1990-talet, och den datoriserade IT-tekniken ännu var i sin linda.

Bland dessa tonårsflickor hade minst en av föräldrarna ett tjänstemannayrke som i kvalifikationer krävde fler utbildningsår utöver gymnasium. Alla av dem hade dock inte akademisk examen. Det kulturella kapitalet, sett som en inre kompass formad av föräldrarnas utbildningserfarenheter, satte tydligt avtryck i tonårsflickornas framtidsaspirationer och för tankarna om vuxenvärlden. Detta samband framträdde påtagligt i deras beslut att gå vidare till högre utbildningar. De uttalade målen, och kravet som styrde deras vardag, innebar att meritera sig med höga betyg från grundskolan och gymnasiet för att därefter kunna konkurrera och hävda sig väl inom högre utbildningar. Denna strategi skulle öppna dörrar för dem mot ett utvecklande och intressant yrke. De uppnådda meriterna som de skulle skaffa sig genom högre utbildningar skulle bli deras kvalifikationer inför övergången till vuxenlivet. Av detta skäl var det inte svårt att beträffande skolprestationer finna höga ambitioner hos dem.

De karriärorienterade tonårsflickornas stora förhoppningar på kommande år medförde att vardagen fick vissa utmärkande särdrag. Nuet fick sin mening utifrån flickornas omsorgsfullt uttänkta framtidsplaner. Deras föreställningar om de följande åren fick kan liknas vid noga avvägda etapper – olika delmål sattes upp vilka successivt skulle klaras av. Först när alla delmålen var avklarade skulle deras inträde i vuxenlivet ske. I många stycken kom det önskade vuxenlivet att få samma innehåll som gäller för uppväxtfamiljen, särskilt då den tongivande föräldern med avseende på flickornas tankar om den egna yrkesverksamheten. På så sätt kom förhållanden inom familjen att utveckla en speciell benägenhet (habitus) som uppmanade dem att utbilda sig. I några fall fanns tydliga identifikationer med väl igenkännbara yrkesroller inom familjen och släkten. Förväntningarna på det egna yrkeslivet påverkades också främst av faderns driftighet.

Min förklaring till varför dessa unga kvinnor koncentrerade nästan all sin energi på att utbilda sig är att de själva uppskattade det betydande värde som dessa meriter hade just för dem. Av olika anledningar är den här gruppen unga pionjärer på många yrkes- och samhällsområden. Forskningsrön tyder på att de hade tagit till sig insikten om att utbildningskvalifikationer i kombinationen med att vara just ung kvinna är av särskild betydelse för den framtid de själva finner åtråvärd (jfr Wikander 1995). Av detta skäl ville de skaffa sig bra betyg från skolan (jfr Schröder 1996; se även SOU 2003:96 om kvinnliga studenters dominans inom högre utbildningar). En högre utbildning uppfattade de, vilket fortfarande torde vara fallet, som en betydande språngbräda i tävlan om eftertraktade yrken.

Med den speciella attityden till framtiden och starka krav på sig själva att prestera väl kretsade deras vardag och dygnets vakna timmar till stor del runt läsläsning och förberedelser inför nästa skrivning. Vardagen innehöll således ett läsande under

många timmar utöver den schemalagda skoltiden. Vi kommer senare in på varför tonårspojkar i en märkbar mindre utsträckning förlitade sig på skolmeriter som enda medlet för att nå samma mål. En annan synvinkel på flickornas situation kommer från vårt grannland. Enligt Ung i Norge-undersökningen har tonårsflickor generellt fler vänkontakter, främst väninnor att anförtro sig till om personliga problem (Heggen & Øia 2005). Bland karriärorienterade flickor i Östad visade sig relationer med jämnåriga endast i en lösare form av ett informellt kamratumgänge på fredag- och lördagskvällar. Dessa få sociala relationer som fanns gällde för alla flickor som var nitton år i min studie.

Enligt tidigare forskning uppmuntras flickor i högre grad av familjen att söka utbildning efter grund- och gymnasieskola. Flickor har också allmänt sett bättre betyg på obligatoriska skolnivåer (SOU 1994:73). Frågan är om man inte ingår i lokala sociala sammanhang gör det svårare att hävda sig på den lokala arbetsmarknaden, eller om andra aspekter är mer avgörande för hur livet blir. Flickornas höga ambitioner och bra skolmeriter passar möjligtvis inte in i konkurrensen om yrken i en patriarkalt präglad bruksmiljö, åtminstone om vi kopplar det till en kvarlevande mentalitet hos invånarna enligt lokala bedömare. Man kan därför fråga sig vad det är som gör att unga mäns karriärer trots sämre deras skolmeriter utvecklas fortare. Vad innebär de lokala förhållandena för hur kvinnliga och manliga ungdomar anträder arbetsmarknaden – och senare i livet för hur deras yrkeskarriärer utvecklas (jfr Hirdman 1995:7ff)?

Nedan återges hur karriärinriktade flickor såg på och lade ned ansenliga ansträngningar för att åstadkomma goda skolresultat. Den förbrukade energin skulle ge dem chanser till att bli antagna till eftersökta universitet- och högskoleutbildningar. Rebecca – en av de mest uttalade karriärorienterade flickorna – skildrar en vecka under tonåren som är helt fylld av utbildningskrav. När hon väl hade blivit vuxen tänkte hon att det skulle finnas tid till vissa fritidsaktiviteter. Så här sade Rebecca om sina många inbokade timmar för läxor, vilket snävade in nuet i en avgränsad aktivitetsram. Utrymme för egentlig fri tid finns när hon utbildat sig färdigt:

Jag kan ju inte ha några fritidsintressen just nu och därmed binda upp mig på fasta tider. I alla fall inte som jag har det just för tillfället. Exempelvis som att kunna delta i tennisträning varje lördag klockan elva som jag tänkt – nu när jag har det så jobbigt i skolan. Däremot när jag väl har börjat jobba och etablerat mig i ett yrke. Då kan jag möjligtvis tänka mig att lägga in tider för sådana här typer av fritidsaktiviteter. (Rebecca 19 år, intervju nr 10)

Dessa tonårsflickors tankar om framtiden handlade i stort sett bara om fler utbildningsår. En högre utbildning representerade en retur biljett åter till ett invant sätt att leva och en syn på vuxenlivet som grundlagts i hemmet. Själva processen för detta går till kan inte utläsas ur intervjuerna, utan tolkas utifrån en helhetsförståelse av levnadsberättelsen och kunskapen från socialisationsteori om hur kulturella dispositioner anammas under uppväxten (se kapitel 4). De skall förmera det kulturella kapitalet genom den egna utbildningsinsatsen och sedan skall det användas för att de själva ska kunna uppnå en liknande social ställning som uppväxtfamiljen, eller till och med något högre i status. Det sociala uppåtstigandet i livsmålen kan möjligen ha formats av mellantonårens förstärkta jagkänsla enligt utvecklingspsykologin (Blos 1962, 1979; Johansson 1995). Flickornas uttalade aspirationer illustrerar annars en social rörlighet som kan anses rimlig i ljuset av utbildningssamhällets expansion.

Den nedlagda mödan motiverade de med att vuxenlivet skulle kunna leda till ett lockande yrke, utan tråkiga rutiner och snäva begränsningar som de ansåg gällde för vanliga jobb. Deras föreställningar rymmer en paradox om vi ser till deras bundenhet i nuets skolaktiviteter och därigenom upplevda tvingande plikter. I tankar om framtiden får dock dessa önsknings näring från bilden att se sig själva som verksamma inom yrkessfärer med fria ramar, och där yrkesutövaren upplever stimulans och personlig utveckling. Ebba och Helena betonade dessa kvaliteter i yrkesverksamheten som en grund för att ge vuxenlivet mål och mening:

Jag kan gott och väl tänka mig att bli inredningsarkitekt eller att utbilda mig till något annat kreativt yrke. Jag tror ändå det skall räcka med 4,8 i medelbetyg för att komma in på den här utbildningen. Som inredningsarkitekt får jag skapa själv, och det är ingen chef som står över en och säger till mig att "göra si och så". (Ebba 16 år, intervju nr 9)

Framtiden skall vara någonting åt det hållet till att jag får resa mycket genom yrket. Att jag får träffa mycket folk med olika bakgrunder och känna att jag förhoppningsvis hjälper andra människor. Detta på samma gång som jag utvecklar mig själv – då både kunskapsmässigt och som en personlighet. (Helena 19 år, intervju nr 8)

Förutom klara vägval av Rebecca och möjligen av Ebba var kännetecknet för de andra flickorna att utbildningsvalen inte var preciserat till ett visst yrke. Hellre sökte de finna en plats inom ett helt yrkesområde som associerades med goda chanser att få rika inre belöningar. Genom att vara mindre exakta i sina yrkesval liknade de kända skillnader som forskare funnit mellan tonårsflickor och tonårspojkar (Hermansson 1988; Cwejman & Furst 1988). Föga överraskande valde flickorna inte i första hand tekniska och naturvetenskapliga utbildningar i sina gymnasieval. Genom att inte för mycket positionera sig i utbildnings- och yrkesval var de, med Waaras (1996) uttryck, bättre förberedda för ett samhälle i ständig förändring. Jämfört med tonårspojkar med en liknande bakgrund var de däremot inte lika väl rustade för inträdet på närregionens arbetsmarknad. Denna skillnad gällde i vart fall under 1990-talets inledande år då det ännu fanns relativt goda chanser att få jobb som halvqualificerade tekniker. I den lokala skolstatistiken syns att det främst var manliga tonåringar som utbildade sig till dessa yrken i gymnasiet.

Sammanfattningsvis kan sägas att mot bakgrund av dessa tonårsflickors uppväxt i medel- eller högutbildade tjänstemannahem, och de därmed inpräglade framtidsförväntningar, framstod högre utbildning som det enda relevanta alternativet för dem. Det sociokulturella arvet hade stor betydelse för hur föreställningarna utformades, men de tog även intryck från konkreta förhållanden på orten. Utifrån detta kan man ana hur deras följande levnadsår skulle komma att gestalta sig. Tiden efter tonåren kommer troligen att förläggas till andra miljöer och verksamheter än vad landsortskommunen kan erbjuda dem. De hade redan ställt in sig på att flytta någon annanstans och ta med det i beräkningen i sina livsplaner. De var väl införstådda med och hade skaffat kunskap om det som väntade i vuxenblivandet. Ebba och Gabriella var inställda på att de under kommande år skulle komma att bo någon annanstans än i Östad:

Jag måste ändå flytta för att kunna studera vidare. Om jag nu inte studerar i Eriksholm och åker buss dit varje dag. Det blir ju så att man ändå bryter med

familjen. Det får man ju räkna med. Det blir i alla fall och gör ändå detsamma vart jag än kommer vid denna tid. Man lär sig andra saker också. Det är ju en del av livet att bli vuxen. Man utvecklas dessutom mer själv när man flyttar, än att då bli kvar i det gamla. (Ebba 16 år, intervju nr 9)

Det är nog inte så många av mina vänner som sedan kommer att bo kvar här i Östad. Den är ju trots allt – just då för oss – ingen framtidsstad precis! När jag gått ut gymnasiet så kanske jag väntar något år och bor kvar hemma med familjen. Men sedan kommer jag säkert att läsa vidare på något universitet nästan i landet. (Gabriella 16 år, intervju nr 30)

Fritidens karaktär och flickornas syn på framtiden i fördjupade resonemang

Ungdomar i vårt samhälle ställs inför uppgiften att ”kvalificera sig” till vuxenlivet. Hos flickor i studien kom detta krav tydligt till uttryck i deras betonande av vikten av att skaffa sig utbildningsmeriter. Utifrån detta hade de lättare att bearbeta och planera sina utvecklingsfaser och ”komma underfund med sig själva, livet i sin helhet och samhället” (Bjurström 1980:19f). Redan under tonåren kunde de se sig själva ha intagit meningsfulla vuxenroller, även om alla detaljer i yrkesvalet och den geografiska hemvisten inte lagts fast förrän efter tjugooårsåldern. Under de sena tonåren skulle de därför utveckla de personliga kompetenser som har att göra med livsformens grunder, som att utbilda sig för att senare kunna ta plats i vuxenvärlden med dess sociala erkännanden. Flickornas tonårsperiod utspelar sig i kraftfältet mellan två poler: Å ena sidan från vuxensamhället och livsformens krav på utbildningskvalifikationer, och å andra sidan från barndomen av den kulturella prägningen inom familjen. Detta dubbla tryck resulterade i att de inte fann förhållanden och den kulturella atmosfären på orten särdeles attraktiva. Den kulturella normen som uppmanade dem att följa en redan utstakad livsstrategi inskränkte i motsvarande grad deras uttrycksformer och tillfällen för att experimentera med sin stil både i enskildhet och i gruppen av jämnåriga (jfr Erikson 1968/1977; Lalander 1998). En inlärd, återhållande habitus försvagade viljan att leva ut i nuet, vilket även minskade behovet av identitetsbekräftelser genom att umgås med kamraterna. Detta kan exemplifieras med Saras och Fridas ord:

Om jag slutar skolan vid klockan halv fyra, så sätter jag mig sedan ned nästan direkt vid skrivbordet och börjar läsa läxorna – jag är färdig vid sex, sju någonting. Har jag prov de närmaste dagarna så sitter jag ännu lite längre tid, och då blir det ändå kväll innan jag är helt klar. Har jag inte prov, så kan jag ligga någon timma och läsa en vanlig bok istället. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Jag har ju ingen fritid just att tala om under veckorna. På helgerna möjligen i viss mån – men bara kanske. Det är ju alltid skolan som går före och är den del som existerar främst för min del. Jag lägger ner rätt mycket tid på att göra läxor och sånt. Om man skall komma in på högskolan, så måste man ju plugga rätt intensivt varje dag. Allt annat får ge vika och vänta ett tag i mitt liv. (Frida 19 år, intervju nr 26)

I detta disciplinerade förhållningssätt utvecklade de en speciell inställning till vardagen och fritiden. Den enklaste förklaringen till att fritiden var så socialt isolerad var den myckna tid de avsatte för att uppfylla höga skolkraV. Den negativa attityden till

kamratumgänge hade dessutom en annan sida av anpassning till en mer individualiserad livsstil. Deras sociokulturella bakgrund förbereder dem för en livsform där de har krav på sig att prestera väl inom ett yrkesliv med konkurrens. Sedan får sociala och geografiska ramar rätta sig efter detta grundläggande villkor.

Förbindelsen mellan fritiden, skolorn och vuxenlivets eftertraktade yrke avspeglade sig även i hur flickorna uppfattade *tid* och *rum*. Upplevelsen av tid fokuserade dessa flickor vid rörelsen framåt utan bundenhet till det lokala. Få av dem hade några rötter kvar i den miljö de vuxit upp i. Därför gav de förtur åt utbildningsår i andra miljöer, för att därifrån inträda i nästa skede av livet. I filosofiska termer blir det som redan varit – men också upplevelser av ett *här* och *nu* – trängt åt sidan för de framtida målen. Flickornas sätt att nalkas kommande år utgick från ett övergripande schema. Familjens fostran och kapitalkomposition gav dem vägledning för att ”själva kunna välja rätta vägar” (Brembeck 1992:123ff). För att uppfylla detta krav måste de lämna orten för högre studier.

Under den korta fritid de ändå hade kopplade flickorna av i enskildhet med aktiviteter som inte var så kravfyllda eller tog tid och ödslade kraft. När de mentalt delade upp tillvaron i å ena sidan koncentrerade ansträngningar och å andra sidan överbliven tid handlade det både om deras tonårsperiod och om deras föreställningar om vuxenlivet. Ledigheten stod för den tid som ”blir över” när man klarat av sina intensiva studie- eller yrkesverksamheter, eller också bakades den in i aktiviteter som hade som ändamål att förkovra sig och signalera en viss social ställning. Avkopplade stunder var trots allt nödvändiga för att på nytt ”ladda batterierna” antingen inför tyngande studier eller krävande arbetsuppgifter. Denna attityd till obunden tid är rationell i förhållande till livsformens grunddrag. Veckoschemat planerades sällan med regelbundna aktiviteter eller sociala förpliktelser som tog många timmar i anspråk. Att binda tid och rum till varandra var varken eftersträvansvärt när de hanterade sin nuvarande livssituation eller när de tänkte på framtiden. Om de två dimensionerna skulle tillåtas växa samman skulle det också bli svårare att hålla kvar ett personligt engagemang i sociala relationer eftersom de ändå måste brytas efter en tid. Saras och Ebbas uttalanden i citaten nedan understryker betydelsen av att uppfatta den obundna tiden som ren avkoppling:

På sommaren tycker jag om att segla, att vara ute på sjön. Annars ägnar jag tiden åt att teckna och läsa böcker. Ibland kan det ju bli att träffa kompisar – och vara ute och roa mig. Men under veckan blir det inte så mycket, då är det mest skolarbete som tar hela tiden för mig. På helgerna blir det som så här: Ena kvällen är jag hemma, vi hyr en video, äter chips och dippar. Gör ingenting särskilt, förutom att ta det lugnt. Andra kvällen går man ju kanske ut med kompisar och så. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Att umgås med kompisar hemma hos varandra kommer ju före allt annat. Och så min pojkvän förstås, men han är hemma bara under helgerna. Man orkar och hinner inte med så mycket mer än de här två sakerna. Jag har ju kyrkan på onsdagar under några timmar på kvällen förstås. Men det är också det enda – och det räcker mer än väl för tillfället. (Ebba 16 år, intervju nr 9)

En fråga som gjorde deras framtidssyn vag och osäker var hur den egna familjebildningen skall kunna gå ihop med den önskade yrkeskarriären i vuxenlivet. Det var sällan sådana tveksamheter uttalades bland pojkarna, de saknade den eftertänksamhet som Frida och Sara här nedan uttrycker. Att lämna barnet på daghem är något

som strider mot en individualiserad livsstil och ett familjeideal inom högre sociala skikt:

Jag hade ju tänkt mig något jobb som jag tycker bra om i framtiden. Då vill man arbeta på heltid. Men om jag får familj, då vet jag faktiskt inte riktigt om jag skulle jobba alls. Mamma har ju i alla fall alltid varit hemma. Jag tror det bästa trots allt är, att det ändå finns någon som är hemma när barnen är riktigt små. (Frida 19 år, intervju nr 26)

Under de första åren tycker jag inte barnen skall vara på daghem. Då skall de helst vara hemma med någon av föräldrarna. Men det blir ju väldigt svårt att kombinera dom här två delarna för mig. Det vill säga om jag skall jobba samtidigt – vilket jag givetvis också skulle vilja göra. (Sara 19 år, intervju nr 15)

De hade däremot bestämda uppfattningar om att föräldraskapet borde ske först efter tjugofem års ålder, eller ännu hellre när de är omkring trettio år. Vid denna viktiga vändpunkt i livet så skall man stå på en stadig grund och förutsättningarna ska vara väl förberedda innan det första barnet föds. Det innebär att alla utbildningsmålen skall ha klarats av och att den egna positionen på arbetsmarknaden skall vara tryggad (jfr Bygren et al 2005). Samtidigt fann jag att traditionella värderingar avseende familjerollerna alltjämt övervägdes när olika frågor om vuxna former av samvaro togs upp. Gabriella och Sara pekar på att föräldraskapet trots allt inte är någonting som brådskar hos denna typ av tonårsflickor:

Barn vill jag kanske ha när jag är 28 eller 29 år ungefär. Jag vill göra så mycket annat innan dess, vara ute och resa och så – först därefter kan det vara läge för att jag gifter mig. Får man en unge när jag är 21 eller 22 år, så är det kört sen. Då hinner man inte med någonting av de andra utvecklande sakerna jag pratade om tidigare. (Gabriella 16 år, intervju nr 30)

/../ och då skall det vara med en ordnad familj med man. Gift skall jag vara när den tiden kommer. Dessa normer har jag i alla fall haft med mig hemifrån. Detta förhållande vill jag själv ska råda, när det gäller min egen familj. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Som synes vill Gabriella vidga sina egna vyer genom några längre resor och gärna ta ett tillfällighetsjobb under något år för att tjäna ihop lite pengar och få andra erfarenheter än de hon fått från skolvärlden. Extrajobbet blir samtidigt ett välbehövligt avbrott efter många studieår. Däremellan kan hon eventuellt lägga in en utlandsvistelse strax före eller i samband med vidare studier. Dessa saker önskade Sara uppnå innan hon fyllt tjugofem år. Flickornas berättelse understryker än en gång med vilken planmässighet de såg framtiden an, vilket inte utesluter perioder för att släppa loss tyglarna. Likväl skall sådana kravbefriade tidsrum anses vara underordnade mer väsentliga förberedelser i en utstakad väg till vuxenhetens livsform. Att göra någon form av bildningsresa efter studenten är en företeelse som historiskt varit vanligt för denna kategori av tonårsflickor, och bör räknas mer som ett traditionellt inslag av planerad "lössläpphet" än en effekt av globaliseringen (jfr Nilsson 1997:31ff):

Först är det ju studenten som jag skall klara av då. Sedan skall vi antagligen till USA för en tid. Efter denna vistelse i utlandet skall jag kanske jobba ett år. Därefter skall jag väl söka in på någon högskoleutbildning. Så inom fem år har jag väl antagligen gått ut högskolan och är redo för att sedan komma ut i arbetslivet. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Umgänge i privata sfärer hellre än framträdanden på offentliga arenor

Ju äldre flickorna blev desto tydligare blev det att deras sociala umgänge koncentrerades till några få relationer. Denna förändring av deras umgängesvanor jämfört med tonårstiden kan jämföras med pojkarnas breda och fortsatta umgängen på offentliga arenor. Denna skillnad mellan tonårsflickor och tonårspojkar har visats i studier (Bjerrum Nielsen 1985; Lieberg 1995). Östadsflickorna drog sig undan vad de ansåg vara ett stökigt liv på gator och torg, något som varken bekräftade deras identitet eller möjliggjorde en livsstil som de kunde kombinera med sina föreställningar om vuxenlivets sociala tillhörighet. De prioriterade samvaron med familjen i hemmen eller i en mindre vänkrets de få lediga stunderna de i alla fall hade, eller så föredrog de att umgås med pojkvännen vilket företrädesvis skedde på helgerna. Denna relativt fria och obundna karaktär på parrelationen under tonåren är intressant ur flera synvinklar, vilket jag återkommer till.

De sociala investeringar flickorna gjort i föreningsliv och organiserade aktiviteter när de var yngre minskade under tonårens slutfas. En förklaring till detta kan vara att de förberedde sig inför den sociala och geografiska rörlighet som snart skulle bli aktuell. En av de yngre flickorna hade ännu inte blivit socialt isolerad utan hade kvar ett intensivt kamratumgänge och deltog i organiserade fritidsaktiviteter. De något äldre karriärorienterade flickorna ansåg att det saknades spännande miljöer på orten att identifiera sig med, något som medförde att deras livshållning fick en individualiserande prägel och att deras identitet mognade med den karriärorienterade livsformens drag av att betona det personliga (Johansson & Miegel 1992). De tycktes själva vilja vara mindre beroende av stöd från andra jämnåriga i sin fortsatta väg mot vuxenlivet. Genom detta framhävdes också deras särställning bland unga i Östad och skiljde dem från tonårspojkar som också etiketterades som karriärorienterade. Utmärkande för dessa tonårsflickor var att de föredrog att hålla sig i utkanten av umgängesformer som var typiska både från miljöbeskrivningar och i skildringar av orter som Östad. Denna kategori av landsortsflickor kännetecknades av ett socialt, kulturellt och psykologiskt utanförskap. På vissa sätt delade de liknande känslor med intressehängivna unga, men utifrån skilda grundvalar om mål och medel i formandet av livsstrategier. Bland nittonåriga flickor var dessa avvaktande stämningar legio inför den inskränkta atmosfär de ansåg råda på hemorten. Denna åsikt ventileras här av Helena och Sara:

Jag är nästan aldrig ute och promenerar på stan heller. Det finns ju inte så mycket gator att flanera på här ändå: Östad är ju alldeles för litet för sådana saker. Skall jag vara uppriktigt ärlig är Östadsborna också svåra att ha att göra med. Det är väl mest några vänner från högstadiet och gymnasiet som jag överhuvudtaget har någon närmare kontakt med här i Östad. (Helena 19 år, intervju nr 8)

I en större stad finns det ju alltid mer att göra. Man skall kunna välja på fler ställen att gå ut och äta på, eller ha möjlighet att välja på flera discon. Det borde finnas mer valmöjligheter än de som finns här i Östad. Sedan är det väl som så här, att jag inte tycker folk är så trevliga här heller. De är inte så öppna av sig utan håller sig mest för sig själva – det är i alla fall som jag upplever den saken. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Estetisk utövning vänd mot finkultur och personliga upplevelser

Den aversion som dessa tonårsflickor kände inför det lokala livet och deras längtan till fler valmöjligheter fick sin näring av estetiska värderingar och former inriktade på att vidga personliga upplevelser. Denna individualism skiljde dem från andra livsformsinriktade unga. Skillnaden var framförallt tydlig i olika attityder inför och i själva bruket av konstprodukter i form av musik, design och litteratur etc. Detta handlar om kultur i betydelsen andlig förfining som, bland annat enligt Zygmunt Bauman (1973), endast är en av flera aspekter av kulturbegreppet.

Dessa karriärinriktade tonårsflickor visade tendenser till exklusivitet i sina estetiska uppfattningar. Denna benägenhet i smak var inte ett helt entydigt kännetecken, det fanns variationer också bland de andra livsformsorienterade flickorna. Denna spännvidd har jag tolkat beror på kapitalkompositionen i uppväxtfamiljen och på de egna uppsatta framtidsmålen. Betydelsen av det ekonomiska respektive kulturella kapitalet leder fram till olika utfall av finkulturella markörer. Deras konsumtion av olika former av konst skedde främst privat. Flickornas reflektioner vid bokläsande i enskildhet kan uttolkas som ett led för utvecklandet av en mer individualiserad livsstil. Samtidigt följer denna individualiseringsprocess ett underliggande mönster och oundgängliga drivkrafter för livsformens reproduktion. Flickornas isolerade former för att fördriva den lediga tiden och deras sparsmakade attityder var sammanflätade i varandra, och var anledningen till att samhörigheten med andra unga och lokala företeelser stadigt avtog när de närmade sig tonårens slut. Ebba och Gabriella uttrycker en estetisk smak som är sällsynt hos de andra typerna unga. Det *differenterade* perspektivet på ungas estetiska uttrycksformer visade sig vid denna tidpunkt och i denna miljö ha större förklaringskraft än de individualiseringsteorier som hänvisar till de ungas frikopplade estetiska praktik som grundvalen för att föränkra ett hemlöst själv och ha som en tillflykt under teknokratiska omvärldsbetingelser:

Inom musiken lyssnar jag gärna på klassiska stycken och syntmusik; det blir rätt så mycket syntmusik faktiskt. Den här musiken är lite mer frigjord, den har en helt annan känsla och rytmik än i annan musik. Liebach och Welte är mina favoriter, de är egentligen konstiga högerextremistiska grupper. Det finns ju sådana budskap gömt i deras musik. Men det är inte så mycket jag kan göra åt för att ändra innehållet – det får ändå accepteras trots allt. (Ebba 16 år, intervju nr 9)

Böcker läser jag rätt mycket faktiskt, det är mycket bättre än att se på filmer på TV. I böckerna kan man själv bilda sig en uppfattning av hur det ser ut och hur folk känner. Istället för att TV skall trampa in och tillrättalägga allt om hur man skall uppfatta och känna saker och ting. Annars lyssnar jag på musik rätt så ofta: Prince och Bach, och lite annat blandat också. (Gabriella 16 år, intervju nr 30)

Att reflektera över olika former av estetiska uttryck kan av dessa tonårsflickor ses som en förnuftig hållning utifrån vad framtiden har i beredskap för dem. Detta gäller oavsett om vi väljer att uppfatta att inställningen är medvetet tillägnad eller mera ett led i en omedveten kulturell socialisation. Det är en fördel inför de kommande åren att ha förvärvat en habitus som kan förväntas överensstämma med estetiska tycken och stilar som råder på universitets- och högskoleorter, men även under följande levnadsår när ett attraktivt yrke skall sökas i större städer där en estetisk praktik som är förknippad med en karriärbunden livsform vanligtvis har en starkare ställning än i mindre landsortskommuner.

Identitetsupplevelser på tvärs med uppväxtortens villkor

Hos dessa flickor avskärmas och lösgörs den egna identiteten från sina förankringar i uppväxtorten allteftersom tonåren fortskrider, förutom att relationerna i uppväxtfamiljen och i skolan består. Skeggs 1997/1999 använder begreppet *disidentifikationer* om liknande aspekter av de ungas liv. De försvagade rötterna i platsen satte tydligt avtryck i deras upplevelser och för hur vardagen fick sitt utseende. Man kan med visst fog hävda att de var på väg bort från det liv som uppväxtorten hade representerat under deras tidiga levnadsår. Denna känsla fördjupades ju äldre de blev. De kunde inte sammanföra sina tidiga livserfarenheter med tonårstidens kamratumgängen och ortens sociala miljö i den identitetsutveckling som lär inträffa under den sena adolescensen. Eriksons (1968/1977:134) har skrivit att denna identitetsyntes leder fram till:

/.../ den slutliga identitet som är fastställd vid slutet av adolescensen är alltså överordnad varje särskild identifikation med individer på tidigare stadier; den innefattar alla betydelsefulla identifikationer men förändrar dem också till att göra dem till en unik och någorlunda sammanhängande helhet.

Utanförskapet i den lokala miljön påverkar också den inre omställningsprocess som Jan Ramström (1991, 1994) talar om i termer av *frigörelse*, *kvalificering* och *integration* i slutfaserna av vuxenblivandet. Förutom kulturella identifikationer som har sin grund i erfarenheter från den sociokulturella miljön skall identitetsbildningen i sin individuella utveckling dessutom formas av en realitetsprincip som inriktas mot vuxensamhället. Det gap som flickorna upplevde mellan den inre världen och de lokala villkoren hindrade dessa processer att växa samman, varmed inre konsolideringar skjuts på framtiden. Jagidentiteten fick i och med detta förhållande jämförelsevis färre identifikationer till objekt utanför uppväxtfamiljen och uppfordrande skoluppgifter. De egenskaper som enligt utvecklingspsykologi och ungdomssociologi utformas i samspelet med jämnåriga och genom att ta del av ungdomskulturen framträdde knappast hos dessa flickor. Deras tonårsliv kom i många aspekter att fortsätta kretsas runt skolaktiviteter och uppväxtfamiljen. Samvaron med vänner på fredags- och lördagskvällar och umgänget med pojkvännen på helger var dock andra sociala källor för att sporadiskt spegla och bekräfta självet. Medieutbudet hade ett ringa inflytande på dem och de uttryckte inget större intresse för företeelser inom populärkulturen som ändå inte värderades särdeles högt av dessa flickor, snarare hade de en distanserad inställning till den.

Mitt intryck var att dessa karriärflickor åtminstone delvist var medvetna om att de var mitt inne i en avskiljnings- och sorteringsprocess (jfr Willis 1977/1988). Vid tjuugo års ålder bröt de sig loss från uppväxtåren. I denna beskrivning är Giddens (1991) tes om ett "open-minded" livsprojekt intressant. Den handlar om att intresset vänds från dåtid och nuet till att fokusera på föreställningar om vad som skall inträffa längre fram i livet. Denna omställningsprocess synliggjordes i studien konkret genom att flickorna lämnade organiserade aktiviteter och sociala gemenskaper. Denna individualisering har mindre att göra med radikala individualiseringsprocesser utan mera med att flickorna förstår att de inte kan förverkliga det egna familjebildandet i lokalsamhället och därigenom återskapa den egna livsformen. Denna fördröjning av vuxenblivandet överensstämmer bättre med hur unga män blir vuxna i mellan- och högre sociala skikt, och på detta sätt har löst sina förelagda uppgifter. Detta krav har

numera kommit att omfatta alltfler kvinnliga unga som är födda i denna livsform. Gillis (1974:93) har skrivit om denna förlängning av uppväxtåren att "individuella framgångar fordrar långa förberedelser och uppskjutna belöningar".⁹

De processer som anknyter till tonårens möjlighet att få en "andra chans" förefaller finnas i mindre utsträckning hos dessa flickor. Den inre anpassningen av identiteten till de yttre villkoren kunde dröja av det enkla skälet att inträdet i det egna vuxenlivet ännu befann sig på ett behörigt avstånd. När andra unga vid tjugoo års ålder ställs inför kravet på etablering i vuxenroller kan detta vänta för denna typ av flickor (och pojkar) ytterligare en tid (jfr Hermansson 1988; Jönsson et al 1993). Ett uttryck för denna väntan är flickornas vilja att skjuta på föräldraskapet till trettioårsåldern, denna önskan om fördröjning gav också en större möjlighet till självkritiska reflektioner om framtiden. I deras tankar om vuxenlivet uppstod en spricka i habitus genom att flickorna hade utvecklat ambivalenta identifikationer i förhållande till föräldrarollen. Denna ambivalens beror till stor del på förändrade normer inom livsformen (neokulturation) avseende könsrollerna (jfr Åström 1986). Dessa flickor hade ännu inte helt övergivet traditionella kulturmönster och harmoniserats med sentida normbildningar om könsfördelningen inom familjen. En djärvare tolkning skulle kunna vara att betrakta identifikationen med föräldrarna som ett skifte från mamman till pappan som den starkast sociokulturella förebilden. Det var genom att anknyta till pappans yrkesverksamhet som det stora engagemanget för ett självutvecklande yrke fick sin näring. De kommande levnadsberättelserna ger indikationer åt det hållet.

Således blev deras tankar om framtiden svåra att förena med en tillfredsställelse över vardagens nu. Eftersom de inre utvecklingsförloppen var i otakt med de yttre villkoren blev de missnöjda med sin uppväxtmiljö. Klyftan mellan flickornas upplevelser och landsortsmiljön vidgades dessutom av deras förfinade och individualiserade livsstil. Deras preferenser hade trots allt fått en starkare prägel från familjens livsform än vad kamratumgänget och medias inflytande hade betytt för flickornas självbilder, förutom skolvärldens stora betydelse. Detta förklarar också varför dessa flickor uppvisar tecken på ambivalenta identitetsupplevelser. I flickornas inre värld kopplades inte övergången till vuxenlivet i en kontinuerlig linje mellan dåtid och framtid. I deras berättelser fann vi att de under de tidiga levnadsåren hade varit mera delaktiga i gemenskapen på orten, men att dessa relationer blev alltmer främmande under tonåren. Ebba och Sara får ge röst åt detta:

Men jag kan ju inte bo kvar här i Östad hela livet. Då måste jag ju åka någon

⁹Sennet (1977:180) har utifrån en historisk utveckling skrivit om föräldrarna som *enda* prototyper att efterlikna för unga i högre sociala skikt:

The nuclear family simplifies the problem of order by reducing the number of actors and thereby reducing the numbers of roles any person in the family must play /.../The child himself will have only one image of adult love and adult expectation before him; he will not have to sort out what is different about the way you are supposed to behave in front of parents from the way you behave in front of grandparents or uncles. In other words, the nuclear form permits orderly human appearances to resolve into a matter of simplified human relationships. The less complex, the more stable; the less one has to cope with, the more one's personality can develop

annanstans – till en större stad – för att jag skall kunna utveckla mig vidare. När man blir tjugo år, så har man nog tröttnat mycket på att bo här i Östad och leva med det lilla utbudet av människor som finns här. (Ebba 16 år, intervju nr 9)

Jag skall inte bosätta mig här i Östad med familj och barn, eftersom jag själv inte gärna skulle vilja bo här. Av det skälet vill jag inte utsätta mina barn för samma sak som jag har gått igenom. (Sara 19 år, intervju nr 15)

Sammanfattningsvis kan sägas att de karriärorienterade flickorna under de sena tonåren till stor del fick stödja sig på identifikationer knutna till uppväxtfamiljen och utbildningssfären. Dessa institutioner länkade samman flickornas vardag och formade framtidsföreställningar medan jämnåriga och mediebilder spelade mindre roll. Tonåren innebar en väntan på stora förändringar som framtiden skulle ha i beredskap för dem, men denna väntan gav samtidigt utrymme för koncentrerade ansträngningar för studier.

Senare skall vi i längre levnadsskildringar följa två karriärorienterade kvinnliga ungdomar ännu en etapp till vuxenvärlden och berätta om hur de följande åren gestaltade sig. Vilken bärkraft hade familjens kapitalkomposition och deras egna val för att uppfylla de förväntningar som flickorna hyste vid det första mötet? En annan fråga att belysa är hur deras liv påverkades av sysselsättningskrisen. Fick de ändra livsstrategier inför den svårare övergången till vuxenlivet? Innan dess skildrar jag hur vardagsliv och framtidsförväntningar ser ut hos fyra andra typer av unga i Östad.

Karriärorienterade tonårpojkar

Även för tonårpojkar, som levde i en karriärbunden livsform och hade vuxit upp i tjänstemannafamiljer, var den dominerande uppgiften att kvalificera sig för vuxenlivet att förvärva skolmeriter. Men hos dem handlade prioriteringen av skolarbetet snarare om att skaffa sig något så när höga betyg. Målen sattes att precis komma in på fortsatta utbildningar som skulle föra dem vidare till yrken som hade livsformens kännetecken. Deras mer avspända inställning till skolarbete kan förklara att pojkar i allmänhet har sämre betyg än flickor (SOU 2003:96, s 100). De koncentrerade sig inte helt på skolaktiviteter som de karriärorienterade tonårsflickorna gjorde. De överskjutande timmarna, efter att ha lagt ned vad de bedömde vara en rimlig tid åt skolarbete, ägnade pojkarna åt att underhålla olika sociala relationer även under vardagseftermiddagar och kvällar. I kontrast till de tonårsflickor de delade överordnad levnadsinriktning med gav dessa pojkar sig själva frihet från att med alltför tidskrävande och mödosamma ansträngningar förbereda sig inför nästa prov och att genom detta sätt hävda sig i rena skolämnen. Utifrån Magdalena Czaplickas (1993:147) distinktion var de nöjda med att åstadkomma *tillräckliga* skolprestationer, medan flickorna försökte nå *optimala mål* i dessa avseenden.

Av flera skäl är olikheterna mellan pojkar och flickor inom denna livsform vad gäller vilken tid de avsätter för att förbereda sina studier värda att påpekas. Man kan tolka det som att pojkar och flickor under tonåren förs in på olika banor till betydelsefulla vuxenroller. Det medför att de tillägnar sig olika medel och tillvägagångssätt för att komma in och hävda sig på arbetsmarknaden. Enligt Allvins (1997) prognos kommer det dessutom att finnas färre attraktiva yrken att söka till på arbetsmarknaden i framtiden. Det utkristalliseras olika mönster för övergången till vuxenlivet för

pojkar och flickor under ungdomsårens viktiga etableringsfas. Detta leder i sin tur till skilda utgångslägen inför inträden i vuxenlivet så att tonårspojkar uppmuntras och tilldelas bättre förutsättningar för att använda mångsidigare strategier än att enbart förlita sig på utbildningskapitalet (SOU 1994:73). Jämför även den höga andel av kommunens medel för fritid som går till lagidrott som utnyttjas av pojkar ur mellan- och högre sociala skikt i familjebakgrund.

En annan väsentlig skillnad mellan pojkar och flickor i dessa grupper bestod i att pojkarna, medvetet eller omedvetet, räknade med och förutsatte starkare draghjälp av jämnåriggruppen. De tidigare och senare utvidgade kontakterna gav både en större räckvidd och samlad kraft åt det *sociala kapitalet* för att också fortsättningsvis stödja denna inriktning av levnadsbanan. Genom att delta på flera arenor som utmärks av många deltagare uppövas sociala färdigheter och det personliga kontaktnätet blir större (Frønes 1985). Redan inom den tidiga systemfunktionalistiska ungdomsforskningen som utvecklades av Parsons & Bales (1955), Eisenstadt (1965) och Coleman (1961) framhölls den sekundära socialisationens stora betydelse. Dessa sociala erfarenheter höjer pojkarnas resurser och sänker värdet av flickornas utbildningsmeriter i konkurrensen om vuxenlivets eftertraktade yrken.

I tonårspojkarnas aktivitet ligger underförstått att de skall utveckla egenskaper av jagidentiteten som föregriper vuxenlivets yrkesverksamhet och dess specifika villkor. Enligt historiska forskning har denna form av individuell kompetensutveckling under lång tid varit en väsentlig del i fostran av unga män för att de skall kunna inta höga positioner i samhället. Det gäller i synnerhet förmågan att vara anpassbar i senare karriärer. Tilläggnandet sker i formandet av ”personliga” karaktärsdrag för manliga unga med denna sociala bakgrund. Denna speciella prägling av dispositioner kan inte helt fullbordas inom uppväxtfamiljen (Frykman & Löfgren 1979). I Bourdieus beskrivning (1979/1986) utvecklas de i form av en speciell habitus som sedan blir slagkraftig på de utvalda verksamhetsfälten. Socialisationen leder till att när de blir unga män kan de agera inom expanderade sociala sammanhang och ha en förmåga att röra sig över och verka i skiftande offentliga rum. Dessa förmågor förbereder och utvecklar inte karriärorienterade flickor lika mycket. De uppmuntrades inte att delta, eller självmant gjorde det till sin strategi, att söka sig till jämnåriga i organiserade sammanhang. Detta förklarar även flickornas större villrådighet, eller reflekterande sökande, i olika livsfrågor genom att de inte har samma tillgång till jämnårigas bedömningar (det viktiga kollektiva meningsskapandet) som stöd och personlig referensgrund. En pojke sammanfattar träffande den viktiga personliga egenskap som danas hos karriärinriktade pojkar under de sena tonåren med ”det skall ju alltid kunna gå att anpassa sig var man än kommer i livet”.

Ur intervjuerna kan man se att läsläsning och fritidsaktiviteter flätas in i varandra på ett annat sätt i vardagslivet hos pojkarna än hos flickorna. Pojkarnas inställningar och sätt att växla mellan de två sfärerna har en mer tillåtande karaktär. Detta illustreras av Bjarnes och Joakims berättelser.

När jag kommer hem från skolan åter jag lite grann från vad som finns i kylan först, och tar och varvar ner någon timme. Därefter ägnar jag lite tid åt läxor. Efter jag läst färdigt går jag ut till klubben för att träna några timmar. Sedan kommer jag hem och slår mig ner och tittar lite grann på TV. Efter det så kanske det blir lite mer läsläsning. Det är väl så ungefär som min vardag ser ut i stora drag. (Bjarne 19 år, intervju nr 1)

Det är tyvärr mycket läxor och prov. Det är ju kämpigt för det mesta nu för tiden när det gäller skolarbetet. Alltid är det några läxor som sträcker sig över helgen, men då blir det i alla fall ändå inte så värst mycket läst för min egen del. Sedan har jag ju lektionerna i musikskolan som tar en del av tiden i anspråk. Vi har varit i Tyskland för att spela och nu skall vi åka till Danmark för att framträda där också. (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Olikheten mellan dessa pojkar och flickor märks även genom att pojkarna både i val av utbildning och i framhävda ansträngningar har fokus på ett speciellt yrke. Dessutom betonade pojkarna att chanserna bör vara goda för framtida avancemang inom det eftersträfvade yrkesområdet. Som en väsentlig anledning till att välja ett speciellt yrke nämnde de att krävande arbetsprestationer bör ge hög lön. Även andra studier stödjer att pojkar i högre grad utnyttjar fritidssfären för framgång senare i livet. I en av dessa studier säger en intervjuad att "på fritiden vill jag göra saker som senare i livet kan ge mig god ekonomi och hög status" (Nilsson 1998:69).

Pojkarnas räknade även med att lörens storlek skulle ge dem tecken på status och socialt erkännande. Dessa pojkars attityder till att betona yttre belöningar skilde dem också från intresseinriktade unga. En likhet med de senare var emellertid att yrkesvalet skulle anknyta till ett intresse de länge haft under uppväxtåren. För framtiden förväntade de sig att den högre utbildningen skulle leda till att aspirationerna kunde förverkligas i ett attraktivt yrke. Deras målsättningar var ändå inte så realistiska att de bör ses som de drömmar som enligt psykologisk utvecklingsteori uttrycks mest just under de mellersta tonåren. Även i detta fall styrde livsformens kulturellt betingade "realitetsprincip" att önsknningar inte föll ur ramarna, och till syvende och sist var det livsformens "kulturellt inställda kompass" som gjorde att de karriärinriktade pojkarnas ville söka sig till hierarkiska miljöer med tydliga belöningsystem. Joakim och Anders lyfter fram vad denna typ av tonårpojkar tycker är viktigt vid tankarna på olika alternativa yrken:

Maskiner och allt tekniskt tycker jag ju är väldigt roligt. Jag skall försöka komma in på fyraårig teknisk linje här i Östad. Sedan finns också det här med att kunna gå vidare till civilingenjörsutbildningen att se fram emot. Den utbildningen har jag länge drömt om att få komma in på – och det blir ju en väldigt bra lön sedan när jag blir klar, just för sådana yrken som jag tänkt mig för framtiden! (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Först ville jag bli helikopterpilot, nu är det snarare stridspilot som gäller. Det är spännande och helt annorlunda mot andra yrken, det är inte så enformigt – men det är väldigt hårda antagningskrav. Sedan kan jag ju fortsätta och försöka bli högre officer. Inkomsten är ju också väldigt viktigt för mig. Då om jag nu ser på vilket yrke jag skall vilja ha, och själv vill välja inför framtiden. (Anders 16 år, intervju nr 22)

Det var svårare att upptäcka uttalade önsknningar om att vilja studera vidare av rent intresse. Utbildningens värde för personlig utveckling värderade dessa pojkar lägre. De fortsatta skolåren såg de mest som nödvändiga för att senare i livet kunna nå andra betydelsefulla mål. "Men för all del", resonerade de sammanfattningsvis, "nya miljöer kunde trots allt vara intressanta att ta del av medan studierna ändå pågick". Tiden före sysselsättningskrisen hade de med teknisk gymnasieutbildning, utan genomgången högskoleutbildning, vissa chanser att jobba sig uppåt på karriärstegen på den lokala arbetsmarknaden. Dessa gynnsamma förutsättningar under vintern

1990 gjorde att det fanns möjligheter till att få en meriterande anställning direkt efter gymnasiet, något som hade smugit sig in i deras tankar. Så här sade Bjarne som gick på teknisk linje och Jakob som var grundskoleelev om framtiden:

Om jag nu inte får ett jobb här i Östad, så kan jag i alla fall studera vidare. Men jag tror nog ändå att det skall kunna gå bra att få något rätt så bra jobb här i Östad. Yrket måste emellertid vara fritt och att jag får möjligheten till att använda hjärnan. Jag vill helst syssla med konstruktion och tekniska ritningar eller något liknande, samt att ha möjligheten till att vara självständig i mitt arbete. (Bjarne 19 år, intervju nr 1)

Det kanske inte är riktigt lika stora chanser till att få ett bra jobb här i Östad som i de större städerna. Men företagen bygger ju ut här också. Mest med tekniska yrken då. Stockholm och Göteborg är väl annars centrum för sådana yrken som jag kan tänka mig åt mig själv i framtiden. Men att få ett jobb här i Östad är ändå rätt så bra mycket bättre vid en sådan jämförelse. (Jakob 16 år, intervju nr 7)

Dessa tonårspojkar visade en stark tilltro till att den egna yrkessituationen på något sätt skulle komma att ordna upp sig till slut, speciellt om man själv också ansträngde sig. De investerade därför inte all energi på att höja utbildningsmeriter som den enda livsstrategin i en ålder när det ändå var många år innan de själva skulle etablera sig i yrkeslivet. De var väl införstådda med att tiden efter gymnasiet sannolikt skulle innebära att de var tvungna att flytta till en annan ort med lämplig utbildning. Efter denna anhalt skulle nästa skede i livet föra dem vidare till nya sammanhang och miljöer där intressanta och ekonomiskt givande anställningar skulle yppa sig. Anders och Joakim understryker ännu en gång sin beredvillighet att anpassa sig till en framtid som utspelar sig i utsträckta geografiska rum:

Jag hoppas ju mest på att jag får ett jobb. Då med den här utbildningen i bagaget, vilket jag har tänkt söka in på efter gymnasiet. Utbildningen är förlagd till Stockholmsområdet. Sedan blir det väl så här kan jag tänka mig, att jag hamnar på någon helt annan ort därefter. Men det är ingen större fara med att flytta till andra orter, tycker jag. Att få ett jobb är ändå det viktigaste av allt! (Anders 16 år, intervju nr 22)

Var jag kommer att bo när jag blir äldre beror alldeles säkert på vilket yrke jag får. Om det är ett yrke som jag inte kan få här i Östadstrakten flyttar jag i så fall – det valet är ju egentligen alldeles självklart för mig! (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Breda kamratumgängen lever kvar i gemensamma intressen

Visserligen var läsläsningen och skolförberedelserna viktiga i veckoschemat, men dessa pojkar åsidosatte inte chanser till att behålla och vidareutveckla andra relationer även under de sena tonåren. De sociala kompetenser som utvecklas genom att tillhöra grupper av jämnåriga och delta i fritidsaktiviteter anses – både i vardagstänkande och bland forskare – ge positiva bidrag i vuxenblivandet, och detta gäller för såväl moderna som traditionella samhällen. Under århundraden har vår samhällskultur karaktäriserats av sina utsträckta ungdomsår och höga barriär mellan ungdomsår och vuxenliv. Den ungdomsforskning som inspireras av individualiseringsteorier menar att vägen till vuxen var lättare i det äldre samhället. Detta påstående bör dock problematiseras och inte tas för givet.

Gruppen av jämnåriga anses vara en viktig bro bort från familjens emotionaliserade värld och en värdefull länk som förbereder de unga inför möten med det komplexa vuxensamhället. I sin personliga utveckling och under de sena uppväxtåren binds den unge till kamratgruppen, som ger både psykologisk, social och kulturell trygghet för stunden och direkt färdighetsträning och socialisation inför vuxenlivet. Ziehe (1986) menar att i det senmoderna samhället är detta en social och kulturell situation som är avskärmat och stillastående från de utvecklande och ålagda uppgifterna inför vuxenlivet som togs upp i det första kapitlet. Han menar att den förändrade karaktären på kamratgruppens betydelser och funktioner har skett till följd av de försämrade ingångarna för unga att kunna inta vuxenroller (jfr Willis 1990; Furlong & Cartmel 1997). Mot bakgrund av denna beskrivning av det hastigt föränderliga sentida samhället har utvecklingen lett fram till svåröverförbara kulturella identifikationer mellan föräldrar och de uppväxande.

Den förstnämnda synen på jämnåriggruppen som ett rum för utveckling av adekvata förmågor inför vuxenroller var ännu relevant för att tolka Östadstonårspojkarnas situation. Pojkarna uttryckte heller inte utifrån den ljusa situationen under vintern och våren 1990 några egentliga avståndstaganden till vuxensamhället, utan den förstods som en värld som de så småningom skulle gå in i från tonårens relativt sett ansvarsbefriade tillvaro. Deras egna vardagsskildringar utvisade att vistelsen i hemmen och i andra miljöer lika gärna kunde ske i sällskap med vänner som i närvaron av andra vuxna. Åldersgrupperna samsades med varandra utan några egentliga problem och under avspända relationer. Joakim och Anders lyfter fram de konfliktfria relationerna:

Det är ju så här med killar: man är fem till tio i ett gäng, men med tjejer är det annorlunda. Är man med i ett gäng, så är man kompis med alla. Det är väl en tre, fyra stycken kompisar som brukar komma ut till vår familjs sommarställe utanför Östad. Det är ju bra att de har moped numera. Så det blir enklare att både ta sig dit och sedan komma hem igen för dem på kvällar och vid helger. (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Sedan har jag ju fotbollsträningar under flera kvällar av veckan. Jag tränar med B-laget för det mesta. Ibland blir det också tillsammans med de ännu äldre i A-laget. (Anders 16 år, intervju nr 22)

Till skillnad mot flickorna så skjuter pojkarna inte upp ett intensivt socialt umgänge och utövande av engagerande fritidsaktiviteter till en avlägsen framtid, eller till dess att avgångsbetyg har klarats av med bravur och den egna karriären står på stadig mark. Fastän de hade olika livsformsorientering framträdde bland tonårspojkar de extra kvaliteter som jämnåriggruppen och medverkan i organiserade aktiviteter tillför socialisationen under de sena uppväxtåren, varmed de omedvetet utmejslade olika strategier inför övergången till vuxensamhället. Genom pojkarnas bredare sociala nätverk tränas adekvata färdigheter och nya kontakter knyts som gagnar det sociala kapitalet. Dessa sociala erfarenheter och kontakter kan sedan användas som konkurrensmedel genom att redan vara invand gruppbildningar inom organisationer kännetecknade av instrumentell rationalitet och där maktrelationer återskapas på informellt sätt – inte minst genom att tillträdande från början känner sig hemma som en i gänget inom en "grabbkultur" (jfr Åström 1992). Detta seglivade fenomen kan anas bakom statistiken i Nilssons (1998) studie om pojkarnas anlagda nyttoaspekt på fritidsaktiviteter.

Utifrån Habermas (1981/1987:31f) tolkning av G H Meads (1934) distinktion mellan lek och spel angående lagidrotternas betydelse under tonåren så blir det tydligt att pojkarna genom dessa idrotter får större möjligheter att finslipa "the competitive games of youth" som till skillnad mot barnets lek är "a more highly organical state of role playing". Dessa relationer med jämnåriga tog dock inte helt överhanden från pojkarnas huvuduppgift, nämligen att förränta ett medhaft utbildningskapital. Uppgiften innebar att man skulle uppfylla vissa kunskapskrav, men också att utveckla ett speciellt tankesätt och specifika egenskaper för att kunna verka inom ett karriäryrke. Den fria tiden liknade former som historiskt gällt för många ungdomar i sociala mellanskikt, nämligen att umgängen, och vad som numer kallas fritidsaktiviteter, främst sker i hemmen och inom miljöer övervakade av vuxna. Det var i första hand genom förflyttningar mellan dessa stationer som de här tonåringarna satte spår i det offentliga rummet, såsom i mopedåkandet.

Avancerade estetiska tillägnanden framträder inte hos pojkarna

Tonårspojkarnas estetiska förhållningssätt stod i ett bestämt förhållande till deras familjebakgrund. Till skillnad mot flickorna hade de inte negativa känslor om det sociala och kulturella klimatet på uppväxtorten. En likhet mellan könen var att estetiska tillägnanden, eller snarare bruket av konkreta media, för det mesta skedde i hemmens slutna rum. Men hos tonårspojkarna gjordes detta tillsammans med flera av kamraterna. Utifrån Goffmans (1959) rollteori kan man säga att dessa tonårspojkar verkar förbereda sina inträden på offentliga arenor, och senare i vuxenlivets roller, genom att finslipa sina kompetenser i bakre regioner av det sociala rummet. I det privata rummet har de en bättre kontroll över att i den individuella utvecklingen kunna hantera åldersperiodens utmärkande pendlingar mellan inre regression och framåtriktad progression (Blos 1979).

Läsandet av facktidsskrifter och tittandet på actionfilmer var inte överraskande den vanligaste konsumtionen bland pojkarna i kontrast till läsande av skönlitteratur och uppskattning av kvalitetsfilm hos flickorna. Pojkarna visade inte samma attityd till konstverken som ett led i en personlig utveckling och redskap för att främja olikhet. I första hand uppmuntrades inom gruppen inställningar och aktiviteter som svetsade samman dem i likartade intressen, snarare än att frammana alltför avancerade estetiska hållningar. Utifrån deras disposition för anpassning kan vi förstå denna sociala sämja som att de med lätthet flyter in i andra estetiska stilar de sedan påträffar hos andra unga män med liknade bakgrund. De skiljde de sig från lönearbetsorienterade unga genom att de inte hämtade sina favoriter ur skaran av mest lättillgängliga och populära artister. En uttalad stilmarkör, i Bjurströms (1997) mening, var ändå det stora avståndet som pojkgruppen upprättade gentemot hårdrocksmusiken. Denna musikform såg de närmast företräda det bipolära i förhållandet till deras egen smak och förråa upplevelser. Joakim och Peter förtydligar dessa inställningar (habitus) till vad de anser som burdusa musikströmningar:

Det skall vara moderna grupper som Depeche Mode, Erasure eller liknande artister för mig. Jag lyssnar på all musik i princip, men det skall inte vara hårdrock för min del. Sådan musik förstår jag mig inte alls på, något sådant gillande gäller heller inte för någon annan bland mina kompisar. (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Nu är det mest John Cougar Mellanchamp, men U2 har jag också tyckt vara bra. Chris Rea också. De har ju bra texter också – som J C M. Han skriver ju nästan bara om den omgivning han själv kommer ifrån, det tycker jag är bra av honom. Hårdrock tyckte jag om när jag gick i grundskolan – men inte nu när jag är äldre. (Peter 19 år, intervju nr 24)

Denna typ av tonårpojkar har historiskt sett varit kandidater till höga positioner i samhället. Bourdieu (1979/1986) har kanske överdrivit finkulturens betydelse i den kulturella socialisationen av denna typ manliga unga, och vad som räknas som status i vårt land. Att imponera med bildningskunskap är endast gångbart inom snäva sociala fält i skandinaviska länder och att ha kännedom om konstyttringar har högre prestige i länder som Frankrike. Vi kan istället räkna med att andra personliga egenskaper formade av uppväxtårens fostran och kapitaltilläggnanden är viktigare för att framhålla sociokulturella distinktioner när vi ser på de – åtminstone ytligt sett – jämlikhetssträvande nordiska länderna. I dessa länder premieras andra aspekter som mer instrumentellt gångbara förmågor av att behärska ett formaliserat språk på offentliga arenor och att kunna förmedla abstrakta resonemang i facktekniska sammanhang. Att lägga sig till med finkulturella smakriktningar tillmättes inte någon större vikt hos dessa pojkar. Snarare uppfattades sådana yttringar som splittrande element inom den estetiska praktik som dessa karriärinriktade tonårpojkar på landsorten ägnade sig åt vid 1990-talets början. Om man tänjer på tolkningarna kan man skönja en viss markering mot att vilja behärska populärkulturen som en personlig kompetens och med unga ur detta sociala skikt som självutsedda smakdomare (jfr Bjurström 1997).

Identitet anpassad för att vara hemtam i olika miljöer

Utifrån deras berättelser märks att både flickor och pojkar i denna grupp under sina uppväxtår hade skaffat sig stadiga riktlinjer mot framtiden utifrån tjänstemannalivsformens mönster. Via införlivanden av såväl psykologiska och praktiska som diskursiva skikt inom identiteten hade de utformat strategier som var lämpliga för att närma sig vuxenlivet med hänsyn till familjebakgrunden. Inflytandet från familjens kulturella kapital märktes i synnerhet när de övervägde sina studieval. Deras föreställningar om framtiden bygger därför i hög grad på föräldrarnas erfarenheter av utbildning. Benägenheten att fullfölja övergången till vuxenlivet ”på rätt sätt” fanns i det praktiska medvetandet. Vid det första mötet 1990 uppvisade dessa tonårpojkar inte några uttalade konflikter i sina identitetsupplevelser. Genom familjesocialisationen och de gynnsamma yttre villkoren kunde de se framtiden an utan några symptom på en intensiv identitetskris. Mina intryck från studien kan summeras med att dessa pojkar sedan sina tidiga levnadsår hade fostrats till att kunna hantera förväntade förändringar. Att utveckla egenskaper som kalkylerade med skiften i levnadsförloppet låg i deras kulturella socialisation. Med dessa drag skulle de sedan anträda vägen till högre utbildningar och med kvalifikationer som åter ledde dem in i den invanda livsformen.

I kvalifikationsuppgiften ingick att föröka det medförda utbildningskapitalet och utveckla förmågor inför ett eftersträvanvärt yrke. Med sammanfogningen av yttre krav och inre egenskaper utvecklade de en djupare livsstil (som tenderar att sam-

manfalla med livsformens föreställningsvärld). På denna grundval utvecklade pojkar en mild form av särskiljande stil som slöt leden inom gruppen och var i harmoni med de yttre villkorens beskaffenhet vid denna tid – därför var inga avancerade estetiska tillägnelser tydliga i deras identitetsutveckling. Känslan av ett psykosocialt välbefinnande var högre hos pojkarna än bland flickorna, vilket kan bero att pojkarna upprätthöll fler kontakter med sina jämnåriga de förra. Pojkarnas umgängen tillfredställde deras behov av dagliga bekräftelser av de sociala definitioner som skapar mening åt vardagsvärlden, och samtidigt gav dem rutiner utanför skolvärlden och familjesfären. Det var ett stöd som flickorna förlorade under tonåren, men som utrustade dem med egenskaper som är nyttiga och attraktiva i ett föränderligt kunskapssamhälle (jfr Bell 1973; Collins 1979; Gouldner 1979).

Dessa tonårspojkar uppfattade levnadsförloppet som en rad utmaningar i en framåtgående rörelse – ungefär som en karriärstege. Den individuella positionen inom vuxensamhällets sociala struktur skulle de slutligen att erövra genom egna prestationer, men med stor hjälp av medskickat kapital och andra fördelaktiga inlärdade egenskaper i denna process. Vuxenblivandet hade sina osäkra passager utifrån både tonåringens kapacitet och samhällets utveckling (Ziehe 1975; Jönsson et al 1993; Sernhede 1995). Hos manliga karriärorienterade unga ledde eventuellt svaga personliga förutsättningar och samhällets komplexitet inte till några uttalade tankar hos pojkarna om att hellre välja äventyrliga och oförväntade livsvägar. Stegen till vuxenvärlden bekräftades genom vägledande utbildningsval. De äldre inom slkten gav ofta ingående kunskap inför dessa väsentliga val i livet.

Mycket av det mönster som livsformsforskare kallar ”modernt traditionella roller” i tjänstemannafamiljer gick att applicera på dessa pojkars föreställningar om vuxenlivet (Bäck-Wiklund & Lindfors 1990). Sett utifrån psykologisk teori kolliderar inte pojkarnas föräldraidentifikationer på samma sätt som flickornas med sentida jämställdhetssträvande ideologier, särskilt inom tjänstemannafamiljer (jfr Bjerrum Nielsen & Rudberg 1985; Bengtsson 1991). Pojkarna nämnde inte heller föräldraskapet på det motstridiga och konfliktfyllda sätt som många av flickorna gjorde. Den mångfald av levnadsalternativ som anses genomsyra det sentida samhället upplevdes inte alltför betungande bland dessa tonårspojkar, detta när deras framtid starkt kopplades till en yrkesidentitet och instrumentella roller. Pojkarna uttalade heller inte behovet av uppehåll i studiekarriären för att få tid över för att göra en längre utlandsresa eller ta ett ”friår” i ett kravlöst jobb. De valde att fortare nå fram till vuxenlivets yrke; de tycktes ta för taget givet att ett uppehåll försinkade karriären. Här fanns ju militärtjänsten för manliga ungdomar som de kanske upplevde som ett tillräckligt uppehåll.

Att kulturella former relativt oproblematiskt kan överföras till nya generationer märks genom att pojkar och flickor (på skilda sätt) tidigt tillägnat sig underförstådda koder som skall passa in på deras framtida yrkesliv. Deras fostran har resulterat i att de redan under tonåren identifierar sig med rollen som kvalificerade tjänstemän; detta långt innan den faktiska ingången till vuxenlivet sker. Med Eriksons (1968/1977) beskrivning tillhör denna typ av pojkar genom sin familjebakgrund och förväntningar på framtiden det sociala skikt som bär det industri-teknologiska samhället, även om samhällsformen som sådan möjligtvis är i avtagande. Eriksons tankegång är intressant i frågan om varför utpräglade ungdomsstilar inte hade någon märkbar dragkraft på mina ungdomar. Enligt Erikson beror detta på att de i

den föregripande självbilden kan se sig själva fylla vitala samhällsroller längre fram i levnaden. Trots årtal för att utbilda sig och långt innan de finner en plats i vuxensamhället kan de hämta näring från denna bild av sig själva som verksamma i vuxenlivet.

Dessa tonårspojkar hade klart för sig samhällets sociala sortering och kulturella gränsdragningar. Det framkom tydligt i deras tankar även före den tid och de nya villkor som sysselsättningskrisen gav. Som ett exempel är här Joakims syn på underliggande sociala skiktningprocesser och utvecklingstrender i det svenska samhället:

Jag tror det är viktigt att skaffa sig en bra utbildning och därmed få en reko början på livet. En del säger ”nu skall jag börja jobba och så där, jag har inte tid att läsa”. Jag tror att det är den förra gruppen som man måste tillhöra. För att kunna bli någonting överhuvudtaget. För en tjugo år sedan, så gick detta kanske bra. Men det gäller knappast idag. Det är ett sådant starkt klassamhälle ändå. Det märks kanske inte så mycket på ytan, men där under så ser man skillnaderna tydligt. Samhället har förändrats, det hör visserligen alltid till att det blir modernare. Men jag tror att nu håller samhället på att rusa iväg så pass fort, att många har svårt att riktigt hänga med i utvecklingen. (Joakim 16 år, intervju nr 12)

Avslutningsvis vill jag lyfta fram att samvaron och gemensamma intressen med vännerna vid sidan av skolan och umgänget i uppväxtfamiljen sannolikt starkt minskade pojkarna känslan av ett utanförskap på orten. Denna gemenskap kraftsamlade också i psykologisk betydelse inför en framtid som även för dem hade osäkra hållpunkter. I tankarna om de närliggande åren återkom de till att deras liv förmodligen kommer att utspela sig på andra orter. De fördjupade levnadsberättelserna tar mer ingående upp detta tema.

Det verkade också finnas ett inre påbud av att inte rusa åstad in i vuxenlivet alltför tidigt hos pojkarna. Att skjuta på inträdet i vuxenlivet såg de vara förutsättningen för att hålla utbildningsvägen fri. Gillis (1974) har poängterat att denna inlärda spärr varit nödvändig för livsformens överlevnad i historisk belysning. Till slut verkar livsformen falla på plats och få sin återfödelse i vuxenlivet i pojkarnas egen familjebildning och dess rollfördelning mellan man och hustru. Även om pojkarna i sina uttalanden säger oss någonting annat så kan man mellan raderna utläsa att familjelivets utseende till sist ändå faller tillbaka på karriäryrkets villkor och ekonomiska förhållanden (jfr Jalmert 1983; Bygren et al 2005):

Först och främst tror jag det är viktigt att lära känna frun först om man skall gifta sig med henne. Sedan skall man tänka sig väldigt noga för innan man skaffar sig barn – exempelvis om man fortfarande håller på och studerar. Då är det nog inte alltför lämpligt att ha en egen familj. Detta kan i så fall bli väldigt dumt och komma olägligt för min egen framtid, det tror jag åtminstone. (Jakob 16 år, intervju nr 7)

När jag själv skall bilda familj så skall jag redan ha ett bra arbete. Om vi hade barn som var små, då skulle min fru vara hemma och jag själv arbeta. Det vore nog ändå det bästa – åtminstone i mitt fall. (Anders 16 år, intervju nr 22)

Familjelivet beror på vem som stannar hemma hos barnen. Det faller och beror också på hur hon jobbar. Om båda jobbar skall det vara femtio-femtio hemma tycker jag, men det beror som sagt på vad man jobbar med för något. Det kan ju vara svårt att få en ersättare i yrket, och då måste man ju ställa upp för företaget. (Peter 19 år, intervju nr 24)

8 Lönearbetsorienterade unga män

Inledning

De ungdomstyper som tas upp i detta kapitel kommer från familjer med arbetarklassyrken som formats i efterkrigstidens industri- och välfärdssamhälle. Både unga män och kvinnor i denna grupp föreställer sig att de när man blir vuxen skall man arbeta i yrken som passar in i lönearbetets livsform. Samtliga deras föräldrar tillhörde denna livsform. Dessutom återfinns här de informanter som var över tjugo år vid intervjuerna 1990. Den sneda fördelningen mellan de olika grupperna kan förklaras utifrån beskrivningen av kommunvillkoren. Ett skäl är bristen på högre utbildningar inom närregionen och det ringa utbudet av jobb för ungdomar med teoretiskt gymnasium. Detta medför att många av de forna eleverna på teoretiska linjer har flyttat från närregionen innan de fyllt tjugofyra år. Det andra skälet till olikheter i ålder kan finnas i deras olika individuella utveckling. De vidlyftiga föreställningarna om vuxenlivet som många hade vid tonårens mitt visade sig senare inte vara genomförbara, och de var då tvungna att lägga upp mer realistiska strategier när de mötte en krassare verklighet under de senare ungdomsåren. De faktiska villkoren i närsamhället uppfattas på ett annat sätt när de konkreta stegen till olika vuxenroller skulle tas.

Uppväxtfamiljens sammansättning av kapital – främst ifråga om utbildningsnivå – har haft stort inflytande på denna uppdelning. Utifrån tesen om att uppgiften att ”kvalificera sig” inför vuxenlivet sker på klassmässig grund så kommer skilda grupper av unga i vuxensamhället att etablera sig genom olika sätt att komma ”underfund med sig själva” och ”samhället i stort”. De ungdomarna som stannat kvar i Östad uppfattade sin ”mögliga livsväg” på liknande sätt som Paul Willis (1977/1983) och Beverly Skeggs (1997/1999) har beskrivit hur klass och kön formas av en psykologisk, social och kulturell anpassning under uppväxtåren.

Hos de lönearbetsinriktade unga fann jag två varianter av hur ungdomstiden fick sitt utseende: Den ena varianten var de något mer urbant orienterade ungdomarna i stil och tänkesätt. De bodde i egna lägenheter i centrala delar av Östad, och utmärktes av ett visst estetisk intresse som att genom en medveten stil inreda lägenheten. De uppsköt den egna familjebildningen för att kunna ”roa sig” under några år efter det att de fyllt tjugo. De var inte helt avvisande inför tanken att under en kort period flytta till en större stad för att skaffa sig äventyrliga erfarenheter. Den andra varianten av unga var ytterst fast förankrade till orten genom arbete, familjebildning och egnahem. De var i så hög grad sammanknutna till vad man kan kalla ett ordinärt vuxenliv att de inte längre bör etiketteras som ungdomar, mer än i levnadsår. Dessa unga hade redan passerat ungdomsåren genom att gå över alla betydande trösklar till vuxenvärlden.

Studier väljs bort, nuet viktigare!

Ett kännetecken på unga som är inställda på lönearbetets livsform är att de är mindre angelägna om att sträva efter ett kvalificerat yrke. De sätter inte yrkeskarriären i första rummet när de utvecklar en livsstrategi om etableringen i vuxensamhället. Det blir därför mindre viktigt att genom teoretiska studier skaffa sig meriter för att kunna arbeta inom ett kvalificerat yrke. Den energi som den grupp som vill skaffa sig höga meriter lade ner på studier såg den lönearbetarriktade gruppen närmast som en negation till den egna förväntade livsbanan, varför skolan och studier blev ytterst diffusa och avlägsna i deras föreställningar. Därför fanns hos dem inga drivkrafter som tillmätte utbildningskompetens någon större vikt, till skillnad mot den föregående gruppen unga som hade en annorlunda familjebakgrund och därmed en annorlunda kulturell socialisation. Att maximalt utnyttja det ingående kulturella kapitalet i ytterligare egna förräntningar är inte heller en nödvändig betingelse för lönearbetslivsformens fortlevnad i historien. För dessa tonårspojkar och manliga ungdomar var möjligheten till en anställning för att livnära sig en tillräcklig bra grund för att börja vuxenlivet. Det första jobbet blir utgångspunkten för att sedan skaffa sig högre värderade saker i livet. På vägen till vuxenvärlden befäste de under de sena tonåren en fastare livsstil som i likhet med de karriärinriktade unga reproduceras från äldre till unga inom familjen, något som även inbegriper den övriga släktens betydelse för deras föreställningar.

Denna sociala och kulturella reproduktion fungerade under 1990-talets första månader utan några större problem beroende på de gynnsamma yttre villkoren då de äldre och yngre inom släkten fortfarande hade snarlika vägar till vuxenlivet. Westen (1985:245ff) skriver om uppväxtårens socialisationsförlopp när yttre betingelser är stabila att självet då får goda förutsättningar för att förhållandevis okomplicerat integreras med de yttre förhållandena. Den unga individen upplever sin tillvaro som väl förankrad i ortens sociala och kulturella miljöer. Westen menar att denna form av identitetsutveckling just utmärker moderna samhällen genom den trygghet i levnadsbetingelser den ger befolkningen. Liknande argument för ett förutsägbart liv framförs av Svidler (1986) och Archer (1998). Även Habermas (1981/1987) antyder att dessa förutsättningar är betydelsefulla för att försvara livsvärldens förmåga att understödja de ungas socialisation och identitetsutveckling, trots, eller just tack vare, påverkan av de övergripande systemen – i detta ligger förklaringen till att kulturens påverkan i moderna samhällen upplevs som ”sval”.

Dessa manliga unga utslöt inte korta fackutbildningar, men utbildningen skulle i så fall enligt dem själva leda till ett konkret jobb. I jämförelse med karriärorienterade unga märktes här tydligt bristen på inlärd kulturella föreställningar om att vilja anta utmanade mål inom intellektuellt krävande yrken. Här följer några utdrag ur intervjuerna som visar hur de resonerar när de väljer bort den längre teoretiska skolgången. Berättelsernas ordning följer deras ålder:

Två år till i skola skall väl trots allt kunna gå bra. Har man nu ändå gått i skolan i nio år, så kan man orka med att gå några år till. Det andra året är det väl ändå mest praktik – vilket är bra för min del. Sedan skall jag söka jobb och flytta till en egen bostad. Men fick jag ett jobb direkt efter grundskolan, så tar jag det istället. Detta utan att tveka det minsta. (Gunnar 16 år, intervju nr 21)

För dagen tror jag inte jag kommer att studera vidare. Jag kanske arbetar några år

till och studerar igen – det vet man ju inte säkert. Men det är ju väldigt tveksamt, i alla fall som jag känner det just nu. (Mikael 16 år, intervju nr 18)

Jag har gått färdigt tekniskt gymnasium, men jag är tämligen trött på skolor nu. Jag har gått arbetslös ett halvår tidigare och jag är nöjd med det arbete jag nu har fått tag i. Så någon mer utbildning vet jag inte om det blir för min egen del. Då är det betydligt bättre om jag kan få möjlighet att fortsätta med det arbete jag har för tillfället. (Fredrik 24 år, intervju nr 17)

Jag har väl lite funderingar på att börja skolan och läsa vidare lite grann – inom data och CMC. Jag har ju ingen teoretisk bakgrund precis, utan allt är självlärt. Det skulle ändå vara roligt att få ett papper på det också, det skulle säkert ha varit bra. Men det är långt ifrån tills att jag börjar på någon ny skola. Det är den teoretiska biten som är lite knepig. Man har ju blivit äldre också – och det ökar inte intresset direkt. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Jag hade tänkt studera, men det var för två år sedan – men inte nu längre. Det är sånt som jag ibland går omkring och småtänker på lite grann för mig själv. Men det är långt ifrån till att ta ett riktigt beslut om detta, att jag då verkligen sätter mig på skolbänken igen. (Rickard 24 år, intervju nr 6)

Att börja studera igen har jag då inte alls funderat på. Det vet jag inte vad det skulle vara i så fall. Möjligen i så fall när man blir äldre. Jag skulle kanske ha varit äldre och lite mera mogen – då tidigare när jag ändå gick i skolan. (Per-Erik 24 år, intervju nr 11)

Jag gick ju två år och utbildade mig till svetsare, men jag är ju annars ingen skolmänniska precis. Det ligger nog i så fall längre fram i tiden, och vem vet? (Jan 24 år, intervju nr 20)

Innan de fyllt tjugofyra år hade de skaffat sig en fast inkomstkälla från ett arbete. De lokala villkoren i Östad vid 1990-talets början medförde att det var relativt lätt att få en egen inkomst om man accepterade ett mindre kvalificerat jobb. I detta fall betyder ”icke-kvalificerat jobb” att arbetsgivare inte fordrar längre utbildning än en praktisk tvåårig gymnasielinje. Yrket i sig behöver således inte vara mindre ansvarsfullt och kräva färre kunskaper än ett tjänstemannayrke.

Dessutom uppgav de som redan hade en anställning att deras yrke var relativt fritt och hade ett varierat innehåll. En skillnad mellan könen var att de manliga lönearbetande ungdomarna gjorde karriär på den lokala arbetsmarknaden. Efter några år på den lokala arbetsmarknaden – som i regel bestått av mer än en anställning – hade de lämnat bakom sig hundåren i de mest rutinbetonade och slitsamma jobben i Östad och dess närhet. Det fanns sålunda en dold hierarki också för yrken som tillhörde lönearbetets livsform (jfr Wikander 1992). De manliga lönearbetsorienterade vittnar om den stora cirkulationen av olika anställningar som de haft på orten:

Det var närmast arbetsgivaren som sökte mig. Jag jobbade tidigare som verktygsmakare på ett annat företag här i staden. Jag var väl lite tveksam först med att ta jobbet. Det är ju ett samhällsföretag, och det finns ju mycket olika sorters folk på det stället. Jag åkte i alla fall dit och tittade hur det var där. Tog det på prov först, liksom. Det är intressant med CMC, programmerare då. Det är väl sådant som ligger i tiden – data och liknande. Jag skulle aldrig kunna tänka mig ha ett monotont jobb. Det är nog den största fördelen med det jobb som jag nu har. (Magnus 24 år, intervju nr 14).

Jag jobbar i verkstaden numera. Därmed är det inte sagt att jag står vid en svarv hela dagarna. Det är långt ifrån den formen av bundenheten. Vi är fem stycken

som gör allting. Jobbet innebär även att jag får var ute och resa ibland – som till tryckerier och kunder. Det gör jag rätt ofta nu för tiden. Innan det här jobbet var jag på ett företag som heter Enkel. Så fick jag se i tidningen att de annonserade om verkstadsarbetare till det här företaget. Jobbet omfattade många arbetsuppgifter. Jag tänkte att det här jobbet skulle passa mig bättre än att stå vid en svarv hela tiden. Detta i skillnad till hur det var därborta, det vill säga på det andra stället som jag jobbade på förut. (Rickard 24 år, intervju nr 6)

Jag har varit svetsare tidigare, men att vara rörmokare är bra mycket bättre. Det är mycket friare. Jag behöver inte sitta på samma stol hela dagarna, och jag skriver ju ut min arbetstid helt själv för den vecka jag har jobbat. (Jan 24 år, intervju nr 20)

Utifrån skildringen av lönearbetslivsformens kultur i kapitel 4 kan man ana att dessa ungdomar hade andra fokus i sina liv än de som var inriktade på en karriär. Centrum i deras föreställningar låg istället på vad de ansåg vara berikande aktiviteter och samvaroformer utanför skolvärlden och arbetslivet. Gunnar, en av de yngre tonårspojarna, satte saken sin spets med orden ”har man en bra fritid, så är det ju också roligt att arbeta”.

Denna rangordning av tillvarons olika delar förekom mest i dessa manliga tonåringars föreställningar om framtiden. Hos dessa manliga ungdomar och unga män innebar den konkreta verkligheten att vila och enklare förströelser många gånger var den enda upplevelse av fritiden som dessa ungdomar orkar med efter dagens och veckans hårda slit. Att återhämta sig från tröttheten efter arbetet blev ett vanligt innehåll för den tid som i själva verket bör sättas inom citationstecken för att benämnas ”fritid”. Slitet påverkar givetvis också förutsättningarna för att utveckla en utlevande ungdomskultur. Dessa trötthetskänslor efter en ansträngande arbetsdag framgår av Magnus, Jans och Roberts skildringar:

Jag har inte så mycket tid över till andra sysslor efter arbetet. Jag kommer hem, ställer mig i duschen och sätter mig sedan framför TV:n. Det blir väl mest något i den stilen. Jag är så pass mycket trött också. Jag orkar inte egentligen syssla med några andra större aktiviteter nu för tiden, till skillnad emot hur det var förr om åren. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Jag skulle allt behöva vara piggare när jag kommer hem från jobbet. Jag kanske slarvar med maten också. Annars tar jag det lugnt för det mesta. Jag spelade fotboll förr, men nu har jag slutat med det också. Men annars är musiken mitt största intresse – när jag har tid och har orken vill säga. (Jan 24 år, intervju nr 20)

Det som fritiden i regel faller på är att jag är så trött efter arbetet att jag inte orkar ta mig för något. Vid klockan nio så måste jag i alla fall börja tänka på att gå och lägga mig inför nästa arbetsdag. (Robert 19 år, intervju nr 16)

Lönen från anställningen utgjorde tillvarons fundament för dem som nu själva gått in i lönearbetets livsform. Lönens storlek och bruk angav gränser för hur dagarna för övrigt fick sina utseenden. Denna situation avsåg främst de något äldre unga i Östad, som givetvis hade olika förpliktelser som familjeförsörjare eller ensamstående ungdomar.

Förvärvsarbetet tillförde andra livskvaliteter som är viktiga att framhålla från deras utsagor. Arbetet gav veckan, men även livet i sin helhet, en regelbunden och förutsägbar rytm som de trots allt uppgav som grunden för ett välbefinnande. Man

bör ändå tolka livsformsteorin på så sätt att arbetet var det centrala nav som placerade in tillvarons övriga relationer och livets existentiella frågor inom ett socialt nätverk där de kunde uppleva ett tryggt och ordnat livssammanhang. Men det var andra livsområden och aktiviteter som ur deras synvinkel gav mer omedelbara positiva utbyten och känslor av välbehag. Citaten nedan pekar på några sådana viktiga punkter i vardagslivets utformning. De visar deras önskan att foga ihop delarna till en tillfredsställande livssituation utifrån känslan av att ha tillräckligt höga inkomster över till att både vara en del av en arbetsgemenskap och som slutpunkt ha tid och ork över till en berikande fritid:

Man måste ju få tillräckliga inkomster av jobbet. Om inte annat för sitt dagliga uppehälle. Och så skulle det inte vara så bra, om man sedan ingenting hade att göra på dagarna. Det skulle bli ju väldigt långtråkigt och enformigt i längden kan jag tänka mig med, då att inte ha ett arbete att gå till. Säkerligen skulle man också bli förslappad om inte annat – och inte orka med andra saker heller. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Viktigast med jobbet är ändå sysselsättningen och pengarna. Jag skulle ju heller inte tycka så bra om att gå hemma hela tiden om dagarna. Det skulle jag inte klara av. Men jag tycker inte man skall leva för jobbet. Det är ju så många andra som gör det – och de mår av den anledningen heller inte så bra. (Jan 24 år, intervju nr 20)

Det är ändå rätt bra med att ha ett arbete så man slipper gå hemma och dra hela dagarna. Dessutom så får man ju vänner och kompisar på köpet. (Mikael 16 år, intervju nr 18)

Skall man arbeta så skall man väl i alla fall först och främst tjäna bra på sitt arbete. Sen så trivseln och att man känner för arbetskompisarna. Det är huvudsaken – det är A och O för ett bra arbete. (Robert 19 år, intervju nr 16)

Efter gymnasieårens förberedelse för ett praktiskt yrke var dessa ungdomar vid tjuugo års ålder redo att etablera sig i vuxenvärlden. En väsentlig skillnad jämfört med de karriärinriktade unga var att de inte var fixerade på framtiden och på händelser som skulle inträffa längre fram i livet. De ägnade istället tankar och omsorg åt saker som närmast tycktes länka samman det tidigare livet och nuet. Det som redan varit och det som var i nuet framstod som det viktiga i upplevelsen av livsvärlden. Detta motsäger Giddens (1991) och Becks (1992) hävdade att individerna numera planerar sina livsprojekt med tyngdpunkt på framtiden, något som således inte var framträdande i dessa manliga ungas berättelser. De uppvisade snarare tecken på att ha en ödesmättad syn på det egna livet och framtiden. Så här tecknar fyra av dem bilden av de kommande åren:

Jag tänker inte så mycket på framtiden egentligen, jag lever mest i nuet vill säga. Liksom tar dagen som den kommer. Jag brukar inte ha några funderingar på vad som skall hända – i så fall bara för något år framåt i tiden. Man får se vad som händer istället – det blir bättre på det här sättet, tror jag. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Den frågan kan jag inte svara på så där rakt av på – om vad jag gör i framtiden, för det vet jag inte. Jo, jag skall ut och resa till sommaren. Det är också allt som jag har planerat för och som gäller framtiden, åtminstone just för tillfället. (Rickard 24 år, intervju nr 6)

Nej, jag har inte planerat något direkt för framtiden. Det är kanske dumt att inte göra så, men ”det kommer som det kommer, det ordnar sig alltid”. Planerar man för mycket för framtiden, blir man ändå lätt besviken. (Jan 24 år, intervju nr 20)

De har bensinmackarna därnere. Jag kanske skall börja på en sådan, jag skall prova på i alla fall. Jag vet faktiskt inte vad jag skulle göra så där direkt heller. Jag skulle nog ta och pröva på snickarjobbet. De bygger rätt mycket nu. Jag har varit snickarlärning tidigare, men då tänkte jag inte så mycket framåt. Det jobb jag har nu ser ut så här: Jag vet vad jag skall göra i stort sett när man kommer dit. Det är bara ett vanligt jobb, om man säger så. (Per-Erik 24 år, intervju nr 11)

Att satsa på skolan eller engagera sig i jobbet var inte några mål som vare sig de yngre eller de äldre ansåg ha något egenvärde i sig, och ingen nämnde dem som aktiviteter som de kunde sporras av. Dessa två livsområden var ingen öppning till lustfyllda erfarenheter. Istället sade de uttryckligen att deras liv hade andra viktigare delar. Skola och arbete å ena sidan och andra aktiviteter å den andra skilde de åt vilket gjorde att de olika aktiviteterna fick bestämda och klart avgränsade platser i veckans struktur. De förra verksamheterna betraktades närmast som nödvändiga medel för att kunna förverkliga livsmål i andra mer berikande sfärer.

I deras syn på det egna livet, och vad de själva såg som en karriärtrappa, fanns inget större engagemang för något speciellt yrke. Det var istället andra upplevelser som hamnade i förgrunden när de talade om tillvarons väsentligheter. Den kanske viktigaste drömmen bland dessa unga var – om nu inte målet redan förverkligats – att de innan de fyllt tjugofem år skulle ha införskaffat ett eget hus. Därefter skulle det egna huset ägnas enträgen omvårdnad och mycken flit, och de visade djupa känslor och ett starkt engagemang för allt som hörde huset till. Här är det inte livsformsanalysens vanliga syn på fritidens stora roll för vardagen i form av lättsamma förströelser, konsumtion och ansvarsbefriade sociala aktiviteter som är det centrala utan det är det egna boendet som är livets mål och mening. Denna hängivenhet för plats i form av ett eget hus gör det tydligt vad det är som får unga i denna livsform att önska sig av framtiden. Att skapa om och förbättra huset framstod för dem som det samlande centrum som gav vardagen både sina ljuspunkter och ett utvecklande innehåll.

De flesta av de unga männen hade redan förverkligat sina visioner och ägde själva ett småhus. Den viktigaste grunden för vuxenlivet hade sålunda redan utvecklats i konkreta åtaganden och i medvetenheten om ett ansvar. De sysslor som man var tvungen att utföra på grund av att man ägde ett hus lade beslag på dygnets återstående timmar efter det lägre engagemanget i försörjningsarbetet. Husets skötsel, men självklart även omsorgen om den egna familjen, krympte utrymmet och intresset för att uppehålla jämnårigkontakter. När de var tjugofyra år uppgav de att sådana umgängen närmast tillhörde de förflutna uppväxtåren. Gemenskapen i att med jämnåriga dela regelbundna aktiviteter under förhållandevis kravlösa år av livet övergick till ett annat ansvarskännande åren efter de fyllt tjugofem år. Denna rad av berättelser visar den angelägenhetsgrad som både längtan inför och därefter den konkreta omvårdnaden om egna huset hade för dessa manliga tonåringar, ungdomar och unga män:

Ett bra boende prioriterar jag allra först. Det är synd att vi bara bor i ett radhus just nu och inte i en villa. Annars hade ju allting varit perfekt. Ja, det skulle inte vara ett helt nytt hus som vi tänkt oss att äga, utan ett hus i äldre byggmässig stil.

Så att man kan göra om och renovera huset – och sedan även under de fortsatta åren. (Fredrik 24 år, intervju nr 17)

I framtiden skulle jag vilja ha ett hus, eller något däråt liknande hem, att pyssla med. Jag skulle köpa mig ett gammalt hus och renovera upp det, tror jag. Då skulle jag ju ha någonting att syssla med på kvällarna och helgerna också. På så sätt finns det ju alltid något att göra på fritiden, om man då hade ett hus. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Huset som jag nu har – det är något eget för mig. Jag kan göra om huset precis som jag själv vill, utan att behöva fråga någon om lov. I en lägenhet har du heller inte direkt det egna ansvaret. Här måste jag fixa det mesta själv. Jag vet inte om man kan säga att jag har någon annan speciell fritid – när man har ett hus. (Per-Erik 24 år, intervju nr 11)

Jag skulle nog köpa mig något ställe där jag kan hålla på att renovera sen. Men det blir nog inget nytt hus – för det vill jag inte ha. En trygg inkomst vill jag också ha och inte ha brist på pengar jämt. Det är ju inte så roligt att leva ett liv när man i så fall inte har råd att köpa ett hus. Dessutom kanske bli fattigare för att priserna blir högre. (Jan 24 år, intervju nr 20)

När jag blir äldre så skulle jag helst vilja ha ett eget hus. Inte ett sådant här radhus då, utan en villa helt enkelt med en stor tomt. Det skulle kännas mera som vara mitt eget, och kunna odla i trädgården vad man själv vill. (Mikael 16 år, intervju nr 18)

Bland de få unga som inte ägde eller drömde om det egna huset blev istället den nyinköpta bilen föremålet för ett stort intresse och en noggrann skötsel. Även i detta fall var engagemanget fritt från de krav som skola eller arbete ställer istället för att under den lediga tiden ha pressen på sig att utveckla intressen och lämpliga personliga egenskaper med betydelser inför framtidens speciella yrkesverksamheter. Denna anpassning till framtiden kunde ses hos de karriärorienterade tonårspojkarna i det socialt samlande teknikintresset och hos tonårsflickorna i användandet av fin-kulturen i enskildhet. För manliga lönearbetsorienterade blev dessutom bilnehavet en regelbunden utgift som tog sin beskärda del av privatekonomin. Lånet för bilen band dem till arbetslivet och en löneinkomst redan under deras sena tonår, något som framgår av Roberts berättelse:

På helgerna så grejar jag i regel med min bil. Ibland diskuterar jag om bilen och om mina reparationer med kompisarna. Det är ju alltid något jag kan skruva på när jag nu har skaffat bil – och samtidigt kopplar jag av. Nu har jag ju också fått höga lån på bilen att ta ansvar för många år framöver. (Robert 19 år, intervju nr 16)

Att vara flera i aktiviteter ger kollektiv prägel åt umgänget

Hos dessa tonåringar var relationerna till jämnåriga både vittförgrenade och intensiva innan de själva började försörja sig. De utbildningar de gick på krävde inte att de engagerade sig i läsläsning och annat som tillhörde skolvärlden och de sysselsatte sig inte heller med saker som krympte deras valmöjligheter under fritiden. De tillbringade därför många timmar med livliga aktiviteter tillsammans med kamrater. En verklig fri tid efter skoldagen gjorde det lättare för dem att hålla ihop sina många sociala kontakter.

Det faktum att dessa tonåringar under sina uppväxtår hade bott på en gemensam plats gjorde att kamratgrupperna var stabila. Den vänskrets som formats under tidiga år behölls och utökades under deras sena tonår. Dessa sociala förutsättningar tycktes inte heller försvaga de kulturella föreställningar som inpräntats med uppväxtfamiljens livsföring. De täta sociala nätverken kopplade dem dessutom samman med äldre kompisar. Därigenom spreds nyttiga erfarenheter som lotsade de yngre tonåringarna över åldersgränserna, och de kunde spegla sig i handfasta identifikationer med *signifikanta andra* och få konkreta tips om lämpliga steg för att gå vidare i livet, förutom stödet från de erfarenheter och den möjlighetshorisont som emanerade ur föräldrarnas livsform. Genom dessa kringgärdande betingelser för kulturell socialisation blev den uppväxande van vid en väl igenkännbar miljö. Vidare kan man förmoda att kontakterna med de äldre i umgängeskretsen som redan fanns på arbetsplatser blev viktiga dörröppnare för den speciella form av karriärväg för det lokala arbetslivet som framskymtar i dessa manliga ungdomars berättelser.

Det sociala kitt som höll de manliga nätverken samman var främst de frekventa aktiviteterna i sporterna, då både räknat i tillfällen och i antal deltagande personer (jfr Nilsson 1998:60). Vid sidan av idrotten som magnet med starkast dragningskraft så ägnades kvällarna och helgerna för det mesta åt lättsamma förströelser i form av gemenskap med vänner. Videotittande, roa sig på lokal och fest hos någon av kamraterna var andra sociala knutpunkter som gav fritiden innehåll och karaktär av ett otvunget umgänge. Det var en social samvaro som utmärktes främst av en glädje för stunden hos manliga tonåringar och ogifta ungdomar – sålunda en fritid utan kravet på att vara ett led i ”utvecklande förberedelser”. Men ju äldre de blev, desto tydligare avtog uppslutningen runt fysiska aktiviteter. Fjärmandet från nätverken av jämnåriga framgår i skildringen av deras trötthet efter jobbet eller att äga ett hus och familjeansvaret hos tjugofyraåringarna. Berättelserna från Gunnar till Magnus exemplifierar utifrån olika levnadsåldrar utvecklingen från sportens värld till vuxenlivets upptagenhet av huset och påverkan av lönearbetets slit under veckodagarna:

Efter jag kommit hem från skolan så lägger jag mig och vilar en stund och kanske läser lite grann. Sedan går jag och tränar med fotbollslaget. Träningen brukar vara mellan klockan fem och sju, det blir under flera dagar i veckan. Hemma brukar det vanligtvis bli som så att jag tittar på TV:n tillsammans med familjen på kvällarna. (Gunnar 16 år, intervju nr 21)

På kvällarna umgås jag mest med kompisarna. Det är ju nästan varenda dag som vi är hemma hos varandra. Sedan är det ju fotbollsträning tre gånger i veckan och sedan kanske innebandy därpå. Det är inte så mycket annat jag hinner med. På helgerna brukar det vara att vi tittar på någon videofilm. Ibland händer det att vi är på stan, går ut på någon pizzeria. Det är inte så mycket som händer här i Östad för övrigt. (Andreas 19 år, intervju nr 4)

På sommaren tar jag det väldigt lugnt. På vinterhalvåret är det rätt mycket ishockey då. Överhuvudtaget är det mycket idrott i livet för min del. På helgerna brukar vi ofta åka till Casino i Vestertelje. Jag vill gärna gå ut på helgen. Jag tycker jag är väl värd det efter en veckas jobb. Annars är det väl skönt att bara ta det lugnt också. Mina kompisar är med i ishockeyn. Vi är ett gäng på fem, sex stycken som jämt är tillsammans. Det finns sådana som följt med mig hela livet i gänget och är då – vad jag skulle säga – mer vänner. Men det mesta umgänget är genom ishockeyn. (Rickard 24 år, intervju nr 6)

Jag och kompisarna brukar gå på bio någon gång emellanåt, eller gå på Statt och

ta någon öl. Ibland går vi ut på någon pizzeria eller något sånt. Under veckorna är det väl heller inte så där något egentligen speciellt annars. Annat är det på helgerna – då är det lite mera fest. (Jan 24 år, intervju nr 20)

Det är väl mest på helger som jag träffar kompisarna nu för tiden. De andra har numera mycket att göra också, och jag har själv mycket att göra under veckorna. Det blir väl så att man går ut på dans tillsammans. Eller tar en öl, och sätter sig och tjarar om någonting som har hänt den sista tiden. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Estetisk konsumtion som avkoppling för stunden

Musiklyssnandet bland dessa manliga unga hade vissa likheter med den hos karriärinriktade pojkar, då som ett sätt att träffas i socialt och kulturell samstämmig gemenskap med andra jämnåriga. Hos de unga som här kommer till tals var musiklyssnandet mer en företeelse förenad med just avkoppling. Musikvalet utgjordes av artister populära för stunden. Främst gjorde musiken sin tjänst av en ljudkuliss som höjer den sociala stämningen vid helgens sammankomster, eller så fanns den någonstans i bakgrunden under och efter vardagens många bestyr. Den estetiska konsumtionen var sällan ämnad som motstånd gentemot vuxensamhällets normer, eller uttalades som ett sätt varmed de önskade hävda en säregen stil omfattande den egna gruppen och för att kunna skilja ut sig gentemot andra unga. Användningen av olika musikstilar räknas annars som starka kraftkällor för att både framkalla och indikera säregna ungdomskulturella yttringar:

Jag gillar pop eller rock som då Tom Petty. Texten på låtarna tycker jag faktiskt inte spelar så jättestor roll – det är mest rytmen och takten som är viktigast för mig. (Andreas 19 år, intervju nr 4)

Jag har väl mest musik på som bakgrundsmusik. Jag är ju inte den som sätter mig ner för att intensivt lyssna på eller tar åt mig musikens innehåll, alltså på ett sånt där mer direkt aktivt sätt. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Det blir väl mest att jag lyssnar på radion, det gör jag ju hela dagarna på jobbet. När jag är hemma så blir det inte så mycket överhuvudtaget alls av den varan. Då har jag ju annat för mig. (Per-Erik 24 år, intervju nr 11)

Det är väl lite lugnare musik som jag gillar då, som t ex Chicago, Dire Straits och Bruce Springsteen. Men jag går ju inte till skivaffären och köper en skiva för att den råkar vara på topplistan i USA. (Fredrik 24 år, intervju nr 17)

Estetiska tillägnelser avsedda att uppväcka kulturella distinktioner och att markera social status fungerar sämre inom miljöer där nästan alla sedan barnsben är bekanta för varandra. Fria rum – både i sociokulturell och i fysisk mening – för att utveckla säregna delar i vad ungdomsforskare som Bjurström (1997:86) och Lalander (1998:45) kallar ett identitetsarbete uppbyggt på yttre stil och förekomsten av subkulturer trängs i sådana fall undan. I denna lokala miljö präglades denna typ av unga närmast av att se sig själva som del i ett allomfattande och kollektivt sammanhang. Normen att inte sticka ut från ”det vanliga” har en skarpare verkan i miljöer där likheten inför och mellan varandra betonas starkare, och som också utmärker den livsform de orienterar sig emot.¹⁰ Denna grupp av manliga unga i Östad gav

¹⁰Jämför här studier av sociologerna Seabrock (1976) och Young & Willmott (1986) om brittiska förhållanden; i Sverige till etnologen Åke Dauns (1969, 1974) lokala studier samt Dahlgrens (1985) och

i sina berättelser stöd åt tesen att klasskulturen fortfarande har ett inflytanden som ett integrerande element för estetiska uppfattningar och vardagens utformning.

Antropologen Mary Douglas (1966/1997) har utvecklat en teori om vad som händer när en grupp styrs av skarpa inre gränser i relation till ett kulturellt normsystem. På det inre planet yttrar sig detta i individens diffusa förnimmelser och svagt uppbyggade känslor av ett "vi" och "de". Hennes synpunkt är en infallsvinkel för att förstå varför dessa unga i Östad uppfattade sina medinvånare i vaga kategoriseringar. De tyckte att nästan alla, både unga och vuxna på orten, var del av och inkluderade i ett enda sociokulturellt sammanhang – ett *vi* tillsammans utan sociala skillnader; åtminstone när de bortsåg från alltför stora avvikelser från den egna livssituationen och livsstilen:

Det märks inte så mycket skillnad på folk här i Östad. Det är väl en och annan här som försöker utmärka sig gentemot de andra – antingen åt det ena eller det andra hållet. Men på det stora hela taget så är det väl ändå samma folk nästan *vi* allesammans. Jag ser då just inga större skillnader på folk här i stan. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

Det är ju trots allt en så liten stad, Östad – och att man känner alla ungdomar här ändå – utan att man behöver utmärka sig. Man är igenkänd i alla fall. (Andreas 19 år, intervju nr 4)

Det är inte så många personer som man kan anse vara ovanliga här. Det är några ungdomar som går i trasiga kläder och röker och så – men de är ju också väldigt få. (Mikael 16 år, intervju nr 18)

Att söka efter andra kulturella referenser och nya identitetsupplevelser med hjälp av exempelvis bokläsande var sällsynt hos dem, och därför inte särskilt framträdande i deras vardagsaktiviteter:

Det låter kanske lite tråkigt, men det blir på det här sättet med att ta upp det annorlunda att det inte faller just i god jord. Det kan ju inte bli så ingående, t ex att man diskuterar en bok tillsammans. Det gör ju i alla fall ingen – i och med det att det är så få som läser många böcker. Man vet ju oftast också med sig att intresset ligger åt helt andra håll. (Robert 19 år, intervju nr 16)

Självidentiteten djupt förankrad till orten, det förgångna och nuet

De äldre Östadsungdomarna – egentligen var de unga män – hade redan utvecklat en mogen självidentitet och förmått axla ansvarsfulla vuxenroller. Samtliga av dem var etablerade i ett yrke och flera av dem hade bildat egen familj. Identifikationer införlivade från familjetillhörigheten och uppväxtåren sammansmälte utan några problem med andra psykologiska, sociala och kulturella förutsättningar som existerade i näringslivet. Därför mötte de inga större hinder under vintern 1990 som fördröjde integrationen av identitetsskikt som formats under tidigare faser av uppväxtåren. Dessa unga behövde heller inte ta hänsyn till den uttänjning av ungdomsåren som historiskt gällt för unga i den förra livsformen, eller det nödvändiga i fler utbildningsmeriter. Den klassrelaterade skillnaden i de sena uppväxtåren syntes möjligen tydligare i vårt land före 1990-talets stora förändringar av både skolväsende och arbetsliv.

Waaras (1996) avhandlingar.

Ett överväldigande intryck var att dessa manliga ungdomar och unga män uppvisade få tecken på konflikter i sina identitetsupplevelser, åtminstone inte i betydelsen symptom som kan hänföras till splittring mellan sociokulturell bakgrund, individuell utveckling och osäkerhet i yttre förhållanden. Istället kunde deras identitet utvecklas relativt smidigt utan märkbara kriser, införliva förväntningar på vuxenlivet och använda realitetsanpassade strategier för att underlätta deras konkreta etablering i vuxen världen. Det förflutna samsades tämligen friktionsfritt med nuet i medvetandet och gav tydliga föreställningar om framtiden utan att de själva behövde redogöra för de detaljerade stegen i övergången, vilket utmärkte karriärorienterade unga i deras framtidssyn. Lönearbetsorienterade manliga unga höll kvar sina livslinjer till uppväxtårens sociala och geografiska sammanhang. Stegen till vuxenlivet kunde hålla sig till välbekanta och förutsägbara vägar utan att dessa behövde artikuleras i intensiva reflekterande överväganden. Närsamhällets villkor och sociala klimat erbjöd vid denna tidpunkt stabila ramar för en okomplicerad förening mellan tidiga kulturella erfarenheter och förhoppningar på vuxenlivet som överensstämde med lönearbetets livsform. Samhällets jämvikt gjorde det framtida livet relativt förutsägbart. Detta samhällstillstånd märktes och uttrycktes i deras positiva inställning till hemorten.¹¹ Dessa uttalanden gjordes året före den samhällskris som till stor del kom att förändra vuxenblivandets villkor i Sverige:

Jag trivs ändå rätt så bra här i Östad. Det blir ju så när man bott länge i samma stad. Skulle jag flytta till en annan stad, så skulle jag säkert tycka det var tråkigt där också efter ett tag. Jag tycker faktiskt vi lever rätt bra här och nu. Det är en lagom utveckling och en lagom storlek här i Östad. Får jag inte något arbete här så kanske jag måste flytta, men jag skall försöka så gott det går att försöka bli kvar här i Östad. (Andreas 19 år, intervju nr 4)

I en storstad skulle jag aldrig trivas, där finns ju inte de sammanhang som jag har nu och känner här i Östad. En annan är ju van att det mesta är lagom. Jag känner de flesta som bor här. Jag kan utan några besvär gå över till andra sidan av staden för att hälsa på någon som jag känner. (Robert 19 år, intervju nr 16)

Jag skulle vilja bo kvar här så länge som det möjligt går, innan jag till slut kanske ändå måste flytta på mig. Jag har ju hus nu också. Nej, det skulle vara sista utvägen. Om man flyttar härifrån så förlorar jag ju kompisar och sånt också. Jag är ju uppväxt här och jag har alla mina intressen här på orten också. (Per-Erik 24 år, intervju nr 11)

Jag har då inga planer på att flytta härifrån. Jag har aldrig funderat över den möjligheten heller faktiskt. Jag trivs bra här. Fastän det ingenting finns att göra för ungdomar. Men det är kanske för att jag är ju uppväxt här på orten. Om jag blev arbetslös så skulle jag försöka få ett arbete så nära Östad som det möjligen går; detta då för att ha möjlighet till att åka hem under helgerna. (Magnus 24 år, intervju nr 14)

För att summera: Hos manliga lönearbetsinriktade unga utmärktes deras identitet av att den har en tyngdpunkt i det förflutna, och att livet levs här och nu. Denna tidsförankring gällde emellertid inte i tankarna om det egna huset som närmast stod för ett livsprojekt i deras föreställningar. Deras identitetsutveckling fick en annan karaktär som delvis berodde på en annan socialisation som uppmuntrat andra drivkrafter än hos karriärorienterade unga. Hos unga orienterade mot lönearbete innebar den

¹¹Jämför med Svenssons (2006) annorlunda slutsats från en annan ort och en senare tidshorisont.

stora vänkretsen och många positiva minnen förknippade med uppväxten på orten att planer på en annan framtid kändes mindre angeläget. Istället förstärktes deras identiteter av ömsesidiga speglingar med fäste i det gemensamma rummet. Nilsén (2000:94) menar att modernitetens upplösande processer ännu inte helt har raderat bort de spår i medvetandet som betonar platsens betydelse: "... graden av gemensamma meningar, d v s den kunskap som delas, som utmärker och avgränsas det meningssystem Umwelt eller *hemmet* samlas kring". Här har *hemmet* kursiverats för att understryka den stora betydelse huset stod för i livsvärldsupplevelsen hos dessa manliga unga.

En slutsats är att klass- och livsformsbegreppen bör behållas i ungdomsforskningen. Betydligt svårare att leda i bevis är relevansen av individualiseringsteorier som hävdar att de ungas tankevärldar alltid vänds mot framtiden: Denna teori stämde i alla fall sämre på denna grupp tonåringar och unga män i en landsortskommun vid början av 1990-talet. De ungas identitet behöver inte alltid, och i alla sammanhang och miljöer, vara under trycket av intensiva processer av nykonstruktioner och omprovningar. Exempelvis kritiserade Dallmayer redan under tidigt 1980-tal Giddens struktureringsteori. Han ansåg att denna teori anpassad till moderna industrisamhällen gav en överdriven syn på allerstädes och allomfattande förändringsprocesser. Teorin ger inte utrymme för det existensstillstånd som filosofer har kallat "en försorg i varandet" (Giddens 1982:27f). Svepande utsagor om modernitetens konsekvenser ersätter ofta nyanser vid tolkningar av ungas liv och praxisinbäddade upplevelsevärldar.

Familjeinriktade unga kvinnor

Tudelningen mellan könen i lönearbetets livsform

De unga Östadskvinnor som bodde tillsammans med en ung man och hade egna barn – och därmed själva börjat vuxenlivet – utmärktes av att omsorgen om den egna familjen blivit tillvarons medelpunkt. Reproduktionen av nya individer till samhället som består av omvårdnaden och uppfostran av barnen framstod som den främsta grunden för hur vardagen fick sitt mönster för dessa unga kvinnor. Händelser de föregående åren hade tagit dem bort från tonårens och de korta ungdomsårens förhållandevis fria liv till vuxenlivets omhändertagande roll.

Att bli mamma bekräftade för dem själva och markerade för andra det definitiva slutet för de egna uppväxtåren. Övergången från ungdomsåren till parrelationen inrebar att det kretshjul som länkar samman släktleden i lönearbetets livsform sattes igång, det vill säga att dess kulturella mönster för familjelivet nu åter överfördes från föräldrarna till dem själva och sedan vidare på de egna barnen. Det är viktigt att ta med de yttre villkoren i analysen av unga män och unga kvinnor inom lönearbets livsform för att förstå fortlevnaden för deras olika levnadssätt och hur dessa betingelser uppfattas av aktörerna själva. Därmed kan vi lättare se vad de uppfattar som det "självklara" i olika företeelser och under olika skeenden av livet genom att utgå från deras egna världar, utan att – om möjligt – anlägga normativa värderingar och en "seductive pretensions theory" på deras liv (Skeggs 1995:203).

Som vi tidigare sett var ett av kännetecknen för den lokala arbetsmarknaden dess

informella segmentering. En dolt uppdelning medför att unga kvinnor blev kvar i sämre arbetsvillkor, och förmodligen med lägre lönenivåer än manliga ungdomar och unga män. Wikander (1992:58) har fångat denna sorteringsprocess i orden "där kvinnor finns, kan män slippa de tristaste arbeten". Kombinerat med ännu verksamma föreställningar om fördelningen av roller i den egna familjen tar därför vanligtvis följande förlopp vid för vardagslivets utformning: När det första barnet föds känner de unga kvinnorna ett större krav att ta på sig huvudansvaret för hemmets skötsel. Kulturella minnesbilder från de egna uppväxtåren förstärker detta händelseförlopp, det redan välbekanta och invanda mönstret blir sedan grundvalen för att etablera vardagspraktiken. Stegen inåt familjens och hemmets vrå bekräftar såväl slutet på deras ungdomsår och det nya vuxna livet som de förkroppsligar en överordnad uppdelning i två livssituationer utifrån könstillhörigheten. Berättelsen nedan av Anna-Lena får åskådliggöra dessa tankegångar:

Trots att vi fått det materiellt mycket bättre, så lever och resonerar jag nog ändå mycket på samma sätt som jag själv blivit uppfostrad till. Jag uppfostrar troligen min pojke – kanske inte helt på samma sätt – men ändå i stort på samma sätt och vis som mina egna föräldrar gjorde. Mamma gjorde på ett visst sätt, och då gör också jag detsamma som vad hon gjorde. För så har jag lärt mig hemma från min egen uppväxttid. Så man leds väldigt mycket in på deras spår. Det har jag själv kommit på mig med att jag gärna och ofta följer. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

Med den nya familjesituation de nu levde i och med de inpräglade kulturella hållningarna från den egna uppväxten samt med kunskapen om arbetsmarknadsförhållanden på orten blev tankarna på att påbörja längre studier synnerligen avlägsna bland dessa unga kvinnor, särskilt till en utbildning med ett teoretiskt innehåll. Drivkrafter för att ha höga ambitioner på både utbildning och yrkeslivet omöjliggjordes till stor del av såväl nedärvda kulturella synsätt som konkreta omgivande vardagsvillkor. På sitt håll, men inte många års skillnad i tidpunkt, hade en sentida förgrundsfigur inom genusforskning, Beverly Skeggs (1997/1999:97ff), gjort samma tolkning av att unga kvinnor ur arbetarklassen utvecklar en likadan invertering av deras möte med teoretisk skolkunskap som den Willis (1977/1983) beskrev med pojkängan, "the lads". Både teorier kan summeras med att hos unga ur arbetarklassen fanns inget inpräntat inre relevansschema som gav tillräckligt legitimitet för att ägna sig åt sådana meningslösa studier. Utifrån hur dessa unga kvinnor upplevde sin identitet och sett till hur de definierade den egna livssituationen så fick omvårdande sysslor en högre betydelse än någonting annat. De lågt ställda förväntningarna på yrkeslivet omfattade även ungdomarna Elisabeth och Agneta, vilka ännu levde ensamma i egna lägenheter:

Jag skulle gärna vilja jobba på dagis. Jag har funderat på att söka in på en sådan utbildning. Då blir det i så fall ju Eriksholm som jag får gå på när det gäller denna skola – och jag får pendla under veckorna. Men det blir nog ingenting av detta i varje fall, att jag kommer studera vidare framöver. Det blir dessutom dyrt att studera vidare också. Särskilt nu när jag bor själv och har egna lån sedan tidigare år. (Elisabeth 24 år, intervju nr 3)

Jag hade nog tänkt läsa vidare – då efter att jag gått färdigt gymnasiet. Detta för att få ett jobb jag skulle trivas med. Men jag var nog ganska trött på skolan, så jag orkade inte läsa vidare. (Agneta 24 år, intervju nr 34)

Att inrikta framtiden mot en anställning på deltid som varken krävde en lång utbildning eller ett alltför starkt engagemang upplevdes av dem som ett mer gångbart alternativ för att utforma vardagslivet. Särskilt då för de unga kvinnorna som hade fött barn, varmed yrkesrollen också lättare kunde förenas med barnens tillsyn. Timmarna på jobbet fick här en annan innebörd som på sätt och vis skiljde dem från andra unga. Även om jämförelser ibland haltar beroende på olika åldrar och skilda livssituationer, så är en insikt om dessa skillnader viktig för att förstå hur vuxenblivandet får sin slutliga form. Den lön de fick från anställningen lämnade givetvis ett välkommet bidrag till familjeekonomin. Men i dessa unga familjekvinnors berättelser framtonade därutöver en annan väsentlig betydelse av att ha kvar deltidsarbetet, nämligen som ett välbehövligt socialt andningshål som skapade en nödvändig balans i vardagen. Närmare bestämt uppvägs en deltidssysselsättning den stora centrering på familjen som livet nu hade fört med sig. Jobbet utanför hemmet behövdes för att de skall kunna känna ett välbefinnande i psykosocial mening och deras vardagsliv skulle utan dessa arbetstimmar upplevas som i en alltför trång klädedräkt. Instängdheten kan förstås utifrån deras egna ordval och som en situation som redan har beskrivits i tidig feministisk teori (de Beauvoir 1949/1998). För att framhålla den viktiga förutsättningen för att uppleva jämvikt i tillvaron kommer fyra av dem här till tals:

Jag jobbar i en konsumaffär på deltid annars. När jag då inte är hemma med barnet, som nu. Det är helt suveränt med den här sysselsättningen. Det är alltid mycket folk i butiken – ständiga rörelser runt omkring mig, och jag träffar människor hela tiden. Nu skulle jag vilja börja jobba igen. Men trots allt, då sett i förhållande till min lilla dotter, så betyder jobbet jämförelsevis ingenting – om jag säger så. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

Jag har tittat över i katalogen om Komvux kan ha någon bra utbildning för mig, då främst inom äldreomsorg och liknande. Det tror jag nog skulle passa mig perfekt, att få jobba med folk. Man behöver ju trots allt komma ut och träffa folk också. Annars går man mest ensam hemma hela dagarna, och roligare saker finns ju allt. Är arbetskamraterna bra, så spelar det ändå inte en så stor roll om lönen är låg och att arbetet är enformigt. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

De gör sådan här transformatorer på arbetsplatsen där jag nu jobbar. Jag sitter och provar apparaterna. Det är inte så där jätteroligt – det är faktiskt ett ganska enformigt jobb jag nu har. Men vi har ju ett väldigt bra kamratskap. Trivs man inte med sina arbetskamrater, så kan det lika gärna kvitta med jobbet också. (Elisabeth 24 år, intervju nr 3)

Det bästa med jobbet är arbetskompisarna. Det är alltid riktigt roligt att komma till jobbet. Det är ju klart, att jag har arbetsplatsen så nära där jag själv bor är inte heller så dumt. (Erika 24 år, intervju nr 32)

För dessa arbetslivsinriktade unga gav de sista åren på 1980-talet vissa – för att inte säga stora – chanser till att byta jobb på den lokala arbetsmarknaden. Detta gynnsamma förhållande kan vi se i Elisabeths berättelse nedan. Däremot var det betydligt svårare att utläsa att samma förbättring kommit till stånd beträffande arbetsinnehållet bland kvinnliga unga i och med bytet till en ny anställning. En uppåtgående spiral kunde lättare skönjas bland manliga ungdomar och unga män. Förmodligen följde också ett liknande mönster för den ekonomiska ersättningen:

Jag har haft sju olika jobb sedan jag slutade skolan. När jag kom tillbaka från

London hade jag ingen ersättning av något slag, så jag tog ett jobb på Domus. Men det var så slitsamt att behöva jobba på kvällar och det var ständigt oregelbundna arbetstider. Nu jobbar jag alltid sju till fyra, det var därför jag sökte mig bort – inte att jobbet i sig är något bättre än det förra jag hade. (Elisabeth 24 år, intervju nr 3)

För unga kvinnor som nyss bildat familj kan vi konstatera att ansvaret över det egna hemmet nu blivit tillvarons hjärtpunkt och det nav som allt kretsar kring. Vardagens påtagliga bestyr och tillsynen av barnen tog merparten av dygnets timmar i anspråk. De lediga stunder som blev över från de krav som familjen ställde och de timmar det eventuella deltidsarbetet fick ägnade de åt umgänge med släkten eller med andra familjer med en liknande livssituation. Därefter blev kanske någon timme över för alldeles egna personliga nöjen. Birgitta och Anna-Lena får belysa knappheten på egenbestämd tid:

Jag är bara ledig från arbetet en helg i månaden. Den helgen försöker jag hinna med så mycket annat som det möjligen går; städa och göra det ena och det andra i hemmet. Sedan kommer ju släkten och föräldrarna på besök, och så renoverar vi även på huset en hel del. Därutöver finns ju hästen och hundarna som också kräver sin tid av mig. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

När man var yngre så skulle man alltid aktivera sig hela tiden. Nu har jag inte längre det behovet – med hus och en unge att ta hand om. Jag går upp klockan halvju på morgonen. För då skall barnet ha sin mat, sedan sover han en timme igen. Då får en annan passa på att klä sig, duscha, diska och sådant. Efter det blir det att jag går omkring och småplockar. Om det är fint väder går jag ut på en promenad. Sen så kommer pappan hem på middag, och då blir det att diska igen efteråt. Är det fortfarande vackert väder går jag ut igen. Så det är mycket i samma trall varje dag. När min man kommer hem från jobbet så leker han med pojken en timma eller så. Då kan jag passa på att städa eller göra saker jag inte hunnit med under dagen. Det blir till att gå till badhuset vid de tillfällen när jag får tid över. På helger kanske vi åker hem till farmor och farfar, eller morfar och mormor. Eller så är vi bara ute och promenerar. Ibland tar vi kanske en biltur och åker någonstans. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

För kvinnliga ungdomar som ännu inte bildat familj var däremot umgänget med jämnåriga fortfarande relativt omfattande, något som kan jämföras med situationen för karriärorienterade flickor under tonåren. Efter att under en period ha varit utomlands som barnflicka hade en av dessa flickor återgått till utöva sport, något som var den utmärkande fritidsformen för unga i landsortskommunen. Unga kvinnor över tjugo år som hade stannat kvar på orten och ännu inte flyttat ihop med någon man verkade då återfinna sina platser på offentliga scener.

En annan av de unga kvinorna, Agneta, bekräftade bilden av lönearbetsorienterade unga som ytterst djupt förankrade och hemmastadda i uppväxtortens sociala och kulturella sammanhang. Detta avser också de få tveksamheter i deras inställning om vad som är det mest berikande i valet mellan arbete och fritid, åtminstone fram till dess att fasta relationer till unga män kommer med i bilden då traditionella könsroller och familjemönster återfår sina tydliga konturer (jfr Gunnarsson 1993):

Fritiden är det viktigaste av allt, tycker jag. Att få träffa kompisar och umgås med dem så mycket som möjligt. I och för sig så umgås jag mycket med folk på jobbet

också, men det blir inte samma sak. Jag vill ju hålla på och spela fotboll, och sådana liknande saker också. (Agneta 24 år, intervju nr 34)

Föräldrar och släkt ses med nya ögon, umgänge på föräldraskapets grunder

I och med den egna familjebildningen och hemmets skötsel placerades i förgrunden nådde också vuxenblivandets inre frigörelseprocesser sin definitiva slutpunkt. Redan strax efter tjugofemårsåldern hade deras etablering i vuxenvärlden förkroppsligats i att de accepterat de vuxnas roller. Frågan är om detta, utifrån Michel Foucaults diskursteori, enbart skall ses som om dessa unga kvinnor blivit utsatta för ”förtryckande normalitetspraktiker”, eller om man bör nyansera denna vittomfamnande teori om hur människors vara i samhället skapas. I tolkningen av det empiriska materialet skall man också vara mottaglig för de känslor och tankar som handlar om de intervjuades egna upplevda behov och sökandet efter mening i sitt liv. Tolkar vi dessa kvinnors liv med deras egna ögon kan vi se att det inte finns så mycket att vinna på att avvika från föreställningarna om ett ”korrekt kvinnoliv”. Att leva kvar i de fria ungdomsåren, som för dem själva nu framstod som förslösade år där det inte skedde någon utveckling och ingenting hände, verkar meningslöst. Det är dessutom svårt att tänka sig att dessa unga kvinnor skulle värdera sig själva gentemot ideal som utgår från medelklassens kultur. Snarare är det bättre att förstå kvinnornas sätt att leva genom att se att de uppnår en viss respektabilitet som bygger på att fasta förhållanden värderas högt, särskilt i bruksmiljöer, och då främst utifrån ett socialt tryck inom livsformen och från en inre normerande struktur som gällt många led av kvinnor i samhällshistorien.

Den förändrade livssituationen som ett samboende och utförandet av vuxenaktiviteter innebar gav en ny inriktning åt och andra förutsättningar för vardagens innehåll och sociala umgängen. Att utveckla relationer till andra vuxna blev viktigare än att hålla fast vid kontakter med gruppen av jämnåriga. Kontakterna med föräldrarna och andra släktingar skiftade åter i kvalitet i och med det egna föräldraskapet. Att sådana band därutöver har en ren praktisk sida påpekar Birgitta:

Jag hoppas att mina föräldrar kan ställa upp som barnvakt under vissa tider framöver, när nu min dotter snart blir äldre än ett år. Vi har haft väldigt mycket hjälp av pappa – han är ju dessutom snickare. Han brukar säga: ”Du har väl alltid haft det bra!”. Sedan har jag ju mina släktingar som alla bor runt omkring här, där jag nu själv bor. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

De här unga mammornas nät av sociala relationer liknar vanliga former för vuxenliv. Det innebär att de – som nu kan kallas unga vuxna – träffas i varandras hem, oftast i samband med veckosluten. Det var endast några få gånger under året som de slog sig lösa från barnen genom att själva gå ut på nöjeslokal för att ha en trivsamt kväll tillsammans med gamla eller nya vänner. De former för samvaro som skildras nedan var de mest vanliga, men kanske inte så lämpade att rubriceras som just ungdomsfenomen. Citaten beskriver i varje fall typiska samvaroformer för nybildade familjer i denna landsortskommun under 1990-talets första månader, under det levnadsår de skulle fylla tjugofyra år. De familjeorienterade unga kvinnornas situation kan kontrasteras mot de intensiva kontakter med jämnårig och utlevande former

på offentliga scener som beskrivs ske bland företrädesvis unga studerande i större städer (jfr Werner 1988, 1989; Jensen 1985):

När jag och min sambo kopplar av efter veckans slit, så lagar vi gärna i ordning någon god mat. Tittar på TV:n eller hyr oss någon god videofilm. Bjuder hit några kompisar. Vi har ju en speciell krets som vi alltid umgås med. Några har jag känt sedan jag var sju år. En del är nytt folk som kommit till under årens lopp. Det är mest om hundar och utställningar, och liknande saker vi pratar om och diskuterar runt – och så om barnen förstås. Om de också har barn vill säga. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

Jag har inte varit ute och dansat någon gång i år ännu. Bio har det blivit några få gånger. Sedan är det väl som så att de vi mest umgås med är gifta, och oftast har de egna barn. Så det är mest hemma hos varandra som vi umgås – och har det trevligt tillsammans (Erika 24 år, intervju nr 32).

Utövandet av tonårsstilar passerat och mediekonsumtion i huvudfråror

Det verkar vara svårt att i landsortsmiljöer som Östad utveckla ungdomskulturer som befinner sig utanför huvudfåran, i vart fall gäller detta för de egentliga ungdomsåren eller i perioden efter de fyllt tjugo år. Sådana stilfenomen brukar mest uppträda i de mellersta tonåren, och de är också förmodligen ett mer utbrett fenomen i större städer. Att hävda och vidareutveckla en avancerad ungdomsstil efter tonårens slut fordrar en omgivning där det avvikande stöds av flera andra likasinnade unga för att få tillräcklig kraft att bryta med verksamma normaliseringspraktiker. I Östadsungdomarnas fall medförde tidiga ingångar i arbetslivet, och närheten till och mängden av vuxna personer de känner igen från uppväxtåren, ett motstånd mot att anamma annorlunda livsstilar och stilattribut. I dessa fall riskerade de att dra på sig åtlöje genom att avvika från dominerande sociokulturella mönster. De unga kvinnorna med egen familj var, förutom att de var upptagna av praktiska sysslor, redan så vana med vuxenvärldens värderingar och synsätt att de överhuvudtaget ställde sig främmande till att de bli etiketterade utifrån någon ungdomsstil.

De yttre villkoren under dessa år hindare inte heller etableringen i vuxenvärlden och vägen fram till en socioekonomisk självständighet, förutom hoten från de allmänt och hastigt stigande levnadsomkostnaderna som skedde vid denna tid. Anna-Lenas och Birgittas ord kan därför ses som varsel om kommande krisår:

Vad vi inom familjen mest hoppas på är att vi kan bo kvar här i huset i framtiden. Och att räntorna inte stiger ännu mer och allt blir så dyrt att vi blir tvungna att flytta. Det är ju ingen dans på rosor precis, om vi ser till de kostnader som vi nu har för huset. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

Det som de höjer på min lön går bort i andra höjningar. Det gäller som både ökade mat- och bensinpriser. Fortsätter den här utvecklingen ännu mer, så kommer vi snart inte att ha råd till att bo kvar i det egna huset. (Birgitta 24 år, intervju nr 13).

TV-program av bred karaktär och musik i huvudströmmen konsumerades mest av dessa kvinnliga unga. Detta mediebruk kan knytas till både tidsmässiga och socio-kulturella orsaker. Liksom hos manliga unga bröt inte deras estetiska uppfattningar mot den sociala gemenskapens underliggande koder och sammanhang. Tillägnandet av en avancerad estetik – vilket kan leda till att en ungdomsstil sticker ut – sågs

följaktligen inte heller bland dessa unga som ett medel för att utmärka sig eller för att kunna hävda sig i den sociala konkurrensen.¹² Att bevara lika hållningar inom ramarna för en vänkrets anpassad till den nuvarande livssituationen har också ett förnuft när livets huvudsakliga vägar ändå sedan en tid tillbaka har beträffats. Musikpreferenser dem emellan uppvisade likväl vissa variationer inom populärmusikens rāmärken. Somliga av de uppgivna favoritartisterna går ibland i textinnehåll och i scenframträdanden över den gängse ramen för vad som kan anses vara förströelsemusik:

Marie Fredriksson är den artist som jag har mest skivor av – samt Tina Turner då. Sedan lyssnar jag på den här gamla rocken som var så populär för några årtionden sedan. Den musiken är också rätt bra. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

Björn Skifs är min favorit. Inte så mycket som musiker då, utan mer som komiker och inom filmen. Vikingarna och Magnus Uggla är också bra. Det är lite olika vid olika tillfällen som jag kan gilla skilda slags musik. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

Bruce Springsteen är väl min allra största favorit, sedan kommer Tom Petty och Prince. Bruce Springsteen har en rak rock, ingen pjåskighet på scen. Sedan så har han väl ställt upp för arbetarklassen också. (Elisabeth 24 år, intervju nr 3)

Det finns många bra svenska artister just nu. Anders Glenmark, tycker jag är "så där". Lite soulmusik kan jag också lyssna på, jag tycker om negresser som sjunger. Lite rock också. Jag tycker väl om det mesta. Men det skall inte vara någon jättehårdrock. (Agneta 24 år, intervju nr 34)

Familjekvinnor visar en integrerad självidentitet

Utifrån de unga familjekvinnornas berättelser kan vi se att de inte hade något stort behov av att vänta med att axla vuxenlivets roller, och att de inte lade fler år för att utveckla en ungdomsstil och förädla en ungdomsidentitet. Vare sig gruppen av jämnåriga, medias påverkan, bristen på sociokulturella identifikationer med äldre personer eller många praktiska hinder fördröjde deras integration i vuxensamhället. Några ungdomar tog dock chansen att förlänga en friare tillvaro innan någon pojkvän kommit in i bilden på allvar. Ser man till den lokala omgivningen var det få stötstenar som kunde komplicera identitetens mognande i förhållande till vuxenvärlden. Vuxenblivandets inompsykiska processer, och även dess sociala passager i form av slutförda skolutbildningar, hade de klarat av, även om de höll dörrar öppna för sociala omsorgsutbildningar med endast några få terminer att läsa. Den syntes av uppväxtårens erfarenheter som Erikson (1968/1977) anført som klimax avseende de sena tonårens identitetsutveckling föreföll nu ge plats för återgången till vuxenidentifikationer, som nu innehöll andra kvaliteter. De unga kvinnorna var som föräldrar var väl hemmastadda i sina vuxenidentiteter och av att uppfylla förväntade livsmål. I just denna aspekt likande de de manliga unga som hade en liknande livsformsorientering och som befann sig i en liknande social situation genom att de båda var klara över sina livsmål. Det finns givetvis också psykologiska aspekter som kan vävas in och som inverkar under tidigare faser av identitetsombildningen, men

¹²Jämför Bjurström 1997; Lalander 1998 för motpolen i kvinnliga mediestudenter på högskoleorter.

dessa processer torde ha avklingat i styrka under ungdomsåren.¹³

Dessa unga familjeinriktade kvinnor upplevde inga förväntningar från sin bakgrundsfamilj eller från lokala förhållanden att fullfölja längre utbildningar. De behövde därför inte förlänga sina ungdomsår eller lära sig ett "utvecklat" språk och ett abstrakt tänkande och senarelägga inträdet i vuxenroller genom fler skolår. De kände sig inte tvungna att tillägna sig andra egenskaper än de som fungerat i praktiken för tidigare generationer av unga mödrar på orten med samma livsformstillhörighet. Det är svårt att se deras livsväg som ett projekt riktat framåt mot en okänd framtid. Att hänge sig åt tankegångar om stora förändringar i livet var i huvudsak ett avslutat kapitel för de familjeorienterade unga kvinnorna. Danandet av en djupare livsstil och en livsfilosofisk värderingsstruktur hade fått en fasthet och bundenhet till livsformens mönster åren strax efter att de fyllt tjugo år. Erika exemplifierar med sina funderingar om vad som i teorin om sociala konstruktioner nämns som en stabilisering av individens inre plausibilitets- och relevansstruktur. För dessa unga kvinnor innebär detta att känna en stor förtröstan på det fortsatta livet:

Om fem år kommer jag nog att bo kvar där jag nu bor. Jag vill ha familj, kanske inte barn just det närmaste året. Men sedan är det nog dags. Jag har alltid velat ha ett helt hockeylag med barn. Men man skall inte staka ut livet med alltför fasta punkter. Det viktigaste är nog att föra släktet vidare. Är det inte det livet går ut på? Jag får nog nöja mig med att gå omkring här hemma och göra det jag skall göra. Livet behöver inte vara så komplicerat. (Erika 24 år, intervju nr 32)

Huvudintrycket var att de unga kvinnorna med egen familj förmedlade en aura av trygghet och en känsla av att vara hemma i sin tillvaro. Detta sker dock genom roller som de lärt sig att spela genom samhällets genusordning som fortfarande medför icke-symmetriska förhållanden inom den sociala strukturen. Deras ställning i familjen underbyggdes således av livsformens könsfördelning som under decennier kopplat samman vardagspraktiken med seglivade kulturella föreställningar om hur familjens yttre och inre villkor skall hanteras inom olika könsroller. Dessa skillnader mellan unga män och unga kvinnor med anknytningar till lönearbetets livsform kommer sannolikt att bestå så länge löneklyftor existerar, och under överskådlig framtid kommer den familjemässiga ordning som jag har skisserat gäller för unga familjer i landsortsmiljöer att bevaras. Trots uttalade politiska ambitioner att förändra attityder runt detta förhållande når inte dessa riktigt ned till en fungerande vardagspraktik. Fortsatta studier om livsformer bör av denna anledning kompletteras med sentida genusteori om den heterosexuella normen som avtäckar svåråtkomliga processer för hur olika livsvägar faller på plats i kontrahenternas skilda livsvärldar (jfr Ambjörnsson 2003).

De starka banden till det förflutna och erfarenheter grundade på platsens beständighet närmast vänder upp och ner på Giddens (1991) fyra punkter avseende nya socialisationsvillkor som passar in på hans egenuttänkta senmoderna samhällstyp. De djupa innebörder som de unga familjekvinnorna lade vid det egna huset kan inte nog framhållas som en viktig beståndsdel i deras liv. Upptagenheten med och tankarna kring det egna huset var den knutpunkt som förenade den unga familjen

¹³Chodorow (1978), Gilligan (1982), Benhabib (1992) och Bjerrum Nielsen & Rudberg (1994) har utförligare diskuterat frågan om könsidentitet och inre bindningar, och inbjuder till egna tolkningar av mitt forskningsmaterial.

i lönearbetets livsform vid sidan av barnens välgång. Denna högst påtagliga grund för att känna kontinuitet i livet och att fästa identifikationer på framkommer här i Birgittas och Anna-Lenas tankar:

Huset som jag nu bor i har varit mitt drömställe sedan jag var sex, sju år: "Här skall jag bo! Så har jag tänkt under hela min uppväxt." Mina föräldrar har ägt huset tidigare och de sparade det till mig. Det är ju alldeles klart att jag vill bo kvar här i min hemort. Jag har ju jobb och allting här, släkt och vänner. Fem år framåt i tiden vet jag inte vad som händer. Jag tar ändå dagen som den kommer. Kanske har vi ett barn till. Det har annars nog inte skett någon större förändring i alla fall. Att studera har varit tillräckligt av innan. (Birgitta 24 år, intervju nr 13)

Jag har då aldrig i alla fall haft någon tanke på att flytta härifrån. Som det känns nu så blir det inga större förändringar av mitt liv. Nu när jag har hus och barn. Att ha hus blir ju också mer ens eget ansvar. Det är ju friare, vi behöver inte fråga någon om vi t ex skall göra om någonting inne i huset. (Anna-Lena 24 år, intervju nr 31)

För kvinnliga Östadsungdomar vilka ännu inte skaffat sig dessa solida grunder inför det fortsatta livet var ändå tanken på det äldre huset och den speciella livsstil som åtföljer denna boendeform någonting eftersträvansvärt. Rötterna bakåt till väl igenkända relationer och invanda kulturella sammanhang på uppväxtorten sträckte sig djupt ner i medvetandet. Agneta summerar detta tänkande om att sträva efter att bevara det gamla:

Jag skulle gärna vilja bo ganska så centralt. Kanske i något gammalt hus. För då kan man ju själv greja lite grann med det som finns inomhus. Om jag träffade en kille som var utifrån, då skulle jag möjligtvis kunna tänka mig att flytta. Men annars tror jag inte det och om jag vore själv, då bor jag hellre kvar. Jag har inga särskilda önskningar om förändringar i livet. Jag vill att det skall fortsätta som det är. Ett tag till i alla fall, för jag trivs med den situation som jag nu har. (Agneta 24 år, intervju nr 34)

Unga hängivna ett intresse

Studieval med blickar på det brinnande intresset

För de som kallas intressehängivna unga var det svårare att se hur uppväxtfamiljen och livsformen hade deras format inställning till olika aspekter av livet och vägen till vuxenlivet. De visade, när vi ser på framtidsföreställningar med mönster tagna från ett livsformsperspektiv, i berättelser mindre entydiga identifikationer med föräldrarna i sina roller än de unga i de andra fyra grupperna. En förklaring som ligger nära till hands är att den kulturella socialisationen inom uppväxtfamiljen inte haft samma grad av inflytande på dem. Utifrån på avhandlingens titel kan man säga att de inte följde tätt i spåren på sina fäder eller mödrar när de uppgav viktiga hållpunkter i sina livsstrategier.

Dessa unga karaktäriserades av att de eftertryckligt lever sig in i ett utvalt intresse. Detta brinnande engagemang var den centrala utgångspunkten för hur fortsatta färdvägar i livet skulle beträdas av dem. Hängivenheten för det utvalda intresset skall

därför inte uppfattas som ett kort uppflammande bloss under tonårens ”tillåtna” utrymme för ett experimenteranden med identiteter. Snarare skall deras engagemang bedömas som den vitala grunden som genomsyrande hela deras vuxenblivande. Att förverkliga uppsatta mål som är kopplade till intresset tedde sig som en stark drivkraft hos dem redan före tonåren. Det besjälade livsområdet skall därför heller inte klassas som en fritidsaktivitet i vanlig bemärkelse. Istället hade djupa livsinställningar och varaktiga värderingar tidigt grundlagts med utgångspunkt i favoritsysslan. Intresset påverkade hur deras vardagsliv blev beskaffat från grunden och vilka förväntningar som fanns på framtiden. Detta gällde exempelvis i valet mellan fortsatta studier och ett jobb i tidig ålder. Dilemmat löste de med att utbildningen i så fall skall ligga inom intressets domäner. Att det knappast var tillvarons bekväma sidor och yrkets status som avgjorde livsmålen poängterar här Carin med emfas:

Efter grundskolan skall jag gå djursjukvårdslinjen. Jag får flytta till Eriksholm i så fall. Jag trivs ganska så bra i skolan, men att få ett bra betalt arbete i framtiden är ändå inte så där jätte viktigt för mig. Jag tycker att man i första hand skall ha ett arbete som man trivs med, hellre än att sitta på en industri och tjäna mycket pengar. Det finns ju möjligheter till jobb också inom det område som jag skall utbilda mig inom. Eftersom det inte är så många som vill bli djurskötare – jobbet i sig är ju annars ett riktigt slitgöra, så sett. (Carin då 16 år, intervju nr 19)

Även två andra unga, som skildras i de längre personliga levnadsberättelserna, visade liknande kännetecken för den inriktning som Carin här gav prov på. Carin avtecknar en livsstil som är betydligt svårare att förbinda med antingen karriärens eller lönearbetets livsform. Den inre process som ungdomsforskare kallar ett egenkonstruerat ”identitetsarbete” och grundläggandet av en individualiserad värderingsstruktur under de sena uppväxtåren utgick i hög grad från självreflekterade begrändanden hos de intressehängivna. Hos dem var det svårt att finna andra tydliga identifikationer som tillskyndades och stärktes av såväl kamratgruppen som media. Inte heller kunde de entydigt kategoriseras i kontrasterande mönster utifrån livsformanalysens mål-medelvariabler för hur de önskade och såg fram emot vuxenlivet.

Dygnsschemat bestäms av intresset och kamratsamvaron i andra hand

Vanligen delas vardagen in i vissa tider för familjsamvaro och olika aktiviteter gällande skola, arbete, umgänge, nöjen, medieanvändning, föreningsliv samt övrig ledig tid. Dygnets timmar fokuserades hos Carin på den engagerande favoritsysslan. Andra händelser och sociala umgängen vid sidan av intresseområdet fick en tillbakadragen roll. Hennes stora upptagenhet av det brinnande intresset ställer livsformsanalysens förutsägelser på kant när teorin brukas för att förstå Carins uppväxt och hennes steg till vuxenlivet. Berger & Luckmans teori (1977/1979) om en inre relevansstruktur som uppkommen ur uppväxtfamiljens vardagspraktik faller också ur sin ram.

Vissa delar av Carins framtidsstrategi liknade de karaktäristiska inslagen i självständighetens och den karriärbundna livsformen, men för henne var det intresset som tog över som tillvarons mitt. Detta förhållande står i bjärt kontrast till de unga som rättar sin tonårstid efter målmedvetna studier för att meritera sig till ett yrke med hög status och ekonomiska belöningar. Carin såg inte heller med förnöjsamhet på att leva med en konsumerande och kravlös fritid, vilket i livsformsanalysen utmärker dem i lönearbetets livsform. Givetvis sökte Carin även efter andra innehåll

i livet och för framtiden, men förväntningarna på skola, yrke, boende, socialt umgänge och estetiska tillägnelser anpassades till uppställda riktmärken för att kunna förverkliga ett vuxenliv i linje med sitt stora engagemang. Hos henne var det därför självklart att det utvalda intresset tog stor plats och bredde ut sig över dygnsschemat. Carin berättar själv om sin vardag när hon var sexton år:

Mina föräldrar tycker jag skall läsa mer läxor än vad jag nu gör. De tycker jag går till stallet och hästen alldeles för mycket. Jag har hållit på med hästar ända sedan jag varit liten. En vanlig dag kommer jag i alla fall hem vid fyratiden. Då äter jag lite av vad som finns från kylskåpet. Sedan går jag upp till hästen vid halvsju någonting. Därefter går jag ut med hunden en sväng, sedan tittar jag lite på TV och läser läxor innan jag somnar. (Carin då 16 år, intervju nr 19)

Först på Carins lista stod sålunda hästintresset. Skedde dessa aktiviteter tillsammans med andra var detta stimulerande, men umgänget var inte alls nödvändigt för att hålla uppe hennes entusiasm. Intresset *i sig* var för henne en tillräcklig källa för att uppleva välbefinnande och mening under tonåren. Därutöver föreföll identifikationer förknippade med hästens skötsel att minska betydelse av stödjande relationer med jämnåriga. Hon var inte särskilt inställd på att söka tryggheten i gemenskapen med andra unga för att undgå den mångfald av osäkerhet och val som enligt vissa ungdomsforskare genomsyrar det sentida samhället. Förutom vid stallet träffades vännerna endast när någon timma blev över från intresset, varför umgänget ofta sköts upp till senare tillfällen. Här har Carin ändå vissa likheter med karriärorienterade flickor och deras upptagenhet med målmedvetna studier:

I samband med hästen har jag ju en del kompisar. Vi brukar rida ut tillsammans på helgerna. Men de andra tjejerna är ju i tjugoårsåldern, så vi umgås inte så mycket vid sidan av de här ridturena. Annars är jag med i fotbollsföreningen också. Men det är väl mest av den anledningen att min äldre syster är med i laget, och jag brukar endast vara med när jag får tid över. (Carin då 16 år, intervju nr 19)

Livsstil och identitet utvecklas i samklang med intresset

Att Carins dagar var så inbokade innebar att utrymmet för att anamma en speciell ungdomsstil, som ofta förknippas med tonåren, var mycket litet. Men när det gäller tonårsflickor är det närmast en myt att de själva ser sig tillhöra en speciell ungdomsstil (jfr Bjurström 1997; Nilsson 1998). Hos Carin kan man dock märka av en viss exklusiv smak, exempelvis i uppfattningar om musik:

Det var en sådan där bok av Strindberg som vi skulle läsa i skolan, men det var också den senaste boken jag läst. Men annars hinner jag aldrig läsa några böcker själv. Musik lyssnar jag däremot på en hel del. Det är Nitzerebb och Spitzeccon – såna slags grupper. (Carin då 16 år, intervju nr 19)

Fallenheten för att utveckla en livsstil verkade hos Carin i högre utsträckning utgå från självständiga överväganden och viljekrafter jämfört med andra unga i Östadsstudien. Hennes livsorientering var till stor del uppbyggd på egna värderingar, detta vid en ålder som sägs påbörja jagidentitetens integration. Denna sammansmältande process formades hos Carin av hur de andra livsområdena gick att sammanföra med

intresset. Som redan antytts hade hon ett mindre behov av att få sin självbild bekräftad av och igenom likasinnade jämnåriga, eller i samhörigheten med andra med samma intresse. Om vi betraktar hennes yttre kännetecken för identitetsutveckling skiljer sig Carins vardag och tankevärld högst betänkligt från de teorier som avser att beskriva de utmärkande dragen för mellantonåren. Vid det andra mötet hade utbildningen hon genomgått ännu mer kommit att stärka hennes speciella självuppfattning. De yttre attribut som anses höra till tonårens stilrekvisita hade nu helt spelat ut sin roll när Carin var arton år:

Jag köper inte så mycket kläder överhuvudtaget. Om det då inte blir julklappar till andra. Jag går helst klädd i träningsoverall. Jag lägger då inte alls märke till vad som anses vara inne. Alla mina kompisar på kursen gick klädda så här enkelt, som de kläder jag nu har på mig. Man klär sig efter vad man skall syssla med – inte utefter hur man ser ut. (Carin, nu 18 år intervju nr 19 från den uppföljande intervjun)

När vardagslivet fixerades så stark vid intresset gav detta spår i hennes identitet. Redan under hade Carin skaffat sig självinsikt och välgrundade uppfattningar om hur hennes senare uppväxtår skulle komma att arrangeras:

Det hade jag redan bestämt när jag gick ut femte klass på mellanstadiet, att jag skulle gå de här utbildningarna som jag nu är färdig med. När jag ser tre år framåt i tiden så bor jag inte här i Östadstrakten i alla fall. Då skulle jag vilja komma in på Strömsholm och sedan flytta utomlands. England kanske – alla stora ställ finns ju där. (Carin intervju nr 19, nu 18 år ur den uppföljande intervjun)

Med denna färdriktning i livet var det inte särskilt angeläget för henne att det vuxna livet behövde anknyta till någon bestämd ort. Åtminstone inte med samma dignitet som hennes möjligheter till att förverkliga en fastlagd livsplan, där intresset står i förgrunden och styr. Den plats där intresset bäst kan utvecklas är samtidigt där hennes identitetsupplevelse får mest gensvar. Storstaden valdes av detta skäl bort av Carin.

Nära tre år efteråt bekräftade Carin med sin berättelse att hon hade realiserat de planer hon uppgav vid det första mötet. Konstaterandet att hennes livsriktning var utstakad redan innan tonåren visade sig vara riktig. Efter grundskolan hade hon gått färdigt den gymnasieutbildning som hon hade föresatt sig att klara av. Nu går Carin på en tjugoveckors hästskötarkurs. Hon planerade fortsätta på sin inslagna bana med att ta ett jobb hos en fältryttare i Västergötland. Sedan skulle hon eventuellt söka in på den stallchefskurs hon tidigare hade talat om. Kontakterna med vänner i Östadstrakten hade vid tiden för det sista mötet ännu mer tunnats ut:

Jag tänker på hur mina kompisar förändrats, men jag tänker inte på hur jag själv också förändrats – jag känner ju dem inte alls på samma sätt längre. Det blev väl lite andra kompisar när jag började på det här gymnasiet. Nu har jag mest kompisar runt Norrköping och i hela landet. Det är dessa vänner som nu gäller för mig i främsta rummet. (Carin nu 18 år, från den uppföljande intervjun)

Levnadsberättelser som Carins kastar ljus över vad som hände de unga i Östad under deras följande levnadsår. Skildringarna tar sin utgångspunkt i berättanden om hur de fortsatta stegen till vuxenlivet togs. Några andra frågor jag sökte svar på i uppföljningsstudien var hur familjens volym av olika kapitalslag och de ungas egna

förräntningar utvecklades. En annan angelägen händelse jag belyser är hur deras levnadsöden berördes av den djupa sysselsättningskrisen med början från 1991, och hur den påverkade deras vuxenblivande. Angående de unga som var hängivna ett intresse kan följande fråga ställas: Hur bindande var samhörigheten och identifikationen med det brinnande intresset och en utvald livsstil i relation till andra omständigheter som de intressehängivna unga mötte under de följande åren? Carins berättelse här ovan ger vissa fingervisningar om detta.

En summering av de ungas liv i Östad före samhällskrisen

Livsformernas återväxt i det hela en oproblematiserad fråga

I denna avhandling har jag urskilt fem vägar till vuxenlivet hos unga i Östad. Med olika mönster och förutsättningar leder för de flesta stegen till en karriärbunden eller en lönearbetets livsform. De unga delades efter kön. Det fanns även en femte typ av intressehängivna tonåringar. Dessa faller utanför ramen för livsformsanalysen genom att inte vara fast knutna till en livsform och visa starka identifikationer med förebilder inom familjen.

De gynnsamma villkoren under första halvåret 1990, eller tiden strax före sysselsättningskrisen, medförde positiva förhoppningar på framtiden hos nästan alla unga. Inträdet i vuxenlivet upplevdes nog överlag som oproblematiserad, om vi bortser från de karriärinriktade tonårsflickornas negativa inställning till hemorten. Flytten till högskoleorter kan ändå anses som ett förutbestämt led i deras uppfostran – i jagets spegelbild av framtiden reflekteras trots allt välbekanta innehåll utifrån erfarenheter som dessa flickor skaffat sig i uppväxtfamiljen och i skolvärlden. Bland karriärinriktade pojkar fanns hoppet om att bli anställd hos traktens växande industriföretag. Dessa tonårspojkar använde värdefulla relationer för sin karriär medan tonårsflickorna inte fick samma stöd från sitt sociala umgänge. Denna skillnad mellan könen har betydande följdverkningar på olika sätt att närma sig vuxensamhället.

För de unga som inriktade sig på lönearbetets livsform passade förväntningar på kommande år och lokala villkor varandra som hand i handske. Eftersom de alla i sina uppväxtår var knutna till denna miljö så var de påtagligt hemtama i de sammanhang som finns i kommunen. De påbörjade den egna familjebildningen strax efter de fyllt tjugofyra år i många fall. Vid tjugofyra års ålder var de åter förankrade i lönearbetets livsform. Införskaffandet av det egna huset stärkte ännu mer identifikationer med lokala rötter. Platsen var den väsentliga dimensionen av hur deras självuppfattning fick sin fasta karaktär. Tankarna på och omsorgen om det egna huset var på ett anslående sätt både en åtråvärd och stadig grundval för hur vuxenlivet önskades gestalta sig. Kring huset stärkte familjen sin livsstil såväl i förhållningssätt som i konkreta handlingar – hemmet var fundamentet i både bildlig och bokstavlig mening för nuets och framtidens innehåll.

Ofta var de manliga tonåringarna genom sina sportaktiviteter flitiga deltagare i ortens många föreningar. Med detta behöll och stärkte de sitt sociala kapital i när-samhället. Flickornas umgängesformer antog alltmer privata former under de sena tonåren. Men för kvinnliga ungdomar över tjugofyra år som blivit kvar på orten och levde ensamma var det återigen i några fall idrotten som blev viktiga inslag i deras

vardag.

Vid denna tidpunkt syntes få tecken på att sociokulturella erfarenheter som tillägnats under uppväxtåren skulle komma i konflikt med yttre förhållanden och förankrade tecken på djupgående identitetskriser. Gentemot teorier om en sentida radikal samhällsomvandling var det svårt att finna belägg för att de unga utmärktes av allvarigare konflikter i sin upplevelse av en identitet. Istället har jag dragit slutsatsen att vid det första mötet så var deras kulturella identifikationer i samklang med uppväxtfamiljens vardagspraktik och de erfarenheter som äldre kamrater fått. Dessa inflytanden stödde deras egna strategier för att finna vägen in i vuxenvärlden. Förbindelsen till uppväxtfamiljen framstod än tydligare hos de äldre unga vilket motsäger såväl äldre systemfunktionalistisk psykologisk och sociologisk teori som sentida individualiseringsteorier om lossade band till den psykologiska, sociala och kulturella kontext som gällt för deras tidiga uppväxtår.

De sociokulturella roller som föräldrarna representerade kunde på det hela taget utan några problem anammas som navigeringspunkter av de unga själva i fortsatta steg till vuxenlivet, men de ledde till skilda miljöer och livsföringar för olika grupper av unga. Det var emellertid svårt att urskilja att skolvärlden hade den betydande hävstångseffekten för social mobilitet som hävdats i några svenska avhandlingar.¹⁴ Diskussionen i dessa avhandlingar visar att studiebegåvade elever från lägre sociala skikt som avslöjat skolvärldens dolda koder har lättare att gå vidare i fortsatta skolkarriärer. Någon sådan cirkulation har jag inte funnit i mitt urval av trettiofyra landsortsungdomar, åtminstone inte som resulterat i lyckade karriärer. I denna landsortsmiljö och under denna period hindrade psykologiska, sociala och kulturella motstånd hos de unga själva överskridanden av tidiga livserfarenheter. Att de träder in i vuxensamhället med införlivade seglivade kulturella mönster och med en medvetenhet om sociala gränser är min huvudsakliga slutsats av levnadsberättelserna. Denna slutsats samstämmer bättre med avhandlingar som har ett uttalat klassperspektiv.¹⁵

¹⁴Till exempel Johansson & Miegel 1992; Trondman 1993; Bjurström 1997; Karlsson 2000.

¹⁵Dahlgren 1985; Hermansson; Waara 1996; Berggren 2001; Ambjörnsson 2003; Johansson 2003; Svensson 2006.

9 Östadsungdomarnas fortsatta steg till vuxenlivet och sysselsättningskrisens konsekvenser I

Förändrade teoretiska och metodologiska fokus i uppföljningsstudien

Syftet med uppföljningsstudien var att undersöka hur livsformernas kulturmönster och olika slag av kapital hade resulterat i olika dispositioner hos Östadsungdomarna och därmed påverkat deras livsväg. Detta betyder inte att dessa faktorer har haft ett fullständigt determinerande inflytande på de ungas livsbanor, bland annat skall inverkan från de ungas individuella utvecklingsfaser infogas i analysen.

En större tonvikt läggs alltså här vid familjens volym av olika kapitalformer för att förstå hur familjebakgrunden griper in i de ungas livssituation och pekar ut färdriktningen i livet. De följande levnadsberättelserna bygger på kategoriseringar av familjer i egna företagare, tjänstemanna- och arbetarfamiljer.¹⁶ Kategorierna kopplas sedan till uppväxtfamiljernas innehav av *socialt*, *kulturellt* och *ekonomiskt* kapital. De ungas egna förräntningar och förminskningar av dessa kapitalslag tas också med, som exempelvis en vald utbildning.

De ungas familjebakgrund kopplas till den dominerande familjeförsörjarens yrke och utbildningsnivå. Familjen anses ha ett högt kulturellt kapital om föräldern har fler än två år eftergymnasial utbildning. Även utbildningsnivån för övriga familjemedlemmar noteras givetvis. Det är dock vanskligt att jämföra utbildningsnivåer mellan årtionden. Ett exempel: för bara några decennier sedan innebar en studentexamen en ansevärd volym av kulturellt kapital i en mindre landsortskommun medan idag de flesta unga tar studenten. I övrigt görs helhetsbedömningar för att avgöra storleken på familjens sociala och ekonomiska kapital.

Rebecca, som presenteras först, är en representant för en familjebakgrund och livsorientering som mest uppfyller kriterierna för en karriärbunden livsform, medan Roberts bakgrund och livsväg främst präglas av lönearbetets livsform. De unga i mitten av skalan framstår mer diffusa. När föräldrarna av de unga själva uppfattas som svårångade och diffusa sociokulturella förebilder blir också resultatet av familjens kulturella socialisation svårare att uttyda.

Rebecca – karriärinriktad, uppvuxen i en tjänstemannafamilj med hög utbildning

Under våren 1990 gick Rebecca det sista året på treårig ekonomisk linje. Hon bodde tillsammans med sin familj i en tegelvilla, belägen i centralortens norra egnahemsområde. Såväl området som huset erinrade om 1960- och 1970-talens tidsanda och

¹⁶Denna kategorisering används i svenska livsformsanalyser av en mer pragmatisk karaktär som utvecklats av Björnberg & Bäck-Wiklund 1990 och Bäck-Wiklund & Lindfors 1990.

viljan att tona ned sociala, kulturella och ekonomiska skillnader. Huset hade därför en måttfull storlek och ett alldagligt yttre.

Ursprungligen kom familjen från en större stad i södra Sverige och familjen var således inflyttad till Östad. Med denna bakgrund hade Rebecca inte samma förankring på orten genom släkt och tidiga levnadsminnen vilket utmärkte många andra unga i Östadsstudien. Att byta geografisk hemvist är vanligare bland högutbildade tjänstemannafamiljer, och är ett utmärkande drag för karriärlivsformen. Fadern hade året dessförinnan öppnat en egen firma efter att ha varit anställd som kvalificerad tjänsteman på ett av ortens privata företag. För fadern är det lämpligare att tala om den avancerade professionens livsform, hellre än om tjänstemannafamiljer i allmänhet (jfr Hellberg 1978).

I sin livsriktning var Rebecca påtagligt präglad av de roller som fanns i familjen. Främst tog hon intryck av handlingskraften som familjens försörjare representerade för henne. Faderns yrkesverksamhet gav tydliga riktmärken för familjens sätt att ordna vardagen. Exempelvis hade Rebeccas mamma varit hemmafru under en stor del av barnens uppväxt. Det var dock pappan som lämnade spår i Rebeccas berättelse i form av en sociokulturell roll att efterlikna. Inflytandet kommer fram i hennes inställning till hur vardagen skulle ordnas och inför hennes sätt att närma sig vuxenlivet. Så här reflekterar hon själv över detta förhållande:

Jag brås nog inte så lite på pappa. Han har också lätt för sådant som jag själv är intresserad av. Det är ju inte alls konstigt att det går i arv genom släkten. Han har en egen reklambyrå nu. Så det ligger väl i de generna och banorna så att säga – att följa honom då. Uppstår det några problem för mig så kan jag gå till honom. Han kan ju för det mesta lösa sådana problem som jag själv har.

Redan under tonåren hade Rebecca genom sina erfarenheter från familjen en klar överblick av vilken väg hon skulle anträda för att själv etablera sig i en karriärbunden livsform. På det hela taget skiljer sig inte hennes egen väg till vuxenlivet från de steg som tidigare medlemmar av släkten tagit. Det kulturella arvet från släkten och faderns kunskap om högre utbildningar gjorde det därför lätt för henne att lösa och att ”komma underfund” med de egna livsmålen. Därför var det enkelt för henne att lösa uppgiften att kvalificera sig för vuxenlivet genom att prestera väl i strategiska skolämnen och att processen skulle få sin fortsättning under ungdomsåren genom att hon väljer ”rätt” högre utbildning. Detta innebär att hon löste de uppgifter som hon behövde för att kunna etablera sig i en vuxen roll och som ansluter till uppväxtårens erfarenheter. Hon säger om dessa förhållandevis oproblematiska överväganden för att klara av den egna färdighetsutvecklingen:

Jag funderar starkt på att gå vidare till högskolan. Det blir i och för sig många ekonomer som går ut då när jag är färdig, men utbildningen ger ju ändå bra baskunskaper till att kunna falla tillbaka på sedan – vad jag än gör därefter. Jag funderar mycket i de här banorna, för det är områden jag är intresserad av. Familjen är ju väldigt insatt i vad som går före och vad som är aktuellt. Men det är ju trots allt mina egna val. Om jag bestämmer mig för någonting, så lyssnar jag ändå först på deras råd.

Rebeccas vardag får sin huvudsakliga struktur genom att hon är mycket upptagen av skolarbetet i betydelsen att hon avsätter många timmar till detta utöver schema-lagda lektioner. Hennes idoghet och plikt känsla för skolaktiviteter i en ålder som

mest består av inre och yttre föreberedelser inför vuxenblivandet efterliknar koncentrationen på yrkeslivet för vuxna inom karriärlivsformen. I detta ingår kravet på livsformens medlemmar att vidareutveckla sina kompetenser inom verksamhetsområdet. Framträdande i hennes strategi var att prestera bra i de ämnen som ger ett bra utgångsläge för ett kvalificerat ekonomyrke. Med dessa färdighetskvalifikationer skall hon bygga vuxenlivet (Illeris 1974/1976:36). För henne innebär det att utbilda sig. Rebecca har en tro på och ett starkt engagemang för att denna livsväg behöver grundläggas med intensiva studier redan under tonåren. Så här beskriver Rebecca en vecka där vi kan urskilja ett tydligt centrum runt skolarbetet:

Jag kan inte säga just så mycket om min fritid – för fritid har jag ju ingen direkt. När jag kommer hem från skolan så tar jag och äter någonting av det som finns i kylen. Sedan så sätter jag mig och läser – och läser ännu mera. På helgerna är det heller inte så väldigt mycket annorlunda. Då sitter jag mest ner och förbereder mig och läser på inför de prov som skall komma under nästa vecka.

Mellan raderna kan man utläsa att nästan ingen tid alls ägnades åt tidsbestämda fritidsaktiviteter och umgänge med jämnåriga. Följaktligen satte dessa outnyttjade arenor få avtryck på hennes jagidentitet och syn på andra människor. Eftersom hon i så hög grad var präglad av familjens levnadssätt framstår hennes egna vuxenroller – förutom föräldraskapet – som näst intill självklara vid en ålder när hon fortfarande är tonåring.

När grunden till vuxenlivets livsform och yrkesidentitet till stor del hade lagts kunde Rebecca se framtiden an med tillförsikt. Därför var behovet att anamma spektakulära tonårsstilar inte särdeles påträngande för henne. Nödvändigheten att ge stadga åt den egna identiteten med säregna ungdomskulturella uttryck var – och måhända fortfarande är – inte lika viktigt för alla tonåringar. Detta frirum för experimenterande som Erikson (1968/1977) påtalat, var i varje fall hos Rebecca av mindre betydelse. Hennes egna krav på att skaffa sig ett värlönat yrke med hög social prestige gjorde att det var av mindre betydelse för henne att konkurrera socialt med en ungdomskulturell fasad. Hon saknade även en avsiktlig och intensiv strävan att själv utveckla en estetisering av tillvaron (jfr Ziehe 1989; Featherstone 1993:43ff). Inte heller när hon nämner helgens aktiviteter ger hon några referenser till finkulturella sysselsättningar, och hennes beskrivning skiljer sig inte nämnvärt från vanliga former som gäller även bland vuxna för att koppla av. Liksom för de unga som uttalade sig i förra kapitlet om relationen med pojk- respektive flickvännen var fallet också för Rebecca att detta umgänge ofta begränsades till veckosluten:

Min pojkvän träffar jag mest på helgerna. Då sitter vi för det mesta och tittar på TV. Ibland går vi ut på något disco. Eller bara sitter och pratar och lyssnar på musik. Jag åker gärna någon annanstans, tittar på någonting, åker och handlar – det blir mest Eriksholm. Ibland åker vi ner till Norrköping, men det är mera för att träffa våra släktingar. Det är bäst på sommaren när man kan ligga och sola och bada, och göra något åt det hållet till.

Under de dryga två åren som gått från det första mötet hade Rebecca följt den väg som var så klart utstakad av henne sedan många år tillbaka och som hon förutsade redan då. Hon hade flyttat från Östad till en medelstor stad för att läsa företagsekonomi på den nya hemortens nystartade högskola och skaffa sig en högre utbildning. Detta innebär att det kulturella kapitalet kan förökas för att senare kunna placeras

och omsättas i en kvalificerad yrkesverksamhet. Rebecca har nu en enrumslägenhet som hon själv inrett, med bland annat en levande papegoja som en del av möblemanget. Hon trivdes ganska, för att inte säga riktigt bra med den annorlunda miljön och den nya situationen. Hon kände därför ingen påtaglig hemlängtan till den gamla hemorten. Hon reste numera till föräldrahemmet fyra-fem gånger om året, men hennes telefonräkningar blev höga.

Rebecca ägnar nu två år senare ett större utrymme av vardagen åt mer kravlösa förströelser och friare kamratumgängen. Att kunna koppla av under kvällar mitt i veckan på diskotek eller i andra nöjeslokaler blev välbehövliga avbrott i ett annars intensivt pluggande. Som väntat var studieansträngningarna alltför starkt målinriktade med löfte om att hon inom en inte alltför avlägsen framtid åter skall inträda i en van karriärbunden livsform. Estetiska stilar hämtades fortfarande mer ur vuxnas smakdomömen och livsstilar än att de följde ungdomskulturella yttringar. Rebecca säger om detta ämne:

Trender för just unga är väl ingenting jag följer direkt så. Okey, jag köper väl inget som alla tycker är helt ute. De nya frisyerna med slingor tycker jag ser alldeles förskräckliga ut. Jag kan ju inte gå och skaffa mig en sådan frisyra bara för att det händelsevis råkar vara inne bland vissa ungdomar.

Likväl framskyntade att när väl procedurerna för antagning till utbildningen och flytten till högskolan hade klarats av och småstadens tryck på likformighet försvunnit kom det fram sidor som handlade om att pröva olika stiluttryck. För Rebeccas del skall detta i första hand ses som ett sätt att "slå sig lös" för stunden under flera år av ansträngande studier, snarare än att sådana stiluttryck leder till en radikal omställning av levnadsbanan. Dessa utlevande uttrycksformer kan sägas höra till ett traditionellt studentliv. Att använda sådana yttre effekter visade inte sig vara tillrådligt för de ungdomar över tjugo år som stannat kvar i Östad, och fortfarande gällde för tonårsflickor att vara duktiga och respektabla i denna kontext. Flickorna riskerade annars att utsättas för gliringar av olika slag. Så här kan i alla fall Rebecca nu leva sig ut ungdom, till skillnad mot i det förra livet på den gamla hemorten där hon hade färre likasinnade:

Jag och min kompis har gått in för att chockera. Vi tycker det är häftigt att ha sådana saker som inga andra har kommit på att ha. Kommer man med tajta cykelbyxor och sexiga handskar så är det något som fastnar på hjärnan direkt – både hos mig och hos andra!

För unga med likartade orienteringar inför vuxenlivet som Rebecca innebär ungdomsåren att de till stor del står vid sidan av arbetsmarknadens växlingar, åtminstone såtillvida att de går fria från omedelbara psykologiska och socioekonomiska konsekvenser av arbetslöshet strax efter tonåren (jfr Carle 1992). Först när högskolestudierna närmar sig sitt slut blir etableringen i vuxensamhället en mer akut fråga. När gränsen till vuxenvärlden slutligen skall överskridas prioriterade Rebecca med eftertryck att yrkeskarriären skulle gå före andra områden, ett val som inte framstod som svårt för henne att göra. Samma inställning gäller allmänt för unga med denna levnadsorientering. Att först skaffa sig en gedigen skolunderbyggnad och sedan utveckla sig inom ett yrkesområde går före allt annat. Det fanns hos dessa unga inte några tveksamheter om detta och det var för dem mindre angeläget att hålla fast vid gamla sociala band och känna gemenskap i lokalsamhället. Så också för Rebecca:

Det finns inget som håller mig kvar här just i Östersjöhamn, och det finns inget som håller mig kvar i Östad. Jag kan hamna precis var som helst. Jag skall inte söka jobb i norra delarna av Sverige; där vill jag helst inte bo – men hela södra delen under Dalälven och neråt går bra för min del. Det har egentligen inte så stor betydelse.

I nästa citat kan vi se vilken betydelse den kulturella präglingen från familjen fortfarande kan ha i det sentida samhället, och att Rebeccas familjetillhörighet haft en påtaglig inverkan på hur hon lever nu. Hennes tidigare levnadshistoria ger vuxenblivandet en tämligen förutsägbar inriktning. Det arv i form av familjens kulturella kapital – främst den ena förälderns utbildningserfarenheter – som hon har fått med sig på vägen till vuxenlivet innehöll att hon redan under ungdomsåren hade fått en föreställning om betydelsen av studier. Det habitus som hon utformat i familjen gjorde uppväxtårens passager lätta att gå över. Väl införlivade kulturella förhållningssätt, som inte endast var överförda från den egna kärnfamiljen utan även från tidigare släktled, hade ett avgörande inflytande när hon nalkades vuxenlivet; i Rebeccas fall med hjälp av ingående diskussioner som den egna släkten ställde upp på. Hennes fortsatta steg förmodas leda till någon obestämd större stad, med en levnadsbana som har sina rötter i den egna familjen och i en införlivad självbild som är knuten till den karriärbundna livsformen. Den gedigna grunden framgår av Rebeccas egna hänvisningar till intresset hos och många råd från äldre släktmedlemmar:

Min farfar är jätteintresserad av hur det går för mig i utbildningen. Han frågar pappa jämt om detta. Men även morfar är också väldigt insatt i frågor som har att göra med hur också vår generation har det.

För kvinnliga unga som hade med sig ett omfattande kulturell kapital från familjen mildrades deras utsatthet av 1990-talets sysselsättningskris till stor del. De som hade en liknande bakgrund som Rebecca skyddades av sina familjemässiga anknytningar till utbildningsväsendet. Krisen märktes främst för dem i högre intagningspoäng till attraktiva högskoleutbildningar och i färre möjligheter till "extraknäck" vid sidan av studierna, ändå framskymtar i deras berättelser tankar om att decenniet innebar inledningen till en ny och otryggare tid.¹⁷ Det var i alla fall en utveckling som i någon mån störde balansen i förövrigt ljusa tankar om framtiden.¹⁸ Rebecca får här företräda karriärintriktade kvinnliga unga och deras tankar om mer farofyllda villkor som 1990-talet förde med sig:

Utbildningar finns ju alltid kvar, men när det gäller arbete vet man ju inte hur det går i framtiden. Det fanns ju tidigare den möjligheten av att det ändå var många som började lågt och sedan jobbade sig uppåt på arbetsplatsen. Men det går ju inte alls idag. Det skall vara tio års utbildning och tio års arbetslivserfarenhet – och sedan skall du helst vara tjugofem år när du söker till de här yrkena. Sedan är det ju det här med aids och HIV som tillkommit, och som tidigare ungdomar inte behövde räkna med i sina liv.

Till sist några allmänna iakttagelser och resultat från uppföljningsstudien. De flickor som vid det första mötet var nitton år och betecknades som karriärintriktade hade alla lämnat Östad och studerade vid olika högskolor runt om i landet. Av utbildningssociologiskt intresse är att klivet inte togs till etablerade universitetsstäder

¹⁷Jämför här med teser om framväxten av ett risksamhälle (Giddens 1991; Beck 1992).

¹⁸Jämför här med Furlong & Cartmel 1997; Bygren et al 2005.

utan att för dessa kvinnliga ungdomar från landsorten ledde vägen i samtliga fall till landets mindre högskoleorter. Detta utfall kanske inte är slumpmässigt trots det ringa antalet av informanter (jfr Blomsterberg 1997; SOU 2000:96). De flickor som vid den första intervjun var sexton år och uppvisade karriärambitioner samt hade tillbringat uppväxtåren i tjänstemannafamiljer hade alla sökt och kommit in på högskoleförberedande program på gymnasium.

Jakob – karriärorienterad, uppväxt i en tjänstemannafamilj med hög utbildning

Jakob levde, som vanligt är för de mellersta tonåren, tillsammans med sin familj. Han bodde i likhet med Rebecca i ett egna hem uppfört ungefär vid samma år som hennes. Huset hade modernare planmässig stil och fasaden var av mexitegel, men utan att huset skiljde sig speciellt gentemot de andra oansenliga villorna i området, inbäddad som det också var av högt buskage. En skillnad var att Jakobs hem låg i ett helt annat villaområde, sydost om Östads centrum.

När Jakob var sexton år gick han som alla andra i sin årskull sista året i grundskolan. Tiden som grundskoleelev trivdes han rätt bra med. I likhet med andra pojkar han delade framtidsvyer med kände han sig hemmastadd i skolmiljön. Jakob var införstådd med vad skolvärlden innebar för framtiden. Inom den här miljön fanns, som han själv sade, viktiga uppgifter för honom att lära och utveckla. Med varje slutförd skolår kunde han se sig fullfölja en etapp inför nästa utbildningssteg vilket kan sägas innebära att successivt föröka det kulturella kapitalet. I denna ålder är det viktigt för honom att tillägna sig goda ämneskvalifikationer. Däremot kände han inte någon stor entusiasm inför praktiska ämnen. Inställningen kan ses utifrån den nyttoaspekt som tonårspojkar med hans bakgrund anlägger på olika aktiviteter. Det var de teoretiska lektionerna som gjorde skoltimmarna meningsfulla för honom. Så här värdesätter Jakob de olika skolämnena:

Jag tycker väl inte att såna där ämnen som hemkunskap och barnkunskap egentligen är så fruktansvärt viktiga. De får en alltför stor del av lektionstimmarna. Vi har ju två dubbelpass efter varandra, och det tycker jag är alldeles för mycket. Det är ju inga roliga ämnen precis. Det är ju ändå rätt så bra att de lagt dem sist på schemat, och då till fredagseftermiddagarna.

Till skillnad mot lektionerna om vardagspraktiska frågor fick teknikämnen ett bättre gensvar hos Jakob. Med sådana kunskaper kunde han också vidareutveckla sitt elektronikintresse på fritiden. Redan vid denna ålder hade Jakob klart för sig att det var inom detta yrkesområde som hans framtid och vuxna liv skulle kretsa. Gymnasievalet var avklarat sedan någon månad tillbaka, och en grund hade byggts upp för att fortsätta utbilda sig de kommande åren. Jakob hade insett den stora betydelsen av gymnasievalet. Utbildningen bedömde han som avgörande för hela sitt liv:

Jag skall söka in på tekniskt gymnasium här i Östad. Jag får se först om jag blir antagen. Så det är mycket viktigt att man får ett bra betyg just i den nionde årskursen. Det är ju väldigt grundläggande för vilket jobb man får senare i livet.

Jakobs har en annan inställning till hemorten än Rebecca. Skillnader i attityd fångas bäst med Jakobs egna ord att "Östad är ju en bra stad, men det framtida yrket är

ännu viktigare”. Hos honom innebär uppväxtorten inte någon negativ identifikation, även om han vid denna tidpunkt förutspådde att det om några år kunde bli aktuellt för honom att ge sig av från hemorten. Denna möjliga framtid hindrade inte honom från att vara med i olika kamratgäng eller från att delta i de sysselsättningar, bland annat idrott, som utmärkte de manliga tonåringarna på orten. Gemenskapen runt idrott var vanligt hos Östadspojkar, men förekom i betydligt mindre utsträckning bland tonårsflickor. Idrottsforskaren Peter Gill (1985:101f) har ställt sig frågan varför kvinnliga unga känner sig främmande inför att vara aktiva inom idrotten. Han menar att den organiserade sporten borde anpassas bättre till olika attityder hos könen.

Att delta i lagsporter var en form av aktivitet som hade betydelse långt utöver att vara ren avkoppling från skolan och ett spänningsförhöjande inslag i fritiden. Ibland skymtar det fram i pojknas berättelser att idrott av dem själva inte inkluderas i definitionen av fritid. Att delta i ortens pojklag i ishockey var närmast ett måste för att de skulle kunna räkna med att tillhöra ”rätta” sociala sammanhang. Det skymtar fram att idrott bedöms som hårdvaluta av dem själva för att få det sociala anseendet höjt och bekräftat, särskilt pojkar emellan. Sociologen James Colemans (1961) studie från 1950-talet om olika kriterier för popularitet inom amerikanska skolmiljöer får här sitt motstycke i svenska förhållanden på 1990-talet:

Efter skolan har man ju sporterna och sedan fritiden. Det är avkopplande. Jag tycker det är ganska så spännande med ishockey. Det är väl också en fritid? De av mina skolkamrater som inte är med i någon idrott anses väl annars vara ”lite sega av sig” av de andra killarna i plugget.

Under resten av sin vardag är Jakob inte lika fullt av upptagen av läxor och skolförberedelser, speciellt om vi jämför med de karriärorienterade flickorna. Visserligen lade Jakob ner en anseelig tid på pluggandet, men därutöver fanns utrymme också för annat efter skolan. Här nedan skildrar han umgängesmönster som framstår som betydligt mer utbredda bland pojkar. Man kan förmoda att dessa kontakter leder till fler sociala nätverk än de gör hos Östadsflickorna. Denna skillnad var betydande för sociala umgängesformer från den mellersta tonårstiden och framåt och avseende denna miljö (jfr Gunnarson 1993):

Tiden med kompisarna går till här så ungefär: En tid är jag med en kompis, en annan tid med en annan – det går runt på alla hela tiden. Det är liksom ett helt gäng som man är väldigt mycket kompis med, alla då inom gruppen. Sedan är det kanske en kompis som man under vissa stunder är mer tillsammans med än de övriga. Sedan är det väl alltid två stycken som man tycker bäst om, och som man har lite mera kontakter med än de andra kompisarna.

Att vistas på stadens gator och torg hade inte någon större dragningskraft på Jakob och hans vänner – även om färder med mopedar innebar att de rörde sig mellan olika delar av staden.¹⁹ Det spontana kamratumgänget skedde för det mesta hemma hos någon inom vänskretsen och koncentrerades vid dessa tillfällen på något gemensamt intresse:

¹⁹Jämför med andra studier om och beskrivningar av centrala miljöer som territoriella arenor för tonåringar att dominera och visualisera sig på (Hermansson 1988; Petterson 1990; Lieberg (1992). En sådan drivkraft saknades i dessa pojkars inställningar.

Elektronik är en annan hobby som jag håller på med. När jag sysslar med sådana saker är jag oftast hemma. Då är jag för det mesta också tillsammans med kamrater. Det är vissa kompisar som håller på med samma sak. Då brukar samtalen först och främst röra sig runt det här intresset.

Det tycks som om Jakobs jagidentitet i högre grad än Rebeccas påverkas av jämnåriga. De umgängesformer där flera tonåringspojkar är aktiva tillsammans utvecklar inte en självbild som centreras på det egna isolerade *jaget* till skillnad mot vad inåtblickande självreflektioner leder till hos flickorna. Dessa tonårspoikar uppfattade sig själva i högre utsträckning utifrån sina roller i gruppen, och därför kom deras inre självrepresentationer att upplevas och förstärkas utifrån gemensamma intressen och sammanhang som de delade med andra jämnåriga. Denna kollektiva påverkan till att uppträda med och socialiseras i grupper skedde omedvetet, och följaktligen fanns hos Jakob och de andra pojkarna i tonårsgänget inte något större utrymme – åtminstone inte i samma omfattning som hos tonårsflickorna – att ägna sig åt en individuell utveckling utifrån sysselsättningar som utövas i enskildhet. Tonårspoikarna läste inte därför gärna skönlitteratur, och Jakob blir tveksam när böcker förs på tal:

Nja, det är fackböcker jag läser i så fall, inte några vanliga böcker. Jag hinner ändå inte med att läsa så mycket böcker. Då skall det i så fall vara spännande böcker som Agatha Christie, möjligtvis kanske – då om jag skulle få nån tid över, men det är sällan jag får.

Jakob såg vid denna tidpunkt inte med någon större oro vare sig på den egna framtiden eller på mörka moln som började torna fram på himlen. Dessa tonåringar i Östad ägnade knappast de globala hoten något större utrymme i sitt medvetande. Den inre "skyddande hinnan" (Giddens 1991), som bildats av de tidigaste relationerna och inbäddade vanorna, har tagit bort udden från starka upplevelser av övergripande risker. Becks (1992) och Meluccis (1991) postulat om det sentida risksamhället, där individen varseblir hoten om världens tillstånd vilket avsätter betydande spår i ungas identitetsupplevelse, skall därför inte accepteras utan förbehåll. De unga i studien hade fortfarande kvar förmågan att avskärma sig från en verklighet som låg längre från vardagen. En kvarvarande psykologisk grundtrygghet hade förstärks av uppväxtårens vanor och regelbundenhet som i sin tur hade format det praktiska medvetandet med ett lager av "regler för att gå vidare i livet". Från Jacobs berättelse kan vi få ledtrådar om hur ett psykologiskt och kulturellt skydd formats under hans tidigare levnadsår:

Den enda faran är väl risken för ett krig. Men den risken gäller inte för ett krig här i vårt land, eller i form av ett tredje världskrig. Det tror jag nog ändå inte är någon överhängande fara för. Dessa hot är i alla fall inte något som jag direkt går och oroar mig för om dagarna.

I november 1992 – nästan tre år efter det första mötet – hade Jakob förverkligat sin önskan och fullföljt den plan han uttryckte första gången. Då handlade framtidsutsikter om att börja läsa på teknisk linje vid ortens gymnasium. Ibland kan man ana i hans svar att en viss skoltrötthet hade smugit sig in. Att gå vidare med högre studier direkt efter gymnasiet var inte längre lika självklart för att fullfölja övergången till studier i högskolestäder. I valet mellan ett hyggligt jobb på orten och fortsatta studier föredrog Jakob att åtminstone för ett tag komma ut i arbetslivet, gärna med en

anställning inom det intresseområde som han med en stor entusiasm hade inriktat sitt liv på:

Det skulle vara mycket spännande att få börja arbeta med elektronik inom något mindre och trevligt företag med en god ekonomi här i Östad. Att få syssla med någonting som jag har varit intresserad av under många år. Skulle detta hända mig och att jag får den här möjligheten, så vore det jättebra för min del!

I väntan på att denna förhoppning skulle kunna uppfyllas under de kommande åren pendlade Jakob mellan olika sinnestämningar när han tänkte på framtiden:

Databranschen är stenhård, tror jag. Chanserna är nog minimala här i Östads-trakten för att kunna få ett jobb av det slaget. Men man skall aldrig säga aldrig, eller att ge upp. Så jag får väl ändå hoppas på det bästa för framtiden.

Trots skoltröttheten var det självklart för Jakob att han skulle gå vidare mot de mål som han utstakat under uppväxten. De problem som uppstår på vägen fick han lösa allteftersom de uppkommer. Denna attityd, som verkade vara allmän hos dessa tonårspojkar, lugnade hans oro inför framtiden. Denna inställning blev påfallande tydlig vid det andra mötet efter det att sysselsättningskrisen hade brutit ut med full kraft. Vid denna tidpunkt verkade det som om de hade ett filter i sina medvetanden som gjorde att de kunde använda all sin energi på att fullfölja den personliga levnadsstrategin, trots de församrade de yttre villkoren. Dessa tonårspojkar drabbades i och för sig inte heller i samma grad som de andra unga av krisens konkreta verkningar i dess första skeden:

Det är dåligt just nu med samhällsekonomin och sådana större samhällsproblem. Det är devalveringarna som ständigt diskuteras av alla. Här i Östad vet jag inte vad som händer när det gäller jobb – om det kommer att finnas så många jobb kvar alls egentligen. Det är ju rätt trist nu, faktiskt. Det känner man ju av, men det får trots allt bli till ett senare bekymmer. Än är jag inte speciellt orolig för att bli arbetslös. Det ordnar sig säkert på något sätt. Man måste ju se positivt på framtiden ändå.

Fastän Jakob nu kände att de sociala banden med hemorten minskar i betydelse när han tänker på framtiden återstod ännu vardagen med skolarbete och fritidsintressen. Utrymmet för tidsbestämda aktiviteter under fritiden hade blivit knappare än vid det förra mötet, exempelvis hade han slutat med ishockeyn. Läsandet inför prov och skrivningar tog nu även delar av helgen i anspråk, eller som han uppgav ”under helgen har jag börjat plugga inför prov, att jag gör det på söndagar är vanligare nu”.

Sedan förra samtalet hade Jakob gått igenom två viktiga etapper i vuxenblivandet. Han hade nu fast sällskap med en flicka och han hade varit ute och provat några feriejobb som gett honom erfarenheter av arbetslivet. Emellertid fanns umgänget med jämnåriga till stor del fortfarande kvar. Uteliv på andra ställen än i varandras hem var fortfarande endast förbehållet veckoslutskvällar:

Det har visserligen ändrat sig lite grann, men jag har kvar de gamla kompisarna fortfarande – och det har tillkommit ett par vänner till. Just nu har jag varit och spelat in två CD-skivor hos en kompis, och vi har passat på att prata om olika saker. Det är väl mest hemma hos någon då som vi umgås. Ibland är det bara en, men oftast är vi flera kompisar. Fyra stycken kan vara tillsammans under en dag. Vid dessa tillfällen är det mycket att vi brukar lyssna på musik hemma hos varandra.

Kamratgängets estetisk-kulturella upplevelser uttrycktes i gemensamma uppfattningar och dess aktiviteter skedde inom en delad referensram. Att ägna sig åt stilar eller lyssna på musik som avvek från vad som tillhör huvudfåran för denna kategori av pojkar uppmuntrades inte inom vänkretsen. Enligt ungdomskulturell forskning i Sverige återspeglade Jakobs musiksmak hans familjebakgrund och inriktning på klassens livsstil.²⁰ Sådana tankar är han själv inne på:

Den musik jag lyssnar på är allt från synt till poprock. Det är väl lite syntare i mig så jag lyssnar gärna på Erasur – men jag tycker inte om sådan där hårdrock. Det har säkert något med mina övriga intressen och min bakgrund att göra också.

Hos Jakob och de andra pojkarna med en liknande familjebakgrund hade faderns yrke och ett delat intresse med honom ett tydligt inflytande på det ”egna” utbildningsvalet. Andra betydande influenser som brukar tillskrivas tonårskulturen hade däremot marginell betydelse. Följaktligen var det främst familjerelationen som utstakade den som sönerna skulle följa, eller mer exakt faderns yrkesområde. Jakob gjorde själv samma reflektion. Analyserar vi Jakobs relation med sin far ur en generell socialisationsteoretisk synvinkel tycks det finnas utrymme både för utveckling inom gruppen av jämnåriga och att samtidigt ha kvar fadern som förebild under tonåren. Denna ömsesidighet i identifikationsobjekt lyfts sällan fram i vetenskaplig litteratur om tonåringars utveckling. Det systemfunktionalistiska synsättet är att kärnfamiljens rollförebilder försvagas för att övergå till jämnåriggruppen, eller samhället avtecknat i sin abstrakta form under tonåren.

Min far är lärare i naturvetenskap. Det är ju bra att ha tillgång till hans hjälp och kunna prata med honom om elektronik, och om liknande frågor. Elektronik är samtidigt också ett intresse som vi har gemensamt både han och jag.

Pojkar i samma ålder med en liknande livsorientering som Jakob gick alla vidare till teoretiska gymnasieutbildningar (en fyraårig teknisk gymnasielinje räknades som en sådan). Gemensamt med karriärorienterade tonårsflickor var att deras sena uppväxtår förlades till den relativt fredade sfär som ett hierarkiskt utbildningssystem innebär. Deras ordinära vardag kände därför inte i det första stadiet av samhällskrisens följder genom att familjeförsörjare i regel hade en solid förankring på arbetsmarknaden.

Peter – karriärinriktad, uppväxt en tjänstemannafamilj där fadern har en kort eftergymnasial utbildning

Nitton år gammal levde Peter tillsammans med sin familj. Även han bodde i ett egnahem som var den vanligaste boendeformen i kommunen. Till exteriören var hemmet en ljus suterrängvilla, och hans eget rum hade en egen ingång i nedre delen av huset. Till storleken var huset aningen större än de andra fristående egnahemmen jag besökte. Från husets övervåning och dess fönster öppnade sig en vacker utsikt över Insjövikens.

Under tidiga tonår hade Peter flyttat till Östad från en medelstor stad i grannlandskapet. Han hade acklimatiserat sig väl i sin nya miljö. Anpassningsförmågan i föränderliga sammanhang har konstaterats vara en viktig personlig egenskap för de

²⁰Se Bourdieu 1979/1986; Carle & Sjöstrand 1995; Bjurström 1997; Nilsson 1998.

som lever i tjänstemannalivsformen. Denna sociokulturella socialisation har märkbart överfört denna fallenhet på Peter. Läger man dessutom till ett för övrigt öppet sätt hos honom så hade dessa egenskaper resulterat i att han på den nya orten lyckats skaffa sig ett brett kamratumgänge. Han hade förmått bryta den isolering som nyinflyttade känner i sina kontakter med stadens infödda, enligt välfärdsstudien för Östad från 1988:

Det sägs att det kan vara lättare att vara infödd Östadbo om man skall trivas här. Jag tycker att det har gått rätt så bra för mig ändå. Det var sex år sedan som jag flyttade hit. I början var det lite besvärligt – men nu är det inga problem alls, exempelvis med vänner och så.

Han kände sig hemtam i skolmiljön och var kunnig i de kärnämnen som förekommer på treårig ekonomisk linje. Liksom för Jakob lade inte skolarbetet helt beslag på dygnets timmar. En stor del av tiden efter skolan ägnade Peter åt umgänge med sina jämnåriga. Deltagandet i organiserade aktiviteter fick numera en något mindre del i Peters vardag. En dag i hans sena tonårstid kunde se ut ungefär så här:

Ibland så jobbar jag efter skoldagen. Annars så går man väl hem, käkar lite. Sedan går jag mestadels ut och träffar kompisar. Det är väl det vanliga, och att jag gör läxan däremellan. Jag brukar kolla på video tillsammans med kompisarna. Ibland åker vi ut och äter en bit mat eller något sådant. Det finns ju en del pizzerior här i Östad nu för tiden. Eller så tar vi bilen och åker iväg och kikar på någon fotbollsmatch, eller något annat idrottsevenemang runtomkring här i trakten.

Peter gav en detaljerad beskrivning av händelser han önskade genomföra under de kommande åren. Genom att göra dessa saker räknade han med att kunna bana en framkomlig väg för att själv kunna etablera sig i ett karriäryrke, det vill säga inom samma livsform som föräldrarna. Det framtida yrket såg han med stor klarhet i livsplanen och det var en fråga som han inte behövde begrunda speciellt djupt. Livsformsteorin förklarar bättre Peters planer än Giddens (1991) antagande om att unga utvecklar ett öppet, individuellt livsprojekt. Dessutom hade han redan gjort prioriteringen mellan alternativen att bo kvar på hemorten och söka ett jobb, fortsätta med en utbildning eller att flytta för att få ett jobb på en annan ort:

Jag tror inte att jag kommer att bo kvar här i Östad i framtiden. Det finns ju inte så mycket jobb här för mig – i alla fall för de yrken jag strävar efter. Och jag går ut gymnasiet nu till våren. Sedan skall jag in för att göra lumpen under månaden därefter. Så jag blir borta en tid från Östad ändå. Efter lumpen så skall jag söka in till en skola i Eriksholm. Skolan heter Rikssågverksskolan och är en marknadsföringsutbildning – därefter så får jag se var det kan finnas ett jobb nästanstans för mig.

Helst föredrog Peter att bo i en medelstor svensk stad, men därutöver kunde han tänka sig att bo utomlands. Peters syn på vuxenlivet följer de markörer vi finner för den karriärbundna livsformen, främst vad gäller innehav av ekonomiska resurser. Liknande önskemål som Peter nämner i citatet nedan kan anses vara typiska för de fantasifulla drömmar som många tonåringar har under en speciell period. Detta sker vid en ålder när kraven från vuxensamhället ännu är avlägsna och inte påverkar den egna situationen. Under den senare vuxenblivande fasen gäller helt andra regler och förhållningssätt än de ännu tillåtna utsvävningar som Peter här ger sig hän åt:

Jag drömmer om en jättestor villa, den ska ha många panoramafönster – det skulle jag gärna vilja ha i framtiden! Sedan skulle jag skaffa en familj med tre, fyra barn fördelade lika på pojkar och flickor. Dessutom skall jag ha någon flott bil i mitt garage: BMW eller Lamborghini, eller något liknande bilmärke med hög status.

Annars kan Peter placeras i huvudfåran för ungdomskulturella estetiska uttrycksformer. Han använde vid denna ålder inga utmärkande yttre tecken som man finner i vissa utpräglade tonårsstilar. Peter verkar såväl underförstått utveckla som medvetet välja smakinriktningar som inte fastnar i ungdomskulturens återvändsgränd, eller företeelser som värderas lågt i vuxenvärlden. Om detta vägval säger Peter:

Musikidoler hade jag mest när jag var yngre. Jag gillade då fortfarande rock och hårdrock – såna grejer. Hårdrock mest, men jag var ju inte långhårig för den sakens skull, det kan jag inte säga. Jag gick ju inte heller i sönderslitna jeans eller liknande saker.

Även hos Peter verkar vanan att leva i familjens vardagspraktik i okomplicerade steg leda fram mot ett ”utvalt” yrke (genom den starka förebilden som den ena föräldern utövade på Peter sätts beteckningen ”utvalt” även här inom citationstecken). För honom innebar färdighetsuppgiften att under de återstående uppväxtåren utbilda sig inom samma yrkesområde som fadern var verksam i, eller rentav i ett yrke som gick ännu längre tillbaka i släkten. Peter uppgav att ”både farfar och pappa har jobbat inom det område som jag nu själv, då om något år, skall utbilda mig inom”.

I Peters världsbild skilde sig olika generationer åt främst genom hur de uppfattar den allt snabbare tekniska utvecklingen och en större öppenhet mellan nationerna.²¹ Däremot var Peter betydligt mindre säker på om vardagslivets grunder och sedvänjorna inom familje-, fritids- och yrkessfären egentligen hade förändrats så mycket – eller kommer att förändras i någon större utsträckning inom den närmaste framtiden sett utifrån 1990-talets tidshorisont. Även om både frågor och svar i detta ämne är av övergripande karaktär tänker Peter så här om de upplevelser som skiljer mellan vardagsvärlden och större samhällsförändringar:

Det kommer alltid att utvecklas någonting nytt i världen och särskilt då inom tekniken. Jag tror det kommer att bli lättare att resa och att ta kortare tid i anspråk. Mina föräldrar reser mycket och jag tror att det kommer att bli lättare att ta sig över gränserna. Men annars tror jag att det kommer att bli mycket vid de samma formerna som varit förut, eller hur vi då vanligtvis lever våra liv.

Under de tre åren som fullföljde gick Peter de saker som han noga redogjort för tidigare. Efter militärtjänsten började och slutförde Peter den ettåriga eftergymnasiala utbildning som han hade beslutat sig för att läsa sedan många år. Beroende

²¹ Peters tanke illustrerar Habermas idé om indelningen i livsvärld och systemnivå, och hur detta ytrar sig i medvetande och identitetsutveckling. Habermas (19981/1987:140) skriver ”the cultural reproduction of the life-world ensures that newly arising situations are connected up with existing conditions in the world of semantic dimensions: it secures a *continuity* of tradition and coherence of knowledge sufficient for daily practice”. Habermas (ibid:137ff) avvisar den kategoriska synen på sentida livssammanhang som kulturellt och emotionellt utarmade. Ännu kan livsvärlden lösa tre uppgifter och aspekter av vuxenblivandet och den sociala integrationen. De är: 1) reproduktion och nyskapande av samhället 2) integration av individen i kulturella och samhälleliga sammanhang över den personliga existensen 3) uppfostran av ansvarstagande och kompetenta individer. Förändringar på övergripande samhällsnivå behövs inte drabba unga i negativ mening och vardagsvärld och systemnivå är inte alltid i konflikt med varandra – i alla fall om vi ser till de ungas upplevelser.

på lågkonjunktorens ankomst sedan det första mötet hade få lediga platser tillkommit inom skogssektorn. Peter hade under det senaste året haft långa perioder av arbetslöshet, men han hade också haft en praktikplats i utlandet. Praktiken kunde han skaffa genom sin fars personliga kontakter, med andra ord via familjens sociala kapital.

Vidare hade arbetsmarknadens utveckling medfört att Peter bodde kvar i föräldrahemmet. Krisen hade lett fram till den nuvarande livssituationen som han inte alls trivdes med och sågs som ett hinder för ett vuxenblivande han annars hade räknat med. Han uttrycker här den personliga missräkning som ungdomsåren hittills inneburit:

Eftersom jag inte har fått något jobb, så har jag inte heller råd att göra någonting annat. Bor jag kvar här hemma som jag nu gör så går det ju trots allt ihop ekonomiskt sett. Men det händer ju liksom ingenting. Det blir ju väldigt frustrerande i längden, med den här situationen som jag nu har råkat ut för.

Trots dystra framtidsutsikter om att snart kunna få ett fast jobb försökte Peter ändå göra det bästa av den besvärliga situation han fastnat i. Han planerade att med stöd av en ny ungdomspraktikplats åter komma utomlands för att med hjälp av denna åtgärd ytterligare förkovra sina språkkunskaper. Han hade också mellan de tillfälliga praktikplatserna fortfarande goda kontakter med ungdomsvännerna. Att så många andra unga befann sig i samma belägenhet som han själv – i cirkulationen mellan olika praktikplatser och öppen arbetslöshet – lindrade känslan av ett ännu större utanförskap som arbetslös. Trondman (2001:81f) menar att allvarliga förluster av livslusten i hög grad uteblir under perioder av stor ungdomsarbetslöshet genom att stigmatiseringseffekter då kan undvikas. Bördan upplevs lättare att bära och nedstämdheten minskar när den delas i gemenskap med flera andra (ett faktum som kan leda till associationer till ett välkänt politiskt tal om fattigdom, vilket kan förknippas med det sociologiska begreppet ”relativ deprivation”):

Nu när jag är arbetslös så händer det inte så mycket i mitt liv. Det blir lite snöskottning nu på vintern. Jag är ju också nere på stan en del. De har ju ett café, det så kallade Huset, med biljard, pingis och sådana grejer då. Det är ju rätt så många ungdomar som är arbetslösa just nu. Det innebär att man slipper gå runt och dra för sig själv. Det är flera av mina kamrater som är i samma situation som mig.

Att söka in på en högre utbildning framstår som ett alternativ för ungdomar med inte alltför dåliga skolresultat och för dem som hade trivts någorlunda bra inom skolmiljöer. Att ägna några terminer åt fortbildning hade Peter begrundat för att konstruktivt hantera det bekymmersamma läge han hamnat i:

Händer det nu ingenting med jobb så kommer jag att söka in på högskolan. Jag har redan gjort två högskoleprov för att höja mina poäng. Nu skall det väl i alla fall kunna gå, och vara fullt möjligt, att söka in på någon utbildning utifrån dessa meriter.

Peter var fortfarande inställd på att finna ett yrke där de kunskaper han förvärvat under skolorn kan komma väl till pass. När sådana öppningar åter blir aktuella skall det framtida yrkeslivet likna en karriärtrappa som innehåller möjligheter till personlig utveckling och avancemang. Anknytningen till hemorten väger lätt jämfört

med en anställning som motsvarar dessa förväntningar. Att vara geografiskt rörlig hade dessutom Peter erfarenhet av sedan uppväxtåren:

Hade jag jobb här i Östad så skulle jag kanske bli kvar här. Men det är inget fel att flytta på sig heller, om jag säger så. Exempelvis som resande försäljare eller ett utlandsjobb inom något svenskt storföretag. Framtiden skulle för mig innebära ett jobb som är intressant och utvecklande. Ett jobb som bara innebär att ligga och trycka på samma ställe och position, utan att man kommer framåt, är inte något jag önskar mig.

De kollektiva umgängesformerna som utmärkte Östadsynglingarnas liv under tonåren satte också i ungdomsåren och under de problematiska åren sina avtryck i Peters vardag. Det som utmärker dessa vänskapsbildningar i denna sociokulturella atmosfär är att tillsammans finna och knyta ihop gemensamma förhållningssätt. Denna anpassning inom gruppen får, avsett eller oavsett, till följd att sociala band och kulturella likheter mellan manliga vänner fortsättningsvis stärks. Gruppen av jämnåriga har en särskild socialiserande effekt och denna socialisation måste ske på ett annat sätt för dem som står utanför kamratgruppen. Klimatet inom det sammansvetsade kamratgänget förklarar till stor del pojkarnas relativt svala intresse för kulturella företeelser som utvecklar mer säregna ungdomsstilar. Peter pekar själv på ett sannolikt utfall av den socialisation som sker inom och via jämnårig gruppen:

Jag menar så här: Har man många kompisar blir det ju som att hela gruppen blir lika – vi blir liksom av samma typ, utåt. Men det är ju ingenting som man går omkring och tänker på själv, i alla fall inte under den tid när detta pågår.

Fastän huvudstråket till vuxenlivet i stora drag var detsamma som under tidigare år hade ändå vissa nyanser inträtt i Peters livsinställning: Delvis genom erfarenheter av samhällskrisen, delvis av den psykosociala mognad och utveckling av en livsfilosofisk värderingsgrund som de sena uppväxtåren leder och syftar till (Johansson & Miegel 1992). Om denna inre utveckling kan Peter själv föra ett resonemang kring:

Grundidén är väl densamma som förut när det gäller hur jag vill forma mitt vuxna liv. Det vill säga, jag vill helst ha ett bra jobb. Men jag har nog utvecklats en del – för vad är ett bra jobb? Det tänkte jag inte så mycket på tidigare. Då var det mest pengar och en hög lön som gällde. Nu skall det vara att man skall trivas med tillvaron också. Framst är det att få ett intressant arbete där jag kan vidareutveckla mig personligen. Där jag kan känna att jag gör ett bra jobb helt enkelt.

Även om det är utifrån enstaka fall som jag uttalar mig om hur sysselsättningskrisen drabbade ungdomar med bakgrund i tjänstemannafamiljer, där äldre medlemmar saknar fleråriga högskolestudier, kan man ur Peters berättelse utläsa att alternativet söka en flerårig högskoleutbildning av honom själv inte upplevdes som lika självklart som hos unga från högutbildade familjer. Motståndet till att gå längre utbildningar resulterade i att de i större utsträckning utsattes för omedelbara konsekvenser av 1990-talets samhällskris. Det innebar en utsatthet i form av perioder av arbetslöshet och därpå följande psykosociala påfrestningar. I Peters fall kunde trots allt familjens vidsträckta volym av socialt kapital uppbådas till att ge honom värdefulla erfarenheter och en möjlighet till att skapa en ingång på arbetsmarknaden när konjunkturen väl vänder, vilket skedde med att nyttiggöra lämpliga praktikplatser. Sådana platser

och andra arbetsmarknadspolitiska åtgärder hade unga med teoretiska gymnasieutbildningar bättre nytta av (se kapitel 2). För Östadsungdomarna innebar stödet från familjen och kamraterna att svårartade följder av arbetslösheten trots allt kunde begränsas. I deras upplevelser av en jagidentitet lindrade de ännu existerande banden känslan av förlorade framtidsförhoppningar – åtminstone var dessa sociala nätverk en balsam på kort sikt.

Dessa två former av gemenskap fick under krisåren ta ett större ansvar för att stödja de unga också under ungdomsåren efter de fyllt tjugo år. Denna kvalitativa förändring av ungdomsåren skilde sig markant jämfört med hur förhållanden var bara något år tidigare. Det paradoxala inträffade att det offentliga tog ett större ansvar för ungdomarnas välfärd under perioder som var gynnsamma för de unga att själva skapa sig ett socioekonomiskt oberoende. Detta samhällsansvar ersattes av ett nytt skede där viktiga arenor blev alltmer svårtillgängliga för unga att komma in på. Det var inte endast det att arbetsmarknaden segmenterades ytterligare vid denna tid, dessutom krympte samhället genom fattade politiska beslut stöden för att underlätta de ungas närmande till vuxenvärlden. Även ungdomar blev hänvisade till familjen för socioekonomisk hjälp. Denna utsatthet har här ovan åskådliggjorts med Peters situation som ett talande exempel.

Helena – karriärinriktad, uppväxt i en tjänstemannafamilj vars föräldrar har korta eftergymnasiala utbildningar

Vid decennieskiftet 1980- till 90-talet gick Helena på treårig humanistisk gymnasieinriktning. Hon bodde då med sina föräldrar och sin bror i ett av de äldre kulturhusen av trä som uppfördes på 1800-talet. Byggnaderna hade rymliga lägenheter som uppfyllde den tidens behov och smak hos en högre småstadsborgerlighet. Stadens historiskt ursprungliga miljö var beläget mellan torget, parken och stranden av den stora insjön. Fadern hade tidigare erfarenheter som företagare, men var numera anställd som tjänsteman vid ett företag på orten. Helenas mor hade också ett tjänstemannayrke. Familjen har klassificerats utifrån det faktum att de hade relativt stora ekonomiska och sociala resurser och ett något mindre utbildningskapital.

Skolvärlden kände sig Helena hemma i. Hon lade emellertid långt ifrån ner så mycket av sin skolfria tid på läxläsning och skolförberedelser som Rebecca, ändå var det skolmiljön som stod i centrum för båda. Helena såg skolmiljön främst som en språngbräda för att uppöva och skapa nyttiga sociala kontakter. Hon hade ännu inte beslutat sig för om hon skulle gå vidare med fortsatta studier direkt efter avslutat gymnasium. Helena beskriver sin strategi inför att etablera sig i vuxenlivet:

Bland mina klasskompisar så tycker de flesta att det viktigaste av allt är betygen. Det håller jag inte riktigt med om. Jag tycker det är ännu viktigare att man håller upp sociala kontakter i skolan. Idag har jag exempelvis sysslat med elevrådsarbete. Jag är glad de dagar när jag lagt ner mera tid på läxor än en timme. Vid skrivningar blir det ju förstås lite mer tid då. Jag vill gärna veta lite mera om vad jag egentligen vill ägna mig åt, innan jag i så fall börjar på en högskola. Men eftersom jag ännu inte riktigt vet vad jag skall utbilda mig till, så får jag ta saker och ting lite grann som de kommer. Jag försöker väl med de kontakter jag har, eller försöker skaffa mig, att ta mig framåt i livet ändå.

Helenas öppna framtidsbild speglade i viss mening ett lägre inflytande från uppväxtfamiljens livsform. Ur en annan synvinkel bekräftade hennes tonårsliv och begrundanden om framtiden verkan av de olika kapitalslagen. Det skall poängteras att Helenas arv hemifrån är mer varierad och mindre tyngd av utbildningskapitalet i jämförelse med Rebecca och Jakob. Hon behövde ytterligare en period på sig för att komma underfund med sig själv och livet i stort. Denna personliga väntan är i enlighet med identitetsteorier som ser orienteringen i det egna livet och i samhället som en individuell uppgift under tonåren och en central förberedelse inför vuxenlivet (jfr Bjurström 1980). I historien har familjer i övre- och mellanskikten kunnat erbjuda sina unga familjemedlemmar denna möjlighet av en tid av ovisshet. Den i det underliggande habitus anvisade vägen från uppväxtårens kulturella socialisation till vuxenlivet kunde få ligga och gro ett tag till. Tecken på att kända tankemönster ändå har internaliserats kan ses i hennes uttalade värderingar och förknippas med de två livsformer hon har erfarenhet av genom föräldrarnas yrkesverksamheter. Kulturella föreställningar märktes i hennes uppfattningar om hur ett bra yrkesliv skulle se ut. Utöver lön och hög social status skall yrkesaktiviteten dessutom ge stora möjligheter till ett personligt engagemang. Det annorlunda sättet och fördröjda stegen för att närma sig vuxenlivet framgår av hennes berättelse om diskussioner som förts inom familjen:

Det händer att jag pratar med föräldrarna om skolan, men inte så mycket trots allt. Jag får det rådet av dem, att jag skall ta det mera som det kommer. Detta när vi diskuterar vad jag skall göra i framtiden. Ett bra yrke för mig är någonting jag tycker är roligt, eller då blir som en hobby för mig. Så det gäller för mig att välja rätt för framtiden.

På fritiden höll sig Helena gärna på sin egen kant. Samhörigheten var inte den allra bästa med vad hon ansåg vara gängse former för uteliv på kvällarna bland unga i Östad. Hon ventilerar själv åsikter om den sociala atmosfär som kringgärdar de offentliga scenerna för unga på orten:

Det är väldigt sällan jag går ut på kvällarna, man tröttnar så lätt på nöjeslivet här i Östad. För jag dricker ju själv inte alkohol. Det är ändå samma människor som är ute och festar hela tiden, och de är lika fulla ständigt och jämt. Det blir tröttsamt i längden. Sedan så har ju min pojkvän som jag mest träffar på helgerna, men då blir det ju mera att vi tar det lugnt tillsammans.

Den lediga tiden skall för henne helst vara avkopplande och ha ett obundet schema. Samvaron med pojkvännen skedde enligt det vanliga mönstret för tonårsflickor om att möten förläggs till helger. Emellertid fick en av de organiserade aktiviteterna som hon utövat tidigare alltjämt en begränsad tid på året till förfogande. För kvinnliga unga med karriärambitioner var detta typiskt för deras avhopp från organiserade fritidsaktiviteter under tonåren. Frågan är om denna förändring och isolering utgör ett symptom på en krympande självkänsla hos tonårsflickan efter det att hon fyllt femton år och hamnat under press från manligt dominerande miljöer. Min slutsats är närmast att hos karriärorienterade flickor så är den diffusa självkänslan så tätt sammanflätad med att följa uttryckssätten för livsformens livsstil. Vad som ömsesidigt förstärkte utanförskapet var den ringa möjligheten i landsortskommunen att utveckla ett tillräckligt förfinat utbud som speglar dessa tonårsflickors livsstil.

Befolkningsunderlaget gav inte förutsättningar för att uppleva mångfald i dessa avseenden:

För två år sedan hade jag gymnastik som ett stort intresse. Gymnastiken sysslade jag med under flera år. Nu tänker jag främst på bio, sita och prata och ta det lugnt när jag hör ordet fritid. Det andra gör jag så sällan numera. Ibland dansar jag och jag har teatern någon gång om året förstås – det går ju på min fritid. När jag var yngre så var det scouterna, ridklubben och gymnastiken, förstås. Men nu är det väl annars ingenting alls direkt just av sådana här aktiviteter.

Helena önskade inte skaffa en egen familj inom en snar framtid, och hon uttryckte det så att ”det hoppas jag att jag kan vänta med några år till med”. Men när hon väl har bildat en familj vill hon att hennes tankar om föräldraskapets innebörder skall föras vidare när hon uppfostrar sina egna barn. Den uppfostran som hon beskriver och framhåller handlar om att förbereda barnen på en föränderlig framtid, och att den personliga utvecklingen är ett viktigt inslag att framhålla. Därför ansåg hon att barnet inte skulle hållas inom alltför fasta ramar av föräldrarna:

När jag väl har skaffat barn så får det väl bli att hitta på en massa bus med dem. Vara ute och rida och hitta på saker, så att de får en bra utveckling. Jag skulle låta dem pröva olika aktiviteter – om de själva vill det förstås! Jag tycker det är mest viktigt att de bildar sina egna uppfattningar samt att de utvecklas till egna individer.

I sina uttrycksformer för en estetisk-kulturell stil stod Helena närmare de vuxnas sysselsättningar än tonårskulturen. Hennes avståndstagande från tonårsstilar hon tidigare utövade ligger i linje med forskningsresultat om att unga högre sociala skikt börjar utöva mera exklusiva fritidssysselsättningar redan under tonåren (Nilsson & Larsson 1997). Den sociala trädningen av stil och smak vänds för denna grupp unga mot vuxenlivet och gäller särskilt när övergången till vuxenlivet mer allvarligt förbereds. Som Helena antyder behövs åtminstone ett visst mått av kunskap som ligger i samklang med de sociala sammanhang som det vuxna livet förväntas innehålla:

Jag har hållit på mycket med teater. Jag hade hand om en julshow, jag har även hållit på lite grann med koreografi. ABBA var man ju intresserad av när man var yngre. Nu kan jag i stället sätta på ett klassiskt musikstycke när jag är ute och kör bil till exempel.

Annars ägnade hon inte mycken möda åt eller lade lång tid på avancerad finkultur. Kanske beroende på personliga förutsättningar sade hon sig ha läst få böcker under senare år och inte läst så mycket överhuvudtaget under uppväxtåren. Ändå fanns hos henne en inpräntad känsla av att ha något hum om högt värdesatta konstuttryck och att inte vara främmande för att ta del av exempelvis klassisk musik.

Helenas kulturella identitet hör närmast till och känns främst igen i karriärlivsformen. Mest framträdande var det sätt varpå hon övertog livsformens kulturella imperativ i sina föreställningar om framtiden. Att bli någonting var en stark uppfordran i hennes egen tankevärld. Hennes familjebakgrund hade redan format hennes attityder till vuxenlivets innehåll och förminskade den självbild som var förankrad i landsortskommunen. Att hon om några år skulle leva kvar på uppväxtorten såg hon som helt uteslutet. Helenas beslut att flytta någon annanstans i sitt liv än inom denna landsortskommun var redan fastlagt:

Östad är ju en väldigt pittoresk stad ur turistmässig synpunkt, men jag tänker inte stanna kvar här på orten. Jag skulle inte råda folk i min egen ålder att komma hit. Jag har inga band direkt som fäster mig till staden. Det kan hända jag återvänder, ja, när jag är 40, 45 år. Däremellan tycker jag det inte finns så många möjligheter för mig här. Jag är ju en karriärmänniska. Har jag nu lagt ner så mycket tid i skolan så tänker jag utnyttja det. Jag tror knappast att jag får någon större stimulans av att jobba på ICA och Domus här i Östad. Istället vill jag ha något yrke där jag kan röra på mig och utvecklas. Jag vill inte jobba tre år med samma sak och sedan är jag fullfjädrad, utan jag vill känna att jag lär mig saker och att jag går framåt hela tiden.

Den tänkta framtiden med ett liv i en större stad blev allt viktigare när först ungdomsåren och sedan vuxenlivet närmade sig. Den miljö som den större staden symboliserar ger bättre förutsättningar för att vidareutveckla en individualiserad livsstil men inom livsformens ramar och stärker en livsstil grundad i karriärlivsformens ideal och existensbetingelser. Längtan efter att finna större variationer i såväl miljöer som i sociala relationer återkom hos Helena:

Utbudet av olika saker är ändå bättre i en större stad. Där finns ju också de människor jag hellre vill umgås med. Man plockar ju ut de människor som man trivs med allra bäst med. Av det slaget finns det ju inte så många här i Östad – tyvärr!

Nästan tre år efter att hon hade uttalat detta hade Helena skaffat sig en ny adress. Hon bodde nu i en egen lägenhet i en medelstor stad, numera universitetsort, och studerade på förvaltningslinjen. Studierna på denna utbildningslinje betraktade hon endast som en tillfredsställande syssla, som ett ”si så där” sett till hennes egen livsplan. Denna ambivalens var något som Helena funderat över utifrån tankar om de tidigare uppsatta målen:

Nu är det ju så här med den här utbildningen, att jag blir ju byråkrat. Jag tycker annars att det är väldigt intressant att jobba med människor. Men när jag är fyrtio år så har jag nog ändå något annat arbete.

Hon hade flyttat ihop med en ny pojkvän. Dygnet timmar fördelades nu mellan studier, pojkvännen och stunderna över till förströelser, och lite städande av lägenheten däremellan. Den tidsstruktur som högskolestudenter behöver ha i tillvaron ligger avsevärt närmare det karriärbundna levnadssättet än den struktur på vardagen som gäller i lönearbetets livsform. Dessutom fanns i Helenas ord vissa inslag av hur parrelationer verkar i samboförhållanden. Dessa samband är nu inte alltför tydliga utsagda utan har kanske mest praktiska orsaker. Men utifrån genusteori kan man säga att genom dessa sätt fördelas och skapas också de särskiljande rollerna inom familjens vardagspraktik som bär upp hela samhällets könsstruktur. I vardagen kan början till denna könsordning skönjas i familjens all dagliga mönster, sett till vem av de båda parterna som får anpassa sig mest i relationen:

Jag läser på söndag, och jag läser på onsdag. Man kan gå ut på en onsdag och sedan är det helg på torsdag. Allting blir ju så ostrukturerat. Nu blir det väl så att jag lägger upp mycket av tiden med hänsyn till hur min pojkvän jobbar.

Det var ännu inte aktuellt för henne att ta ett ansvar för familj och egna barn, och annammandet av föräldrarollen skjuter hon upp många år framåt i tiden. Som hon

själv sade: ”inte på sex, sju år i alla fall”. Istället hade en annan mognadsprocess börjat inträda. När väl frigörelsen från föräldrarna och uppväxtorten hade genomförts knys åter banden med dessa – trots allt – djupa livserfarenheter. Nu hade karaktären på dessa relationer förändrats till att bli mindre påtvingade. En annorlunda och en mer välvillig inställning till de tidiga levnadsåren växte fram. Bland de kvinnliga ungdomarna kunde vissa förändringar märkas, som när Helena beskriver att kontakterna med familjemedlemmar efter flytten förändrats. I attitydförändringen ingick att landsortskommunens atmosfär uppvärderades och i betydligt högre grad än förut uttalades miljöer förknippade med Östad i positiva ordalag:

Jag har också fått en annorlunda syn på mina föräldrar. Detta i och med att det är så långt avstånd emellan oss numera. Jag tycker det är tråkigt att vi inte kan äta söndagsmiddag och sen åka hem igen. Så jag saknar dem en hel del. Växjö är hyfsat bra, och Östad är hyfsat bra. Skulle jag få ett bra jobb i Östad så skulle jag nog kunna tänka mig komma tillbaka – i alla fall, kanske. Jag skulle heller inte ha något emot att bo hemma ett tag. Nu när jag har provat på det andra, eller då med att jag har bott i en egen lägenhet under några år.

Helena var mitt inne i den livsperiod som fungerar som en tredje socialisation för karriärinriktade ungdomar, men som unga i lönearbetets livsform inte gick igenom. Genom högskoleutbildningen utvecklas i den förra gruppen speciella förhållningssätt (delar av habitus) som inte bara handlar om inläring av ren faktakunskap. Viktigt är även att vidareutveckla personliga egenskaper med ett visst sätt och med det rätta innehålllet. Tillägnandet av denna kvalitet är viktigt för att det skall användas senare i livet och i kommande yrkesverksamheter. Genom att man förvärvar de speciella attityder som hänger samman med högre studier förstärks skillnaderna till andra ungdomsgrupper.

Att förstå hur dessa processer verkar ger också en ytterligare synvinkel och väsentlig kunskap om betydelsefulla skärningspunkter för hur attityder återskapas och förstärks hos unga anknutna till karriärlivsformen. I Helenas berättelse finns distinktioner för hur studenter på olika sätt relaterar sig till högre utbildning och hur inlärningsformer inom de olika utbildningsprogrammen leder till olika egenskaper och livsstilar. Denna analys kan kopplas till Bourdieus (1979/1986) teori om olika kapitalformer, och de antyds i livsformsanalysen men har tagits upp i sociologi (Gouldner 1979; Bell 1973).

Utbildningen innebar att Helena kom att tillhöra den grupp av unga som inom det existerande utbildningssystemet får ta del av abstrakt kunskap. Denna kunskapsform gör att studenterna börjar reflektera över olika saker, inklusive sig själv. De individuella drag som härigenom utvecklas är medel för denna grupp av ungdomar för att konkurrera om positioner inom avgränsade sociala fält. Med ungdomsåren förlagda till högskolor och universitet utvecklar dessa karriärinriktade unga individuella egenskaper inför en framtida yrkesidentitet. Tar vi Rebeccas utbildningsprogram som jämförande exempel finns inte hos henne samma tankar om en inre utveckling. Den något svagare känslan av personlig förändring kan kopplas samman med hennes anknytning till företagsekonomi som bygger på mer färdighetsinläring. Yrken förbundna med detta område har i gengäld en historisk etablerad ställning som profession (jfr Hellberg 1978). Däremot kände Helena genom sin svagare utbildningsposition i hierarkin ett behov av att reflektera över sammanlänkade processer mellan utbildning och medvetandeförändringar:

På högskolan är det nu en helt annan typ av undervisning än i gymnasiet. Utbildningen är utvecklande på alla sätt, man lär sig tänka i fler banor. Det är ju inte bara begränsat inom ett visst sakområde. Detta förhållande gäller likaväl på det personliga planet. Man lär sig helt andra resonemang och detta på ett mycket bredare sätt. På det personliga planet så betyder även det ständiga ifrågasättandet i utbildningen en hel del. Då utifrån den ständigt kritiska synen och kringgranskningen. Det känns som man är på väg någonstans, det går framåt hela tiden och det går ganska fort!

Det uttryck för ett reflexivt medvetande som Helena ger prov på behöver inte nödvändigtvis hänföras till den samhällsutveckling som forskare uppfattat tagit fart under senare år och till teorin om individens frikoppling från den konkreta levnads-kontexten. Institutioner för reflexivt tänkande har länge existerat inom avancerade kulturer (Armstrong 2000). Detta har ungdomar kunnat ta del av under många generationer genom högre utbildning, dock inte med den utbredning bland ungdomar som skett under 1990-talet. För Helena handlar det delvis om att vara ny högskolestudent.

Som tidigare konstaterats drabbade samhällskrisen i betydligt lägre omfattning ungdomar som var skyddade av att studera på fleråriga eftergymnasiala utbildningar. Helena prickade ganska rätt när hon förutsåg hur länge den höga arbetslösheten skulle vara, samtidigt som hon uttrycker sin privilegierade situation av att vara student under dessa kärva år:

Jag tror det kommer att ta en lång tid innan vi hämtar oss från den här lågkonjunkturen – säkert en åtta, nio år innan det blir bättre igen. Lågkonjunkturen har ju dämpat mina egna ambitioner för att få ett jobb efter gymnasiet. Det finns ändå inget alternativ till att läsa, så jag är dubbelt privilegierad av att jag fått chansen till att läsa nu. Jag vet ju dessutom att många andra ungdomar läser vidare därför att de inte har någon annan möjlighet.

Det är inte helt säkert att Helena hade påbörjat sin högskoleutbildning om villkoren varit annorlunda på 1990-talet, speciellt om man tar hänsyn till det lägre utbildningskapital hon hade tillgång till från uppväxtfamiljen.

Lena – vissa karriärambitioner, uppväxt i en arbetarfamilj med få utbildningsår

Lena var en av få tonåringar i Östadsstudien som bodde i hyreslägenhet när hon växte upp. Huset var av den typ av flerfamiljshus som ofta finns på orter av Östads storlek och var uppförda under 1960-talets rekordår. Dessa bostadsområden har formen av friliggande fyravåningshus med vita eller gula tegelfasader. Vanligt är att fyra-fem andra likadana huskroppar är sammanbyggda med varandra. Varje hus har fem eller sex ingångar som vetter inåt mot ett grönområde, där man vanligtvis finner en lekpark. Dessa områden saknar emellertid den anslående storskaligheten man finner i storstädernas miljonprogram.

När Lena var sexton år gick hon som de flesta jämnåriga den sista terminen på grundskolan. Då hade hon ambitiösa planer på fortsatta studier, till att börja med genom att söka till en teoretisk gymnasielinje. Hon uttryckte vid det första mötet en stark vilja att till höstterminen studera på gymnasiets fyraåriga tekniska linje.

Därefter kunde hon tänka sig att ägna ytterligare några år till att utbilda sig. Målet var att kunna få ett kvalificerat teknikeryrke. Av detta skäl lade Lena ner en hel del timmar på skolarbetet utöver de obligatoriska timmarna i skolan, och läxläsningen samsades fortfarande med ett flitigt umgänge med jämnåriga.

Intresset för teknik hade hon ärvt från fadern som var förebild och inspirationskälla för vad som fortfarande ses som ett ovanligt intresseområde för flickor. Erfarenheterna från uppväxtåren tillsammans med pappan på jobbet hade satt tydligt avtryck på hennes tankar om framtiden. Lena hade tagit åt sig vissa drag av självständighetens livsform, eftersom pappan i vissa perioder varit egen företagare. När unga utifrån sin levnadshistoria inte socialiserats lika starkt till en specifik livsform ligger förklaringen till detta ofta i att de i mindre omfattning utsatts för en homogen kulturell påverkan i familjen. Ur ett livsformsperspektiv kan man säga att om föräldrarna har tvetydiga sociokulturella positioner så är det logiskt att barnen inte lika starkt socialiseras till en enda självklar livsform, något som också komplicerar deras syn på skolan. Så här säger Lena att hon upplever att hon blivit påverkad av när hon ser bakåt på tidiga levnadsår och gymnasievalet:

Jag har tänkt mig att gå på fyraårig teknisk linje. Jag vill läsa någonting som har med teknik att göra. Jag tror att det finns en del arbeten att få inom det området – där och även inom vården. Teknik har jag alltid varit intresserad av. Såna saker tycker jag är jättekul. Jag har väl lite anlag från min pappa – för han är bilmekaniker. Jag var jämt och ständigt med honom på verkstan när jag var liten.

Liksom andra Östadsflickor började Lena lämna stadens offentliga arenor under tonåren. Detta avsked till ett bredare socialt umgänge var starkast hos tonårsflickor med karriärambitioner. Här hon var sexton år hade Lena i sin vardag trots det kvar livliga kontakter med löst sammanhållna kompisgrupper. Att Lena lämnade den mer organiserade fritidssfären kan bero på att hon uppskattade att det fanns en minimal chans att bli kvar i dessa sammanhang och samtidigt kunna få ett bra jobb i Östad. Lena var den ende av mina informanter som under 1990-talets första månader talade om att sämre tider skulle komma att råda på den lokala arbetsmarknaden:

Jag tror faktiskt inte det kommer att bli så mycket arbeten kvar här i slutändan – inte inom industrin i alla fall. Jag tror det kommer att gå bort en hel del såna jobb. Jag skulle hellre vilja flytta härifrån, då till en storstad där det finns jobb. Det är ju ett intressant jobb som jag vill ha i första hand.

Som så många andra flickor hade Lena, som nämnts, slutat att delta i organiserade fritidsaktiviteter. Därmed gick hon miste om möjligheten att som samspelande aktör på dessa scener hålla kvar och utvidga sociala kontakter och dessutom att utpröva och uppöva mer formaliserade sociala kompetenser. Sociologen Ulla Tebelius (1991) har diskuterat att hur tonårstjejer missgynnas när de saknar sådana erfarenheter av kollektiva aktiviteter. Här är Lenas berättelse om den upplösta samhörigheten:

Jag har spelat handboll, badminton och lite av varje förut. Men nu får man istället plugga mycket mer. Sedan så är det inte så kul heller längre med sporten som det var förut. Man tappar intresset för det – man lägger av till slut. Det jag gör nu är läxor, sedan är jag ute med kompisar rätt mycket. Vi går ut på stan, men vi tar det rätt lugnt. Annars sitter vi mest hemma hos några kompisar och pratar om olika saker, om allt möjligt. Vad man skall göra till helgen, om det blir nåt disco

o s v. Det är sånt vi pratar om. Sedan brukar jag läsa böcker när jag är själv då – romantiska böcker typ Sidney Sheldon.

De obundna stunder vi benämner fritid fick hos Lena främst sitt innehåll av självpåhittade sysselsättningar, ofta tillsammans med andra. Att pratet med kompisar var den vanligaste och mest väsentliga formen. Vid sexton år kände hon sig bekväm såväl inom den större umgängeskretsen som i den mer personliga kontakten med väninnan. Mellan raderna kan man förstå att hon föredrar den förra formen, att vara med flera verkar för henne som en mer spännande sysselsättning. Det var få Östadsflickor som lyfte fram att kontakten med den bästa väninnan var den viktigaste relationen, något som många ungdomsforskare har hävdad när de diskuterat denna tvåsamhet. Ett av tonårstidens mest utmärkande kännetecken enligt dem sägs just vara flickornas intima samtal och personliga relationer i privata rum (se Bjerrum Nielsen 1985; Scott Sørenssen 1991; Berggren 2001). Så här funderar Lena kring detta ämne:

Jag har ingen speciell bästis, det har jag ju inte. Men jag är rätt mycket hos en kompis som bor här i närheten. Så jag brukar kila ner till henne. Det blir ju ganska ofta. Men det blir ju roligare när man är flera stycken. Då hittar man på lite flera saker. Men det är ju klart, har man problem så är det lättare att prata om dem när man bara är två. Så det är egentligen två helt olika saker.

Även om tankarna på vilken roll hon skulle spela i den egna familjebildningen ännu var avlägsna så framkom i Lenas intuitiva ord ett mönster som stämmer med hur vardagen gestaltade sig för familjecentrerade unga kvinnor. Att inte fundera så mycket över och tveka inför ansvaret för hemmet och barntillsynen var för henne betydligt mer självklart än hos tonårsflickor ur tjänstemannafamiljer, och hennes sätt att tänka om detta var i lägre grad fylld av motstridigheter om föräldraskapets fördelning inom familjen. Om denna skillnad i familjelivets roller säger hon:

Det blir nog ändå kvinnan som får ta det största ansvaret för hemmet. Men min man får i alla fall ändå hjälpa till lite grann själv också. Han får också sitta barnvakt någon gång emellanåt. Vi får försöka dela på dessa saker, så att säga. Men det kommer i första hand då att det blir jag som får ta det större ansvaret – så tror jag nog att det trots allt blir till slut.

Vid det första mötet med Lena, när hon var sexton år, så såg hon med sprudlande entusiasm och tillförsikt på de kommande åren som skulle inrymma många intressanta och spännande händelser. Med stor förväntan blickade hon fram emot att börja gymnasiet, och inom denna miljö finna nya vänner att lägga till de gamla:

Det blir i och för sig lite tråkigt att splittra klassen och skingra alla kompisar som hållit ihop i tre år. Men det skall också bli roligt att göra någonting nytt och träffa nya kompisar. Det skall bli så himla roligt!

Nästan tre år därefter hade Lenas liv tagit en annan väg än det hon förutsåg och önskade sig vid det första mötet. Efter första terminen på teknisk linje hade hon hoppat av utbildningen, och sedan efter en ungdomspraktik på ett daghem – som hon hade trivts ganska bra med – hade hon börjat på gymnasiets sociala omsorgslinje. Vid tiden för den andra intervjun var Lena ute och gjorde sina praktikmånader. Hon berättade nu inte med samma ljusa och engagerade röst om sin syn på tillvaron och framtiden. Den geist hon utstrålade vid förra samtalet inför stimulerande studier och ett spännande yrke i vuxenlivet var det nu svårare att finna i hennes tal.

Uppväxtfamiljens volym av utbildningskapital verkade ännu en gång avspegla sig i vilja göra skolkarriärer – men här på annat sätt än för unga där en eftergymnasial utbildning fanns hos föräldrarna. Att byta ämne för att istället gå en annan teoretisk utbildningslinje var långt ifrån något självklart och närliggande alternativ för henne. Lågan inför många studieår hade betänkligt svalnat i Lenas vyer, och tidigare utvecklade strategier hade fått reviderats till andra innehåll och nya inriktningar. Trots det var fortsatta studier nu var den enda väg som stod till buds både för henne och nästan alla andra unga på orten. Det förvirrande i den nya situationen kommer fram i hennes berättelse om rådande förhållanden för unga under krisåren:

Det är inte lätt att välja. Det blir kanske att fortsätta med högskola eller något sådant. Men med vad undrar jag? Oh, Gud – jag har inte tänkt så himla långt. Det är ju så svårt numera att veta precis vad man skall bli. Nu när det heller inte finns några jobb att söka. Den tiden får komma senare när jag bestämmer mig för någon skola. Här i Östad finns det i varje fall inga jobb att få. Det har jag lärt mig av kompisar. Mina vänner har då i alla fall inte fått något fast jobb, utan de har jobbat under sommarloven och de kanske har fått chansen när någon varit borta att hoppa in på ett vikariat då. Men här i Östad så återstår endast de där praktikplatserna – och då tjänar man inte speciellt mycket. Så det enda sättet är väl trots allt, tror jag, att ändå försöka fortsätta studera vidare.

Den tidigare energiska glädjen av att själv kunna bestämma vad de sena tonåren och ungdomsåren skulle innehålla fick istället en resignerad ton i Lenas berättelse. Ungdomsåren såg hon nu som en komplicerad fas att passera för att ”någon gång i framtiden” nå fram till vuxenlivet. Den nära nog fullständiga bristen på varaktiga jobb för unga var en krass realitet hon bedömde skulle bestå åtminstone för de närmaste åren. Den mörka framtiden var ett problem som måste mötas och hanteras på något sätt. Den inre konflikthanteringen löstes genom att uppbåda en inre reservoar av förtröstan, eller enligt henne själv:

Jag har en sådan inställning till livet trots allt, att jag inte går och deppar ner mig totalt. Utan man får hålla humöret uppe på bästa sätt och inte gå omkring och vara nere jämt. Det hjälper ju inte. Man får tänka positivt om framtiden ändå. Även om arbetsläget långt ifrån är det allra bästa nu för tiden.

Som för många andra unga i Östad kunde förlorade framtidsförväntningar till viss del lindras genom att Lena hade kvar sina trygga relationer från uppväxtåren. Utifrån Giddens (1991) begrepp ”den skyddande kokongen” kan man säga att jagidentiteten hämtade kraft ur tidiga livserfarenheter och kunde bevara en mening med livet. Att dagligen vara tillsammans med pålitliga kompisar skapade vissa rutiner för veckans dagar och tiden efter skolan. Trogna relationer med jämnåriga kom väl till pass inför förväntade arbetslöshetsperioder och var ett stöd också vid andra besvärliga livssituationer. Fortfarande fanns möjligheten kvar för Lena och många andra av unga i Östad att också bekräfta och spegla sig i en positiv självbild genom trygga familjeförhållanden. Lena talar så här om dessa angelägna relationer under annars svåra tider:

De viktigaste personerna för mig är ändå mamma och pappa. De har alltid ställt upp för mig i alla lägen. Men mina kompisar är ju också väldigt viktiga. Vi umgås väldigt mycket och de ställer alltid upp i alla väder – om det är någonting besvärligt. Så det är ju väldigt bra att mitt liv är ordnat på det sättet i alla fall.

Fasta och djupa kontakter med pojkvänner spelade ännu så länge mindre roll i hennes liv. Att ha stadigt sällskap tycktes ha en annan och mer krävande innebörd för flickorna än för pojkarna, åtminstone vad de gav uttryck för. Olikheten syntes främst i att tonårsflickorna i större utsträckning kände att deras handlingsutrymme och personliga utveckling stördes av sällskapet med pojkvännen än omvänt. Det kan också vara så att både pojkar och flickor önskade – medvetet eller omedvetet – att dessa komplicerade relationer skulle förläggas till helgerna. I och med detta arrangemang blir de mindre bundna och kan istället samla kraft – en i sig själv tillräckligt krävande process – för sin inre utveckling och tillägnande av färdigheter och kvalifikationer som kulminerar under de sena uppväxtåren. De lösa relationerna i ett blandat kamratumgänge blir mindre bindande och de kan både reflektera självbilden och ge utrymme för personlig autonomi (Cwejman 1991:354ff). Med detta mönster hotas heller inte den kulturella socialisationen som bildats av de tidiga livserfarenheterna att raseras med impulsiva handlingar.

Nej, jag har inte haft tid riktigt med att ha pojkvänner. Det finns ju så mycket annat, senare i så fall då – möjligtvis, kanske. Ja, det finns väl förresten inte så många killar här i Östad att vara så intresserad av just heller. Jag har däremot många killkompisar – men jag har ju ingen pojkvän direkt på det sättet.

När Lena tillbringade stunder med vännerna skedde det mestadels i varandras hem. Att gå på disco eller fördriva tiden med att roa sig på andra kommersiella nöjeslokaler var inte något som hon eller någon annan i kompispången hade råd att unna sig varje veckoslut, delvis med anledning av de sämre tiderna:

Det har klart ju blivit mer ställen att gå ut på här i Östad sista åren. I alla fall nu när man själv har blivit äldre. Då kan man gå på pizzeria, Statt och sådana grejer. Men man kan långt ifrån gå dit varje helg, det kostar ju alldeles för mycket pengar. Nej, vi umgås mest hemma hos varandra. Vi sitter och pratar för det mesta, tittar på video. Skvallrar!

Genomgående tog flickorna upp skvallret eller känslan av att vara ständigt påpassad och granskad under uppväxtåren på den mindre orten. Hos Lena och andra kvinnliga ungdomar skedde så småningom en ny vändning i upplevelsen av deras uppväxtmiljö. Ju äldre de blev, desto mer förändrades tonårens mer eller mindre välgrundade förväntningar på vuxenlivet och anpassades till konkreta förutsättningar i närsamhället. Denna utveckling gjorde att de på nytt kunde bejaka uppväxtortens förhållanden och sociokulturella klimat. Hos Lena gjorde erfarenheter från de senaste åren att hon fick en annan syn på tillvaron och på hemorten, något som också gjorde att hon fick en ljusare syn på den egna situationen. Hennes föreställningar om framtiden handlade nu om att etablera sig inom ett yrke som var möjligt utifrån de lokala förutsättningarna. På längre sikt gällde detta även tankar om föräldraskapet. Lena får här exemplifiera det nya synsättet:

Östad är väl trots allt ganska mysig som stad. Fast det beror precis på hur framtiden ser ut, om jag i så fall kan bli kvar här. Nu hänger det på jobben, ja, att man har råd att bo kvar här helt enkelt. Om jag fick ett jobb här i Östad så skulle jag gärna tänka mig att bo kvar här. Men det är klart, det skulle också vara kul att se sig om lite grann innan man bestämmer sig. Man kanske gör som så, att man flyttar ut nu och flyttar tillbaka när jag blir något äldre. För det är ju egentligen inget fel på Östad på något annat sätt och vis.

Den del av vuxenblivandet som handlar om att flytta till egen bostad blev under 1990-talet svårare att lösa. Till stor del berodde de ungas svårigheter att få en lägenhet på ungdomsgruppens marginalisering på arbetsmarknaden tillsammans med de allmänt stigande boendekostnaderna. Dessa samband tog Lena med i beräkningen inför den egna övergången till vuxenvärlden:

Det är ju klart att det vore himla skönt att flytta hemifrån och få något eget då. Men som situationen är numera så har jag svårt att tänka mig en egen lägenhet. Först måste jag bli klar med skolan, sedan så får vi se hur det blir med jobb. Det är ju inte heller billigt att ha en egen lägenhet – så är det bara nu för tiden.

I uttrycken för en estetisk stil tillhörde inte heller Lena någon ungdomskategori som prövade originella varianter. Ifråga om musiksmak lyssnade hon mest på kända poppartister, även om dessa hade en stor spännvidd när de var som mest populära. Möjligtvis kan detta tolkas som en yttring av nostalgiska trender avsedda att både skapa kontinuitet i den personliga upplevelsen och knyta samman vardagskulturella rötter mellan åldrarna under omvälvande tider. Det vanliga intervallet av tjugo år för retrospektiva vågor skymtar fram i Lenas val av favoriter:

Queen, har jag gillat då. Så är det Elvis. Men även ABBA och Smokie är också bra. 70-talet har väl kommit tillbaka nu igen. Lite grann inom musiken, då också.

Det framgår att Lena känner av samhällskrisen betydligt mera än de unga som var fastare knutna till utbildningssfären. Kontrasten blir ännu skarpare om vi jämför med de unga ur högutbildade tjänstemannafamiljer som fostrats till att motiveras för högre studier. För de som tvekade inför fortsatta studier och hellre tidigt sökte ett lönearbete på egen hand blev möjligheten att få ett jobb direkt avgörande för hur deras ungdomsår skulle gestalta sig. En anställning med någorlunda varaktighet och en ordinär lön var för dessa unga det enda sättet att uppnå social och ekonomisk självständighet. En gynnsam arbetsmarknad var för dem viktigt för att de skulle kunna känna en integrerad identitet.

Dysterheten inför stängda dörrar till vuxensamhället skingrades till en viss del av en stöttande social omgivning. Uppväxtfamiljen – inkluderat ekonomiska bidrag från föräldrarna – och bevarade vänner gjorde trots allt tillvaron uthärdlig. Dessa varaktiga relationer gjorde att nedbrytande känslor inför den okända framtid som Lena och många andra tonårsflickor av denna typ gick till mötes under 1990-talets första hälft inte tog över helt och hållet. Andra sätt att lösa den uppkomna situationen fick inte draghjälp av familjeerfarenheter; exempelvis att utnyttja skolsystemet för nya val under de sämre villkor som utvecklades i rask takt. Lena och andra unga anknutna till arbetarlivsformen kunde inte ta tillvara på familjens kulturella kapital för att stötta underminerade vägar till vuxenlivet. Klivet till en högre utbildning upplevde Lena och många unga med liknande bakgrund som orealistiskt för att övervintra besvärliga år.

10 Östadsungdomarnas fortsatta steg till vuxenlivet och sysselsättningskrisens konsekvenser II

Anna – ombytliga levnadsinriktningar, uppväxt i en ombildad familj vars föräldrar har få utbildningsår

Anna bodde under vintern 1990 tillsammans med sin mor. De delade lägenhet i ett av de flerfamiljshus som byggts i ett bostadsområde några hundra meter norr om Östads torg. Byggstilen och omgivningens karaktär påminde om miljön kring Lenas hem, men här låg huset i en kuperad terräng. För några år sedan bodde Anna och hennes mamma på en gård någon mil söder om tätorten Östad.

När jag första gången träffade Anna gick hon sista terminen på gymnasiets kontors- och handelslinje. Anna ägnade under det här året en hel del timmar i veckan åt läxor och hon betonade hur viktigt skolbetyget var i hennes framtidsvision. Samtidigt var hennes planer trots allt vaga inför vad som skulle hända under de närmaste åren. Annas synsätt låg i vissa, men inte alla, väsentliga livsfrågor nära de hos de unga kvinnor som hade egen familj och barn och som tidigare skildrats. Man kan också finna drag som förenar henne med flickor från tjänstemannafamiljer. Hon hamnade i min tolkning bland lönearbetsinriktade unga, men hon är svår att placera i någon enskild livsformsorientering. Utifrån Annas biografi kan man säga att hon är en familjeinriktad flicka i lönearbetets livsform som av olika skäl dröjer med identitetsintegrationen och familjebildningen. Så här berättar hon om sin dåvarande vardag och framtidstankar:

Jag har inte tid att vara ute så mycket på kvällarna. Jag får läsa mera nu än tidigare, och jag har fattat hur viktigt det är med bra betyg – det är kört annars om man ser till hela livet. Får jag dåliga betyg nu, så kan jag inte ändra på det om tio år. Men jag skulle i alla fall inte vilja arbeta om jag hade ett litet barn hemma. Om jag finge välja själv utan att tänka på det ekonomiska, så skulle jag vara hemma i fem, sex år tror jag. Fastän så kommer det säkert inte att bli, för det har man inte råd till numera. Det går helt enkelt bara inte att vara hemma på heltid.

Genomgående för äldre tonårsflickor var att de ägnade sig allt mindre åt organiserad fritid, och även andra sociala umgängen minskade. Annas pojkvän bodde i Insjöstad och det var oftast där som Anna tillbringade helgerna. I likhet med andra flickor poängterade hon den tristess som tonårstiden innebär för unga i Östad som inte är sportintresserade:

Det beror helt på vad man har för fritidsintressen om man skall trivas här. Har man ingen sport eller liknande, så hänger man bara nere på stan. Det finns ju ingenting att gå ut på i Östad för oss andra, om man nu som jag då har fyllt

arton år. Därför flyttar jag och många andra unga gärna härifrån om vi får den möjligheten.

Det är vanligt att tonårsflickorna befinner sig utanför det sociala kraftfält som finns i det civila samhällets sociala nätverk. När Robert Putnam (1996) använder begreppet socialt kapital betecknar det en gemensam kollektiv nivå som gynnar många i närsamhället genom samhörighetens positiva effekter, vilket är en annan innebörd än hos Bourdieu. Av intresse att framhålla är dessutom den typ av social kontroll som skvallret ännu innebär på en mindre ort. Sociologen Johan Asplund (1983) har egna erfarenheter av skvallret som en form av social integration, på gott och ont, av att leva i ett mindre samhälle. Beverly Skeggs (1997/199) tar upp samma sociala fenomen som i sin kontrollerande funktion främst drabbar flickor ur arbetarklassen. När tonårsflickorna i Östad tog upp de täta relationerna gjorde de det utifrån en negativ känsla av påtvingad sociokulturell kontroll, medan tonårspojkar i talesättet ”i Östad känner ju alla alla” pekade på fenomenet i ett neutralt, snarast positivt tonläge. Såväl flickornas sociala utanförskap som skvallret skall uppfattas som att de hör tätt ihop med varandra när vi tolkar de ungas relationer i vardagen. Att flickorna blir mera utsatta för skvallret genom att de i högre utsträckning står utanför pojkarnas gemenskaper kan ses i Annas berättelse. Samtidigt bör sägas att även flickorna var delaktiga i denna löpeld av rykten:

Förr så red jag. Det intresset hade jag i alla fall. Det var ju även att jag sjöng med i kören. Sedan var det ju då att vi hade de här cabaréerna – de var väl lite teateraktiga av sig. Man kan ju annars inte göra något speciellt här, för då vet ju alla om det i Östad. Det räcker att jag går med min halvbror på stan, så tror alla att jag har fått en ny kille. Men jag är ju också sådan av mig. Det är jätteroligt att höra på skvallret – det går inte att komma undan, man blir ju bara en sån person här i Östad!

Liksom andra tonårsflickor var inte Anna särskilt fäst vid Östad och hon föredrog att i framtiden bo i en mellanstor stad, i alla fall när vännerna ändå hade flyttat ifrån Östad:

Jag känner inte alls för att bli kvar här. Det är ändå nästan ingenting som håller mig kvar i Östad. Av mina kompisar som jag gick ut skolan tillsammans med förra våren, så har nästan alla av dem flyttat härifrån. Där jag helst vill bo skall inte vara så litet som vad Östad är, men inte så stort som Malmö. Just nu tycker jag Insjöstad är ganska så lagom. Staden är inte så liten, så att alla känner alla som här.

Avgörande för Anna placering i lönearbetets livsform var hennes betoning av yrkesverksamhetens ekonomiska sida där hon i första hand såg lönen för arbetsinsatsen som ett medel för att berika livskvaliteten på andra områden. Lönens storlek var viktigare än identifikationen med ett yrke, och trevliga arbetskamrater var viktigare än stimulans och belöning i själva yrkesutövningen. Denna prioritering av livsområden gjorde det svårt att placera henne i en utpräglad karriärinriktad livsinställning. Inställningen till arbetet framgår av hennes egna ord:

Ett bra liv är att ha ett någorlunda hyggligt jobb och ändå tjäna så bra att jag kan unna mig någonting därutöver. Att få kunna resa bort någon gång och inte

efteråt vara tvungen att leva på brödsmlor under flera månader. Det är ju viktigt det här med arbetskompisar. Har man inga bra arbetskamrater så trivs man överhuvudtaget inte alls på jobbet. Så just den biten är ju väldigt viktig för mig.

I fråga om estetiskt-kulturell inställning befann sig Anna något vid sidan av huvudfåran. Hon köpte inte längre grammofonskivor, men läste böcker – som fler flickor än pojkar gör – vilket tyder på ett intresse för sin personliga utveckling. Pojkarnas socialisation var byggd på många relationer knutna runt gemensamma uppgifter, medan bokläsandet i enskildhet betydde en hel del för tonårsflickorna. Det tycks som om skönlitteraturen var ett angeläget bollplank och en ersättning för dialog i både inre och yttre mening som de inte hittade någon annanstans i närmiljön. Läsandet handlade om att komma underfund med *självet* och få möjlighet och tid att tänka över väsentliga livsfrågor. Anna reflekterar här om ömsesidigheten mellan den skrivna texten och den egna identitets utveckling:

Jag läser ganska så mycket. När jag för en tid sen bodde i Stockholm plöjde jag igenom Marianne Fredrikssons alla böcker. De handlade om meningen med livet: Vad hon tror Gud är, och om hur allting styrs. Man kan säkert uppfatta det på olika sätt. Vad jag kände igen mig på var att hon gjorde allting så förenklat. Det är inte så himla krångligt, allting kommer ändå att fungera. Det behöver kanske inte hända så mycket i livet egentligen. Jag grunnade mycket om sådana saker på den tiden.

Unga i Östad hade en förmåga att avskärma sig från olika problem i världen, och de lät sällan hot sätta några djupa spår i sina egna upplevelser av och tankar på vardagsvärlden. Livsvärlden fylldes närmast av mer all dagliga bekymmer. Mestadels hyste de farhågor om hur utvecklingen kunde påverka deras privatekonomi i form av höjda bensinpriser och galopperande räntor. Givetvis så oroade de sig för arbetsmarknaden, vilket emellertid var ett mindre problem under just detta år. Vid denna tidpunkt uppgav de ibland att samhället var alltför beskyddande när det gällde befolkningens välfärd. Under vintern och våren 1990 upplevde många unga att både globala risker och välfärdssamhällets krackeleringar befann sig på behörigt avstånd från den egna vardagen. De såg få uppenbara orosmoln året före den djupa sysselsättningskrisen då ett mer marknadsorienterat samhälle skulle komma att växa fram (SOU 1994:77). Anna får här företräda en inställning till samhällsfrågor som jag inte förväntade mig, men som var vanlig hos unga i Östad under:

Det skrivs ju i alla tidningar om att hela miljön håller på att raseras. Ändå tycker jag det verkar så långt borta. Jag går ju inte och tänker på det speciellt mycket – det gör jag ju definitivt inte. Det är ju bra med sjuk- och tandvård, och liknande saker. Men det är ju lite väl överbeskyddande ibland. Man skall kunna välja själv lite mer. Vi lever ju trots allt bra här i Sverige. Det finns ju andra länder där människor verkligen har det dåligt.

En tolkning av Annas levnadsberättelse är att hennes familjeförhållanden inte har medfört att uppväxtens kulturella socialisation har verkat med samma djupa entydighet som hos utpräglat livsformsinriktade unga. Hennes personliga levnadshistoria är svår att kategorisera med drag från endast en av de kulturella världar som livsformsanalysen inbegriper.

Nästan tre år senare berättade Anna med stor inlevelse om det omväxlande liv hon levtt sedan det första mötet. Några av dessa år bodde hon i en mellanstor svensk stad,

en annan period tillbringade hon i Stockholm. Därefter hade hon vistats ett halvår i Mellersta Östern som ett avbrott från saker som hänt henne under det senaste året. Anna bodde nu tillfälligtvis återigen hos sin mamma, men hon skulle under de närmaste veckorna flytta till en egen lägenhet i Östad. Jämfört med chansen att få ett fast jobb var ett eget boende ett mindre problem för unga i Östad när någon form av sociala kontakter och ekonomiska garantier fanns i bakgrunden.

I november 1992 hade Anna en praktikplats inom ett yrkesområde som hon tidigare provat på. Hon kunde tänka sig en vidareutbildning inom denna verksamhet. Anna hade under flera år varit i valet och kvalet om att söka in på en lämplig skola. I denna fråga finns en spricka mellan olika kategorier av unga som handlar om *vitt skilda inställningar inför att söka och i upplevelsen av att dra på sig höga studielån*. Hos unga från högutbildade familjer rådde ingen tveksamhet över detta utan var säkra på att utbildningsinsatsen skulle förränta sig under levnaden. Deras självsäkerhet skiljde sig högst påfallande jämfört med begrundanden och vacklande inställningar inför att söka studielån hos unga uppväxta i familjer med låg utbildning. Den senare gruppen sade uttryckligen att man inte ville sätta sig i skuld för att utbilda sig. Deras stora oro illustreras här med Annas ord:

Jag har tänkt börja plugga, men jag har backat lite grann. Sedan har vi det här med att ta studielån. Jag vet inte om jag har riktigt har råd heller till att studera egentligen. Jag tycker inte att det är värt det, liksom. Skulle jag ta lån, så har jag ju inte råd att flytta heller – som jag nu har tänkt mig.

Annas lediga tid och sociala umgänge visade vissa likheter med unga män som fanns i lönearbetets livsform. Bundenheten till praktarbetet under dagen tog ifrån henne tid, men även kraften, för andra aktiviteter på kvällarna. Det sociala liv med jämnåriga som redan två år tidigare satts på sparlåga var några år senare ännu mer eftersatt, vilket kan utläsas i hennes prioritering att hellre spara pengar inför framtiden:

Jag jobbar till fem. Ja, vad gör man då därefter. Jag simmar och joggar lite granna. Sedan så träffar jag folk ibland. Man kan gå på bio också, om man orkar vill säga. Jag jobbar både veckor och helger nu för jag känner jag vill tjäna pengar och spara inför framtiden.

Anna hade ännu inga allvarliga tankar om en egen familjbildning. När det väl händer skall barnens omsorg stå i centrum vilket hon uttryckte redan första gången. Östad framstod då som en fullgod miljö för det vuxna livet. En vanlig åsikt bland unga i Östad – förutom hos de entydigt lönearbetsorienterade unga – var att ungdomsåren och några år av vuxenlivet gärna kunde levas i andra och mer spännande större städer, men vad gällde senare i livet kunde de tänka sig att återkomma till uppväxtorten.

Anna utvecklade grunderna i sin identitet inför övergången till vuxenlivet i långsam takt, i synnerhet jämfört med de unga som ville få ett arbete omedelbart efter gymnasiet. När Anna bestämt livsriktning fann hon antagligen platsen och förutsättningen för identitetens integration inom lönearbetets livsform och dess tudelade mönster mellan ung man och ung kvinna.

Anna och Lena är exempel på flickor som är uppväxta i familjer där föräldrarna har korta utbildningar. Samhällskrisen medförde att deras förväntningar om en snar

och fast anställning på arbetsmarknaden fick skjutas upp på obestämd tid. Även andra steg i vuxenblivandet påverkades. Både Lena och Anna hade en praktikplats vid det andra mötet. Detta kom att bli till typiskt för ungdomar under den djupa sysselsättningskrisen, om de nu inte studerade vidare. Anna hade ändå fattat beslutet att flytta ifrån föräldrahemmet, vilket inte var någon ny erfarenhet för henne. Föräldrarnas stöd fanns kvar som ett skyddsnät som gjorde att samhällskrisens effekter inte fick allvarliga psykosociala och privatekonomiska följder. Om de inte haft kvar detta stöd från föräldrarna hade sannolikt det avstannande vuxenblivandet blivit mer problematiskt för dem.

Mikael – lönearbetsorienterad, uppvuxen i en arbetarfamilj med få utbildningsår

Vintern 1990 gick Mikael det sista året i grundskolan. Han bodde med sina föräldrar och syskon i ett alldagligt radhus i den norra yttre ringen av centralorten Östad. Husen byggdes här något årtionde senare än andra beskrivna småhuskvarter och Mikael's hem låg därför något längre bort ifrån Östads centrum. Fadern var anställd som yrkesarbetare vid ett av ortens industriföretag och modern arbetade i den offentliga servicesektorn. Ingen av föräldrarna hade någon längre skolgång.

Som flera andra tonåringar i Östadsstudien kände Mikael sig skoltrött efter många år på skolbänken, men det berodde mindre på jakten på höga betyg. Det lägre ställda kravet på att meritera sig minskade hos honom den skolstress som fanns hos karriärorienterade flickor. Att gå i väg skolan var inte något han spontant såg fram emot när han steg upp på morgonen, men umgänget på rasterna med kamraterna såg han fram emot så timmarna i skolan ändå fick ett positivt omnämmande. Han verkade vara en av de elever som enligt Trondman (2001:213) tappert kämpar vidare i en mild form av kulturellt motstånd under lektioner. Med Trondmans term är dessa elever inte helt "förstådda" inom denna miljö, eller uttryckt med andra ord så befann sig Mikael i ett sammanhang där han inte helt kände sig hemma:

Ibland så känns det trist och jobbigt att gå till skolan på morgonen. Det är ju klart att man är trött på lektioner, läxor och allt sådant efter alla dessa många år i skolan. Men ibland känns det ändå rätt så roligt att komma till skolan. Jag har ju många skolkompisar, och vi har ju väldigt roligt tillsammans på raster och så.

Mikael's önskan inför de kommande åren var att få börja på gymnasiet's bygglinje. Här ville han gå de två åren som han bedömde att han behövde för sin utbildning för att därefter kunna söka jobb inom det efterlängttade yrkesområdet. Han ville inte gå längre än dessa två år. Som han sa: "för dagen så tror jag inte jag kommer att studera vidare, jag hoppas att när jag gått färdigt bygglinjen om två år så kan jag börja arbeta direkt därefter". Mikael motiverade sitt val med att det inom byggsektorn fanns många jobb att söka som dessutom hade höga löner. Vidare trivdes han med att snickra och att syssla med praktiska sysslor. Detta sade han i en tid när samhällsekonomin i allmänhet och byggbranschen i synnerhet hade det bättre förspant än bara något halvår senare. Mikael såg vid denna tidpunkt framtiden an med stora förhoppningar:

Jag tycker mycket ändå är rätt så positivt faktiskt. För det är ju inte så stor arbetslöshet. Det är faktiskt ganska så lätt att få tag i jobb för oss unga – åtminstone

som det nu är.

Mikael gav intryck av att vara en trygg och stabil tonåring. Dagarna kretsade i stor utsträckning kring engagerande fritidsintressen och livliga kamratkontakter. Dessa aktiviteter blandades med tid för umgänge med familjen, och naturligtvis med tiden i skolan. De sistnämnda aktiviteterna tycktes dock vara mindre angelägna för honom. Han framhöll inte sitt idrottsintresse som viktigast i sitt liv och som en tänkbar källa till försörjning i vuxenlivet, åtminstone inte med samma begeistring som intressehängivna tonåringar gör. Proffslivet som fotbollsspelare i Italien var mer en hägrande dröm som Mikael själv kunde skämta om men som han egentligen ansåg alltför svårt att uppnå.

Mikael såg positivt på den ort där han vuxit upp i. Om han på grund av bristen på jobb skulle bli tvungen att flytta vill han helst fram förankra vuxenlivet i den miljö han vant sig vid sedan barnsben. Etableringen i en egen livsform skulle för hans del helst ske i ordnade former och med utstakade skeenden, men inte med en lika planlagd gång och samma detaljrikedom som hos karriär- och intressehängivna unga. Skillnaden för honom var att den geografiska hemvisten gärna fick vara densamma under alla övergångsskedan, vilket gällde för alla lönearbetsorienterade unga. Att hålla kvar den sociala och rumsliga förankringen i uppväxtorten var han vara mycket angelägen om. Mikael önskade – eller snarare förväntade sig – att kontinuiteten i vuxenblivandets faser inte behövde brytas:

Jag trivs väldigt bra här i Östad. Jag har ju bott här hela livet. Skulle jag få arbete någon annanstans – men inte här på orten – skulle jag möjligtvis kunna tänka mig flytta. Annars bor jag nog helst kvar här, det tror jag i alla fall bestämt att jag vill!

För Mikael fick fritidenssysslorna ett högt värde i sig och behövde heller inte konkurrera så mycket med tidskrävande skolförberedelser. Läxläsningen fick således ett mindre utrymme i veckoschemat hos honom, det var andra dimensioner i nuet som var viktigare. Istället använde han timmarna utanför skolan med att syssla med saker som engagerade och roade för stunden och som han själv antydde gav tillfredställelse och bekräftelse. Han var dessutom den enda av de jag intervjuade som regelbundet utnyttjade fritidsgården, en arena som ytterligare samlade pojkarna i kollektiva former. Så här beskriver Mikael en vanlig vecka under hans tonårstid:

Efter skolan och läxorna blir det att jag träffar kompisar eller tränar. Jag tränar tre gånger i veckan. På sommaren är det fotboll, på vintrarna ishockey – så sporten går runt hela året. Jag har fullt upp hela dagarna! På helgerna brukar jag sova fram till klockan tio. Sedan så brukar jag träffa kompisarna. Efter det kanske jag far iväg och spelar någon match. Senare så blir det väl lite TV-tittande. På kvällen är jag kanske ute på något disco, eller bio och liknande. Ibland är jag hemma tillsammans med mina föräldrar och tittar på TV. Om vi är nere på stan så brukar vi vara på ungdomsgården ganska ofta. Nästan tre, fyra gånger i veckan i alla fall.

Mikael hade inte någon svårighet att identifiera sig med hemortens sociala och kulturella miljö. Den invanda känslan i det lokala rummet blev ännu starkare genom de omfattande och intensiva kamratumgängen han deltog i. Så här såg Mikael och hans vänner på att vara ung i landsortskommunen Östad:

Vi tycker att allting som då är roligt att syssla med redan finns här i Östad. Det finns ganska så mycket faktiskt! Ibland, på fredagskvällar och liknande, kanske det inte finns så mycket att göra för just oss unga, men vi tycker allihop att det är en bra stad att bo i. Det tycker åtminstone de som är av samma grupp som jag då. De tror jag tänker likadant som mig. I alla fall vad man hör hur kompisar snackar. Sedan så finns det ju andra klasser om man säger så – eller ja, som inte tänker likadant. Det är ju några som inte trivs här. Såna som vill flytta till en annan större stad och bo där.

I estetisk-kulturella stiluttryck liknade Mikael många vanliga tonåringar. Idrottsstjärnor såg han som det främsta föredömet för det egna livet, mer än att han identifierade sig med rebelliska ikoner inom rockmusiken (jfr Fornäs et al 1985). Det är svårt att utläsa något embryo till en motståndskultur utifrån dessa tonårspojkers musiksmak i hans berättelse.

Det är klart, att jag har ju ofta bandspelaren på i bakgrunden. Men jag är egentligen inte intresserad av någon särskild grupp. Det är jag inte. Det är mest pop, men då inte hårdrock, opera och sådan musik. Jag har väl ingen speciell favorit – i alla fall inte riktigt så där bestämt.

I Mikaelns tänkanden om samhället och framtiden förenades en oro inför försämrade materiella villkor för hans egen del med uppfattningen om att levnadsstandarden trots allt ännu var hög i Sverige. Överlag kände han sig trygg och hemma i det svenska samhället, och han tyckte att vi skall ha råd med en omtanke om andra som det inte gått så väl för:

Jag vet ju inte vart penningvärdet håller på att ta vägen. Det verkar bli sämre ställt på de flesta områden. Vi pratar väldigt mycket om inflationen, att allting blir dyrare och liknande. Man vet ju inte vart det hela skall sluta, när vi sedan själva skall börja jobba och tjäna in pengar. Men fortfarande har ju vi allt i överflöd. Vi kan inte ha det så mycket bättre än vi har det egentligen. Det finns ju de som kommit fel i livet, och bara går omkring i livet — och stämplar och så. Som sitter på Sergels torg och bara tittar och ingenting har att göra. De borde det kunna gå att hjälpa – så att de också kommer tillrätta i livet.

Vid den andra intervjun hösten 1992 berättade Mikael att han bytt till gymnasiets industrilinjé. Därmed följer han sin far i fotspåren vad gäller yrkesområde. Med detta följer Mikael en väg som leder till föräldrarnas livsform när tonåren övergår i ungdomsåret. Den arbetsmarknad han skulle gå ut på efter skolans slut hade dramatiskt förändrats och förutsättningarna var nu helt annorlunda för att kunna få ett jobb än han tänkte sig två år tidigare. Mikael var nu tvungen att i sina framtidsbedömningar ta hänsyn till ett betydligt kärvare klimat för att etablera sig som självständig vuxen. Den kommande militärtjänstgöringen gjorde det också svårt för honom att planera för de närmaste åren:

När jag går ut skolan skall jag ut och sommarjobba ett tag. Sedan tänkte jag söka ett sådant här feriejobb på sex månader (ungdomspraktikplats, *min anm.*). Efter det så har jag inget planerat förrän i oktober om två år. Då skall jag rycka in i lumpen.

Att satsa på en längre utbildning för att förbättra sina chanser i de nu de försämrade villkoren och komma igenom de närmaste åren var dock inget han ville. Förutsättningarna för att nå ett socialt och ekonomiskt oberoende efter tonåren hade

närmast blivit det omkastat mellan olika grupper av unga i orten. Den räddning från arbetslöshet som eftergymnasiala studier innebar för unga från familjer med ett högt utbildningskapital var inte lika möjlig för Mikael – i varje fall upplevde han inte det inte så. Han fick med sig ett lägre kulturellt kapital i sin uppväxt och därmed blev det svårare för honom att känna sig hemma i den högre utbildningen vilket kunde ha gett honom en mer positiv inställning till förlängda studier. Den svala attityden till eftergymnasial utbildning fanns hos många unga med liknande sociokulturell bakgrund och livsformsorientering som han själv och understryks av honom när intresset för fler skolår förs på tal: ”Jag har inte tänkt studera vidare nu. I alla fall inte nu under de närmaste åren – kanske möjligtvis senare, men det är också osäkert. Jag är inte så värst pigg på skolan just nu i alla fall”.

Vardagslivet hade för övrigt inte förändrats så mycket, möjligen ägnade Mikael ännu mindre tid åt läsläsning. Han deltog alltjämt i de aktiviteter som tonårspojkarna tidigare höll på med där främst idrott förtätade relationerna och medförde att pojkarna tog hjälp av varandra även i andra sammanhang. För att kunna nå framgång på den lokala arbetsmarknaden är det viktigt att skaffa sig kontakter. Mikael berättar hur informella kontakter skapas bland manliga ungdomar:

Min kompis sitter därinne i andra rummet och väntar på mig. Han och jag hjälps åt för att träna ett fotbollslag. Sedan finns det några andra kompisar som jag också tränar och spelar fotboll tillsammans med. Det finns ju även såna som inte idrottar med i gänget. När vi träffas på detta sätt har vi andra intressen, så att säga. Vi är en fyra, fem stycken som är väldigt mycket tillsammans om dagarna.

Flickvännen – eller ”tjejen” – hade än så länge en mindre roll bland de aktiva manliga tonåringarna. Ännu låg det i framtiden att flytta samman med flickvännen och fortfarande dominerades Mikaelns liv av tonårgängets ganska så okomplicerade äventyr. Det är lätt att minnas refrängen till en gammal 1960-talsschlager som skildrar småstadslivet när Mikael återger vanliga samtalsämnen inom pojkgruppen som ”det är om tjejer, så där. Det är om sport och musik. Bilar, också”. Det på ytan bekymmerslösa livet hade trots allt en skuggsida som väntade runt hörnet. Så här ville Mikael gärna att de närmaste åren skulle bli, men det blev avsevärt svårare både för honom och för många andra unga att förverkliga drömmen under 1990-talets krisår:

Om jag fick utforma framtiden själv så skulle jag vilja ha ett jobb direkt, nu när jag går ut och slutar skolan till våren. Och så skulle jag vilja flytta hemifrån – med en gång. En bil skulle jag också vilja ha. Jag skulle vilja klara mig själv helt enkelt.

Trots den höga tröskeln till vuxenlivet och hindren för att kunna ingå i lönearbetets livsform stärkte Mikael sina känslomässiga band till uppväxtorten. I hans värld kombinerades uppväxtårens erfarenheter och de lokala betingelserna när han var nitton år, och hans identitet befäste de tidiga kulturella föreställningarna om vuxenlivet. Det blev svårare att under de kommande ungdomsåren kunna ta de steg som krävdes för att få en lyckad ingång till vuxensamhället. Hans identitet fortsatte att växa ihop med de lokala sammanhangen i brytningen mellan tonår och ungdomsår, medan *självets* integration i konkreta vuxenroller kvarstod som problem. Tonvikten på ett *vara i rummet* markerade en klar åtskillnad till unga i tjänstemannafamiljer. De lönearbetsorienterade unga fortsatte att stärka sina rötter i en hemtam miljö åren

runt tjugo år. Denna speciella variant på ungas identitetsintegration antyds mellan raderna i följande ord av Mikael:

Jag skulle väl säga så här: Fick jag ett jobb här i Östad så skulle det vara det allra bästa för min del. Men skulle jag få jobb någon annanstans, så måste jag väl trots allt ändå flytta dit. Men samtidigt skulle jag nog längta tillbaka, det tror jag säkert i alla fall.

Mikaels förhoppningar på vuxenlivet liknade föräldrarnas livsform. Likt många andra manliga unga följde han sin far i yrkesvalet. När skolåren var över slöts cirkeln till ett liknande, för att inte säga samma yrke som fäderna hade om nu inte arbetsmarknadens utveckling hindrade det. När han ser sig som tjugofemåring är det som en "vanlig Svensson". Förutom en fast anställning förväntade han att vuxenlivet skulle bestå av följande: En villa i utkanten av staden, en ordnad ekonomi, ett fast sällskap med en ung kvinna och egna barn på väg.

På tal om en egen familj sade Mikael angående denna viktiga framtidsfråga att det är svårt för honom att uttala sig om familjelivet utan egna erfarenheter. En tänkbar arbetsfördelning inom familjen enligt honom har drag av vad Bäck-Wiklund & Lindfors (1990) kallar *moderna könsroller inom lönearbetets livsform*. Att barnen skall få stort utrymme och ges mycket tid tog både för tonårspojkar och manliga ungdomar med denna levnadsorientering självmant upp. Barnens ankomst såg de som en välkommen del av vuxenlivet och samvaron med dem skulle bli en spännande beståndsdel av fritiden och tillföra livet ett nytt kvalitativt inslag. De såg närmast på faderskapet som ett berikande äventyr. Senare i livet som unga män behöver de inte heller ha fokus på att göra yrkeskarriärer. Här är Mikaels syn på hur rollerna inom familjen bör fördelas:

Jag har väl tänkt mig att försöka hjälpa till med hushållet och familjen. I den mån det går, så vi får väl hjälpas åt med allting på bästa sätt. Men med barnen vill jag i alla fall vara hemma med. Lika mycket som hon. Ett sådant delat förhållande är allt ganska så självklart för mig, tycker jag.

Vad som rubbade förutsättningarna för ett tämligen oproblematiskt vuxenblivande var hotet från en krympande arbetsmarknad. Risken att bli utan jobb var ännu endast närvarande i Mikaels liv i tankar om framtiden, men ett problem som hade blivit till dyster realitet för hans äldre kamrater:

Av alla de jag känner, och som har gått ur skolan, har bara tillfälliga jobb nu för tiden. De har då fått en ungdomspraktik och liknande saker. Av de som i ålder är ett eller två år äldre än vad jag själv är så har ingen av dem ännu fått något fast jobb. Det kan ju bli jobbigt i längden att inte ha något att göra. För ett tag går det väl bra, men sedan blir det nog rätt så tråkigt och enformigt.

Som hos många andra unga i Östad fanns hos Mikael en grundläggande förtröstan på livet och framtiden, trots en mörk prognos för att få en fast anställning efter skolslutet och kanske en lång tid därefter. Förutom livskraften av att mot alla odds muntra upp sig inför en osäker framtid utgjorde uppväxtfamiljen och kamratkretsen ytterligare ett skydd. Alltför dystra tankar kunde genom dessa viktiga relationer hållas på avstånd och i schack. Så även i Mikaels fall.

Mikaels sista ord belyser en känsla av förlorade delar av en möjlig identitetsintegration där ändå psykologiska och kulturella identitetsskikt har hunnit få en fast

grund under uppväxtåren. Dessa fungerande lager i identiteten förklarar den relativt höga tröskeln innan en grundläggande tilltro på framtiden raseras. De ungas förståelse blir förstälig när de upplever ett betydligt längre avstånd än de förväntat sig inför inträden i vuxenroller. Någon stigmatiseringseffekt hade dock inte fått några djupa spår varken hos Mikael som fortfarande går i gymnasium eller hos äldre ungdomar han kände, just med anledning av den höga arbetslösheten. Det främmande i Mikaelns upplevelse kan summeras med att kulturella orienteringsmärken om en tidigare utprovad väg till vuxenlivet nu miste sin gångbarhet och istället framstod som irrelevanta och satte ner kraften inför ungdomens möte med vuxensamhället. En återgång till psykologiska reserver och tidiga sociala relationer behövdes för att hålla kvar ett psykosocialt välbefinnande när livserfarenheter, synen på nutiden och de yttre villkoren kullkastades. Tidigare brukbara ingångar gällande åren dessförinnan upplevdes nu endast som eventuellt fungerande eller lyckliga tillfälligheter. Många unga i Östad blev under dessa år upplevelsemässigt hemlösa, åtminstone temporärt med symptom på diffushet i identitetsupplevelser. Just utifrån detta finns det en viss relevans i individualiseringsteoretikernas tankar (Ziehe 1986, 1989; Giddens 1991; Beck 1992). De grundläggande identitetskiketen torde dock vara intakta eftersom de inte konfronterades med nya förhållanden förrän under de sena uppväxtåren.

Denna fördröjning av självetns integration drabbade Mikael och de andra unga från familjer med ett lågt utbildningskapital under samhällskrisen. Samma sak skedde också för många andra unga av hans slag i liknande miljöer under en besvärlig period i Sveriges nutidshistoria. Dessa utvecklingsmässiga komplikationer inträffade vid en ålder när Mikael stod inför viktiga passager till vuxenlivet. Mikael uttrycker en vilshenhet inför framtiden, men visar också lättmoden av att inte vara ensam i den svåra situationen:

Eftersom jag inte är ensam i den här situationen, så går det nog att klara av ett ordnat liv trots allt. Jag får väl börja med andra grejer – kanske. Vad de nu skulle vara, det vet jag ju inte ännu? Det skall nog kunna gå bra ändå. Det får vi väl hoppas på trots allt, i alla fall när det gäller framtiden.

Robert – en ungdom i lönearbetets livsform med uppväxten i en lågutbildad arbetarfamilj

Robert hade under vintern 1990 ett eget rum i samma hus där både hans föräldrar och morföräldrar bodde. Till stil och utformning var huset en större tvåvåningsvilla med putsad stenfasad och på höjden avdelad i två lägenheter. Han hade en egen ingång från det gemensamma trapphuset. Att döma av sin exteriör har huset uppförts någon gång på 1920- eller 1930-talen. Därmed var huset mer centralt beläget än de andra egnahemmen jag besökte.

Robert var den ende nittonåringen med fast anställning vid den första intervjun. Han var en av få tonårspojkar i Östad som hade veckan fri från föreningsaktiviteter och ett flitigt kamratumgänge. När unga inlemmas i arbetslivet försvagas banden till organiserade aktiviteter och kompisgänget. Åren innan var Robert med i en förening på grannorten som organiserade en av de, i alla fall på den tiden, populära orienteringskampspörterna. Sedan en tid tillbaka hade han slutat med att träna regelbundet i och med att han började sin anställning. I likhet med andra unga i Östad med röt-

ter i lönearbetets livsform så hade också Robert mycket djupa band till den miljö han vuxit upp i. För Robert och andra manliga unga med uppväxten förknippad med orten torde denna inställning vara typisk:

I en storstad skulle jag aldrig kunna trivas. I och för sig har jag varit nere i Malmö några gånger, men man skulle aldrig kunna trivas där. En annan är ju liksom van vid att det skall vara lagom i många saker. Jag känner de allra flesta som bor här omkring. Här känner ju alla alla.

Högkonjunkturen medförde att det var lätt för både Robert och andra ungdomar med samma bakgrund att få ett arbete på den lokala arbetsmarknaden. Industriföretagens behov av arbetskraft tillgodosåg dessa ungdomarnas önskemål om att få ett jobb omedelbart efter skolans slut. Det fanns dessutom goda chanser att göra karriär på den lokala arbetsmarknaden upp till en viss nivå. Robert tar upp den gynnsamma jobbsituationen:

Om jag ser till mig själv, så har jag nu ett fast jobb i Vestertelje. Men om jag skulle försöka få ett jobb här i Östad, så skulle jag säkerligen få något arbete här också. Det är inga problem att få tag i arbete här omkring, då även vid jämförelser med andra orter. Det är många små företag här i trakten som bara växer till och bygger ut sin produktion. Så tycks utvecklingen vara här i Östad, i alla fall utifrån min synvinkel.

Med den positiva arbetsmarknadsutvecklingen på orten växte tilltron bland dessa unga i Östad om att den förväntade vägen till vuxenlivet skulle bestå många år framåt. Vuxenblivandet förväntades fortsätta i ungefär samma spår som deras föräldrar (fäder) hade gått ett par decennier tidigare. De kunde även jämföra med de steg som äldre kamrater hade tagit in till vuxenvärlden. Att påbörja en högre utbildning i en annan miljö väckte därför inget gensvar i Roberts tankevärld. Inför de kommande åren stod istället den egna familjebildningen i förgrunden för hans strävan och längtan. Eftersom Robert hade såväl fast anställning som stadigt flicksällskap tedde sig avståndet inte så långt för att snart fullkomna ett vuxenliv som följer mönstret för lönearbetets livsform. De egna barnen kunde enligt honom få komma direkt efter militärtjänstgöringen vilken skulle fullföljas det följande året. Robert berättar om sin förhoppning på de kommande åren:

Snart skall jag in i lumpen. Då ligger allt i mitt liv stilla för en tid. Därefter när jag kommer tillbaka så får man börja bygga och planera sin egen framtid. Främst genom bildandet av en egen familj. Man känner sig nog rätt ensam annars – efter att ha flyttat från far och mor. Om man inte då har skaffat egen familj vid den tiden, vill säga. Det är väl normalt vid den åldern, tror jag väl. Jag flyttar nog hemifrån efter lumpen i alla fall.

Även Robert ville försöka nå jämställdhet i hemarbetet och barntillsynen i den egna familjen om än med en viss betänksamhet angående dess inverkan på privatekonomin. För övrigt framstår familjeförpliktelse som lätta att bära i dessa tonårspojars utsagor. Den ekonomiska aspekten var – och troligen alltjämt är – det mest väsentliga hindret för en fortsatt utveckling mot jämställda roller i familjen. Av detta skäl är ett likvärdigt föräldrarstöd och att uppnå minskade löneskillnader i den första anställningen viktigt när vi ser på jämställdhetsfrågor i familj och samhälle ur en socialpolitisk synvinkel:

Det är ju alldeles klart, att om min tjej gärna vill jobba så skall hon få göra det. Man kan ju inte kräva av henne att hon skall stanna hemma. Det tror jag nog också min fästmö inte vill heller. De vill ju också sysselsätta sig med någonting annat än med sin familj. Pappaledigt skall jag bestämt ta – det är ju klart man ställer upp på detta ansvar. Numera får man ju ersättning också. Får jag bara det så jag skall självfallet ta ledigt.

För Robert satte de hårda yrkesvillkoren sina bestämda och fasta gränser för dygnet. Det slitsamma försörjningsarbetet vänder om tidigare utmärkande drag för vardagslivet hos denna typ av unga. Det är en betydande förändring sett till hur deras situation var tidigare: gott om tid för intensiva fritidsaktiviteter och ha en hög energi över för att kunna delta i kravlösa umgängen. Men den friare tillvaron avsåg levnadsåren när de ingick i skolans värld. Paul Willis (1977/1983) har i sin studie beskrivit hur främlingskapet inför skolvärlden gav pojkar i arbetarklassgänget en relativ frihetsgrad (jfr även Petersson 1990). För Roberts del innebar starten i arbetslivet en press på att hushålla med hälsa och kroppskrafter, vilket han här tydligt deklarerar:

Det är väl nära numera åt det hållet till att jag nästan jobbar ihjäl mig. När jag kommer hem på kvällen från arbetet har jag i regel ont i hela kroppen. Men det beror väl på att jag kör med mig själv så hårt. Jag skulle gärna hellre vilja ha ett annat jobb som det inte behövde vara på det här ansträngande viset med.

Orden vittnar om att vardagsvillkoren för olika grupper av unga har kastats om mellan ton- och ungdomsåren. Denna omkastning kan härledas till mekanismerna för ekonomisk fördelning inom den sociala strukturen och de olika existensbetingelserna för livsformerna i moderna klassamhällen. Efter det att skoltiden är över medför arbetslivets krav att utrymmet för egentlig fri tid, som antingen kan utnyttjas till rekreation eller för att utveckla personliga intressen, mellan de olika ungdomsgrupperna blir alltmer likt varandra. En slutsats av Roberts berättelse är att djupare analyser fordras både inom livsformsanalyser och i ungdomsforskning om den tid för återhämtning som vissa ungdomar behöver efter ett uttröttande försörjningsarbete. Vardagslivet förändras i övergången från tonårs- till ungdomstid, eller när tröskeln till vuxenvärlden skall passeras. Karriärorienterade unga var under de sena tonåren upptagna av sina studier, varför gränsen mellan skolarbete och fri tid blev diffus. Beträffande lönearbetsorienterade ungdomar fick de avsätta mycket tid för sina förpliktelser mot familjen och/eller till återhämtning inför ”slitet på jobbet” nästa dag och nästa vecka. Den kravlösa fritiden minskade sakta men säkert i kanten alldeles efter skoltidens slut. Denna förändring har belagts av kvantitativa data om fördelningseffekter i fritidens innehåll för vuxna (jfr Karlsson 2001). Så här såg en helg ut för Robert efter en veckas hårt arbete:

Det blir ju aldrig att man reser bort, eller hittar på någonting annat sådant där ovanligt. För i regel är jag så trött på fredagskvällen. Då försöker jag enbart att vara uppe lite längre än en vanlig kväll – för att kunna ha något skoj. Men så sover man ju också längre på lördagen. Då är ju halva dagen borta redan där. Och på söndagen måste man lägga sig tidigt för att jag skall upp tidigt på måndagen. Det blir ingen tid över för någonting annat som kan vara avkopplande direkt, så där på ett annat sätt.

I Roberts uppväxtfamilj fanns intresse för samhällsfrågor och politik. Dessa engagemang hade förts över på Robert. Han hade åsikter som spände över många områden.

Särskilt livligt diskuterade han ämnen som handlade om ekonomi och saker som kunde påverka hans framtid. Aktiviteter som exempelvis bokläsande fick emellertid ett mindre utrymme i hans liv, något som också gäller för hans jämnåriga bekanta.

Mellan våra två möten hade Roberts liv förändrats i flera avseenden. Året före intervjun i december 1992 hade han skaffat sig en egen lägenhet i grannorten Vestertelje ett par mil nordost om Östad. Robert planerade dock att under de närmaste månaderna flytta tillbaka till uppväxtorten.

Jag skall flytta tillbaka till Östad nu igen. För det finns inte så mycket som håller mig kvar här i Vestertelje. Det finns ingen anledning att bo kvar här om jag inte får någon förlängd anställning vid det företag som jag nu har min ungdomspraktikplats. Det händer inget speciellt annat här i Vestertelje heller som just lockar. I Östad har jag ju i alla fall släkt och vänner.

Berättelsen säger oss flera saker om de två gångna åren. För det första att Robert har flyttat hemifrån. För det andra att han fått sluta sitt jobb hos sin forna arbetsgivare och nu hade en ungdomspraktikplats på ett annat företag. För det tredje att Robert fortfarande har stark anknytning till uppväxtorten, framförallt till släkt och vänner. Vad som utmärkte Robert var hans vilja att tidigt närma sig alla sidor av vuxenlivet. Någon extra tid för ett psykosocialt moratorium var inte nödvändigt eftersom den sociokulturella identiteten redan var stabil. Vid det första mötet hoppades han kunna skaffa egen familj och barn inom en inte alltför avlägsen framtid. Den dramatiska förändringen av de yttre villkoren gjorde att detta nu var betydligt svårare:

Det jag tycker är viktigast i mitt liv är att ändå försöka bilda en egen familj. Det är den delen av mitt liv som jag åtminstone har planerat mycket för framöver. Därför är det väldigt tungt just nu. Men är det inte så att jag kan se någon förbättring så skaffar jag familj ändå. Detta oavsett de dåliga tiderna som nu är. För jag kan ju inte gå och vänta hur länge som helst.

Roberts nedstämdhet har sin grund i att han två år tidigare såg sig vara på väg in i vuxenvärlden, men så försämrades arbetsmarknaden drastiskt. Därigenom blev även andra framtidsmål mer osäkra och gamla strategier för övergången till vuxenlivet blev obrukbara. Att under dessa sämre tider söka beskydd genom att gå en utbildning var inte en utväg som han satte särdeles högt. Robert hade i denna fråga en liknande tveksam inställning som Lena, Anna och Mikael, som alla hade fått med sig ett relativt litet kulturella kapital från sin ursprungsfamilj. De hade ingen hjälp av att föräldrarna hade egna erfarenheter av en högre utbildning. För ungdomar på väg in i lönearbetets livsform var möjligheten till en egen försörjning den mest brännande frågan. Arbetsmarknadens grad av öppenhet är ett viktigt villkor för att de skall uppleva att de gör framsteg i vuxenblivandet och för självets utveckling genom att de kan känna att vuxenrollerna är inom räckhåll. Vuxenblivandes gång och arbetsmarknaden möts på ett kritiskt sätt när gymnasieåren avslutas och samtidigt tonårstiden upphör. Att vid denna viktiga fas i livet få en anställning var ett grundläggande villkor för dem för att kunna anse sig själva förmögna att styra det egna livet och bli självständiga. Att gå till en arbetsplats var också en social bekräftelse på att anses som vuxna av signifikanta andra utifrån seglivade kulturella synsätt. Frånvaron av positiva bekräftelser i alla dessa aspekter kommer fram i Roberts uppgivenhet vid grusandet av tidigare "tagit för givna" framtidsmål.

Det känns ju inte alls bra för tillfället att inte veta hur det kommer att gå i framtiden. Det värsta är att man inte kan påverka eller styra situationen själv. Förutsättningen är att det kan gå runt ekonomiskt för mig. Det bästa vore ju att jag hade en fast lön, och att min tjej också hade en fast lön. Att vi hade två löner som vi slog ihop. Då har åtminstone en av oss en fast inkomst, även om en av oss skulle vara ledig under en längre tid – om vi då skulle få barn eller så.

Det är tydligt att det främst var lönearbetets livsform och dess kultur som var viktiga för Robert. För honom var anställningen i första hand förknippad med en försörjning som sedan ger möjlighet för andra och högre värderade livsområden. Med hans egen skala mättes de olika livssfärena så här:

Familj och fritid är väl det som är allra viktigast för mig. Finns det inget arbete, så kan man ändå inte göra så mycket åt det. Men en familj måste man alltid ha och ställa upp för. Jag kan inte säga att jag kommer att engagera mig mer i mitt arbete i framtiden. De finns ju de som sätter sitt arbete framför sin familj. De måste ju ha det väldigt svårt med sina liv – så tycker jag själv åtminstone.

Som framgått av tidigare levnadsberättelser lugnades upplevelsen av en otrygg värld och en osäker framtid av djupa sociala band, i Roberts fall genom sällskapet med flickvännen och flitiga besök hos respektive familj. Efter arbetsveckan på praktikplatserna ägnades helgerna åt denna form av umgänge. De träffade i första hand den närmaste släkten, men också vänner som fanns kvar på respektive uppväxtort. Vardagens många relationer lindrade modlösheten och gav rutiner för Robert. Här kan man jämföra med Habermas (1981/1987:400) tanke om livsvärlden fundamentala och nästan orubbliga grunder för att kunna anta en ny horisont, och se den överblickbara och konkreta vardagsvärlden som den betydande grundvalen för unga att uppleva och utveckla sin identitet:

Det är främst farsan och morsan, mormor och morfar vi hälsar på. De bor ju i samma hus. Flickvännens föräldrar bor i Mellanåker. Vi försöker matcha våra besök så gott det går, så att träffarna sker efter varandra. Vi brukar ligga över i Östad när vi varit på fest – man kan inte köra så långt då. Det är väl ungefär på dessa sätt som en helg ser ut i stora drag. Ibland och om man festar på helgen så är nästan en dag borta. Sedan så är det inte så mycket mer kvar av helgen.

Att följa häftiga trender och ungdomsstilar var inte någon väsentlig beståndsdel för Roberts självuppfattning, vare sig under tonåren eller under de följande ungdomsåren. Den i sammanhanget något udda smaken att uppskatta säckpipemusik var svårt att överhuvudtaget härleda till någon speciell ungdomsstil:

Min flickvän försöker hänga med i klädmode och liknande. Själv vill jag ha det praktiska i allt. Klädmode, musik och liknande är jag inte mycket för. Men för all del, jag kan ju gärna klä mig trevligt någon gång. Kostym och liknande utstyrselar är emellertid inte något för mig. Jag vill ha kläder som jag kan använda i alla lägen, ja, vid alla tidpunkter på dagen. Nej, en sådan där modefreak är jag definitivt inte.

Roberts kulturella identifikationer hade mest fått sina präglingar av vuxenhetens livsform. De i vetenskapliga texter och mediereportage framställda stiluttrycken för hur unga signalerar en ungdomskultur verkade inte påverka utvecklingen av en djupare värderingsstruktur vid tonårens slut hos någon av mina informanter. Avsakna-

den av dessa inflytanden stämmer in på Robert och understryks av hans egna uttalanden om självbilden. Nu vid tjugotvå år var det mest trycket av förändrade samhällsvillkor som han själv upplevde rasera vuxenblivandet och – kan man tillägga – en fortsatt integration av identiteten. Det nya skapade en förvirring som berör självidentiteten och dess koppling mellan det praktisk-kulturella medvetandets erfarenheter (habitus) och det medvetna tänkandet (diskursiva) angående framtiden (Bourdieu 1979/1986; Giddens 1984a). Robert kunde formulera insikter om det sociala och kulturella arvets betydelser, vilket han också förband med tonårens frigörelse. Han började sin redogörelse, möjligen inspirerad av tidigare texter om unga i Östad, med hur täta relationer inom uppväxtfamiljen påverkat hans vuxenblivande, vilket förde över till tankegångar om hans nuvarande levnadssituation:

Man är väl egentligen själv som ens föräldrar var och är. Eller man var i alla fall lika dem från den första början. Det är därifrån alla ens sätt att vara blir till. Det är därifrån man bygger livet vidare på. Det är vanligt att säga under ens egen uppväxttid att man inte vill bli som ens föräldrar – men man blir ju så själv ändå till slut. Det är bara under ungdomsåren (tonåren, min anm.) som det är jobbigt att ha föräldrar. Men det är i alla fall ingenting man kan göra någonting åt. Sina föräldrar det måste väl alla i alla fall ha, och de finns ju alltid där.

De unga som var orienterade mot arbetarlivsformen drabbades mest av 1990-talets förändrade samhällsvillkor. De kände att arbetsmarknaden saknade en framkomlig ingång för dem när de blev unga vuxna. Även om möjligheterna nästan blev obefintliga för dem att kunna etablera en fast försörjning inom en snar framtid upplevde de att den besvärliga situationen inte kunde underlättas genom fler år på skolbänken. Vid det andra mötet under hösten 1992 hade ingen av dem något riktigt fäste på den reguljära arbetsmarknaden. En av de tre som hade tackat nej till en ny intervju skrev emellertid att han hade börjat på en folkhögskola.

Samhällskrisen satte sina också djupare avtryck i förväntningarna på framtiden och i identitet hos lönearbetsorienterade manliga unga. De uttalade tydligt känslan av ett ökat avstånd mellan kulturella orienteringar och den nya situation de stod inför, jämfört med kvinnliga unga med liknade bakgrund och levnadsinriktning. Utsikten att snart kunna bli familjefäder blev alltmer avlägsen i den kulturella hemlösheten under de instabila yttre villkoren. Flickorna var mer återhållsamma med att snabbt önska sig en egen familj, någon som kan bero på att de manliga unga mera troget följer traditionella föreställningar om exempelvis föräldraskapets tidiga inträde (jfr Trondman 1995). Unga kvinnor har däremot relativt nyligen funnit att yrkesrollen är möjlig och åtråvärd att aträva efter; åtminstone så att man inte är beroende av männen i ekonomiskt hänseende (jfr Åström 1986). En allmän förändring av samhällsvillkoren och värderingarna skjuter upp önskan om en snar familjebildning hos tonårsflickor som är inriktade på lönearbetets livsform (jfr Bygren et al 2005).

Ibland framhålls att tonårsflickor och kvinnliga ungdomar blir mammor för att på detta sätt inta en vuxenroll och för att kompensera avsaknaden av ett förvärvsarbete (jfr åter Brembeck 1998). Denna tes får inget direkt stöd i denna studie. Ändå verkade den konkreta verkligheten – läs strukturella löneskillnader – att återge styrkan i invanda könsroller när det första barnet föds och blir en ny familjemedlem. Som nyblivna mödrar ser de unga kvinnorna sig själva föranledda att träda tillbaka från

yrkeslivet som heltidsarbetande. Så blir oftast fallet även om de unga männen själva önskar en längre period hemma med barnen. De menar att den känslomässiga närheten berika tillvaron och ger ett välkommet inslag av ansvarsfullt äventyr. Denna förväntan uttalades både av tonårspojkar och manliga ungdomar anknutna till lönearbetarlivsformen. Om denna prognos kommer att kunna förverkligas och bilda en trend till nya familjemönster återstår att belysa i andra studier.

Annika – intressebesjälad tonåring, uppväxt i en högutbildad tjänstemannafamilj

Annika bodde tillsammans med två vuxna och sina småsyskon i samma småhusområde jag tidigare besökt norr om Östads centrum, men jämfört med Rebeccas hem på andra sidan av den gamla utfarten till grannorten Vestertelje. Annikas hem liknade såväl i storlek som i exteriör och interiör de andra småvillorna från 60- och 70-talen. Området hade tidigare utgjort en egen del av centralorten, men nu var stadsdelen sammanväxt med andra delar av Östad.

Familjen hade ombildats under Annikas uppväxtår. En av familjens vuxna hade högskoleexamen, och båda föräldrarna var verksamma inom ett tjänstemannayrke. Hon borde därför i sina livsmål ligga nära andra unga i Östad som var uppväxta i högutbildade tjänstemannafamiljer. Istället var det ett annat förhållande – det uppslukande intresset – som hade satt starkare avtryck i hennes framtidsvision. Denna hängivenhet för en favoritsyssla har en vidare innebörd än enbart vara en aktivitet som fyller den lediga tiden under tonåren. Inte heller skall intresset bara uppfattas som att det har sitt ursprung i fantasirika drömmar som kommer ur den säregna kravlöshet som de mittersta tonåren anses karaktäriseras av i psykologiska teorier (Blos 1962, 1979; Johansson 1995).

Under vintern 1990 gick Annika det sista året i grundskolan. I såväl hennes tankar som handlingar kretsade veckodagarna mest runt det stora engagemanget för djur och natur som hon haft sedan många år tillbaka. Hennes vakna tid fördelades mellan skolarbetet på dagen och hästintresset under den övriga tiden. Därutöver lades in några hastiga stopp i hemmet för matraster och nattens sömn, samt lite läsläsning däremellan. Annika trivdes relativt bra i skolan, men det var de praktiska ämnena som intresserade henne mest. Så här såg vardagen ut enligt hennes egen beskrivning:

Först då på morgonen går jag ju förstås till skolan. Sedan kommer jag hem, jag brukar sluta kvart i tre för det mesta. Då har mamma gjort i ordning någonting att äta. Har jag tre läxor för dagen, så kanske jag gör en läxa innan jag åker ut till hästen. Där är jag i tre timmar minst. Sedan tillbaka hem, och då gör jag resten av läxorna. Jag passar på och äter något däremellan – och går därefter och lägger mig. Det blir inte så mycket mera på en dag som jag hinner med.

I samma genomtänkta och planerande former som Annika skildrade sin vardag i var även henne tankar om framtiden. Hon hade tydligt planerat för vad hon vill skall hända under återstoden av tonåren, och samma fasta inriktning gällde också längre fram under ungdomsåren. Som hon själv uppgav:

Efter grundskolan skall jag gå jordbruksskolan i Munkbäck. Jag skall gå på en tvåårig linje. Sedan – i fall jag då klarar av den här utbildningen – så skall jag söka vidare till att bli djursjukvårdare. På den första skolan kommer jag att bo på

ett internat under veckorna, men jag kommer att vara hemma på helgerna. De andra utbildningarna är i Skara eller i Uppsala – och då får jag ändå flytta ifrån Östad.

När hon såg den utstakade vägen framför sig fick anknytningen till hemorten mindre betydelse. Att leva ett liv som hängde samman med sitt intresse tedde sig mer angeläget än att bli del av en social tillhörighet som inte bejakade hemmes värderingar, åtminstone betraktade hon gemenskapen i uppväxtortens sociala liv som endast marginell i hennes livsplan. Ingen i Annikas uppväxtfamilj delade hennes speciella intresse eller hade några egna erfarenheter av de sysslor och den miljö hon själv helst föredrog. Hennes inställning visar ett ointresse av att sträva efter ett välavlönat karriäryrke eller att flytta för fortsatta högre studier för att göra karriär:

I framtiden skulle jag helst vilja bo på landet. Det har jag alltid velat sedan jag var liten. Det är väl de tankarna som styr mitt liv. Själva staden här i Östad är väl inte så viktig för mig, utan det är mer den omkringliggande landsbygden som jag tycker är av intresse för min egen del. Att man bevarar det gamla som finns på landet, tycker jag också är väldigt viktigt.

Den utbildning Annika var i färd med att välja utgjorde första etappen för att förverkliga uppsatta mål och lägga grunden för vuxenlivets utformning. Den valda inriktningen skulle medföra att hon fick tillbringa några fler år på skolbänken efter grundskolan. Att utbildningen sammanföll med de värderingar hon själv valt minskade det negativa med ytterligare skolgångar. Annars kände hon att det var tungt att fortsätta i skolan, och hon gör sig här till taleskvinna för att samma känsla som gäller för flera av hennes jämnåriga. Skenbart motsägelsefullt upplever de att de möjliga alternativen snarare har krympt än utvidgats genom utbildningsexplosionen. Något fritt val mellan studier eller jobb finns egentligen inte för dem, och många unga upplever att teoretiska studier ligger utanför den egna möjlighetshorizonten:

Jag och många andra är tvingade till att studera vidare för att kunna få något bra jobb. Det är ju en sak som man måste ha klart för sig: Slutar man skolan efter nian så finns det bara några få jobb att välja på. Ja, så är det i alla fall. Men jag ser verkligen fram emot den här skolan. Det gör jag verkligen! Jag tycker det skall bli jättekul att gå där.

Betraktat utifrån Annikas livsstrategi så skall vägen till vuxenlivet ta sin utgångspunkt i de värderingar hon själv uppställt. I tankarna om framtiden ingår att få ett yrke som i innehåll och form står nära en från tidig ålder införlivad och sammanhållen livsstil som gav fasthet åt hennes identitetsupplevelse. Däremot var lönen en bisak i förhållande till de sysslor som skulle ligga i linje med det högt värderade livet. Enligt henne behövde inte krävande arbetsprestationer gengäldas i pengar:

Det är nog väldigt viktigt när man då blir vuxen att man har ett intresse. Så att människor inte bara jobbar ihjäl sig och inte endast tänker på det materiella hela tiden. Det är ju olika för olika människor hur man ser på den saken, men jag tror inte jag skulle klara av att bara tänka på det materiella. Det mesta i världen styrs ju ändå av pengar. Ekonomi och sådant. Det tycker jag är inte är så utvecklande.

Annika lyfte fram naturens överlevnad och värnandet om en sund miljö som väsentligare frågor att hänge sig åt. Den oro hon uttryckte skiljer emellertid på å ena sidan på världens tillstånd i allmänhet, å andra sidan på hur globala händelser påverkar

den personliga upplevelsen och framtidsbetraktelsen. Det hon säger i följande utdrag är ännu ett exempel på de ungas förmåga till filtreringar av upplevelser inför hoten från övergripande samhällsförändringar:

Jag tycker vi skall gå tillbaka till det gamla livet i mycket. Det är svårt att förklara – lite närmare naturen liksom. Så att man inte bara struntar i naturen och förorenar miljön. Lever inte den så lever heller inte människan så länge. Naturen är basen för vårt levande. Själva är jag inte så bekymrad. Jag tar dagen som den kommer ungefär. Jag är ganska så lugn på så sätt, i alla fall när det gäller världen och min egen framtid i den.

Viss ungdomsforskning gör gällande att unga individer ägnar sig åt – med en egenomlig benämning – ”identitetsarbeten”, och att unga själva är förmögna att konstruera sin identitetsutveckling (Fornäs 1989b:11). Bland unga i Östad passade denna beskrivning bäst in på unga som var besjälade av ett starkt intresse. Med hänsyn till samhällsvillkoren under detta år och med avseende på denna typ av unga har jag emellertid uppfattat de intresseorienterade unga och deras särpräglade identitetskaraktär ur andra synvinklar än utifrån samhällets hastiga förändring och kulturernas sönderfall. Annika pekar mot ett annat håll och till den personliga nivån med orden ”att jag är mig själv bara”. Detta i och för sig vanliga talesätt gav ändå intryck av att både präglingar från uppväxtåren och upplevelsen av utsattheten av förändrade samhällsvillkor inte var särskilt stark i Annikas upplevelse av en identitet.

Annikas brinnande intresse var hennes ledstjärna in i vuxenlivet. Därför var det inte aktuellt för henne att minska sitt engagemang på en redan inslagen väg och ägna tid och kraft åt att utveckla en speciell tonårsstil och en ungdomsidentitet. Dessutom innebar hennes val av utbildning relativt få terminer i skolbänken, vilka kunde kopplas till det åtråvärda yrket. Annikas livsmål liknade inte målet för karriärorienterade flickor där yrket ännu var avlägset och hade vaga konturer, förutom hos Rebecca. Men inte heller dessa flickor utvecklade några speciella yttre tonårsuttryck. Frånvaron av detta berodde på att de kunde se sig själva och sina vuxenliv som i en spegel som gav en inre stadga för uppväxtåren. På den ena sidan inramades Annikas liv av erfarenheter från uppväxtfamiljen och dess vardagspraktik, på den andra sidan uttalar hon sig välformulerat om en attraktiv miljö och yrkesverksamheten i den egna framtiden, vilket inte direkt kan härledas till uppväxtfamiljen.

Den klart upplysta färdvägen genom tonåren visade sig stämma väl med innehållet i de år som följde på det första mötet. Hur de mellanliggande åren hade blivit i sina detaljer sammanfattas bäst med Annikas egna ord:

Då nämnde jag någonting om att jag skulle börja på en jordbrukslinje. Så den utbildningen har jag gått igenom under de två åren. Jag gick ut nu i våras. Ingen i min familj har sysslat med jordbruk. Det är min mammas föräldrar då möjligtvis. Det är av mitt eget intresse som jag har gått utbildningen. Jag tycker det är jättekul. Efter att jag gått ut den här skolan som jag nämnde, så har jag jobbat här i Östad med djurhållning. Jag har alltid tyckt om djur, jag har alltid velat vara den vårdande.

Annika hade nu en ungdomspraktikplats på ett lantställe utanför Östad. Sysslan gav praktikpoäng för att söka vidare till utbildningar med anknytning till det intresseområde hon valt ut som sin egen levnadsbana. Annika talade om åren på internatskolan med stor entusiasm och ett tillfälle för henne att mogna som individ. Som hon sa:

”man blir så himla självständig där. Det är ju väldigt skönt att jag vet att jag kan klara mig själv”. Annika hade under dessa år och utifrån karaktären på utbildningen än mer fjärrmat sig från vad hon uppfattade som vanliga liv och förhållanden för andra unga i Östad. Hennes kamrater var nu utspridda över flera landskap och hade blivit hennes vänner ”för livet”.

En ny pojkvän hade dykt upp i hennes liv, men de bodde fortfarande på skilda orter. Som vanligt var bland dessa landsortstonåringar inverkan inte denna relation på veckodagarnas utseende i någon större utsträckning. Så här sa hon om den pojke hon mött under åren på internatet och som delade hennes stora intresse, liksom hennes livsstil:

Ibland åker jag till honom, och vi går på bio bland annat. Det händer då och då. När han har lov så brukar han komma hit och sova över hela veckan. Det är ju också bra att han är samma typ som jag – att han är sig själv då. Han förstår att jag har mycket att göra, för han har också gått en liknande skola. Så han vet vad det innebär – så det är väldigt mycket självklart om olika saker och ting emellan oss.

Nu kretsade hennes dagar i stort sett runt praktiken på bondgården. Räknedes sedan skötseln av den egna hästen in bestod hennes tillvaro i övrigt av få stunder över till andra förströelser. Enligt Annika uppvägdes detta av att praktikanställningen så väl sammansmälte med hennes uppställda livsmål och värderingar. Detta förstår vi av Annikas jämförelse av sig själv gentemot andra unga:

Mina kompisar tycker väl jag är knasig ibland – som den här Stockholmstjejen. Hon förstår väl inte vad det innebär att tröska exempelvis, ja, att man kan uppleva det som en skönhet: ”Det här har jag sått och fått att växa”. Sådana saker tycker jag är värdefulla för mig.

I andra meningar som beskriver Annikas liv ges en annorlunda bild av hur ungas liv gestaltade sig i 1990-talets Sverige, bilder som nyanserar innehållet i medias reportage och i vissa kultursociologiska texter. Det finns andra teman och aspekter som bör ägnas större uppmärksamhet i ett försök att fånga ungas livssituation i ett bredare perspektiv:

Min situation är nu som så här att går jag upp klockan fem och så börjar jag jobbet sex. I ladugården börjar jag allra först med mitt arbete, då på morgonen. Vi håller på och mjölkar och utfordrar korna vid den här tiden, och ger kalvarna mjölk. Sedan slutar jag tidigt på eftermiddagen. Då brukar jag åka ut till hästen direkt och är där ett par timmar. Rider och mockar. Så kommer jag hem, äter och duschar – ser på TV en liten stund på vägen till sovrummet. Så går det runt hela veckan. Jag går och lägger mig ganska så tidigt på kvällen.

Det ävar tydligt att Annikas identitet var nära knuten till hennes stora intresse och de värderingar som följde hennes valda livsstil. Behovet av att utmärka sig med hjälp av yttre attribut och stil hade ytterligare tonats ned i enlighet med hennes synsätt att ”vara sig själv”. Hennes erfarenheter och sociala umgängen från jordbruksskolan hade stärkt henne i åsikten att inte föreställa sig med olika medel och genom att spela olika roller. När människor är välbekanta för varandra är det svårare att utveckla distinkta stilar inom den begränsade miljön. I hennes fall innebar detta att hon kunde bevara sina värderingar inom det sociala nätverk av likasinnade natur-

och djurintresserade, varför individer i andra grupper blir ointressanta att jämföra sig med:

Då på den här skolan behövde man inte sminka sig. Man behövde inte göra sig i ordning på morgonen för att se fin ut och imponera på andra. Utan man kunde komma rufsigt i håret och nyvaken till klassrummet. Alla vet ju ändå hur jag är i alla fall. Det var så skönt att det var just på det sättet på den här skolan!

Annikas brinnande intresse och tidigt uppställda livsmål hade lett in henne på bestämda vägar för att lösa kvalifikationsuppgiften och nalkas vuxenlivet. Detta hade format mer än konturen till en livsstil som blivit allt tydligare under de sena tonåren. Däremot var det svårare att finna drag i hennes livsstrategi och ”kulturella hållningar” som kunde härledas till någon av de tre livsformerna. De erfarenheter som Annika tagit med sig från uppväxten och hennes syn på vuxenlivet sammansmälte med en förhållandevis okomplicerad identitetsutveckling. Det fanns ingen tvekyldighet i fråga om hennes plats i vuxensamhället, allra minst för henne själv. Möjligtvis hade familjen på andra sätt än att den präglade kulturella förebilder förberett hennes väg mot vuxenlivet. Kanske har en självklar frihet och ett allmänt uppmuntrande stöd av närstående *signifikanta andra* gett henne en grundläggande trygghet vilket stärkt hennes jag och viljekraft. I självidentitetens egenskaper fanns att uppåda en tillräcklig kraft för att kunna förverkliga de uttalade livsmålen. Sannolikheten är därför stor att vid nya möten med Annika vi finner henne i denna idyll:

När jag blir äldre så skall bo i en röd stuga på landet. Utomhus där jag bor, skall det finnas ängar och lite skog, ja, en hel del skog runtomkring förstås. Äppelträd också. Och så djur runt omkring mig hela tiden. En hund och en häst skall jag ha i varje fall.

Johan – intressehängiven, uppväxt i en tjänstemannafamilj vars fader har få utbildningsår

Johan gick ut gymnasiet tvååriga sociala linje våren 1989. Ett drygt halvår senare väntade han på att mönstra till militärtjänst och ville tjänstgöra vid ett förband som bland vissa unga och vuxna hade ett anseende. Han bodde i föräldrarnas hus några mil söder om centralorten Östad. I det mindre samhället hade familjen levt i fem år efter att ha flyttat från en annan ort på landsbygden. Familjen hade sedan tidigare anknytning till den bygd som de nu hade flyttat tillbaka till. Unga som vuxit upp utanför tätbebyggda områden är mindre påverkade av gruppen av jämnåriga och de uttrycksformer som tonåringar uppvisar i större städer. Detta kan vara en av anledningarna varför Johans livsinriktning har tagit sig speciella banor, men dessa skillnader i yttre betingelser var dock sannolikt inte den enda orsaken till de ibland säregna planer han hade.

Johan hade sedan ett halvår haft ett jobb som han inte trivedes särskilt bra på. Timmarna på sågverket och kontakterna med arbetskamraterna skildrade han med få associationer till sig själv. Hans inställning skilde sig från de attityder som är vanliga i dessa sammanhang. Här följer Johans egna ord om några händelser som inträffat i hans liv under det gångna halvåret. Samtidigt kan det sagda uppfattas som en omedveten tolkning han gjort av den ”tysta revolutionen”, d v s förekomsten av nya och annorlunda värdesystem hos den yngre generationen:

Tyvärr rycktes jag med i den där andan som var på snickeriet: Du skall vara genomsvett, och du skall vara helt slut när du kommer hem klockan fyra från jobbet. Det skall inte finnas något liv efter fyra! Jag tycker mig märka att folk nu för tiden är mycket mer liberala i sitt tänkande och handlande. Plus att folk förr om åren kände ett mycket större ansvar. Arbetskamraterna på det jobb som jag nu har haft, då främst de som varit med från starten och har några år kvar till pensionen: De sliter och gör helt otroliga grejer i mina ögon, sparar småskruvar: "det kan bli några ören över till företaget". De är mer ansvarstagande än vad vi är. För ungdomen av idag är det precis tvärtom. Ser de ingen egen vinning och inte får något ut av det de gör, så är jobbet heller inte intressant längre för dem. Då skjuter man saker ifrån sig, och sån är jag med.

Johan ägnade sig hellre åt sina intressen vid sidan av arbetet. Dessa sysselsättningar kunde på ett bättre sätt stärka den egna självuppfattningen och utforma vardagens rutiner. För Johan var det sport och fysiska aktiviteter som gav tillvaron mening och vardagen en form. Denna inställning ligger nära lönearbetslivsformen genom att den uppvärderar fritiden, men den kan ändå uppfattas vara av ett annat slag än vad som går att härleda ur livsformsanalyser. Johans koncentration på sport är mer än att endast vara en del av fritidssfären då det var genom de fysiska övningarna som Johan fick en djupare känsla av identitet till skillnad mot andra unga där kulturella införlivanden lättare kunde sammanbindas med uppväxtfamiljens livsmönster.

Med den planmässighet som Johan utförde dessa aktiviteter uppstod ett mönster som sammanfogades till ett eget utvalt livsprojekt. Hans mödor och mål för att stärka den egna fysiken visade en livsstrategi som inte bara sträcker sig över tonåren utan även in i levnadsåren därefter. Johans fundering över personlighetens och kroppens töjbarhet bör anses som en väsentlig beståndsdel för en livsstil med egenuppsatta värderingar. Johansson (1998) har tagit upp begreppet *görbarhet* med fokus på den fysiska aktiviteten som bildar en delkultur. Johan redogör för hur dagarna får ett bestämt schema efter de mål han själv lägger upp, vilket även framtidsplanen har att rätta sig efter. Inför tanken att ta ett jobb som han hade chansen att snart få hade han i denna ingång till vuxenlivet vissa förbehåll. I synnerhet mot slutet av redogörelsen framgår att möjligtvis andra skäl än jobbet i sig var mer väsentligt i valet att antingen anta eller att avstå anställningen:

Nu är det treskift på den massafabrik jag sökt jobb på. Jag tänkte om jag då fick jobbet, så skulle jag samtidigt festa lite mindre på helgerna. Dessutom får jag ju några dagars ledigt mitt under veckorna. Det medför att dagarna inte bara blir det inrutade från sju till fyra. Det ger lite omväxling också. Fast jag vet inte, de har sagt till mig på träningslokalen att det kan störa träningsrytmen i kroppen med så olika arbetstider. Jag vet inte riktigt – alla är ju individuella så sett – men man får väl pröva i alla fall. Jag tror det är ett jobb som skulle passa mig. För till nittio procent av arbetstiden så övervakar man bara maskinerna. Det innebär att jag får mycket tid över till att läsa. Jag läser väldigt mycket sporttidningar – om fysik och sånt.

Försörjningen blev följaktligen en fråga han ansåg behövde anpassas till andra viktigare aktiviteter. Fritiden fick med denna attityd en besynnerlig innebörd om det följande utdraget tolkas utifrån kontrasterande par av mål-medelkonstellationer framhållna i livsformsanalysen. Exempelvis passar nog inte Højrups (1983, 1989) ideal-

typer och beskrivning av den kulturella socialisationen riktigt in på Johans livsförväntningar:

Att få fortsätta träna går före allting annat här i världen. I stort sett så är det bara idrotten som existerar för mig. Men ibland är det skönt att låta bli och att inte känna sig tvungen att träna varje kväll. Bara gå omkring och slappa liksom – lägga sig på sängen, läsa och sätta på stereon. Åka iväg och köpa några skivor, spela lite biljard eller hälsa på någon kompis som man inte träffat på länge. Jag anser väl själv att jag är lite kreativ av mig. Jag vill gärna vara med överallt, men även känna att jag har en valfrihet att kunna göra vad som faller mig in.

Att Johan stundtals föreföll självupptagen var en sak som han själv nämnde och därför säkert såg som en personlig egenskap. Han påtalade självmant att ”far och mor säger att jag är lite egenkär och självupptagen av mig”. Framtiden hade för honom en annan horisont än den som uppväxtfamiljen hade. Johans pappa var anställd i kommunen med ett jobb som inte krävde någon eftergymnasial utbildning. Mamman hade en något längre utbildning, men hon hade för det mesta varit hemarbetande under hans uppväxtår.

Johans dröm skiljde sig mycket från vad övriga Östadstonåringarna önskade sig. När han tänkte realistiskt kunde Johan tänka sig söka in på officersutbildningar, men han höll dörren öppen även för andra utbildningsalternativ. För att illustrera vidden av vad tonåringar kan önska sig under åren innan vuxensamhället ställer sina konkreta krav har Johans inledande meningar nedan ett allmänintresse. Syftet härmed är just att förmedla den vidlyftiga syn som tonåringen kan tillåta sig, men som blir problematisk i och med ungdomsårens inträde och vid tillväxningen till yttre realiteter inför identitetens integration till vuxenroller:

Det bästa vore ju om jag kunde bli rik på börsen i New York. Därefter skulle jag leva på American Expresskortet resten av livet. Men det är ju egentligen bara vissa tankar jag har. Ett alternativ till officersyrket är att bli fritidspedagog. Men jag är väl lite för ung och omogen, och vet väl inte riktigt vad jag vill bli. Det är knepigt att idrotten ställer till det så för mig. För sista året har det gått så otroligt bra för mig i fotbollen, så jag vet inte.

Ännu vid nitton års ålder hade Johan inga riktigt bestämda yrkesplaner. Han var klar över att övergången till vuxenlivet sannolikt skulle ske via andra orter och att han inte skulle stanna i det samhälle han vuxit upp i. Med en svag kulturell identitet och en ovanlig strategi var Johans livsväg inte så sammanflätad med familjens innehav av olika kapitalslag. Det var viktigare för honom att fortsätta den väg som var kopplad till fysiska prestationer än att följa spåren av föräldrarnas yrke. Därför såg han trots allt positivt på de saker i lokalsamhället som han förknippade med dessa sysselsättningar. Det kanske inte var det bästa att flytta trots allt:

I de större städerna blir det att var och en vänder sig inåt sig själv. Det blir även så utspritt i en större stad. Det är lite svårt att förklara – men. . . En storstad låter lite främmande för mig. Främst på så sätt att jag då inte har den nära miljön till hands, till exempel fotbollsplanen, badhuset och karateträningen. Det är ju ändå så väldigt enkelt och bekvämt på något visst sätt här – precis som jag nu lever.

Johans inplacering av sig själv och sin familj i en sociokulturell rangskala var mer diffus än hos andra unga. Han sade att ”jag tror vi tillhör socialgrupp två eller socialgrupp tre, det är någonstans mitt emellan där – kanske lite över medelssvensson.

Det gäller både för det sociala och i det ekonomiska, litet halvkultiverat kanske.” Detta berättade han när arbetsmarknaden i regionen var gynnsam för ungas möjlighet att få ett arbete, och Johan hade haft haft chanser att pröva på olika jobb efter avslutade gymnasieår. Vid denna tidpunkt hade de unga ännu stark tilltro till välfärdssamhället som ett grundmurat socialt skyddsnet omfattande alla i vårt land. Dessutom uppfattade flera av dem välfärdssystemen som alltför överbeskyddande. Den följande inställningen återkom med jämna mellanrum bland unga i Östad vid 1990-talets början, men välfärdssamhället sågs ändå överlag mest med positiva förtecken. Så även hos Johan:

Vi får inte glömma bort att vi i Sverige har ett väldigt starkt socialt skyddsnet genom de höga skatterna som vi trots allt betalar. Det går ju gudskelov inte att bli helt utslagen i det här svenska samhället. Det tycker jag ändå är rätt bra!

För Johan var det viktigt att välja bort ett stadigt men fastlåsende yrke under de inledande ungdomsåren, vilket var något som skiljde honom från de intresseinriktade flickorna. Att vänta med yrkesvalet skiljde Johan från de flesta av de livsformsinriktade unga, förutom karriärinriktade unga kvinnor som hellre fokuserar sina tankar på ett helt yrkesområde. De olika läggningarna förklaras lättast med att de senare har formats av en sammanhållen och entydig kulturell socialisation i sina familjer medan Johan i utformandet av sin livsstrategi och personliga egenskaper mer tog sin utgångspunkt i den personliga livsvärlden. Johans tankar om framtiden kändes inte heller lika fatalistiska som hos lönearbetsorienterade unga:

Den egna viljan är ett väldigt bra vapen för mig har jag upptäckt. Individuellt sett så är den ett bra sätt att få det som man vill ha det här i livet. Men det är ju många omständigheter som avgör saker och ting här i världen. Har man bara tålmod och avvaktar – och inte bara hoppar på första bästa jobb och sedan låser sig så att man sitter fast för resten av livet. Då finns det ju hela tiden möjligheter att göra annat och ändra sig. Framtiden får istället byggas med en dag i taget.

Drygt två år senare hade Johans liv förändrats i vissa avseenden och mindre i andra delar. Han hade råkat ut för en bilolycka vilket medfört att han varit sängbunden i flera månader, och givetvis hade den allvarliga händelsen ändrat på hans planer. Värnplikten som fallskärmsjägare och den följande olyckshändelsen hade närmast stärkt Johans fokus på fysiska aktiviteter. Med denna förankring av ungdomsåren levde grunden för den speciella livsstil som han hade ordnat sin tillvaro och framtid efter vidare. Johans föreställning om alltings *töjbarhet* manifesterades i att han med olika metoder försökte utveckla den egna personligheten i den riktning han själv önskade och ansåg nyttig för det fortsatta livet. I hans tankegång fanns en hel del inhämtad kunskap om vad samhällsforskare menar ligga i samhällsutvecklingen. Det finns även några formuleringar som kultursociologer brukar kalla finkulturella distinktioner (jfr Bourdieu 1979/1986; Featherstone 1994):

Nu försöker jag även forma mig själv till det som jag själv vill vara. Ibland tar jag till vissa psykologiböcker som hjälp, även om det inte alltid är så lätt att använda dessa kunskaper. Förvisso så kan man bli allt för mycket allmänbildad. Men jag tror att i framtidens Europa så har en grabb från medelklassen eller arbetarklassen inte världens största förutsättningar utan att han spätt på sin egen kunskapsbank – det intellektuella vill säga. Jag försöker regelbundet och kontinuerligt att inhämta sådana saker. Jag söker efter kunskap för att det är roligt,

inte då bara militära grejer utan jag är nyfiken på de flesta områdena. Det är också intressant att få kunskap om när den tavlan målades och andra liknande kulturella saker.

Möjligheterna till en snar etablering i vuxensamhället försämrades dramatiskt efter 1990-talets början och Östadsungdomarnas förhoppningar om en anställning byttes i bästa fall till erbjudna åtgärder av arbetsförmedlingen. Johan hade haft olika praktikplatser under åren. Vid det sista mötet gick han på A-kassan och han hade ambitionen att komma in på polishögskolan. Att bli polis var som han själv såg ett yrke som någorlunda återspeglade hans identitet och därigenom bekräftade den valda livsriktningen:

Jag har såväl en granne som en kusin som är poliser. Jag har varit med bägge två på deras olika jobb. Min kusin är med i en specialgrupp mot knarkklängning. Det är skyddsväst och två pistoler för varje polis som gäller i dessa sammanhang. Det är väl lite "combat" över det hela. Så det slaget av jobb är intressant för mig. Att bli kvarterspolis är väl inte precis så lockande direkt.

Efter att ha blivit mer mogen i ungdomsåren uppfattade Johan att inträdet till vuxenlivet nu hade blivit mer problematiskt. Han visste att antagningar till olika utbildningar hade en högre tröskel än förr, men själv betraktade han sina chanser som goda att komma in på polisutbildningen. Däremot bedömde han möjligheten som liten att få en åtråvärd anställning inom hemkommunen, och att ta del av en ungdomsåtgärd räknade han inte in. Detta bekymrade honom inte i någon större utsträckning, eller som han själv sade "eftersom jag ändå lägger upp mitt liv långsiktigt, så har jag nu några månader till framför mig då jag skall lyfta skrot och träna min kropp. Sedan skall jag väl även köra konditionsträning, och dessutom plugga på både dagar och kvällar."

Johan hade ännu inte utvecklat en identitet som kunde härledas till livsformens utmärkande drag. Hans egen föresats att "jag vill gärna se att jag gör några framsteg i livet och att jag får ut något av varje timme jag tillbringar här på jorden" kan ses som ett mått på hur inre drivkrafter verkar i livet.²² Johan visade istället en medvetenhet i att begagna finkulturella kunskaper och i hans föreställning kunde luckor i den tidiga socialisationen som inte utvecklat finkulturella distinktioner uppvägas med en aktiv kunskapsstillägnelse. Han lyckades analysera de två stora klassiska kompositörernas musikaliska kännetecken när han lyssnade på klassisk musik:

Jag har fått ett större intresse för klassisk musik. Jag inhandlar en och annan skiva av den sorten nu. Jag får väl säga att jag riktigt stortrivs med att lyssna på den musiken emellanåt. Exempelvis om man är ute och åker bil på kvällen och det är lugnt och stilla utanför. Mozart är min favorit. Jag gillar även Beethovens nionde symfoni, den här satsen Song of Joy. Den säger en hel del om människans tänkande och vad Beethoven tyckte om den saken. Jag tycker väl Mozart musik är lite mer lätt, jag gillar dock hans stil och så. Man kan säga att han "bombarderar" styckena med en viss metodik.

De intressehängivna unga kunde inte undgå samhällskrisen helt och hållet, och även för dem krympte utbudet av varaktiga sysselsättningar under de första två åren på

²²Jämför Webers tes om att det som har varit utmärkande för kulturen i nordvästra Europa har varit kopplingen mellan den religiösa tron och ett strävsamt arbetsliv (Weber 1924/1964).

1990-talet. Men deras känsla av utsatthet mildrades av hängivenheten för intresset. Intresset gav dem fasta rutiner för vardagslivet och en påtaglig upptagenhet i tanken om hur konkreta problem skall tas uti med och lösas i de skilda aktiviteterna.

11 I fäderns och mödrars spår: Framträdande mönster ur etnografien

Livsformsperspektivet både bekräftar och kastar nytt ljus på vuxenblivandet

I de fyra senaste kapitlen har fem kategorier av unga i landsortskommunen Östad skildrats. Där framträdde många regelbundenheter i de ungas vardag och framtidsplaner som liknade deras uppväxtfamiljers livsform, och fyra av dessa hade tagit starka intryck av den karriärbundna respektive lönearbetets livsform. Några av informanterna var dock svåra att kategorisera och de passade därför inte in i en livsformsteoretisk tolkningsram. Jag lyfte ändå fram vilket inflytandet deras levnadshistoria och de yttre villkoren hade för hur de såg på sin framtid och utvecklade sin identitet.

Mitt huvudintryck var att den kulturella socialisation som härrörde från uppväxtfamiljen tydligt präglade hur de unga närmande sig vuxenlivet. Sambandet framstod särskilt tydligt mellan föräldrarnas utbildningsnivå och de ungas attityder till skolvärlden. Man kan därför säga att Bourdieu & Passerons (1970/1990) utbildnings-sociologiska teori hade stor förklaringskraft även för denna landsortsmiljö och vid 1990-talets inledande år. Ett annat resultat av analysen var att identifikationerna med föräldrarnas sociokulturella roller inte försvagades efter tonårens frigörande inompsykiska faser. Vare sig ett system-funktionalistiskt synsätt eller olika former av nutida individualiseringsteorier kan därför användas om man vill förstå hur de unga i Östad uppfattade sina liv och hur de såg på sina framtida vuxenroller. Istället tog de unga i flera avseenden hjälp av sin familj vid övergången till vuxenlivet.

Den sociologiska tesen om att moderna samhällen är uppbyggda på förvärvade roller och starkt individualiserade egenskaper hos de vuxna kan därför ifrågasättas, åtminstone utifrån denna studie. Snarare är resultatet här att ännu är de unga inte frigjorda från den kontext de vuxit upp i och opåverkade av de erfarenheter som de erhållit under uppväxtåren (jfr Waara 1996). Hos de unga i Östad förstärktes likheterna med uppväxtfamiljens livsform, och föräldrarna återkom som en tydlig förebild när de stod på tröskeln att själva etablera sig i vuxensamhället. Undantaget från detta mönster var de intresseorienterade unga som gick sin egen väg till vuxenvärlden. Man skulle utifrån mitt empiriska material kunna vända på föreställningen att unga genomgått en "kulturell friställning" och istället hävda att sociokulturella identifikationer som är skapade av kärnfamiljens sammanhållning snarare påverkar allra starkast i moderna klassamhällen.²³

²³ Jämför med antropologen Margaret Meads reflektion i ämnet i *Continuities in Cultural Evolution* (1966/1999:330ff) och med mina kommentarer i förordet om detta förhållande utifrån mitt intryck från en vistelse på Fiji. För att problematisera invanda föreställningar angående skillnader mellan utvecklade och mindre utvecklade länder, förvånades Lundasociologer i en studie från Tanzania över det svaga sambandet i sociokulturell reproduktion mellan fäder och söner. "Bara" 34 procent av sönerna nådde en social ställning som gick att förklara med fädernas samhällsposition utifrån en regressionsanalys av

I mitt empiriska material kunde man också se att sysselsättningskrisen fick betydande konsekvenser för vuxenblivandet – i synnerhet då unga i Östad ställdes inför en arbetsmarknad som var svår att komma in på. Förutom den direkta effekten av den ekonomiska krisen kan det heller inte uteslutas att vuxenblivandets karaktär förändrades i grunden och att denna förändring har blivit bestående. Den typ av anställningar där arbetsgivaren tidigare endast hade krävt en elementär utbildning var nu svårare att få på grund av att allt fler hade en högre utbildningsnivå (Lund 1999; Bromée et al 2001). Att det blev allt fler unga inom utbildningssystemet berodde troligen inte enbart på sysselsättningskrisen eller på de ungas studieintresse, utan även på genomgripande förändringar av vägen till vuxenvärlden. Utifrån denna analys av situationen för och föreställningar bland unga i denna landsortsmiljö var det inte svårt att förutspå att exempelvis ålder för familjebildning och flytten från föräldrahemmet skulle komma att höjas under det följande decenniet (jfr SOU 2000:3; Bygren et al 2005). Den överordnade samhällsförändringen återkommer jag till senare i slutdiskussionen.

Familjens vardagspraktik och kapitalvolymen avspeglas i de ungas livsvägar

I min studie avspeglade sig familjens livsform och innehav av olika kapitalslag i ungas identitet och hur de uppfattade sin livsväg. Att under uppväxtåren vara en del av familjens vardagsliv är grunden för utvecklingen av kulturella föreställningar. Det skall åter betonas att den förebild som någon av föräldrarna utgjorde var en viktig identifikation när den unge själv stod inför viktiga val till vuxenlivet, medan vid tonårens mitt verkade föräldrarna ha mindre inflytande som rollförebild. Detta kan bero på att föräldrarna måste lämna plats åt den individuation av psykologisk art som sker under början och mitten av tonåren.

Under uppväxtåren umgicks de unga i Östad inte bara med familjen utan även med andra i skolan och i olika fritidsaktiviteter med kamrater, och de tog även del av medias budskap. I både nära relationer och i ensamhet utvecklade de en förståelse för olika livsfrågor. Även de inställningar som formades och uttrycktes i dessa övriga sfärer visade överlag ha en stark koppling till familjen. Inlärdas attityder som kom från denna miljö gjorde att de genom vänja sig vid livsformen kunde de skilja det invanda från det främmande, något som gav dem en fast punkt i synen på framtiden. Hur cirkeln slöts mellan föräldrarnas livsform och de ungas inträden i vuxenvärlden utvecklas närmare i ett senare avsnitt.

Oavsett vilken livsformsbakgrund man hade följde manliga unga i sina skolval spåret från sina fäders yrken. Unga kvinnor med karriärambition följde också detta mål, men här mot mer ospecificerade yrken. Kvinnliga ungdomar som kom från lönearbetets livsform följde en traditionell modersroll. När det första barnet föddes fördelades familjerollerna efter *moderna traditionella* mönster i lönearbetets livsform, där vissa hushållstjänster delas med mannen men där kvinnan har huvudansvaret för hemmets skötsel (Bäck-Wiklund & Lindfors 1990:151). Detta sker delvis i en process som Hirdman (1992) kallar *förhandlade genuskontrakt*, som här fungerar i sitt lokala sammanhang (Svensson 2006). Trots att begreppet "moderna livsformer" och "för-

ett statistiskt material (Djurfeldt et al 2003/2008:172f).

handling och kontrakt” som process verkar motsägelsefullt när vi talar om kulturell trading ansåg denna kategori kvinnliga unga att det var ett självklart åtagande att ta ett större ansvar för hem och barn. De kulturbundna mönster som i denna studie vägledde de unga inför vuxenlivet ifrågasätter åtminstone en del av giltigheten i moderna individualiseringsteorier. När tolkningarna mer bygger på empiriska data än på enbart teorier framstår inflytandet från uppväxtårens kulturella socialisation som starkare än att de unga helt själva har valt sina livsstilar och format sina föreställningar om framtiden. Det var endast intresseinriktade unga som komplicerade bilden av att kulturella mönster relativt friktionsfritt överförs mellan släktleden.

Tonårsflickor låter sig inte hindras av relationen med pojkvännen

Ett annat tongivande mönster från Östastudien var att pojk- respektive flickvännen hade en marginell plats i de ungas vardag, åtminstone under tonåren. Särskilt gällde detta för tonårsflickor vilka annars anses påverkade av olika slags inflytanden, de hade dock att ta hänsyn till den sociala kontroll i form av skvaller som fanns på orten. Skvallret definierade olika grader av respektabilitet, inte minst för det anseende som var knutet till de ungas sexualitet (jfr Skeggs 1997/1999; Berggren 2001). Pojkvännen uppfattades främst som en självvald del i en avkopplande samvaro på helger och lov, och parrelationen utmärktes överhuvudtaget av stor frihet från ömsesidiga krav. Tonårsflickorna var tillräckligt starka i sin *jagidentitet* för att inte rusa in i en tvingande relation med pojkvännen och därigenom låta sig kontrolleras och styras bort från viktiga val och inte kunna utveckla kvalifikationer för det egna livet. Deras upplevelse av integritet och möjlighet till eget livsutrymme under veckodagarna påverkades inte i någon större utsträckning av relationen till pojkvännen.²⁴ Att tonårsflickorna i Östad etablerade geografiska distans till sina pojkvänner och även ibland bytte ut dem kan tolkas som ändamålsenliga val inför den egna levnadsplanen. Sett till de förändringar av livssituationen som många av dem räknade med, som exempelvis att flytta till nya utbildningsorter, var detta ett rationellt val, men då skall ordet ”val” sättas inom citationstecken eftersom dessa byten av pojkvänner givetvis inte var medvetet kalkylerade.

Även tonårspojkar anpassade sig till dessa lösa band, eller så såg de också friheten som ett fördelaktigt och underförstått upprättat socialt kontrakt varmed de kunde fortsätta vardagslivet med bibehållna och vittförgrenade kamratkontakter. Båda parter var sålunda ömsesidigt avvaktande inför att ingå i en i många avseenden krävande privat relation. I detta fall bidrog säkert en djupt liggande kulturell socialisation med att dessa tonåringar inte behövde söka bekräftelse på en svag självbild genom bindningen till en jämnårig av det andra könet.

En förändring i dessa fria förhållanden skedde under ungdomsåren när rollerna i parrelationen fördelades när det första barnet förbereddes. Vid denna händelse återgick könsrollerna till välbekanta kulturella mönster hos båda parter. Man kan anta att den djupt liggande heterosexuella normen förstärker denna process, en norm som utgör en socialt konstruerad lag som befinner sig långt bortom kulturella föreställningar vilka är inbyggda i allomfattande institutioner och verkande praktiker

²⁴Vinken (2005) ger dock en annan bild utifrån den europeiska horisonten om att flickor hämmas i sina val.

(Butler 1990:ix). Sådant överväldigande tryck (jfr Durkheims sociala fakta) från dessa praxisdimensioner gör den individuella livserfarenheten lagrad i det kulturella identitetsskiktet till en "för-givet-tagen"-upplevelse. Att bara se denna struktur av könsrelationer som en produkt av sociokulturella interaktioner är enligt min att anlägga en alltför förenklad syn på denna mångdimensionella fråga.

Manliga ungdomar gör karriär på den lokala arbetsmarknaden

Det var vanligt att tonårspojkarna i lokalsamhället behöll och delvis stärkte sina ingående värden av det sociala kapitalet, något som bland annat skedde genom att de deltog i formella gruppbildningar såsom idrottsföreningar. Andersson (2000:123) framhäver det sociala kapitalets stora betydelse: "Det sociala kapitalet är med detta perspektiv inte bundet till individen som en isolerad atom, utan till hela den molekyl som den tillsammans med andra konstituerar". För tonårspojkar förblev den manliga gruppen av jämnåriga med sitt stora antal deltagare en värdefull social övning som utvecklade personliga kompetenser och gav dem fördelar inom de olika sammanhang som dominerade i det lokala rummet. Detta sätt att betrakta denna grupps betydelse har en lång tradition inom sociologi och kulturvetenskapen. Ur en annan synvinkel kan psykologiska teorier om flickornas högre sensibilitet i sina relationer jämföras med pojkarnas uppövade lyhörddhet att anpassa sig till gruppprocesser. Detta innebär att kvinnliga och manliga tonåringar har utvecklat olika grader av känslighet i sina relationer, något som också påverkar deras respektive utveckling och väg till vuxenlivet (jfr Bjerrum Nielsen 1985; Tebelius 1991, Scott Sørensen 1991).

Ifråga om skilda könsmonster kan det vara av intresse att ta upp ett annat framträdande fenomen, speciellt om man nu inte nödvändigtvis uppfattar att dessa unga från bruksmiljöer är framtidens förlorare och att allt färre av dem kommer att komma in på den svenska arbetsmarknaden (jfr Trondman 1995). Vid slutet på 1980-talet och i början på 1990-talet var det manliga ungdomar och unga män i lönearbetets livsform som gjorde karriärer på den lokala arbetsmarknaden, kvinnliga ungdomar och unga kvinnor stod stilla i dessa avseenden (jfr Gonäs 1995:164ff). Denna könsskillnad gällde jobb i yrken utan krav på fleråriga teoretiska studier, med en tydlig åtskillnad mellan lågt kvalificerade och repetitiva jobb i förhållande till vad som kan kallas semikvalificerade anställningar. Troligen var – och fortfarande är – lönen för de förra jobben lägre och utslitningen högre när de anställda blir äldre.

Inom arbetsmarknadsforskning påpekas angående rekryteringsmonster att nutida arbeten i allt högre utsträckning tillsätts genom informella kontakter. Den ökade betydelsen av värdefulla sociala kontakter är dessutom en invändning mot att se det individuella livsprojektet som oberoende av dess kontext. Sannolikt var det så i Östad att manliga ungdomar i sina kontakter med arbetsgivare tog hjälp av de kontakter som exempelvis ett flitigt deltagande i lagsporter gav och där tillgången på äldre ledare i föreningar innebar värdefulla kontakter. Ur ett feministiskt perspektiv skulle det vara intressant att närmare granska denna informellt hållna karriärgång, gärna med kvantitativa belägg – statistik har förmågan att göra större intryck på viktiga aktörer utanför universitetsvärlden. De maktsvaga unga lågutbildade kvinnornas ofördelaktiga position i landsorten borde leda till att genusforskare söker sig till detta område (jfr Skeggs 1995). Det första riktiga jobbet är en avgörande vattendelare för hur det livet blir på olika sätt för unga män och unga kvinnor. Detta

kan bero på att kvinnliga ungdomar har färre sociala investeringar i lokalsamhället, och får då en svagare ställning i arbetslivet. När det första barnet föds befästs den ofördelaktiga ställningen ytterligare om yrkeskarriären anses viktigare än andra livsområden, vilket också är en socialt konstruerad norm i vår tid.

Önskemål om ett högre deltagande i barnets uppväxt hos tonårspojkar

I studien fann jag en uttalad vilja hos manliga unga som var orienterade mot lönearbetets livsform att ta större ansvar över barnets första levnadsår, något som egentligen inte motsäger tesen om de lokala villkorens inverkan på vardagslivet eller om betydelsen av det *andra könet* inom genusforskningen. Till skillnad från den bild som lyfts fram i Waaras (1996) studie fick jag få stereotypa svar av manliga unga när fördelningen inom familjelivet diskuterades. Det var ingen av pojkarna, förutom möjligen Anders, som tog till enkla argument som ”det är ju naturligt eller självklart att min fru tar hand om hem och barn”. Mina fördomar fick sig en törn av de sextonåriga pojkarnas seriositet när de berättade om händelser som låg flera år framåt i tiden. Särskilt de lönearbetsorienterade tonårspojken uttryckte klara önskemål om att få tillbringa tid med barnen. Jag har beskrivit hur de såg den egna familjen som något av ett äventyr som berikande för livet (jfr Åström 1990; Berg & Johansson 1999). För dem var det heller inte något större problem att vara frånvarande en tid från jobbet – eller kanske var de mindre inriktade på att bevaka den egna karriären i yrkeslivet. Detta önskemål hade ännu inte konfronterats med konkreta ekonomiska överväganden, i sådana fall leder parets skilda inkomster ofta till att det mönster som omtalades ovan ses som ett ”socialt kontrakt”.

Hos karriärinriktade tonårspojkar var denna önskan om hur familjelivet skulle se ut mer påverkad av utifrån deras kulturella socialisation som innebär att de lärt sig följa en anpassningsstrategi som gynnar deras ambitioner i det egna yrket. Vikten av att underordna sig arbetsorganisationens krav – eller en formaliserad gruppbildning som de vant sig vid genom ett frekvent umgänge med jämnåriga i tonåren – framkom tydligt hos dem. Deras tveksamhet kan summeras med välvilliga kommentarer om de gärna vill ha en delad barntillsyn, men utifrån förbehållet ”man måste ju ställa upp för företaget också!”. I dessa pojkars uttalanden fanns känslan av att karriärens krav kommer att dra det längsta strået i jämförelse med en längre hemmatillvaro med barnen.

I lönearbetsorienterade tonårsflickors framtidssyn framskymtar att ”de vet om” – i zonen mellan diskursivt och praktiskt medvetande – att när det första barnet anländer så kommer nedärvda kulturella föreställningar och de yttre lokala villkoren att leda dem in i ett likartat mönster och samma roll som för tidigare unga kvinnor blivit en vardagsrealitet. Denna ”förhandlingsprocess” om familjeansvarets fördelning är väl egentligen inte föremål för någon öppen och jämlik förhandling inom familjen (jfr Björnberg & Bäck-Wiklund 1990; Jacobsen 1993).

De karriärorienterade tonårsflickorna var ambivalenta då de å ena sidan ville vara hemma med barnen, men å andra sidan ville satsa på yrkeskarriären efter avklarade högskolestudier. Familjebildningen och det första barnet önskade de sig när de blir runt trettio år. Denna uttalade ambivalens i identitetsupplevelsen orsakades av att

deras bild av en hemarbetande mamma under uppväxtåren relaterades till en egen framtida roll i det offentliga livet, där pappan närmast framstod som en modell att efterlikna (jfr Fitger 1991; Bengtson 1991). En tolkning av detta som ligger utanför sociologens område är att identifikationer som kan härledas från det psykologiska grundskiktet inte har växt samman med nyformulerade vuxenroller och identifikationer av sociokulturell karaktär. Med denna diskrepans inom medvetandet hade inga tydliga och fasta inre relevansstrukturer utvecklats hos dessa tonårsflickor för att kunna hantera motstridiga inställningar om familjeliv och yrkeskarriärer. Vi kan i detta fall närmast beskriva en kulturell eftersläpning i relationen till samhällseliga förändringar som i hög grad öppnat dörrar till karriäryrken för unga kvinnor.

Karriärorienterade tonårsflickor upplevde ett främlingskap till orten

De karriärorienterade tonårsflickorna åskådliggjorde en annan svårighet att integrera livserfarenheter med föreställningar om vuxenlivet. Genom sina studieval utvecklade dessa flickor egenskaper och personliga resurser som är fördelaktiga i ett kunskapssamhälle och som har ett allt högre värde på arbetsmarknaden. Med ytterligare år av utbildning förökade de sitt utbildningskapital ännu mer och utvecklade individuella kompetenser som överensstämde med förutsägelsen av deras framtid.

Dessa flickors biografi ledde in dem på livsbanor som de inte kunde fullfölja på uppväxtorten. För att deras viktiga konkurrensmedel skulle kunna förräntas ytterligare förde vägarna – både bildligt sett i tonårens föreställningar och bokstavligen sett i senare förflyttningar – dem till högskoleorter. Redan vid mitten av tonåren upplevde de den miljö och det sociokulturella klimat som utmärkte landsortskommunen som både främmande och instängt (jfr Svensson 2006). Grunden för att kunna bygga vidare på livsformens livsstil och stiluttryck och att därigenom uppleva det bekanta i mer individuella och sparsmakade identifikationer fanns någon annanstans och inte i denna landsortsmiljö. Undantaget var deras fortsatta anknytning till familjen. De var starkt medvetna om att vuxenroller får sina fästen i andra sociogeografiska miljöer, och med detta – här med forskarens ord – att självidentitetens integration skjuts upp. Det fanns en logik i att de under tonåren vände sig bort från tidigare välkända sammanhang eftersom de ”visste” att framtiden med dess vuxenliv inte skulle levas på uppväxtorten. Längre fram under ungdomsåren blev deras inställning till orten mer positiv. Denna utveckling tyder på att när kraven på såväl inre som yttre omställningar var något mindre såg de med andra ögon på dessa miljöer och dess sociala relationer – men först efter att steget till högskolestudier hade tagits. Helen Dryler (1993:58) för utifrån bufferhypotesen om psykiskt välbefinnande grundat i socialt stöd ett resonemang om att kvinnor till skillnad från män inte upplever att flytta som en extrem stressfaktor. Hon söker tänkbara sociala och kulturella förklaringar till detta fenomen. När det gäller dessa unga kvinnor kan sägas att de närmast flyttar *till* levnadsvillkor de föreställer sig är bättre än de tidigare, istället för ifrån ett socialt nätverk de ändå inte har tagit stor del av sedan flera år tillbaka.

Som framgått tidigare drog dessa karriärorienterade tonårsflickor inte nytta av den grupp jämnåriga som Ziehe (1986) ser som en trygghetsskapande livmoder och Bourdieu (1979/1986) skulle definiera som ett socialt kapital som gynnar den unga individen. Sociala investeringar i det lokala rummet uppfattade flickorna inte som viktiga att ta med till de större geografiska sammanhang de skulle komma att beträda

under ungdomsåren. Eller kunde det vara så att de exkluderades från lokalsamhällets sociala sammanhang genom dolda processer som är inneboende i bruksortens mentalitet samt sociala och kulturella hierarkier?

Sysselsättningskrisen och otrygghetschocken skapade problem

Vid 1990-talets inledning inträffade sysselsättningskrisen. Uppföljningsstudien ger andra intryck av att växa upp i Östad och en annan förståelse av de ungas möjligheter att följa förväntade vägar till vuxenvärlden. Den omtalade krisen skall för Sveriges del ses som ett led i en samhällsomvandling som tydligast märktes i ungas förhållande till arbetsmarknaden. En sämre statlig ekonomi krympte resurserna för att hålla uppe sysselsättningen, vilket bidrog till sprickor i sociala skyddsnet som i sin tur skapade otrygghet. Det skall slås fast att det var krisens konkreta yttringar som mest oroade unga i Östad, inte globala händelser och känslan av maktlöshet inför en övergripande utveckling generellt sett. Dessa förändrade villkor för den lokala arbetsmarknaden fick starkt genomslag i de ungas upplevelser och framtidssyn. Den identitetsintegration som enligt Ramström (1991, 1994) bör ske under ungdomsåren blev besvärligare att genomföra. Många unga upplevde vägen till vuxenvärlden som diffus i jämförelse med några år tidigare då det hade varit lättare att etablera sig på arbetsmarknaden. Den yttre krisen minskade förutsättningarna att smälta samman tidiga livserfarenheter, här med fokus på kulturella införlivanden, i ett mognande *själv*. Den inre kraft som de behövde mobilisera för att fullfölja ändamålsenliga strategier och närma sig vuxenrollerna försvagades. Den egna identiteten hade svårare att finna en stabil grund i en period av livet när inre kriser skall vändas till realitetsanpassad energi inför vuxenlivet. Det skall påpekas att denna utveckling i huvudsak sker i inre och omedvetna processer som unga kan uppleva, snarare än i förlopp som de kan förändra själva i ett "identitetsarbete". Någon fullständig kunskap finns inte för att beskriva processer för hur identiteten utvecklas, utan sociologer får mer resonera sig fram än föra fram kategoriska konstateranden.²⁵

Sysselsättningskrisen drabbade inte alla unga på samma sätt. De som vid tjugooårs ålder var i färd med att etablera sig i lönearbetets livsform var den grupp som förlorade mest. För dem var det viktigt att industrisysselsättningen inte stagnerade i sin relation till välfärdsamhällets verksamheter. Dessa unga fick sämre förutsättningar för att förverkliga sina framtidsmål. Det var inte storstadsungdomarnas spektakulära stilar som i objektiva mått blev samhällskrisens seismografer. Denna grupp av unga på landsorten stördes i sina framtidsplaner på ett mer djupgående plan av de instabila förhållandena, vilket yttrade sig i att de såg brända broar istället för sitt snara inträde i förväntade vuxenroller. De unga i lönearbetets livsform fick ta uti med vuxenblivandets slutfaser utifrån annorlunda premisser än vad de förberetts på. Under hösten 1992 fanns – vilket de själva var mycket medvetna om – endast

²⁵Coleman & Hendry (1990) ifrågasätter i *The Nature of Adolescence* förekomsten av svårartade inre kriser i det normala vuxenblivandet. Författarna fokuserar på tonåren och på de sociala yttringarna av de inre kriserna förknippade med denna fas av livet. De grundar sin uppfattning på en sammanställning av ett stort antal empiriska studier och framför en intressant tankegång på temat "identitetsarbete". Den handlar om att tonåringarna till viss del kan skjuta på de inre krisernas förlopp till en period de finner mer gynnsam och på detta sätt kan de fördela betungande påfrestningar som utgår från sociala och konkreta förhållanden. Tonåringen har ett visst utrymme att välja sina kriser så att den psykiska konditionen inte belastas alltför mycket under en begränsad tid.

tillfälliga jobb som ändå inte meriterade för anställningar på en reguljär arbetsmarknad (jfr Schröder 1996; Johansson 2003). Välfärdssamhället kunde alltjämt hjälpa dem genom att den unge så småningom fick en sysselsättningsaktivitet. Parallellt med denna utveckling fick uppväxtfamiljen ett allt större ansvar för de yngre familjemedlemmarnas välbefinnande, nu också för tiden efter tonåren. Familjens fungerade också alltmer som en förlängd psykosocial livlina och ett utvidgat socioekonomiskt understöd, vilket innebar att ungdomarna fortsatte att bo kvar i uppväxtfamiljen.

Mest villrådigast var de unga icke-motiverade inför fortsatta studier. Helst föredrog de en anställning efter en kort yrkesutbildning för att snabbt kunna närma sig vuxenlivet. De skoltrötta lämnades utan medel att nå till mål som bara för något år tidigare varit tillgängliga i närsamhället. Några av dem hade sett fram mot en tidig familjebildning; andra förväntade sig att under en period leva en mer bekymmerslös tillvaro i vad de ansåg vara ett välförtjänat singelliv under några ungdomsår med en egen inkomst från ett ordinärt jobb, ett eget boende och en begagnad bil. Den kulturella socialisationen i uppväxtfamiljen och närmiljön hade tidigare varit en fast grund för dessa strategier. Däremot var de inte förberedda på de omkastningar av vuxenblivandets grunder som nu inträffade. Deras habitus hade inga förberedda dispositioner som gjorde det lättare att skjuta på önskan om en egen inkomst och familjebildning. Dessa unga hade inte fostrats till att invänta en avlägsen framtid där ett intressant och välavlönat yrke hägrade. För unga inriktade på lönearbetets livsform var det den egna anställningen som bekräftade att man var socioekonomiskt självständig, visade andra att man hade skaffat sig en vuxen identitet och man inte längre var beroende av föräldrarna.

Väsentligt för att upprätthålla en positiv självbild, trots de yttre förändringarna, blev att stanna kvar i invanda sociala nätverk. Att tillbringa tid tillsammans med andra personer som de växt upp med i välbekanta miljöer gav dem tillbaka ett psykosocialt stöd. Denna starka identifikation med uppväxtmiljön och andra sociokulturella förhållanden på orten skapade därför negativa inställningar till att flytta, trots drastiskt sämre möjligheter till arbete på hemorten. Den starka förankringen på orten minskade intresset för och viljan till att överskrida gränsen bort mot okända sammanhang även om var möjligheterna att få jobb inte så mycket bättre på andra orter vid denna tid.

Det är viktigt att uppmärksamma de lönearbetsorienterade ungas nya situation och förmedla deras upplevelser av sönderfallande vägar till vuxenvärlden. De vägar till vuxenlivet som för något år tidigare hade upplevts som oproblematiske försvann plötsligt för dem. Istället utvecklade de en självbild som inte hade någon grund i den kulturella socialisationen, i tidigare vardagserfarenheter eller i praktiska råd från äldre kamrater. Situationen har blivit än mer oroväckande mot bakgrund av arbetslivets långsiktiga omvandling och flera rapporter pekar på stora svårigheter för denna grupp av ungdomar. Teoretisk kunskap har blivit allt viktigare såväl i konkurrensen mellan företagen som mellan de arbetssökande (jfr Allvin 1997). En identitet som endast bygger på lokala sammanhang gör det besvärligt att följa med i samhällets hastiga omsvängningar (jfr Westen 1985). De unga orienterade mot lönearbetets livsform var mindre vana vid förändring och att se det livslånga lärandet som ett personligt konkurrensmedel. Man skall dock inte överdriva de globala rörelsernas förmåga att framkalla en hotbild hos unga eller färga deras vardag i alltför mörka toner. Unga med ett stort utbildningskapital som förvärvats såväl i uppväxtfamiljen

som genom egna studier och skolans formella och informella krav hade sannolikt oavsett sysselsättningskrisen gått vidare till högre utbildningar. Den utväg som utbildningssfären erbjuder under kärva år kan lättare accepteras av unga med en annan familjebakgrund och som uppfostrats med andra sätt att både se på och ta uti med framtiden. De karriärinriktade ungdomarnas väg till vuxenlivet harmoniserade även här bättre med samhällets övergripande förändring.

De unga med en självuppfattning och livsstil som var grundat i ett starkt intresse för något visade mer egenartade uttryck och innehåll i vuxenblivandet. De var mindre känsliga för samhällets allmänna förändringar, och deras tillvaro var så uppbundet kring det egna stora engagemanget att förändrade yttre förhållande hade svårt att riktigt tränga in i deras identitetsupplevelse.

Behovet av nya utbildningsformer och attraktiva studiestöd

Så sent som vid decennieskiftet 1980/90 kunde unga i Östad – om de så önskade – räkna med att få en sysselsättning efter avslutat gymnasium. Det gällde anställningar i efterdyningarna av industrisamhällets avveckling och under en epok där lokala välfärdsverksamheter höll uppe sysselsättningen. Visserligen nämnde de sällan sin anställning som personligt stimulerande i sig, men andra umgängesformer och fritidens innehåll kompenserade detta, speciellt om vi ser på dessa ungdomars liv utifrån hela deras situation och med *husets* stora betydelse. Att bli ställd utanför arbetsmarknaden ointetgjorde de socioekonomiska och kulturella grundvalar som lönearbetslivsformen baseras på. För ungdomar som ingick i, eller som på väg att ingå i livsformen, var lönen det medel som gav livets övriga delar en frihetsgrad. I den mån Östadsstudien bidrar med kunskap om vilka konkreta åtgärder som kan underlätta situationen för dessa unga kan det vara att göra insatser som fasar in de unga som saknar en kulturellt inpräntad studiemotivation i samhällets överordnade utveckling. Det kan innebära att skapa utbildningsformer som de själva finner meningsfulla och stimulerande att delta i. Dessa former bör ge dessa unga både konkreta kompetenser och personlig självförtroende i konkurrens med andra unga som från sina tidiga levnadsår förberetts för teoretiska studier. Det skulle föra alltför långt att föreslå konkreta former och detaljerat innehåll i dessa utbildningar, men ett allmänt råd är att lämna större utrymme för praktik inom arbetslivet med anknytande mentorer med liknande bakgrund som de unga själva, tillsammans med en anpassad pedagogik för teoretisk inläring. Om inte dessa kunskapsformer åstadkommes vidgas sannolikt klyftorna i och med samhällets och arbetslivets nuvarande snabba utveckling.²⁶

När det gäller samhällets mål att motverka den sociala snedfördelningen i högskoleutbildningar skall större hänsyn tas till både former och ekonomiska nivåer för studiestöden. Genomgående uttalade de unga ur familjer med låg utbildningsnivå en stor tvekan för och farhågor med att dra på sig höga studieskulder, medan samma sak inte kunde märkas hos unga med föräldrar med medel- eller hög utbildningsnivå. Här kan spåras ett arv från ett skötsamhetsideal som anses finnas i arbetarklassen, i alla fall förr (Johansson 2003:19ff). Trondman & Bunar (2001) hänvisar till en et-

²⁶Se arbetsmarknadsforskaren Jonas Olofsson som i ett antal skrifter (t.ex. Olofsson 2005) har bidragit med synpunkter på lärlingsutbildningar.

nologisk studie och hävdar att hade denna skötsamhetskultur bevarats hade fler av arbetarklassens unga befunnit sig i högre utbildningar (Ambjörnssons 1988). Från min synvinkel har detta skötsamhetsideal en innebörd ”av att inte stå i skuld”, vilket än mer torde minska benägenheten att ta höga studielån. En sådan skötsamhetsnorm fann jag inte hos unga orienterade mot lönearbetes livsform i deras beslut att redan vid cirka tjugo års ålder ta stora lån för bil- eller husköp; med andra ord fanns en betydande kulturell aspekt av motståndet att ta studiemedel vilket bevarar mönstret i den sociokulturella reproduktionen.²⁷

För att minska effekten av social och kulturell bakgrund bör studiestöden vara tillräckligt attraktiva för att motivera de unga, både inför sig själva och i sina relationer med andra i omgivningen, att försvara valet av högre studier. Det var unga ur familjer med låg utbildning som starkast uttalade att det privatekonomiska utfallet av studieansträngningar skall löna sig. De ekonomiska incitamenten var en viktig faktor för karriärorienterade manliga unga, men attityden vävdes samman med allmänna karriärsträvanden och uppväxtfamiljens erfarenheter. I en SOU-rapport (2003:96, s 62) efterlyser utredaren studier som belyser studiemedlens roll för ungas benägenhet att gå vidare till högre studier. Min studie understryker frågans vikt ur de ungas egna tankevärldar och ännu år 2010 är utformningen av studiemedlen en återkommande fråga i den politiska debatten som inte har fått någon tillfredsställande lösning.

Självidentiteten förankrad antingen i det egna huset eller yrkeskarriären

Några fler intryck från min studie är hur ett slitsamt arbete tär på valmöjligheterna under den lediga tiden för de som lever i lönearbetsformen. En annan aspekt handlar om de unga som blivit kvar på uppväxtorten och vilken stor betydelse det egna hemmet – *Huset* – hade. Denna livsinställning är så intressant att den bör ses som en grundmodell för livsformen i landsortsmiljöer, en livsform som ser det egna hemmet som mål och fokuserar det engagemang som lönearbetsorienterade tonårspojkar och ungdomar av båda könen riktar mot det. Flera av de unga männen och unga kvinnorna hade redan förverkligat denna livsplan. Redan i unga åldrar lade de ned stor omsorg på huset, men det var först under de senare ungdomsåren som deras konkreta tillvaro och tankar koncentrerades på det egna huset. Detta ansvarstagande var av stor betydelse för deras upplevelse av en integrerad jagidentitet, och var en viktig del av den inre relevansstrukturen för att tänka om vuxenlivet. Deras attityd till ägandet kan liknas vid en ”karriärväg” i livet, och genom den starka identifikationen med huset fyller de fritiden med ett utvecklande innehåll som kräver egna initiativ.²⁸ De lönearbetsinriktade unga berättade entusiastiskt om det äldre huset som skulle iordningställas och vårdas, och husets skötsel tog nu en ansenlig del av fritiden och innebar en lång rad av olika göromål. För de yngre var tanken på det egna huset en klar vision om hur de skulle leva som vuxna. Det var inte en nybyggd

²⁷ Under senare årtionde har närmast ”slösa” istället för ”spara” varit den norm som omfattat alla sociala grupper i vårt land. För arbetarklassen innebar stora lån en chans till socialt erkännande, och att konsumtionsnivån kunde närma sig sociala mellanskikt (jfr Skeggs, 1997/1999; Harvey, 1990).

²⁸ Denna kanalisering av drömmar och överskott på energi gestaltar Mikael Neimi (2000) i *Populärmusik från Vittula* med männens ”fritidssysselsättningar” och deras frenesi i att renovera och bygga ut sina hus – och därefter fritidshuset om det första huset var färdigbyggt.

och lyxig villa man pratade om, utan om ett äldre hus där familjen kunde utforma sin tillvaro utifrån hur det varit under tidigare årtionden. Självfallet var kostnadsfrågan en viktig aspekt för denna inställning, men samtidigt verkade deras strävan stå utanför och bortom rena ekonomiska överväganden. Ett bestående intryck var att tanken på det äldre huset också handlade om att förvalta ett arv och låta det leva vidare. För de unga männen och unga kvinnorna i lönearbetets livsform blev det egna huset den samlande punkten för familjens ansträngningar. Deras förhållningssätt innebar att boendet utgjorde grunden för en livsstil som också signalerade familjens socioekonomiska roll och ställning i det lokala samhället, mer än vad deras position i arbetslivet kunde göra. Det var en livsstil som rotades och förgrenades inom ett bestämt och välbekant *rum* där huset stod i centrum för familjens tillvaro och sociala relationer.

Gentemot denna livsform utgjorde karriärorienterade tonåringar och ungdomar, som hade andra bevekelsegrunder för att skapa sitt vuxenliv och därmed utveckla en livsstil på ett annat sätt, en kontrast. De gick andra vägar i livet utan några bestämda preferenser om lokala förankringar, förutom en uttrycklig önskan hos tonårsflickorna om att bo i en större stad än Östad. Att leva på en bestämd plats och välja en speciell boendeform var inte så viktigt att det riskerade att omintetgöra viktigare delar av planeringen inför framtiden. Denna planering fick istället underordnas målet att genom yrket och som enskilda individer "förverkliga sig själva" i ett livsprojekt vänt emot framtiden. Även för dem var målet att erövrå en motsvarande samhällsposition och forma ett liknande livsmönster som de kom från. Denna process tog dem till olika platser, först staden med högre utbildning och sedan för att bli kvalificerade tjänstemän på någon större ort.

Dessa båda livsvägar har inte så mycket med begrepp som individualisering och kulturell hemlöshet att göra, utan anknyter till livsformernas socialisationsmönster. En uppfostran på livsformens grunder får sin fasta kontur redan under tonåren. Socialisationens funktion tycks fortfarande vara att de unga skall kvalificera sig inför vuxenlivet utifrån klassmässiga mönster och mot bakgrund av sina familjetillhörigheter. Klass- och livsformsperspektivet handlar just om sådana skillnader mellan olika ungdomsgrupper som formats under lång tid. De socialisationsmönster som följer av detta har bidragit till att olika kategorier av unga har fått olika karaktärsdrag, en olikhet som kan uppfattas som skilda attityder till *tid* och *rum*. Rummets betydelse betonas mest i familjer i lönearbetslivsformen, medan unga i en karriärbunden livsform grundligare får lära sig förvalta tid för att strukturera framtiden. De respektive gruppernas habitus både skiljer en grupp från andra grupper och kan fungera som en sammanhållande kraft inom den egna kulturella tillhörigheten. Uppväxtåren i olika livsformer utvecklar på dessa grunder skilda egenskaper i och för de ungas identitetsutveckling.

Hos unga män och kvinnor i lönearbetets livsform framstod *rummet*, i form av införskaffandet av det egna huset, som det definitiva slutet på uppväxtåren. Därefter skulle det inte ske någon större omvälvning. Med huset fann de en medelpunkt i sina liv och en kunde skapa en balans mellan tidigare erfarenheter och nuet, varför framtiden nu kunde framstå på ett ytterst konkret sätt. "Att vara i världen tillsammans med andra" (jämför begreppet *Mittsein*), att bevara gemenskapen i den nära sociala kretsen var något som dessa unga ständigt återkom till i sina berättelser och då blir inte behovet att skilja ut sig från mängden inte så påträngande.

Dimensionen rum behandlas vanligtvis styvmoderligt i socialvetenskapliga analyser som hellre fokuserar på de ungas utveckling av sin individualitet över tid och som kopplas till teoretiska perspektiv som betonar individens upptagenhet av sin framtid i ett snabbt föränderligt samhälle. Att strax efter tjugooårsåldern bilda egen familj och förvärva ett äldre hus, med alla ekonomiska risker och tidsmässiga uppoffringar som följer med det, indikerar inte ett behov av trygghet och en mindre vilja att söka utmaningar i tillvaron. Här bör distinktionen mellan att sträva efter socioekonomisk grundtrygghet och personlig utveckling problematiseras. Normen för självutveckling är ofta ungdomar som vid samma ålder huserar på högre utbildningar. Att forska om ungas estetiska praktik och politiska aktiviteter är vanligare inom ungdomsvetenskapen än att på djupet fånga vad ungdomar själva och levande i olika miljöer uppfattar är viktigt i vardagen.²⁹

I en senare teori av Furlong & Cartmel (1997) har individualiseringshypotesen nyanserats genom att de skiljer mellan de ungas livschanser i subjektiv och objektiv innebörd (jfr Beck & Beck-Gernsheim 2002). I min studie verkar det inte ha tillkommit några nya valmöjligheter, snarare tycktes de ungas upplevelse av dem kunna liknas med en avsmalnande remsa i deras förmåga att bedöma och styra framtiden. Denna begränsning märktes tydligt i hur olika grupper av unga i Östad faktiskt valde utbildningar utifrån sin sociokulturella bakgrund, trots de utökade utbildningsalternativen. Individualiseringsteorier bör, enligt min uppfattning, mera ta hänsyn till hur de unga själva uppfattar sina möjligheter som fortfarande är starkt förknippade med den sociala strukturen och klasskulturella system (livsformer) vilka bara förändras i långsam takt. Det är närmast cyniskt att utifrån studiens berättelser hävda att 1990-talet utvidgade de ungas möjlighetshorisonter med fler vägar att välja till vuxenlivet.

Om familjens utbildningskapital och de ungas utvecklingskrav

Den individuella mognaden präglar vuxenblivandets former

Det var i min studie svårt att finna någon informant som i sin skolkarriär bröt mot mönstret i förhållande till familjens utbildningskapital och position i den sociala strukturen. Jag fann egentligen inte i något fall att ett eget intresse för skolan och en studiebegåvning utgjorde en hävstång uppåt för social mobilitet. Jag fann inte heller att de unga bytte till en annan livsstil och värderingsstruktur än den som gäller för livsformen i stort – förutom de intressebesjälade unga som visade upp en diffusare profil. Ett annat skolsystem där de unga byter levnadsbana och livsstil beskrivs i andra avhandlingar (Johansson & Miegel (1992); Trondman (1993); Bjurström 1997; Karlsson 2000). I Östadsstudien får vi räkna med att eventuella klassresenärer har flyttat från landsortskommunen till högskoleorter innan de fyllt tjugofyra år.

Bourdieu & Passerons (1970/1990) teori om ett starkt samband mellan familjens utbildningskapital och utbildningssystemets öppna och dolda funktioner för hur

²⁹Den i grunden normativa uppdelningen av olika levnadsinriktningar har kritiserats av Jönsson et al (1993) och Lalander & Johansson (1999/2007).

ungas livsvägar utvecklas bekräftades tydligt i mitt empiriska material. Som en illustration av hur livsformen kan besitta en nära nog tvingande kraft kan Lenas först uttalade studieintresse och sedan mer resignerade inställning till studier ses där hon en anpassade sig nedåt till familjens utbildningsnivå. Hennes entusiasm för att gå en fyraårig teknisk linje och därefter ägna ytterligare några år åt högre studier hade betydligt svalnat när hon var arton år. Det dominerande mönstret i Östadsstudien var det stora inflytande som familjen hade i att överföra attityder om skolan från föräldrarnas egna skolerfarenheter. Detta sätt för sociokulturell reproduktion formade de ungas upplevelse av en identitet utifrån hur skolvärldens både subjektiva och objektiva innebörder har vuxit fram ur klassbundna former (Gillis 1974; Ziehe 1975; Mitterauer 1986/1991).

Jag fann heller inga uttryck för spektakulära stilar eller motståndskulturer utifrån ett avståndstagande till vuxenvärlden och föräldrarnas egen livsstil. Det kan bero på att studien inte fokuserade de mellersta tonåren när den inre turbulensen i identitetsutvecklingen är som mest intensiv. Att jag inte valde ut speciella grupper av unga för att med deltagande observationer fokusera gruppen av jämnåriga och analysera de attityder som utvecklas där har sannolikt också haft en viss betydelse (jfr Petersson 1990; Lalander 1998; Peterson & Svensson 2003).

Det var, som påpekats, svårt att applicera nutida teorier om en stegrad individualisering och tecken på en ökande sociokulturell hemlöshet på unga i Östad (Ziehe 1986; Giddens 1991/1997; Beck 1992/1998). Det var lämpligare att gå tillbaka till äldre sociologiska teorier för att förstå de ungas situation i denna landsortskommun vid en tid när ingången till vuxenvärlden ännu var relativt öppen och de yttre villkoren inte föranledde känslor av kulturell hemlöshet. För att kunna tala om nya psykosociala karaktärsdrag bland de yngre bör också föräldragenerationen ha blivit påverkad av radikala samhällsförändringar. Föräldrarna överför då sina nya erfarenheter till sina barn i en annorlunda och i förhållande till livsformen försvagad form i den socialisation som anknyter till den psykologiska och kulturella identitetsbildningen (Berger & Luckman 1966/1979; Westin 1985). Denna principiella nya förutsättning för de ungas väg in till vuxenlivet är Ziehe (1975, 1986) också inne på när han argumenterar för att det vuxit fram av ny socialisationstyp i det tyska samhället. Unga kan däremot under sina sena uppväxtår tillägna sig erfarenheter och värderingar i olika frågor som kan finnas kvar under hela livet (Mannheim 1954; Petterson 1988).

Under åren innan sysselsättningskrisen talar jag hellre om att de lönearbetsorienterade unga utmärktes av en smärre identitetsförlust (Erikson 1968/1977) än kulturell hemlöshet. Detta tillstånd berodde till stor del just på att individens inre relevansstruktur hade underminerats. Denna struktur för föreställningar kan återfå sitt meningssammanhang vid en återgång till en tidigare livssituation. Ett annat förlopp för hur individens identitetsdiffusion mildras är när nya invanda miljöer och upplevelsegrunder återskapas av regelbundenheten i socialkulturella interaktioner som efter en tid formar nya identifikationer (jfr Archer 1988). Den konkreta lösningen för den situation som utvecklades under hösten 1992 var helt enkelt att den unge hade fått ett varaktigt jobb och att samhället bättre kunde ha stött de unga i denna strävan.

Under de sena tonåren, när de unga gick på olika gymnasieprogram, påverkade vuxensamhället de ungas attityder mer samtidigt som deras livserfarenheter växte

och deras identitet mognade. För unga som var orienterade mot lönearbete karaktäriserades åren på en yrkesförberedande linje av en väntan på det första arbetet, varför den lediga tiden på ytan förflöt i samma mönster som under grundskoletiden, något som gav intryck av en förhållandevis kravlös tillvaro (jfr Bjurström 1997; Nilsson 1998). För karriärorienterade tonåringar tog en annan utveckling vid och för dem som studerade på teoretiska program skruvades kraven upp under de sena tonåren. Fritiden anpassades till skolkraven, och habitus fick ett fastare schema att följa inför integrationen in i vuxenvärlden (Ramström 1991, 1994). De ungas livsplaner fick ännu större likheter med familjens livsform, men många hade en möjlighet att skjuta på delar av planen genom att lägga in pauser i sina personliga scheman men också beroende på hur vuxensamhället släppte in dem (jfr Bjurström 1980). Att vilja ta ett sabbatsår mellan studentexamen och studier på högskolan var vanligare hos de kvinnliga karriärorienterade, medan den militära tjänstgöringen föreföll vara ett tillräckligt avbrott i karriären för de manliga unga karriärorienterade. För de som var äldre än tjugo år och fortfarande levde kvar i Östad påverkade de lokala villkoren starkt in vid slutet av vuxenblivandet. De äldre ungdomarnas oroade sig för hur försämringar av ekonomin och arbetsmarknaden skulle destabilisera vardagsvärldens grunder.

En lugnare identitetssammansmältning före sysselsättningskrisen

De som var sexton år 1990 befann sig då i slutet på den jagcentreringsfas som pubertetskrisen startat, vilket stundtals yttrar sig i verklighetsfrånvända föreställningar (Blos 1962, 1979). Tonåringen har i denna ålder inga krav på sig att utveckla realistiska strategier, deras konkreta etablering i vuxensamhället ligger ännu långt in i framtiden. Innan ungdomsåren skall adolescenskrisen kombineras med uppväxtårens livserfarenheter för att – som utfallet ofta blir i utpräglade klassamhällen – samordnas till livsformens existensvillkor. Levnadsberättelserna gav ett visst stöd åt att man under de mellersta tonåren är något friare att pröva olika identiteter än senare. Sernhede (1995) beskriver fasen som en relativ sociokulturell friställdhet förknippad med *jagets* utveckling, och ett potentiellt hot för samhällets och kulturernas återskapande. För tonåringar i Östad fanns dock många återhållande faktorer som hindrade att den sociokulturella reproduktionen skulle hindras. Graden av socialt igenkännande och den täta sociala kontrollen både mellan vuxna och yngre och bland de unga själva hindrade detta.

Många av de unga var dessutom upptagna med att höja sina skolmeriter, något som dominerade deras vardag. Utbildningsväsendets roll för att skilja olika grupper av unga kan inte nog överskattas. För vissa tonåringar liknade deras vilja att leva upp till skolans krav verksamheten i ett krävande yrke i vuxenlivet. Strävan efter höga betyg gav dem en klar föreställning om vuxenlivet redan under tonåren, och en tydlig färdriktning åt ungdomsåren. Att visa att man identifierade sig med föräldrarnas roller var något svårare för sextonåringar än för äldre tonåringar och ungdomar över tjugo år. Förhållandet var ändå så att även de yngre tonåringarna var vana vid och helt tillfreds med den vardagsvärld och de kulturella synsätt som uppväxtfamiljen representerade. Samhörigheten återspeglades inte minst i deras tankar runt viktiga framtidsval där föräldrarna var deras främsta rådgivare.

Nittonåringarna hade i större utsträckning anpassat sina planer inför framtiden till verkligheten. De hade i flera frågor redan "kommit underfund" med vuxenlivets innehåll och sociokulturella tillhörighet (Bjurström 1980). De var mitt inne i, eller hade redan löst, den utvecklingskris Erikson (1968/1977) talar om som en identitetssyntes vilken förenar livserfarenheter och vars utfall anknyter till Johansson & Mieghels (1992) beskrivning om den inre stabiliseringen av en personlig livshistorisk värderingsstruktur. I nittonåringens identitet fanns en högre grad av drag av livsformens mönster. De var klara över vilka förväntningar som kunde infrias under de kommande åren, och de var också i högre grad medvetna om betydelsen av och möjligheten att använda sig av de personliga och familjemässiga resurser de skaffat sig. Deras förväntningar på livet passade ännu mer in i den sociokulturella reproduktionen, något som också stämde in på deras inställning till uppväxtorten. Nittonåringen hade kommit fram till i vilket yrkesområde och i vilken geografisk och kulturell miljö de följande åren skulle tillbringas. För karriärinriktade unga var frågan om var vuxenlivet sedan skall inledas en mer öppen fråga.

Jag upptäckte en identitetsproblematik bland karriärorienterade flickor. Deras självuppfattning visade att de hade låg förankring till ortens lokala kulturella och att det också hade få sociala umgängen utanför familjen och skolvärlden. De flesta av dem visste inte vilket specifikt yrke de ville ha, men de poängterade att de hoppades att yrkesområdet skulle ge dem möjlighet till personlig utveckling och variation. När teorier, levnadsskildringar och yttre villkor vägs samman kan man tolka deras osäkerhet som att de inte kunde dra nytta av lokala förhållanden i deras fortsatta steg till vuxenlivet. Vägen över högskolestudier fördröjde en tidig etablering i vuxenvärlden vilket förlängde identitetens integration. Samma sak gällde karriärorienterade tonårspojkar, men utan samma tecken på ett socialt utanförskap.

Den högskoleutbildning flickorna gick pekar på den tredje socialisationsform som förekommer på högre utbildningar. Den modifiering av deras individuella egenskaper som sker här måste ses mot bakgrund av det kulturella kapitalet de medfört. Med Helena som exempel kan vi se att identiteten genom denna läroprocess får generaliserande och reflektiva egenskaper som vidareutvecklar den socialisation som skett i familjen. Dessa dispositioner blir medel för att hävda sig på speciella fält inom den sociala strukturen, och där bemästrandet av ett abstrakt tänkande och språk är viktigt i konkurrensen. I ett historiesociologiskt perspektiv kan familjer i mellan- och högre sociala skikt inte helt förlita sig på familjens socialisation. I ett föränderligt samhälle med utvidgade krav på personliga egenskaper och färdighetskunskaper måste den högre utbildningen träda in som en sista instans och garant för den sociokulturella reproduktionen.

De något äldre ungdomarna och unga vuxna måste ta uti med vuxenlivets villkor på ett mer handfast sätt. Med Waaras (1993:243f) formulering använde de i stort sett ändamålsenliga sätt för att nå vuxenroller. I deras framtidssyn ingick att ta hänsyn till lokala förhållanden. De som var tjugofyra år hade gått över tröskeln till vuxenvärlden och tillhörde nu själva lönearbetets livsform, och utmärkande var nu deras djupa förankring till hemortens sociala och kulturella sammanhang. Uppväxtårens erfarenheter hade relativt okomplicerat integrerats i en mogen självidentitet. Efter de korta ungdomsåren hade flera av dem etablerat sig i ansvarsfulla vuxenroller, varmed vardagen fick en fast grund. De var numera vanare vid vuxenlivet än drogs till ungdomskulturen, och deras tankar om sig själva innehöll inte längre några djärva

mål som radikalt försökte ändra på framtiden. Dessa unga vuxna fokuserade hellre sitt engagemang på vardagens *här* och *nu* än de tänkte seriöst på äventyrliga livsprojekt. Även de som bodde ensamma var ointresserade av att byta bort denna förankring. Även där hade vuxenidentiteten under ungdomsåren hunnit formas av lönearbetslivsformens mönster. Denna bild av ungdomar som bodde kvar i sin gamla miljö och trivdes med det passade bättre än individualiseringsteorier som hävdade ungas utsatthet och nomadiserade liv för att förklara deras uppfattningar.

För de unga som tidigare var orienterade mot och som unga vuxna nu blivit en del av lönearbetets livsform föll uppväxtårens kulturella identifikationer väl in i ramen för näringslivet yttre villkor och kulturella atmosfär. Redan från tidiga levnadsår kunde de se framför sig en utstakad livsväg. Dessa ungdomar löste tämligen problemfritt färdighetsuppgiften och identitetsutvecklingen utifrån sin sociokulturella bakgrund. Deras upplevelse av en vardag som de var hemmastadda i och gynnsamma villkor gjorde att de två inre omvandlingarna i jagidentitetens utveckling under de sena uppväxtåren övervanns utan dramatiska uttryck. Den helhet de kände genom sina obrutna uppväxtår innebar att det egna livet upplevdes meningsfullt i denna livsvärldshorisont (jfr Nilsén 2000). Detta återskapade av en kulturell värld skedde i samspel med kvarlevande former för en social meningskonstruktion. De gynnsamma rådande villkoren gjorde att de utvecklades till ansvarstagande och kompetenta vuxna i de betydelser som Habermas (1981/1987:137ff) lagt på identitetsutvecklingen i moderna samhällen.

Uppväxtårens vardagsvärld och kulturella socialisation gjorde givetvis avtryck hos karriärinriktade unga, men de utvecklade andra drag i sin självidentitet. Ett annat innehåll i deras uppfostran gav dem andra drivkrafter och mål i en väg som kännetecknades av *tillblivandets* rörelser och osäkerhet om geografiska hållplatser. Deras integration av sin identitet skedde långsammare, och denna fördröjning berodde på deras kvalifikationsuppgift att utveckla en beredskap inför förändringar av det personliga livet. Förväntningar på vuxenlivet följde familjens levnadsmönster, och gemensamt för båda inriktningarna var den både omedvetna och överlagda viljan att närma sig föräldrarnas yrkesverksamhet och livsstil.

Sedan fanns några unga i studien där den kulturella socialisationen verkade ha ett mindre inflytande på valet av livsväg. Hängivenheten för intresset tog överhanden och formade identiteten på ett speciellt sätt som utgick mer från egna formade förhållningssätt än tog intryck av en sociokulturell livsvärld som delades med andra.

En krisartad upplevelse av självidentiteten under sysselsättningskrisen

Förutsättningarna för ungdomars tidiga inträden i vuxenroller förändrades radikalt åren 1991-1992. Huruvida ett genomgripande samhällsskifte skedde i Sverige vid 1990-talets början får andra studier diskutera. Den lågkonjunktur och finansiella kris som uppstod i början av detta årtionde ytrade sig i extremt höga arbetslöshets-tal för ungdomar. Decenniet i sin helhet gav en bräckligare grund åt de livsformer som kännetecknat efterkrigssamhället (Aglietta 1979; Lipietz 1985; Harvey 1990). Särskilt de unga hade anledning att känna en större osäkerhet i sina liv (Furlong & Cartmel 1997; Bygren et al 2005).

Samhällskrisen fick ett starkt genomslag främst hos lönearbetsorienterade unga genom att chansen till en anställning försämrades mycket, vilket gav eko i deras

upplevelse av sin identitet där deras tidigare förväntningar om framtiden till stor del krossades. Tidiga livserfarenheter och den inre relevansstrukturen förlorade därmed sin styrka som kompass. Att etablera ett vuxet liv i tjugosåldern gick inte längre realistiskt att räkna med. Modstulenheten, som berodde på bristen av jobb, gav inte heller energi för att ta uti med andra vuxenroller. Den stora omvandlingen av vuxenblivandets villkor förändrade karaktären på, eller åtminstone sköt fram, den identitetsintegration som bör avsluta vuxenblivandet (Ramström (1991, 1994).

Genom att många unga var utan jobb uppstod nu ett ungdomsproblem, ett problem som blir allvarligare när samhällets överordnade rörelse tas med i beräkningen. Yrken och levnadsmönster som förknippas med bruksorten är på tillbakagång (Karlsson 2000; Johansson 2003; Svensson 2006) och tillverkningssektorn erbjuder förr många manliga ungdomar deras första arbetslivskontakt. Frågan bör därför avslutningsvis resas om hur icke studiemotiverade unga skall inlemmas i ett framtida samhälle. Att öppna nya vägar är viktigt för att de skall kunna uppnå en identitetsintegration utan det utvecklingsmässiga ingenmansland som utmärkte deras liv under hösten 1992. Från utsikten av de finansiella kriserna under 2008-2009 har en liknande situation uppstått för denna grupp av unga och kanske en ännu svårare kris än under 1990-talet.

För de unga som kunnat ta med sig familjens stora kulturella kapital har utbildningsväsendet sedan lång tid varit det som reglerat deras övergång till vuxenlivet. Utbyggnaden av den högre utbildningen har balanserat förändrade samhällsvillkor och anpassat de sociala gruppernas och klassernas krav på vissa kvalifikationer för sina unga. Denna jämvikt har upprätthållits genom att man har förlängt utbildningsåren när ekonomin och samhällsförhållandena så fordrat. Skolsystemets interna karriärstege har satt upp tydliga mål för de unga som har fått med sig ett stort kulturellt kapital att eftersträva, vilket ännu är viktigt i deras habitus (Bourdieu 1984/1994; Börjeson 1996). Att man måste utveckla det kulturella kapitalet har präntats in i deras socialisation. Denna självbild har varit – och torde alltjämt vara – den sociokulturella drivkraft som motiverar dem att studera många år. Därför kom sysselsättningskrisen inte i någon större omfattning att störa deras identitetsutveckling. Deras vardag under tonåren och tidiga ungdomsår påverkades knappast av de nya villkoren och uppgiften att klara av högskolestudier gav dem en resnit jämfört med andra unga. Detta gällde inte de intressehängivna unga som fortsatte med sitt livsprojekt utifrån sina egna tänkta orienteringsmärken i sin självidentitet.

En slutkommentar om ungdomsforskningens dilemma

Mørchs (1985:284f) skriver att ungdomens hemlighet inte är ett identitetskrav, utan en utvecklingsfas av individuella egenskaper där den unge har att lära sig att handla adekvat i förhållande till samhällets villkor. Hans tes var en av mina utgångspunkter för att analysera ton- och ungdomsåren som två livsfaser för sammansmältning, förändring och integration av den unges livserfarenheter och att identitetens utveckling följer vissa bestämda faser i vuxenblivandet. Föreställningen om att tonåringen för sig själv och tillsammans med andra, både jämnåriga och vuxna, i konkreta relationer kan ”konstruera och socialt förhandla” sig fram till en egen vald identitet måste ifrågasättas. Visserligen färgas de ungas identitetsutveckling av jämnåriggruppens sociokulturella interaktioner, men dessa tycks inte förändra djupare skikt i identitets-

gestaltningen. Inte heller kan individuella identitetsförändringar i någon betydande grad bearbetas på diskursiv nivå och betecknas som ett "identitetsarbete".

Från det att barnet tillägnar sig en kulturell värld sker några centrala omDispositioner under de senare uppväxtåren. I vårt samhälle sammanfaller tonårens slut med att de unga lämnar närmast i stort sett obligatoriska utbildningar. Under de sena tonåren omskapas identiteten till en fastare helhet som vänder inre dispositioner mot vuxensamhället. Framträdande hos äldre tonåringar i Östad var anpassningen av deras förväntningar och strategier till livsformens betingelser antingen inom det lokala eller i det vidare samhället. Trots den tvetydiga innebörd som ordet anpassning väcker hos sociologer bör termen behållas som ett centralt tankeredskap. Ungdomarna och de unga vuxna återknöt banden till föräldrarna och släkten i det vardagliga umgänget. Hos avflyttade karriärflickor växte det fram en mer avspänd inställning som öppnade för att återvända till uppväxtorten (jfr Svensson 2006). Men även på tidigare uppnådda nivåer av identitetsintegrationen märktes att de återvände till föräldrarna för både praktiskt stöd och för att bekräfta den egna kulturella tillhörigheten.

Däremot fanns få tecken på "ungdomsidentiteter" med tillräcklig kraft att utveckla avvikande stilar och motståndskulturer som hade kunnat fördröja övergången från tonåren till vuxenlivet. För att kunna avvika från dominerade normaliseringspraktiker under det sena vuxenblivandet krävs en annan miljö än den som finns i en mindre landsortskommun (jfr Lalander & Johansson 1999/2007). Undantaget var möjligtvis den utlevande gruppen av unga med hög skolfrånvaro och drogbruk även under vardagar (jfr Petersson 1990; Lalander 1998). De som fyllt tjugo år och ännu inte skaffat egen familj levde förvisso en form av ungdomstillvaro med stunder inlagda för att roa sig och slå sig lösa på helger, men detta skedde knappast i opposition till vuxenvärlden. De unga som flyttat till studieorter levde även de ett speciellt ungdomsliv, men under former som studenter gjort under många generationer. Därför är det bättre att tala om att olika grupper av ungdomar på olika sätt förbereder att ta på sig vuxenroller istället för att de utvecklar en ungdomsidentitet. Ungdomsårens viktigaste uppgift består, efter det att de inre kriserna klingat av, i att mobilisera krafter inför etableringen i vuxensamhället, och därifrån som vuxna medlemmar kunna hantera många gånger motsägelsefulla vuxenroller på ett flexibelt och ändamålsenligt sätt. I denna mångsidiga förmåga får begreppet vuxenidentitet sin konkreta innebörd, något som givetvis förblir föränderligt på grund av vuxenlivets olikartade uppgifter (jfr Brembeck 1998). Däremot är det svårare att finna en speciell fas under uppväxtåren och en avgränsad utvecklingsprocess som bildar ett speciellt skikt av identiteten, ett skikt som vi kan benämna en *social* identitet.

De sena uppväxtårens två former av identitetsintegration kan framstå och värderas som mer eller mindre komplicerade och svårforcerade beroende på hastigheten i samhällets förändring och dess olika kulturer (Westen 1985; Archer 1988). Det är ändå de ungas situation i den levda vardagsvärlden som innebär mittpunkten (*Mittsein*) för dessa sammansmältande processer, och står för grundvillkoret och det sammanhang de utvecklar sig inom. Familjens socialisationsmönster och komposition av kapital underbygger den samhällskulturella grunden som skapat ideologiska föreställningar om att det normala för alla unga är att vänta på att träda in i vuxensamhället, men att vänta kortare eller längre tid för olika ungdomsgrupper.

I min avslutande kommentar vill jag påpeka att ungdomsforskare klarare bör skilja

på när de forskar om unga som är indragna i intensiva sociokulturella konstruktioner beroende på deras speciella utsatthet under förändrade samhällsvillkor å ena sidan, och när tonåringar provar olika stiluttryck som bygger på ett individuellt utvecklingsschema under en förhållandevis ansvarsbefriad period i livet å den andra. Den korrekta avvägningen av vad som påverkar vad är givetvis svår att en gång för alla bestämma. Inte heller här är det lätt att lösa vad som är "hönan och ägget". Kanhända har ungdomsforskningen överbetonat och generaliserat de mellersta tonårens utrymme för jagutveckling genom att också räkna in unga över tjugo år. I min studie utmärktes de unga i en landsortskommun av väl överlagda närmanden till traditionella vuxenroller, vilket gällde åtminstone fram till sysselsättningskrisen medförde nya problem.

12 SUMMARY

Following in their Father's and Mother's Path

Introduction

In the beginning of the 1990's Sweden and the Scandinavian Model underwent a major transformation. Living conditions become more similar to other Western countries. Unemployment figures rose drastically and severe financial crises spread to all spheres in society. At the same time the welfare state regressed to a more defensive role. Opportunities for youth to participate in adult society became considerably less attainable, compared to the conditions of the late 1980's.

This work deals with questions around how youth entered adulthood in Swedish society. The main focus is to analyse social and cultural reproduction from family-background and in the context of a life form (cf. Højrup 1983). In addition, the follow-up study analysis focused the social and cultural consequences of these crises, and how they affected the young people and their steps into adult life as well their development of identity.

In sociology the societal changes in the late 20th-century became a departure for new theoretical perspectives about individual's and young people's situations and life experiences. In this dissertation the author recognizes a gap between the individualization thesis put forth, for example, by Giddens (1991) and Beck (1992), and a perspective that understands the paths to adult life as still connected with cultural internalization in early years and family-pattern. The special functions and implicit meanings of the education system in modern class societies are also of major concern to explain the mechanism of socio-cultural reproduction (cf. Bourdieu and Passeron 1970/1990).

From an ethnographic viewpoint the dissertation focuses upon youth in a Swedish rural community. The primary research method consists of semi-structured interviews. This approach allowed the young people to speak with their own voices about their experiences of everyday life and their thoughts about different ways to reach adulthood.

Theoretical Standpoints – Life forms and Socio-cultural Reproduction

This study focuses upon the stages of growing up from teenage years to adulthood in terms of becoming 'qualified' to fulfil the obligations of adulthood. The processes inherent in this transition begin before the youth can actually fill specific roles in the adult society, and adequately confront the social structure and diverse roles inherent in a specific historical epoch (Mørch 1985; Ziehe 1975).

Within the framework to understand the processes of developing a self-identity, the author included the cultural patterns that characterized different life forms.

Højrup and Rahbeck Christensen (1989) define life forms as different ways for the families to manage their socio-economic subsistence that also shape distinct cultural patterns.

Furthermore, an aspect that expands this theoretical perspective is the following standpoint. Prior to achieving adulthood, the young people must reinterpret crucial psychodynamic and cultural experiences from their earlier lives, and reintegrate each of these inner-elements according to present conditions within society. The young people then become equipped with the abilities and dispositions to synthesize these different aspects into a mature self-identity, and also employ them as a tool for grasping the ambiguities of modern society (Erikson 1968/1977; Ramström 1991,1994; Sernhede 1995).

The phases of developing a self-identity are partially open to reflective thinking, but also function in an unconditional manner via 'practical knowledge' and subconscious psychological factors. The relationships between these three dimensions depend upon social and cultural circumstances, or even more upon the pace of social and cultural change (Bourdieu 1979/1986; Giddens 1984a; Westin 1985).

Aims and Objectives

The main focus of this study is an attempt to interpret the everyday lives of the young people and their notions about the future. The initial data-collection took place in 1990. Thirty-four young habitants in Östad were chosen according to the principles of theoretical sampling (cf. Strauss and Corbin 1990). The interviews mostly took place in the young people's homes or, in some cases, in a room at the communal administration. Concrete themes and questions to be answered in the five last chapters are:

1. What are the main problems and aspects of growing up and becoming an adult in a countryside environment when we look at the year just before to the salient unemployment crisis of the 1990's?
2. How and in what way did this external crisis change the everyday lives and strategies toward achieving adulthood among the youth in this rural municipal town, Östad?

Contents and Theoretical Outlines of the Five Introducing Chapters

In chapter 1 the essential meaning of 'youth' is interpreted from a particular historical perspective. Features characterizing the Northwest European Marriage Pattern are regarded as of major importance in understanding the borders between the young people and the adult in society. For the young this life stage takes the form of a narrow gate, which must be entered before he or she can achieve an unoccupied place in the adult society (Gillis 1974, 1985 Mitterauer 1986/1991). Unequal distribution of resources and power based upon age play an important role for the opportunities. Today our cultural notions imply that this heritage of youth-hood is a long period of waiting and preparing in many aspects. This understanding is

contained in both everyday and scientific thinking (see also about the 'qualifications duty' Ziehe 1975; Mørch 1985).

In chapter 2 the author employs secondary data and statistics that shed light on how Swedish youth, face adulthood and pass the thresholds to enter adult society within various socio-economic arenas. Furthermore, from selected empirical materials the author investigates the premises for growing up in Sweden, mainly during the period between 1975 and 1995. The emphasis is to create general assumptions about growing up in relation to changes and trends in society, rather than to produce systematic tables of statistical data. Within the extended market-orientated society that developed in the first half of the 1990's, weaker social groups such as the young became more marginalized within different arenas essential for their social and economic independence. Another view was also discernable: family relations had not lost strength both in terms of psychological and social involvements and also with regard to socio-economic dependence.

Chapter 3 contains a review of Swedish sociological dissertations from the period of 1985 to 2008 with focus upon young people their ways to adult life. Some theses from other academic disciplines are also included. Special attention is directed towards the postulate which describes adolescence in the context of local environments and as a 'second chance' to reshape an individual's socio-cultural identity. Furthermore, the chapter also consider a turning point in the sociology of youth that emphasis early focus on class-cultural aspects. A concluding remark from this investigation is that the individualization theories must be subjected to evaluation in light of the empirical data (Warde 1997).

In chapter 4 the author develops the definition of the life form concept. The chosen standpoint is compatible with a more pragmatic perspective of life form theories by Bäck-Wiklund and Lindfors (1990) and Björnberg and Bäck-Wiklund 1990), as well with the French sociologist Pierre Bourdieu's (1979/1986) *Theory of Habitus*. Special attention is focused upon the educational-system as a socializing arena for the young people, and its hidden meaning for socio-cultural reproduction. This medium for culture occurs in the midst of a relationship between family-background and young people developing a self-identity, as well as to the continuation of the social structure itself (Bourdieu & Passeron 1970/1990).

Furthermore, in this chapter the author also suggest some theoretical propositions about the obligations and special meanings of self-identity shaping and for young people. The author links this processes to be connected to different sorts of resources (capital). Rather than viewing the late years of growing up only in terms of psychosocial maturity, one must also consider the internalised social and cultural experiences from earlier life stages. The young person can then enter adult life with a set of proper dispositions. The result of this process is to reshape and synthesize the various elements of psychological and socio-cultural qualities that are still functional, and then to create a new structure of the self. Individual character becomes equipped with a framework of more realistic and cognitive mature dispositions than in the teenage years. The nature of this process, the final intensive crisis (to use Erikson's descriptions) depends upon to which degree the young people can harbour earlier cultural identifications stemming from habituation in the family situation.

In chapter 5 the author discuss his methodological perspective as in a framework for a pragmatic ethnographic study, and bring to the readers a perspective to the

steps and techniques that has been used in the fieldwork, The theoretical sampling and how the interviews was arranged in practical manner is discussed. Furthermore, also a presentation how concepts and categories have been detected from empirical data and categorized concerning pattern concerning different attitudes to 1) school/job, 2) leisure 3) social life 4) styles and, finally 5) self-identity rooted in familiar milieus or oriented to other geographic places and lifestyles in adult life.

Descriptions and Reflexions from the Ethnographic Study

In Chapter 6, 7, 8, 9 and 10 the author brings the questions raised to the level of a community-study. Östad is located near the northwest strand of a large lake, and has 13,000 inhabitants. Historically, Östad was dominated during the last century by a few plants for industrial production and repairs. In the 1970's the local-welfare state became the dominant employer, which brought women to a higher level out into the employment market. The region had, and has, more-or-less a chronic problem with the survival of its business enterprises. However, during the economic flow of the late 1980's the local enterprises maintained a demand for more workers. The unemployment figures were quite low during this period. However in 1992 the rates for open unemployment and people in unemployment activities had increased more than four times compared to 1989.

A second occasion for collecting data took place during the autumn of 1992. Twenty of the youth from the first meeting where again interviewed. In both cases the meetings characterized of a semi-structured interview, and also provided space for 'free dialogue'.

From the standpoint of a life form-perspective, as well clues from the dissertations reviewed, the conclusion was easy to draw that family-background plays a decisive role for the manner in which these young people entered adult life, at least until 1991. In this matter cultural socialisation as 'silent knowledge' from the socio-cultural patterns of class-based life forms and the more objective 'psychosocial efforts' of leaving expected paths to adult life. Those dimensions operate side by side, along with influence from the particular conditions in the local community and the opportunities for the young people to enter either higher education or the labour market.

In most cases the youth followed paths of either their fathers or mothers. This conclusion influences also the title for this monograph. One can distinguish five 'ideal types' or, more precise, five consistent empirical categories of young people in Östad. Four of these have taken their main features and traits from either the career life forms or the wage-labour life form. These different ways of life were then separated according to gender. The fifth type is referred to as 'lifestyle-oriented youth' devoted to special interests'. When looking at this group it was difficult to discern that life-strategies and personal values had roots from an established life form, or that the families' cultural socialization played a dominant role.

Another group of young people were oriented towards a life form bound on establish careers based upon school-merits and professional skills. This 'qualification duty' explained their strong investments in studies. For the young women this involvement takes up nearly all the free time including many hours on weekends. They where also more antagonistic about their lives in their hometown; they often

expressed a sense of alienation from the social life and cultural milieu they lived in. Furthermore they were a bit more exclusive in their aesthetic tastes, and they perceived their future lives in a middle-large city with more varied lifestyles, or life forms grounded upon a greater quantity of cultural capital.

The young men shared these engagements with theoretical studies – the necessary increase of cultural capital – and the notion that their future lives probably shall take place in another type of environment. However, to a significantly higher degree, they allowed their peers to play a more distinct role in their life during their late teen-ages. In that manner they could sustain and receive more benefits from social relations, or social capital in Bourdieu's words. In general terms, the peer group seemed to have a distinct function in socialization of these young men into the social hierarchies of adult life. They also tended to feel more comfortable with their lives in a small town; talent for adjustment is an adequate way to describe their socio-cultural character. That is perhaps why we do not find the same aesthetic praxis in media consumption. Nor did they see art as a means for individualizing and achieving self-distinction.

For the young people oriented to the wage-labour life form the dimensions of place and past played a more essential role, in contrast to time and future in the former groups. Their way of looking at life had deep roots in the network of social relations in earlier life, and they were firmly anchored in the cultural climate of their home place. In referens to the central theme of this thesis: To be a participant in theoretical studies was quite distant in their life-strategies. Their aesthetic praxis was directed towards mainstream consumption of mass media, as well as within social interaction. The need to go beyond well-known frameworks was not mentioned as a method to create personal style. For the elder youth self-identity appears in a closed form. It was difficult to recognize even traces of a turbulent and ambivalent self-identity from their accounts. Especially the young women at age twenty-four, and with their own families, appear to have already completed the more crucial changes in their life courses. To establish an adult life with part-time work, a residence to build, and a family to take care of, were in the first years of the 1990's relatively easy tasks to accomplish. For the older male youth who had jobs, their working hours contributed to an exhaustion, which spread over their 'free time'. This finding complicated the common notions that people within the wage-labour life form have good possibilities to enjoy their time after work.

The most striking features in their views and ways to arrange their everyday lives were their strong commitment to a house project. Most of the older youth had already realized ownership of a house, which was also literally a ground upon which to build a lifestyle. For the younger youth the house was the most fundamental aspect of preparing for 'a career' in life.

The differences in attitudes towards time and place between career- and wage-labour oriented youth, should be regarded as useful theoretical tools to understand how two different processes of socialization work, and how they generate different cultural patterns during their years of growing up. The turning point is not necessarily found in late adolescence or among youth, but rather takes form as a slow process that starts with cultural identification. This process occurs as a result of cultural habits within the life form and lifestyle of the family, and the educational system as the other central *modus operandi*.

During the autumn of 1992 the situation was dramatically inverted, at least for the wage labour oriented youth, who were on its way to an adult life form. Because of the shrinking labour market the expected bridges towards adult life become severely eroded.

In spite of the changed economic conditions, and when we look at the intervening years, our predictions were confirmed: the career-oriented youth had all continued with their planned studies. The former eighteen and nineteen year old women had all left their hometown and went on to academic studies, not to the established universities, but to different colleges in smaller cities in Sweden.

The 'lifestyle oriented' youth where also steadily on track to fulfilling life-projects, and they were clinging to chosen interests. Their lives linger on with, or in waiting for, practical studies and related activities, which occupied almost all of their time and thoughts.

Societies formed around fluid streams of theoretical knowledge offer increased advantages for the young people in families where the stimulation of the cultural-capital is rooted in the life form. In this context the class society survives and even expands. Political leaders should take decisions to support new didactic methods for the young people. Perhaps most important is that these political leaders find adequate economic subsidiaries which encourage the youth with low educational levels in their family-background to participate in higher education. In more general terms, political authorities must implement milieus, which can offer both psychosocial and socioeconomic safety for developing abilities among these youth for becoming active members of a society where the use of theoretical knowledge is the key.

13 KÄLLFÖRTECKNING

Vetenskapliga referenser, skönlitteratur, utredningar och tidningsartiklar

- Adamson, M (1980). *Återvändandet*. Prisma. Malmö.
- Aglietta, M (1979). *A Theory of Capitalist Regulation. The US Experience*. NLB. London.
- Allvin, M (1997). *Det individualiserade arbetet. Om modernitetens skilda praktiker*. Brutus Östlings Bokförlag Symposion. Stockholm (doktorsavhandling).
- Alvesson, M (1989). *Sociala störningar av självet*. Studentlitteratur. Lund.
- Alvesson, M & Sköldmark, K (1994). *Tolkning och reflektion*, Studentlitteratur. Lund.
- Alvesson, M (1999). "Utbildning är lösningen. Vad är problemet? Om utbildningsfundamentalism" i *Pedagogisk forskning i Sverige*. Årgång 4 nr 3: 225-243.
- Ambjörnsson, F (2003). *I en klass för sig. Genus, klass och sexualitet bland gymnasi-
ettejer*. Ordfront. Stockholm (doktorsavhandling).
- Ambjörnsson, R (1988). *Den skötsamme arbetaren*. Carlssons bokförlag. Stockholm.
- Andersson, Å; Fürth, T & Holmberg, I (1993). *70-talister. Om värderingar förr, nu och
i framtiden*. Bokförlaget Natur och Kultur. Stockholm.
- Andersson, R (2000). "Karriärernas geografi. En fråga om arv och miljö" i Berger S
(red.) *Det nya samhällets geografi*. Uppsala Publishing House. Uppsala.
- Archer, M S (1988). *Culture and Agency*. University Press. Cambridge.
- Ariès, P (1960/1982). *Barndomens historia*. Gidlund. Stockholm.
- Armstrong, K (2000). *Kampen för Gud: Fundamentalism inom judendom, kristen dom
och islam*. Forum. Stockholm.
- Asplund, J (1983). *Tid, rum, individ och kollektiv*. Liber Förlag. Stockholm.
- Bauman, Z (1973). *Culture as Praxis*. Routledge & Kegan Paul. London.
- Bay, J (1984). *Ungdomssociologi*. Borgens förlag. Köpenhamn.
- De Beauvoir, S (1948/1998). *Det andra könet*. Bokförlaget PAN/Nordstedt. Stock-
holm.
- Beck, U (1992). *Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage. London.
- (1998): *Risksamhället. På väg mot en annan modernitet*. Daidalos. Göteborg.
- Beck, U & Beck-Gernsheim, E (2002). *Individualization: institutionalized individua-
lism and its social and political consequences*. Sage. London.
- Beck-Gernsheim, E (1988/2002). *Reinventing the Family. In Search of New Lifestyles*.
Polity. Cambridge.
- Beier Sørensen, O (1995). "Trotjänare och tusenkonstnärer – kultur, livsformer och
omstrukturering" i Berger, S (red.) *Samhällets geografi*. Nordisk Samhällsgeogra-
fisk Tidskrift. Uppsala.
- Bell, D (1973). *The Coming of the Post-Industrial Society*. Basic Books. New York.
- Bengtsson, M (1991): "Från oidipal rivalitet till att bygga självet. Om köns sociali-
sation och social förändring från 1950-tal till 1970/80-tal" i *Att förstå ungdom*.
Löfgren A & Norell M (red.). Stehag. Stockholm.

- Benhabib, S (1992). *Situating the Self*. Polity Press. Cambridge.
- Berg, L-E & Johansson, T (1999). *Den andra föräldern. Om deltidspappor och deras barn*. Carlsson. Stockholm.
- Berger, J (1979/1988). *Gräs och rötter*. Brombergs. Stockholm.
- Berger, P (1963/1992). *Invitation till sociologi. Ett humanistiskt perspektiv*. Rabén & Sjögren. Stockholm.
- Berger P, Berger B & Kellner H (1974). *The Homeless Mind*. Vintage Books. New York.
- Berger P & Luckman, T (1966/1979). *Kunskapsociologi*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- (1995): *Modernity, Plurality and the Crisis of Meaning*. Bertelsmans Foundation Publishers. Guthersloh.
- Berger, S (2000). "Det nya samhällets geografi – en introduktion" i Berger S (red.) *Det nya samhällets geografi*. Uppsala Publishing House. Uppsala.
- Berggren, I (2001). *Identitet, kön och klass. Hur arbetarflickor formar sin identitet*. Acta Universitatis Gothoburgensis. Göteborg (doktorsavhandling).
- Berggren, H & Trägårdh, L (2006). *Är svensken människa? Gemenskap och oberoende i det moderna Sverige*. Nordstedt. Stockholm.
- Bernstein, B & Lundgren U P (1983). *Makt, kontroll och pedagogik. Studier av den kulturella reproduktionen*. Liber Förlag. Stockholm.
- Bjerrum Nielsen, H (1985). "Små flickor, snälla flickor och tysta flickor" i *Sén kommer en annan tid. En antologi om barns och ungdomars livsformer*. Socialstyrelsen Liber/Allmänna förlaget. Stockholm.
- Bjerrum Nielsen, H & Rudberg, M (1994): *Psychological Gender and Modernity*. Scandinavian University Press. Oslo.
- Bjurström, E (1980). *Generationsupproret*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- (1991). *Livsstilsreklam, vad är det?* Norstedt. Stockholm.
- (1997). *Högt & lågt. Smak och stil i ungdomskulturen*. Boréa Bokförlag. Umeå (doktorsavhandling).
- Björnberg, U (1980). *En sextiotalsförort mot åttioalet*. Sociologiska institutionen. Göteborg.
- Björnberg, U & Bäck-Wiklund, M (1990). *Vardagslivets organisering i familj och närsamhälle*. Daidalos. Göteborg.
- Blomgren, Å (1989). "…/ utveckling genom seklerna" i /…/ *företagskatalog 89-90*. Stiftelsen /.../ Företagscentrum.
- Blomsterberg, M (1996). *Garanterade karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar*. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- Blos, P (1962). *On Adolescence. A Psychoanalytic Interpretation*. The Free Press. New York.
- (1979). *The Adolescent Passage Development Issues*. International Universities. New York.
- Bogdan, R & Taylor, S J (1975). *Introduction to Qualitative Research Methods. A Phenomenological Approach to the Social Sciences*. John Wiley & Sons. New York.
- Bourdieu, P & Passeron, J C (1970/1990). *Reproduction, in Education, Society and Culture*. Sage. London.
- Bourdieu, P (1972/1977). *Outline of a Theory of Praxis*. University Press. Cambridge.

- (1979/1986). *Distinction. A Social Critique of the Judgement of Taste*. Routledge & Kegan Paul. London.
- (1982/1992). *Kultur och kritik*. Daidalos. Göteborg.
- (1991). *Language and Symbolic Power*. Polity Press. Cambridge.
- Du Bois-Raymond, M & Stauber, B (2005). "Biographical Turning Points in Young People's Transitions to Work Across Europe i Helve, H & Holm, G (red.) *Contemporary Youth Research. Local Expression and Global Connections*. Ashgate. Aldeshoot.
- Braverman, H (1974/1977). *Arbete och monopolkapital. Arbetets degradering i det tjugonde århundradet*. Rabén & Sjögren. Stockholm.
- Brembeck, H (1992). *Efter Spock. Uppfostringsmönster idag*. Etnologiska institutionen. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- (1998). *inte bara mamma*. Skrifter från Etnologiska föreningen i Västsverige nr 28.
- Bromée, P, Carlsson, B & Ohlsson, R (2001). *Bäddat för mångfald*. SNS Förlag. Stockholm
- Brox, O. (1969). *Centralbyråkraterna och glesbygden. En sociologisk intensivstudie*. Prisma. Stockholm.
- Brückner, P (1970/1979). *Kapitalismens socialpsykologi*. Samfundskritiske studier. Köpenhamn.
- Butler, J (1990). *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge. New York
- Bygren, M, Duvander A-S & Hultin, M (2005). "Elements of uncertainty in life courses. Transition to adulthood in Sweden" i Blossfeld H-P, Klijzing E, Mills M & Kurz K (red.) *Globalization, Uncertainty and Youth in Society*. Routledge. London.
- Bäck-Wiklund, M & Lindfors, H (1990). *Landsbygd, Livsform och samhällsförändring*. Daidalos. Göteborg.
- Börjeson, B (1996). "En ungdomsskola i kris" i *Krokig väg till vuxen*. Del 2. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.
- Carle, J (1992). *Ungdomsarbetslöshet välfärd och livsstil*. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet (licentiatavhandling).
- Carle, J & Sjöstrand, P (1995). *Från diskotek till hypotek. Ungdomars ekonomi och konsumtion*. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.
- Carle, J (2000). *Opinion och Aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö*. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- Chodorow, N (1978). *The Reproduction of Mothering. Psychoanalysis of Gender*. University of California. Berkeley.
- Christie, N (1973). *Om skolan inte fanns*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Cighén G, Johansson M & Karlsson L (2001). *Klasshällets återkomst. Om klassidentitet, arbetsliv och fritid vid tröskeln till ett nytt sekel*. Sociologiska institutionen. Umeå universitet.
- Cockburn, C (1980). *The Local State: Management of Cities and People*. Pluto B. London
- Coleman, J C (1961). *The Adolescent Society: The Social Life of The Teenager and it's Impact on Education*. Free Press. New York.
- Coleman, J C & Hendry, L (1990). *The Nature of Adolescence*. Routledge. London.

- Collins, R (1979). *The Credential Society. A Historical Sociology of Education and Stratification*. Academic Press. New York.
- (1988). *Theoretical Sociology*. Harcourt Brace Jovanovich. San Diego.
- Corrigan P (1976). "Doing Nothing" i Hall, S & Jefferson, T (red.) *Resistance Through Rituals*. Routledge. London.
- Côté, J (2005). "Trends in Youth Studies in (English-Speaking) North America" i Helve, H & Holm, G (red.) *Contemporary Youth Research. Local Expressions and Global Connections*. Ashgate. Aldershot.
- Crook S, Pakulski J & Waters M (1992). *Postmodernization*. Sage. London.
- Cwejman, S & Fürst, G (1990). 'Det hela skall fungera'. *Om studerande tonårsflickor framtidsbilder*. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet.
- Cwejman, S (1991). "Tonårsflickors identitet och vänskap" i Carle, J & Hermansson, H E (red.) *Ungdom i rörelse*. Daidalos. Göteborg.
- Cuff, E C & Paine, G C F (1979/1982). *Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Bokförlaget Korpen. Göteborg.
- Czaplicka, M (1993). "Vägen till självförsörjning. Om ungdomars skolgång och inträde i arbetslivet" i Fornäs J & Boëthius U (red.) *Ungdomar i skilda sfärer*. FUS-rapport nr 5. Symposion. Stockholm/Stehag.
- Dahlgren, R (1985). *Unga arbetare. En sociologisk studie i mellansvensk industrimiljö*. Symposium. Lund (doktorsavhandling).
- Dallmayer, F (1982). "Foreword" i Giddens, A *Profiles and Critique in Social Theory*. Macmillan. London
- Daun, Å (1969). *Upp till kamp i Båtsskärsnäs*. Prisma. Stockholm.
- (1974): *Förortsliv. En etnologisk studie av kulturell förändring*. Prisma. Stockholm.
- Denzin, N (1989). *Interpretive Interactionism*. Sage Publications, Newbury Park.
- Djurfeldt G, Larsson R & Stjärnhagen O (2003/2008). *Statistisk verktygslåda. Samhällsvetenskaplig orsaksanalys med kvantitativa metoder*. Studentlitteratur. Lund.
- Douglas, M (1966/1997). *Renhet och fara. En analys av begreppen orenande och tabu*. Bokförlaget Nya Doxa. Nora.
- Drotner, K (1991). "Kulturellt kön och modern ungdom" i Fornäs, J, Boëthius U & Cjewman S (red.) *Kön och identitet i förändring*. Brutus Östling bokförlag. Stockholm/Stehag.
- Dryler, H (1993). "Flyttningar, socialt stöd och psykisk ohälsa" i Sociologisk forskning nr 1: 46-58.
- Dunn, R G (1998). *Identity Crises. A Social Critique of Postmodernity*. University of Minnesota Press. Minneapolis
- Durkheim, É (1883/1964). *The Division of Labour in Society*. Free Press. New York.
- Ehn, B & Löfgren, O (1982). *Kulturanalys. Ett etnologiskt perspektiv*. Liber Förlag. Stockholm.
- Ehn, B (1996). *Vardagslivets etnologi: reflektion kring en kulturvetenskap*. Natur och Kultur. Stockholm.
- (2001). *Kulturanalys*. Gleerup Utbildningsförlag. Malmö.
- Eisenstadt, S M (1956). *From Generation to Generation*. Free Press. Glencoe.
- Ej till salu!* (1981) i rapportserien "Till varje pris". Statens ungdomsråd. Liber Förlag. Stockholm
- Elias, N (1939/1989). *Sedernas historia*. Atlantis. Stockholm.
- (1991). *The Society of Individuals*. Basil Blackwell. Oxford.

- Enberg J, Källemark S & Ohlander A S (1998). *Den bästa generationen?* Rabén Prisma. Stockholm.
- Eneroth, B (1984). "Kvalitativ metod kunskapsmodell och 'mätproblem'" i *Sociologisk forskning* 1984 nr 3-4: 81-87.
- Englund, K & Eriksson, B (1996). *Tonåring i välfärden. Unga människors föräldrar, hem och fritid i brytningstid*. BJT. Lund.
- Erikson, E H (1963/1975). *Barnet och samhället*. Natur och Kultur. Stockholm.
- (1968/1977). *Ungdomens identitetskriser*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Eriksson, R & Jonsson, J (1993). *Ursprung och utbildning. Social snedrekrytering till högre studier*. SOU 1993:85. Stockholm.
- Esping-Andersen, G (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Polity Press. Cambridge.
- Fabricus, H (1988). "Familieliv og formue" i *Livsstykker* i Rahbeck Christensen, L (red) *12 studier af livsformer og vilkår*. Kulturbøger. Ringe.
- Featherstone, M (1991). "Consumer Culture and Postmodernism" i *Theory, Culture & Society*. Vol. 5, nr 23. Sage Publications.
- (1994). *Kultur, kropp och konsumtion*. Brutus Östlings Bokförlag Symposium. Stockholm/Stehag.
- Fitger, M (1991). "Tonårstjejer och den psykologiska utvecklingen" i Ganetz, H & Lövgren, K (red.) *Om unga kvinnor*. Studentlitteratur. Lund.
- Fornäs J, Lindberg U & Sernhede O (1985). "Identitet och motstånd" i *Sen kommer en annan tid. En antologi om barns och ungdomars livsformer*. Socialstyrelsen Liber/Allmänna förlaget. Stockholm.
- Fornäs, J (1989a). "Rummets dimensioner" i Fornäs, J & Forsman, M (red.) *Rum och rörelser. Om ungas inre och yttre livsrum*. Statens råd för Byggnadsforskning, rapport T6: 1989. Stockholm.
- (1989b), "Linje i ungdomskulturen" i *Tecken i tiden – sju texter om ungdomskultur*. Fornäs J, Ganetz H & Holmquist T (red). Symposium bokförlag. Stockholm/Lund.
- Forsberg, G (1995). "Samhällsgeografi och könsstrukturella analyser" i Berger, S (red.) *Samhällets geografi*. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift. Uppsala.
- Franzén, M (1994). "Gren och stil" i Fornäs, J (red.) *Ungdomskultur i Sverige*. Brutus Östlings bokförlag symposium. Stockholm/Stehag.
- Friberg, T (1990). *Kvinnors vardag. Om kvinnors arbete och liv. Anpassningsstrategier i tid och rum*. Lund University Press. Lund (doktorsavhandling).
- Frimodt, J (1986). *Narcissism: Freud, Kohut, Ziehe*. Vinga Press. Göteborg.
- Frykman, J & Löfgren, O (1979). *Den kultiverade människan*. Gleerups förlag. Malmö.
- Frønes, I (1985). "Jämnåriga som läromästare" i *Sén kommer en annan tid. En antologi om barns och ungdomars livsformer*. Socialstyrelsen Liber/Allmänna förlaget. Stockholm.
- Folk och Bostadsräkningen 1985.
- Furlong, A & Cartmel, F (1997). *Young People and Social Change*. Open University Press. Buckingham.
- Furåker, B (1994). "Systemskifte med förhinder" i *Sociologisk Forskning* 1994 nr 2: 45-62. Uppsala.

- Ganetz, H (1992). "Butiken, hemmet och kvinnligheten som maskerad" i Fornäs J, et al (red.) *Unga stilar och uttrycksformer*". FUS-rapport nr 4. Stehag & Östling. Stockholm.
- (1991). Ganetz, H & Löfgren K (red.) *Om unga kvinnor*. Studentlitteratur. Lund.
- Gaunt, D (1983/1996). *Familjeliv i Norden*. Gidlunds Förlag. Stockholm.
- Giddens, A (1982). *Profiles and Critique in Social Theory*. Macmillan. London
- (1984a). *The Constitution of Society. Outline of a Theory of Structuration*. Polity Press. Cambridge.
- (1984b). *Sociologi. En kritisk introduktion*. Liber Förlag. Stockholm.
- (1990). *The Consequences of Modernity*. Polity Press/Blackwell. Cambridge.
- (1991). *Modernity and Self-Identity. Self and Identity in the Late Modern Age*. Polity Press. Cambridge.
- (1994a). "Living in a Post-Traditional Society" i Giddens A, Beck, U & Lash, S (red.) *Reflexive Modernization: Politics, Tradition, Aesthetics in Modern Social Order*. Polity Press. Cambridge.
- (1994b). *Sociologi*. Vol. 2. Studentlitteratur. Lund.
- (1997). *Modernitet och självidentitet*. Daidalos. Göteborg.
- Gill, P (1985). "Idrotten som fostrare" i *Sen kommer en annan tid. En antologi om barns och ungdomars livsformer*. Socialstyrelsen Liber/Allmänna förlaget. Stockholm.
- Gillberg, G (2010). *Individualiseringens villkor. Unga vuxnas föreställningar om arbete och självförverkligande*. Skrifter från institutionen för arbetsvetenskap nr 7. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- Gilligan, C (1982). *In a Different Voice*. Harvard University Press. Cambridge. USA.
- Gillis, J (1974). *Youth and History*. Academic Press. New York.
- (1985). *For Better or Worse*. University Press. Oxford.
- Glaser, B & Strauss, A L (1967/1973). *The Discovery of Grounded Theory. Strategies for Qualitative Research*. Aldine. Chicago.
- Goffman, E (1959). *The Presentation of Self in Everyday Life*. Doubleday. New York.
- Goldthorpe J H, Lockwood D, Echoer F, & Platt J (1968/1971). *Arbetaren i överflöds-samhället*. Bokförlaget Aldus/Bonniers. Stockholm. Tre delar.
- Gonäs, L (1995). "Strukturuomvandling och könssegregering" i Berger, S (red.) *Samhällets geografi*. Nordisk Samhällsgeografisk Tidskrift. Uppsala.
- Gordon, H & Grosin, L (1975). *Den dubbla identiteten*. Korpen. Göteborg.
- Gough, I (1979/1985). *Välfärdsstatens politiska ekonomi*. Arkiv förlag. Lund.
- Gould, A (1996). "Sweden: The Last Bastion of Social Democracy" i George, V & Taylor-Gooby (red.) *European Welfare Policy. Squaring the Welfare Circle*. Macmillan. London
- Gouldner, A (1979). *The Future of the Intellectuals and the Rise of the New Classes*. Macmillan. London.
- Gunnarsson, Y (1993). referat i "De eviga flyttfåglarna? Om flickors villkor på landet" i *Uppväxtvillkor* 1993 nr 4:31-36.
- (1994). "Livet på landet – sett ur tonårsflickors perspektiv" i Fornäs, J (red.) *Ungdomskultur i Sverige*. Brutus Östlings bokförlag/Symposium. Stockholm/Stehag.
- Göteborgs-Posten* (1997-12-17). "Allt fler lever under osäkrare arbetsförhållanden".
- (2000-01-21). "Långt kvar till utbildningsmål".

- Habermas, J (1981/1987). *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. Beacon Press. Boston.
- Habermas, J (1984). *Borgerlig offentlighet*. Arkiv förlag. Lund.
- Hagström, T (1994). "Hela havet stormar" i *Ungdomstid. Årsbok om ungdom 1994* nr 12. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.
- Hagquist, C & Starrin, B (1997). *När krisen slår mot de unga. Om uppväxtvillkor i 90-talets Sverige*. Gothia. Stockholm.
- Hall, S & Jefferson, T red. (1979). *Resistance Through Rituals*. Routledge. London.
- Hall, S (1992). "The Question of Cultural Identity" i Hall S, Held D & McGrew T (red.) *Modernity and its Futures*. Polity Press. Cambridge.
- Hannertz, U (red.) (1982). *Kultur och medvetande*. Akademilitteratur. Stockholm.
- (1992). *Cultural Complexity Studies in the Social Organization of Meaning*. Columbia University Press. New York.
- Harvey, D (1990). *The Condition of Postmodernity*. Blackwell. Oxford.
- Hebdige, D (1979). *Subculture. The Meaning of Style*. Methuen & Co. London.
- Heidegger, M (1927/1981). *Varat och tiden*. Doxa. Lund.
- Heggen, K & Øia, T (2005). *Ungdom i endring. Mestring og marginalisering*. Abstrakt förlag. Oslo.
- Hellberg, I (1978). *Studier i professionell organisation. En professionsteori med tillämpning på veterinäryrket*. Sociologiska institutionen. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- Hellspong, M & Löfgren, O (1975). *Land och stad*. Liber Läromedel. Lund.
- Helve, H red. (2003). *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygdsskolor i Norden*. Nordiska Ministerrådet. Köpenhamn.
- Hermansson, H-E (1988). *Fristadens barn. Om ungdomars livsstilar, kulturer och framtidsperspektiv i 80-talets Sverige*. Daidalos. Göteborg (redigerad doktorsavhandling).
- Hewitt, J P (1981). *Jaget och samhället*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- Hirdman, Y (1992). "Förord" i Hirdman Y & Åström, G (red.) *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdstaten*. Carlssons. Stockholm.
- Hochschild, A (2005/2006). *Spräng bojorna. Kampen mot slaveriet*. Ordfront. Stockholm.
- Hollingshead A B (1949/1975). *Elmtown's Youth and Elmtown Revisited*. Wiley Cop. New York.
- Hollingshead, A B (1952). *Tonåringar*. Almqvist & Wiksell. Uppsala.
- Holmberg, C (1993). *Det kallas kärlek*. Anamma förlag. Göteborg (doktorsavhandling).
- Holter, H (1976). *Familjen i klassamhället*. Aldus. Malmö.
- Højrup, T (1983). *Det glemte folk*. Institut for europeisk folkelivsforskning. Köpenhamn (doktorsavhandling).
- (1989). "Kulturanalyse og samfundsanalyse" i *Nordnytt* nr 37: 109-129. NEFA Norden. Stockholm.
- Illich, I (1985). *Genus*. Liber Förlag. Stockholm.
- Illeris, K (1974/1976). *Problemorienterad och deltagarstyrd undervisning – förutsättningar: planering och genomförande*. Wahlström & Widstrand. Stockholm.
- IMU-testologen AB (1993). Modig, A & Wyke, B (red.) "Kris och möjligheter. Svenska folket om arbete, välfärd, ledarskap och framtid i Sverige 1993". Sollentuna.

- Inglehart, R (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Westerns Publics*. University Press. Princeton.
- Iverson, M & Fritzson, E (1986). *Det handlar om ungdom*. C-uppsats vid institutionen för socialt arbete. Göteborgs universitet.
- Jacobsen, L (1993). *Livsformer och kön. Teoretisk utveckling av livsformsanalys*. Huvudavdelningen för mänsklig prestation och funktion. FOA. Sundbyberg (licentiatavhandling).
- Jacobsen, L & Karlsson, J C (1993). *Arbete och kärlek*. Arkiv förlag. Lund.
- Jalmert, L (1983). *Om svenska män. Fostran, ideal och vardagsliv*. Arbetsmarknadsdepartementet. Ds A 1983:2. Stockholm.
- Jenkins, R (1996). *Social Identity*. Routledge. London.
- Jenks, C (1993). *Culture*. Routledge. London.
- Jensen, C (1985). "Du har inte en chans ta den!" i *Sén kommer en annan tid: En antologi om barns och ungdomars livsformer*. Socialstyrelsen Liber/Allmänna förlaget. Stockholm.
- Johansson, K (2003). *Bli vuxen i arbetarstad. Fem ungdomar berättar om skola, arbete & det egna livet*. Institutionen för Tema. Linköpings universitet. Linköping (doktorsavhandling).
- Johansson, S O & Fryklind, P U (1976). *En bok om fritiden i sociologisk perspektiv*. AWE/Geber. Stockholm.
- Johansson, T & Miegel, F (1992). *Do the Right Thing. Lifestyle and Identity in Contemporary Youth Culture*. Almqvist & Wiksell International. Stockholm (doktorsavhandling).
- Johansson, T (1995). "Det stora äventyret" i Bolin G & Lövgren K (red.) *Om unga män*. Studentlitteratur. Lund.
- (1998). *Den skulpterade kroppen. Gymkultur, friskvård och estetik*. Carlsson. Stockholm.
- Jones, G & Wallace, C (1992). *Youth, Family and Citizenships*. Open University Press. Buckingham.
- Jørgensen G A & Eriksen A B (1988). "Madpakker, millimeterdemokrati og karriere" i Rahbeck Christensen (red.) *Livsstycker 12 studier af livsformer og vilkår*. Kulturbøger. Ringe.
- Jönsson I, Trondman M, Arnman G & Palme M (1993). *Skola-fritid-framtid*. Studentlitteratur. Lund.
- Kaplan, L J (1984/1987). *Farväl till barndomen. En bok om adolescensen*. Natur och Kultur. Stockholm.
- Karlsson, L (2001). "Klass och fritid" i Cighén G, Johansson M & Karlsson L *Klasssamhällets återkomst. Om klassidentitet, arbetsliv och fritid vid tröskeln till ett nytt sekel*. Sociologiska institutionen, Umeå universitet.
- Karlsson, M (2000). *Från Jernverk till Hjärnverk*. Sociologiska institutionen, Lunds universitet (doktorsavhandling).
- Kernberg, O (1975). *Borderline Conditions and Pathological Narcissism*. Jason Aronson. New York.
- Kohut, H (1977). *The Restuaration of the Self*. International University Press. New York.
- Konkurrensstrategi för /.../. Framtidsbilder hot och möjligheter* (1989). En rapport från ett kontaktforskarprojekt. Göteborgs universitet. Länsstyrelsen.

- Kvale, S (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Studentlitteratur. Lund.
- Kåks, H (2003). "Ung i rörligt samhälle" i Helve (red) *Ung i utkant. Aktuell forskning om glesbygd ungdomar i Norden*. Nordiska Ministerrådet. Köpenhamn.
- Lalander, P (1998). *Anden i flaskan. Alkoholens betydelse i olika ungdomsgrupper*. B. Östlings bokförlag. Eslöv (doktorsavhandling).
- Lalander, P & Johansson, T (1999/2007). *Ungdomsgrupper i teori och praktik*. Studentlitteratur.
- Lasch, C (1978). *Den narcissistiska kulturen*. Norstedt. Stockholm.
- Lash, S & Urry, J (1987). *The End of Organized Capitalism*. Polity Press. Cambridge.
- (1994). *Economies of Sign and Space*. Sage. London.
- Lewis, O (1966). *La Vida. A Puerto Rican Family in the Culture of Poverty – San Juan and New York*. Vintage Books. New York.
- Lieberg, M (1992). *Att ta staden i besittning. Om ungas rum och rörelser i offentliga rum*. Byggnadsfunktionens lära. Lund (doktorsavhandling).
- (1995). "Gallerian i city och kiosken i förorten. Om unga pojgars träffpunkter i det offentliga rummet" i Bolin, G & Lövgren, K (red.) *Om unga män. Identitet, kultur och livsvillkor*. Studentlitteratur. Lund.
- Lindqvist, M (1989). "Kulturanalys och samhällsanalys. Ett genmäle" i *Nordnytt* nr 37:129-130. NEFA-Norden. Stockholm.
- Liljeström, R (1977). *Uppväxtvillkor. Samspelet mellan vuxna och barn i ett föränderligt samhälle*. Liber Förlag. Stockholm.
- Lipietz, A (1985). *The Enchanted World. Inflation, Credit and the World Crises*. Verso. London.
- Lund, C (1999). *Från arbetskraftsimport till flyktinginvandring*. SNS-förlag. Stockholm
- Lyttkens, L (1985). *Den disciplinerade människan*. Liber. Stockholm.
- Løchen, Y (1970/1972). *Sociologens dilemma. Vetenskaplig distans eller samhällsförändring*. Wahlström och Widstrand. Stockholm.
- Löfgren, A (1990). *Att flytta hemifrån. Boendets roll i ungdomars vuxenblivande i ett situationsanalytiskt perspektiv*. Geografiska institutionen. Lunds universitet (doktorsavhandling).
- (1994). "Att finna rum för identiteter" i Fornäs, J (red.) *Ungdomskultur i Sverige*. Brutus Östlings bokförlag Symposium. Stockholm/Stehag.
- Löfgren, O (1988). "Vardagskultur och livsform" i Himmelstrand, U & Svensson, G (red.) *Sverige – vardag och struktur*. Stockholm
- Mannheim, K (1952). "Problems of Generations" i *Essays on the Sociology of Knowledge*. Routledge & Kegan Paul. London
- Marcuse, H (1964). *The One-Dimensional Man*. Beacon Press. Boston
- Marx, K (1971). *Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin i urval och översättning av Sven Erik Liedman Zenit, Rabén & Sjögren*. Stockholm.
- Marklund, S (1997). "Svensk socialpolitik i förändring" i *Välfärd och ojämlikhet i 20-årspolitik 1975-1995*. SCB-rapport. Örebro.
- Mead, G H (1934). *Mind, Self & Society*. University of Chicago Press. Chicago.
- Mead, M (1966/1999). *Continuities in Cultural Evolution*. Transaction Publishers. New Brunswick.
- Melucci, A (1989/1991). *Nomader i nuet. Sociala rörelser och individuella behov i dagens samhälle*. Daidalos. Göteborg.

- (1991). "Möjligheternas tid, tid utan möjligheter. Ungdomars tidsperspektiv i ett komplext samhälle" i Löfgren, A & Norell, M (red.) *Att förstå ungdom*. Stehag. Stockholm.
- Miegel, F (1990). *Om värden och livsstilar. En teoretisk, metodologisk och empirisk översikt*. Sociologiska institutionen. Lund.
- Mills C W (1959). *The Sociological Imagination*. University Press. Oxford.
- Mitterauer, M (1986/1991). *Ungdomstidens sociala historia*. Röda Bokförlaget. Göteborg.
- Modell, J (1994). "When may social capital influence children's school performance" i Petersen, A C & Mortimer, J T (red.) *Youth Unemployment and Society*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Musgrove, F (1964). *Youth and the Social Order*. London.
- Mørch, S (1985). *At forske i ungdom. Et socialpsykologisk essay*. Rubikon. Köpenhamn (doktorsavhandling).
- Niemi, M (2000). *Populärmusik från Vittula*. Mån-pocket. Nordstedts Förlag. Stockholm.
- Nielsen, K (1991). "Towards a Flexible Future" i Jessup B, Kastendiek H, Nielsen K & Pedersen O K (red.) *The Politics of Flexibility. Restructuring State and Industry in Britain, Germany and Scandinavia*. Edwards Elgar. Aldershot.
- Nilsén, Å (2000). "En empirisk vetenskap om duet". Sociologiska institutionen, Lunds universitet (doktorsavhandling).
- Nilsson, P & Larsson, B (1996) refererad studie i Ungdomsstyrelsen *Krokig väg till vuxen*. Del I. Stockholm.
- Nilsson, P (1998). *Fritid i skilda världar*. Ungdomsstyrelsen, Stockholm.
- NWT (1990-04-15). "/.../ drabbas hårdast".
- Nygren, P (1989). "Har vi eller Thomas Ziehe fått en ny ungdom? I Stafseng, O & Frønes, I (red.) *Ungdom mot år 2000*. Gyldendal. Oslo.
- OECD-rapporter (1994a). *Historical Statistics 1960-1992*. Paris
- (1994b). *The OECD Jobs Study*. Paris.
- (1998). *Labour Force Statistics*. Paris.
- Offe, C (1985). *Disorganized Capitalism. Contemporary Transformation of Works and Politics*. Polity Press. Cambridge.
- Olofsson, J (2003). *Grundläggande yrkesutbildning och övergången skola-arbetsliv*. IFAU-institutet för arbetsmarknadspolitisk utvärdering. Rapport 20003:8.
- Otto, L & Wiene, I (1988). "Et fag flere livsformer" i Rahbeck Christensen (red) *Livsstykker 12 studier af livsformer og vilkår*. Kulturbøger. Ringe.
- Parsons, T & Bales, R F (1955). *Family, Socialization and Interaction Processes*. Glencoe. London.
- Parsons, T (1964). *Social Structures and Personality*. Glencoe. London
- (1966). *Societies*. Prentice Hall. London
- Petterson, T (1988). *Bakom dubbla lås. En studie om små och långa värderingsförändringar*. Institutet för Framtidsstudier. Stockholm.
- Peterson, A & Svensson, L G. *Ungdomar i vardagens väv*. Studentlitteratur. Lund.
- Petersson, K (1990). *Ungdom, livsvillkor, makt. En studie om erfarenheternas rum i det moderna*. Tema kommunikation. Universitetet i Linköping (doktorsavhandling).
- Piaget, J (1973). *Språk och tanke hos barnet*. Gleerup. Lund.
- Provinstidningen /.../ (1990-03-17). "Nedläggning av tekotillverkning".

- Plummer, K (2001). *Documents of Life*. Sage. London.
- Putnam, R (1996). *Den fungerande demokratin. Medborgarandans rötter i Italien*. SNS förlag. Stockholm.
- Rahbek Christensen, L (1987). *Hver vore veje. Livsformer, familietyper og kvindeliv*. Etnologisk Forum. Odense.
- (1989). *Livsstycker 12 studier af livsformer og vilkår*. Kulturbøger. Ringe.
- Rahbek Christensen, L & Højrup T (1989). "Strukturell livsformsanalyse" i *Nordnytt* nr 37: 53-91. NEFA-Norden. Stockholm.
- Ramström, J (1991). *Tonåringen i välfärdsamhället*. Natur och Kultur. Stockholm.
- (1994). "Individ – kollektiv" i Öhlund T & Bolin G (red.) *Ungdomsforskning. Kritik, reflektioner och framtida möjligheter*. Stockholm.
- REVÅST. (1989). Seminarierapport 1. "Flyttningar och värderingar". Herlitz, Ulla (red). Styrelsen för regional forskning i Västsverige. Göteborg.
- Riesman, D (1954/1961). *Den ensamma massan*. Aldus/Bonnier. Stockholm.
- Rosenberg, M (1965/1975). *Society and the Adolescent Self-Image*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey
- Said, W E (1978/2004). *Orientalism*. Ordfront. Stockholm.
- Sartre, J P (1943/1992). *Varat och intet* i urval av Dag Østerberg. Bokförlaget Korpen. Göteborg.
- Saunders, P (1981). *Social Theory and the Urban Questions*. Hutchinson. London
- Sayer, Andrew (1984/1992). *Method in Social Science. A Realist Approach*. Routledge. London.
- SCB rapporter (1988). *Med sikte på 2015. Trender och prognoser*.
- (1992). *Familj i förändring. Levnadsförhållanden*. Rapport nr 71.
- (1997). *Välfärd och ojämlikhet i 20-årsperspektivet 1975-1995*.
- (1998). *Kvinnor och män på arbetsmarknaden*.
- Scott Sørensen, A (1991). "Könskulturer och könets kultur" i Gannetz, H & Löfgren, K (red.) *Om unga kvinnor*. Studentlitteratur. Lund.
- Schröder, L (1996). "Förändrade vägar till arbete" i *Krokig väg till vuxen*. Del 1. Ungdomsstyrelsen. Stockholm.
- Schutz, A & Luckman, P (1973). *The Structures of the Life-World*. North-Western University Press. Evanston.
- Seabrock, J (1974/1976). *Det ständiga gästbudet. Från fattigkultur till konsumtionskultur*. Rabén & Sjögren. Stockholm.
- Sennet, R (1977). *The Fall of Public Man*. University Press. Cambridge.
- Sernhede, O (1995). *Modernitet, adolescens & kulturella uttryck*. Institutionen för socialt arbete. Göteborgs universitet (doktorsavhandling).
- (1999). "AliNation is our Nation. Reality is my notis" i Demokratiutredningen forskarvolym 6 *Det unga folkstyret*. SOU1999:93.
- Silverman, D (1993). *Interpreting Qualitative Data: Methods för Analysing Talk, Text and Interaction*. Sage Publications. London.
- Skeggs, B (1995). "Feminist Cultural Theory. Process and Production" i Skeggs, B (red.) *Theorising, Ethics and Representation in Feminist Ethnography*. Manchester University Press. Manchester.
- (1997/1999). *Att bli respektabel. Konstruktioner av kön och klass*. Daidalos. Göteborg.

- Smith, D (1990). *The Conceptual Practices of Power*. Northeastern University Press. Boston.
- SOU 1989:12. *Den regionala problembilden*.
- 1993: 85. *Ursprung och utbildning*.
- 1994: 73. *Ungdomars välfärd och värderingar*.
- 1994: 77. *Tillvarons trösklar*.
- 2000: 3. *Välfärd vid vägskäl. Utvecklingen under 1990-talet*.
- 2001: 55. *Barn och ungdomars välfärd*
- 2003: 92. *Utbildningens fördelning – en fråga om klass*.
- Statistisk Årsbok för Sverige 2000*. Stockholm 1999.
- Strauss, A & Corbin, J (1990). *Basics of Qualitative Research: Grounded Theory Procedures and Techniques*. Sage Publications. London.
- Svallfors, S (1996). *Välfärdsstatens moraliska ekonomi. Välfärdsopinionen i Sverige*. Boréa Bokförlag. Umeå.
- Svensson, L (2006). *Vinna eller förvinna? Drivkrafter bakom ungdomars utflyttning från mindre orter*. Linköpings universitet, institutionen för beteendevetenskap. Linköping (doktorsavhandling).
- Swidler, A (1986). "Culture in Action: Symbols and Strategies" i *American Sociological Review*. Vol. 51: 273-286.
- Sylvan, D & Glassner, B (1985). *A Rationalist Methodology for the Social Sciences*. Blackwell. Oxford.
- Tebelius, U (1991). "Tonårstjejer och deras livssituation" i Carle J & Hermansson H E (red.) *Ungdom i rörelse*. Daidalos. Göteborg.
- Therborn, Göran (1991). "Sweden" i Pfaller A, Gough I & Therborn G (red.) *Can the Welfare State Compete?* Macmillan. London.
- (1995). *European Modernity and Beyond the Trajectory*. Sage. London.
- Trondman, M (1993). *Bilder av en klassresa. Sexton arbetarklassbarn på väg till och i högskola*. Carlssons Förlag. Stockholm (doktorsavhandling).
- (1995). "Vem talar för framtidens förlorare" i Bolin, G & Lövgren, K (red.) *Om unga män. Identitet, kultur och livsvillkor*. Studentlitteratur. Lund.
- Trondman, M & Bunar, N (2001). "Samhället idag är ju helt rubbat" i *Varken ung eller vuxen*. Atlas. Stockholm.
- Tåhlin, M (1991). "Arbetsliv och postindustrialism" i *Sociologisk Forskning* 1991 nr 4: 3-33 Stockholm.
- Ungdomsstyrelsen (1996). *Krokig väg till vuxen*. Stockholm:
 Del I: "En karläggning av ungdomars ungdomsvillkor".
 Del II: "Fyra forskare om fritid, massmedia, skola och arbete."
Upp till 18. . . (1996): Barnombudsmannen/SCB. Stockholm
- Vinken, H (2005). "Young Peoples Civic Engagement. The Need For New Perspectives" i Helve, H & Holm, G (red.) *Contemporary Youth Research. Local Expression and Global Connections*. Ashgate. Aldershot.
- Välfärd och välbefinnande i /.../ kommun* (1986): En rapport från ett kontaktforskarprojekt. Göteborgs universitet. Länsstyrelsen. /.../ kommun.
- Vogel, J (1994). "Uppväxtvillkor" i *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:73.
- Waara, P (1993). "Byfräsare och lantlollar" i *Uppväxtvillkor* 1993 nr 4.
- (1996). *Ungdom i Gränsland*. Boréa Bokförlag. Umeå (doktorsavhandling).
- Wallerstein, I (1966). *The Modern World System*. Academic Press. New York.

- Warde, A (1997). "Series editor's preface" i Furlong, A & Cartmel, F *Young People and Social Change*. Open University Press. Buckingham.
- Weber, M (1906/1978). *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*. Argos. Lund.
- Wennhall, J (1994). *Från Djäkne till Svingpjatt*. Etnologiska institutionen. Uppsala universitet. Uppsala (doktorsavhandling).
- Werne, F (1987). *Den osynliga arkitekturen*. Vinga press AB. Göteborg.
- Werner, K (1988). *Mer än tak över huvudet. Storstadsungdomar om boendet*. Byggsforskningsrådet: T2 1988. Stockholm.
- (1989). "Ungdomars attityder till staden och boendet" i Herlitz, Ulla (red.) *Flyttningar och värderingar*. ReVäst 1989 nr 1: 45-62.
- Westen, D (1985). *Self & Society. Narcissism, Collectivism, and the Developments of Morals*. University Press. Cambridge.
- Westin, C (1975). *Existens och Identitet*. Korpen. Göteborg (redigerad doktorsavhandling).
- Wikander, U (1992). "Delat arbete, delad makt. Om kvinnors underordning i och genom arbetet" i Hirdman, Y & Åström, G (red.) *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdstaten*. Carlssons. Stockholm.
- Williams, R (1981). *Culture*. Fontana Paperbacks. Cambridge.
- Willis, P (1977/1983). *Fostran till lönearbete*. Röda Bokförlaget. Göteborg.
- (1988). *The Youth Review*. Avebury. Aldershot.
- (1990). *Common Culture. Symbolic Work at Play in the Everyday Cultures of the Young*. University Press. Milton Keynes.
- Winnicot, D W (1991/1995). *Lek och verklighet*. Natur och Kultur. Stockholm
- Wittgenstein, L (1948/1978). *Filosofiska undersökningar*. Bonnier. Stockholm.
- von Wright, G H (1986/1993). *Vetenskapen och förnuftet. Ett försök till orientering*. Mån-pocket. Bonniers Fakta Förlag AB. Stockholm.
- Young, M & Willmot, P (1971/1986). *Family and Kinship in East London*. Penguin Books. Harmondsworth.
- Zetterberg, H (1984). *Det osynliga kontraktet*. SIFO. Stockholm.
- Ziehe, T (1975). *Pubertät und Narzismus*. Europäische Verlagsanstalt. Frankfurt (doktorsavhandling).
- (1986). *Ny ungdom. Om ovanliga läroprocesser*. Norstedt. Stockholm. — (1989). *Kulturanalyser. Ungdom, utbildning, modernitet*. Stehag/Symposium. Stockholm.
- Åberg et al (1994). Studie refererad i SOU 1994:73. *Ungdomars välfärd och värderingar*.
- Åström, G (1992). "En naturlig ordning. Om organisation efter kön" i Hirdman, Y & Åström, G (red.) *Kontrakt i kris. Om kvinnors plats i välfärdstaten*. Carlssons. Stockholm.
- Åström, L (1986). *I kvinnoled. Om kvinnors liv genom tre generationer*. Skrifter utgivna av Etnologiska sällskapet i Lund. Liber Förlag. Lund (doktorsavhandling).
- (1989). "Genmåle till Thomas Højrup's artikel" i *Nordnytt* nr 37: 129-130. NEFA-Norden. Stockholm.
- (1990). *Fäder och söner. Bland svenska män i tre generationer*. Carlssons bokförlag. Stockholm.

Ödman, P J (1979). *Tolkning förståelse vetande. Hermeneutik i teori och praktik*. Almqvist & Wiksell Förlag. Stockholm.

Egen enkät till arbetsgivare i /.../ kommun

Företag och myndigheter som besvarat enkät med uppgifter om ålder, kön, krav på utbildning och framtida behov angående personalstrukturen. Dessa är också de nio största arbetsgivarna i /.../ kommun 1990:

Elektrolux-Euroclean AB	Nordiska Kardan AB
LBC, bilspedition i XX	Samhall
SJ underhållsverkstad	Svenska Elektromagneter AB
Tom Heurlin AB	Transformator
Teknik AB	/.../ kommun

Intervjuer med företrädare för följande verksamhetsområden

Arbetsförmedlingen. Två olika personer vid två tillfällen (1990-01-28), (1992-11-18)

Fritidsförvaltningen. Två personer vid samma tillfälle (1990-02-18)

Kommunförvaltningen. En person (1990-02-04)

Stiftelsen /.../ Företagscentrum. En person (1990-01-25)

Ortens gymnasium. Två personer (1990-02-22), en tredje person (1992-11-18)

Stiftelsen Kommunala Hyresbostäder. En person (1990-03-01), enkät i nov 1992.

Sammanställningar och broschyrer

Arbetsförmedlingen, internstatistik.

Arbetsmarknaden i /.../ (1986). Stadskansliet.

Fakta om /.../ (1988). Stadskansliet.

Faktaurval om arbetsmarknaden & gymnasieskolan i /.../ län/G-regioner (1988). Länsstyrelsen.

Fritid i /.../. *Verksamhetsberättelse* (1988). Fritidskontoret.

Föreningar i /.../ (1989). Fritidskontoret.

/.../ gymnasiet: Antagningsstatistik 89-90, 91-92; Elevstatistik 89-90, 91-92; Gymnasieutbildningar 1990-91.

Om framtiden i /.../ län (1988). Länsstyrelsen.

Regional utbildningsplanering (1990). Länsstyrelsen.

Vart tar gymnasisterna vägen? (1988). Skolstyrelser i tre kommuner.

/.../ företagskatalog 89-90 (1989). Stiftelsen X Företagscentrum.

/.../ kommuns översiktsplan -89. Två delar. Stadsarkitektkontoret.

14 BILAGA: FRÅGEGUIDER

Temat vid den första intervjuomgången: januari – april 1990

Anknytning till orten: Hemmastaddhet respektive frånvändhet; sociala relationer; vilka personer och miljöer betyder mest för den unge.

- Om du skulle berätta för någon okänd människa om din hemort: Vad skulle du då säga? Vad är bra/dåligt?
- Om du flyttat och kom tillbaka för en dag: Vad skulle du då göra? Vilka människor skulle du helst träffa?
- I vilken ordning? Vad skulle du sakna mest?
- Om du vore arbetslös: Hur skulle du då se på situationen? Flytta till annan ort direkt om arbete erbjöds? Eller avvakta en tid?
- Är det nåt speciellt med hemorten som de inte skulle finna på annat håll? Vad saknar du här? Vad är skillnader mellan större städer och mindre orter?
- Om framtiden: Hur tänker du ditt liv när du är 25-30 år? Och hur önskar du dig livet då? Vad ser du för möjligheter på din uppväxtort?

Frågor
till alla

Skola och utbildning: Dess inverkan på vardag och framtidsbilder; skolkunskapens betydelse.

- Vilken skola och vilken linje går du nu på? Vad är viktigast med skola, och att utbilda sig?
- Vad känner du på morgonen när du skall gå till skolan? Vad är bra/dåligt? Vad intresserar dig mest?
- Skulle du hellre göra någonting annat? Vad, i så fall?
- Hur mycket tid lägger du ner på skolförberedelser? Om du jämför med andra saker i ditt liv? Hur ser du på att sluta studierna (till våren)?
- Hur blir det med skolkompisar; känslan av att lämna dem, och vad tror du händer med dem?
- Med vilka brukar du prata om skolarbete och framtida studier, och om vad?
- Hur ser dina egna studieplaner ut för kommande år? Om vidare studier, hur ser du fram emot utbildningen?
- Hur kom du fram till valet att studera vidare? Varför detta val? Om nej, varför ingen fortsatt skolgång för dig?
- Anknyter dina planer till egna intressen? Kamraternas val, eller diskussioner med föräldrarna? Vilket av detta betyder mest?
- Hur ser du på att flytta för att kunna studera vidare?

Unga i
skola

- Vad tror du händer efter utbildningen? Vad skulle du vilja hända?
- Tror du att utbildningen kan ge dig ett jobb på hemorten?

Unga
med
avslutad
skolgång

- Berätta om in tidigare skolgång? Hur ser du tillbaka på skoltiden? Vad var bra/dåligt?
- Hur ser du på att åter ta upp studier? Vilka hinder eller möjligheter finns? Vilka utbildningar i så fall? Varför dessa?
- Eventuellt, vad skulle kunna få dig att börja läsa igen? För att du skall lämna orten för att studera? Skulle ditt liv förändras med fler studieår tror du?

Yrket: Dess vikt i förväntningar och önskemål om vuxenlivet; som innehåll i en livsstil.

- För äldre, även yrkets betydelse för vardagens utformning.
- Berätta om dina planer för att få ett arbete i framtiden? Eventuellt, vad fick dig att bestämma dig för detta yrkesområde?
- Vad är viktigt med ett arbete, respektive mindre viktigt? Hur bör ett bra arbete vara?
- Tror du, att du kan få ett sånt arbete när du blir äldre?
- Hur tänker du dig miljö, arbetskamrater och innehåll i vuxenlivets yrke? På vilken ort?
- I vilket samband till din egen familjebildning? Hur ser du på arbetet jämfört med andra saker i livet?
- Vilka saker är viktiga att tänka på för att kunna få ett bra arbete? Vad tror du om egna framtidsutsikter?
- Har du ställt upp egna vägar för att nå fram till det yrke du vill ha?
- Vad betyder kamrater och din familjebakgrund i dessa sammanhang?
- Vad tror du om arbetsmarknaden i framtiden, och vilka jobb finns lediga? Hur blir det här i kommunen?

Unga
utan
arbete

- Vad jobbar du med nu? Har du haft tidigare arbeten?
- Beskriv ditt arbete? Vad är bra/dåligt? Vad kunde bli bättre?
- Vad fick dig välja detta arbete? Funderingar på annan sysselsättning, vad skulle du önska i så fall?
- Kan du tänka dig att lämna hemorten för ett bättre jobb? Om du blir arbetslös, vad händer då?
- Vad rangordnar du högst med ditt arbete? Hur ser du på jobbet i relation till familj och andra intressen?
- Hur är umgänget med arbetskamrater på respektive utanför arbetet? Är det samma vänner?
- Hur inverkar arbetslivet på fritiden? Pratar du ofta om arbetet? Med vilka, i så fall?
- Hur du haft någon nytta av tidigare skolgångar anser du? Vad gör du om fem år, tror du?

Unga
med
arbete

- Hur skulle du önska att det blev med ditt arbetsliv?

Fritiden: intressen utövade med andra eller i enskildhet; estetisk praktik

- Vad tänker du på när du hör ordet fritid?
- Efter att ha kommit hem från skolan/arbetet, hur ser då en vanlig dag ut? En helg?
- Vad är ditt största intresse? Vad är det bästa med intresset/aktiviteterna?
- Hur värderar du dina intressen jämfört med andra saker i livet? Varför dessa val?
- När du blir vuxen, tror du annat blir viktigare?
- Med vilka brukar du vara tillsammans med på ledig tid?
- Är det någon skillnad när du ägnar dig åt dina intressen, eller när du endast kopplar av?
- Vad är bra och vad är dåligt i /..../? Hur skulle de nu önska dig stunderna vid sidan av skola/arbete, när den är som bäst?
- Eventuellt är du med i någon förening eller i annan sammanslutning? Hur kom du med i dem?
- Hur mycket tid tar dessa aktiviteter i veckan? Vad ger det dig, vad är bäst med dessa sysselsättningar?
- Fritidsgården, brukar du vara där?
- Är det något annat "ställe" de vistas på, eller annat engagemang du brukar ägna dig åt under ledig tid?
- Vad är bra med dessa?
- Om du jämför med andra miljöer som storstäder, skulle då din fritid vara annorlunda? Något du saknar, respektive är bättre i /.../?
- Om du skulle önska dig en bra fritid, säg när du är 30 år, hur skulle den då se ut? Hur skulle du utforma en dag och kväll med arbete, familj och egna intressen?

Alla

Boendet: Dess betydelse under uppväxtåren och i konkret form i ungdomen; som estetiskt intresse

- Berätta med egna ord om hur du bor, och om det egna rummet, lägenheten eller egna huset? Vad tycker du är bra, och vad är sämre? Miljön runtomkring, vad anser du om den?
- Har du levt här hela livet? Om nej, var och hur bodde du tidigare? Hur kom det sig att du eller ni flyttade? Är det några skillnader upplever du, vilka i så fall?
- Hur tillbringar du tiden i hemmet i stora drag? Ägnar du dig åt något intresse, umgänge med vänner?
- Eventuellt, hur ofta? Vad gör ni då?

Alla

- Unga boende hos föräldrar
- När kommer du att flytta hemifrån, tror du? Varför just då? Vad tror du om möjligheten att få ett eget boende på orten? Eventuellt, andra orter?
 - Hur föreställer du dig det egna första boendet? Hur skulle du önska dig bostaden? Hur skulle du inreda rummen? Hur skulle miljön runt omkring se ut? Hur tänker du gå tillväga för att få din första bostad?

- Unga i eget boende
- När flyttade du hit? Hur fick du bostaden? Vad är bra/dåligt med ditt boende?
 - Har du haft tankar att bo på annat sätt än vad det du nu gör? Varför, och hur skulle du vilja ha det?

- Alla
- Hur tror du att du kommer att bo om tio år? Om du finge önska själv?
 - Om du skulle välja nåt område här i ../ eller i dess närhet, vilket skulle det då vara? Berätta varför?
 - Vad betyder boendet i förhållande till arbetet, intressen och andra saker i livet?

Familjelivet: Dess betydelse i relationer och formande de ungas framtidsbilder.

- Alla
- Vilka bor och lever du tillsammans med nu?
 - Dina föräldrar, vilket arbete har de? Vilken skolutbildning? Pratar(de) ni mycket om arbete och skola i er familj? Om vad, i så fall eller annat? Vad gör du och dina föräldrar när ni är tillsammans en dag/kväll?
 - Vad är bra eller kan vara bra med att bo utan uppväxtfamiljen? Vad saknar du, eller skulle du sakna? Hur har din uppväxt varit, berätta i stora drag?
 - Brukar(ade) ni diskutera och samtala om framtiden tillsammans? Om ja, om vad? Har ni lika eller olika åsikter? Om ja vad, i så fall? Om nej, varför inte?
 - Har din familj släkt och nära vänner här i ../, som ni umgås med? Vad betyder dina föräldrar för dig just nu?
 - Tidigare i livet?

- Unga med eget boende
- Bor dina föräldrar här i trakten? Om nej, var i så fall och hur ser du på det förhållandet? Om ja, vad är bra med att ha föräldrarna på nära håll?
 - Hur ofta träffar du dina föräldrar?

Kamratgruppen och jämnåriga: Deras styrka i identifikation och betydelse för vardag och framtid.

- Vad är viktigast med att ha vänner? Vid vilka tillfällen betyder vänner mest?
- Vad brukar du göra tillsammans med vännerna? En vanlig dag? En fredag och lördagskväll? Var brukar ni vara?
- Varför just där? Hur ser gruppen ut? Blandat eller lika grupp? Eventuella, skillnader?
- Vad finns det för olika grupper av unga i ../? Vilken grupp tillhör du?

- I vilket sammanhang fick du dina kompisar? Har du någon speciell bästa vän du byter förtroenden med?
- Berätta hur det är tillsammans med vännerna? Är det någon skillnad om ni bara är två, eller flera i ett gäng?
- Pratar ni om framtiden, och vad som skall hända er under kommande år? Eller vad som händer i världen? Om ja, om vad i så fall? Om nej, varför inte?
- Med vilken stämning ser ni fram på de närmaste åren? Du själv?
- Om dina bästa vänner skulle flytta till annan ort, skulle du också överväga att flytta dit? Motivera!
- Vilka personer betyder mest i dina egna val?
- Saknar du nåt har i /../ som skulle göra samvaron med jämnåriga bättre?
- Hur har relationerna till tidigare vänner och kompisar förändrats i och med egen familj?

Alla

Unga
med
egen
familj

Relationer till andra: Övriga förankringar till orten och olika sociala sammanhang

- Vilka andra förutom jämnåriga vänner och familj träffar du? Några vuxna som du kan säga ha god kontakt med? Om ja, vad är bra med denna kontakt, och hur skiljer den sig från de övriga?
- Din släkt förövrigt, brukar du träffa dem? Om ja, i vilka sammanhang umgås och träffas ni? Om nej, varför inte?

Alla

Inplacering av egen sociokulturell tillhörighet och livsstil

- Om du skulle beskriva dig själv, vad skulle du då säga?
- Med vilka slags människor känner du dig mest hemma och trivs med?
- Är det någon känd person eller grupp du vill likna? Om ja, vad är det hos denne eller hos gruppen som du gillar?
- Vilka olika grupper finns det i vårt samhälle, anser du? Hur placerar du in dig själv och din familj i detta sammanhang? Finns det någon känd person i media, någon sammanslutning eller politiskt parti som uttrycker vad du själv mest känner för?
- Hur går samtalen bland kompisar? Vilka är de viktigaste frågorna? Någon skillnad mellan vad som är väsentligt för dig, och vad som diskuteras om samhället i stort?
- Om du skulle jämföra med unga i storstäder. Ser du då några skillnader hur de lever sina liv?
- Eller vad de tycker och tänker om olika saker jämfört med dig och dina vänner?

Alla

Media, fin- och vardagskulturen: Dess inverkan på identifikationer och som estetisk aktivitet

- När du hör ordet massmedia, vad tänker du då först på? Med vilket media tillbringar du mest tid under veckan?

- Hur, när och i vilka sammanhang? För dig själv, eller tillsammans med andra? Vilka då?
- Vilka tidningar brukar du läsa? Vilka slags böcker? Om ja, vad ger det dig? Musik, vad betyder det för dig?
- Spelar du själv, eller ägnar dig åt någon annan skapande aktivitet som t ex teater, måla/teckna, fotografera, sömnad, annat?
- Vilka är dina favoriter inom medievärlden? När det gäller musik? TV-program, film, sport, politik, konsten, annat?
- Varför gör den eller de ett intryck på dig? På vad sätt? Är de viktiga för hur du själv skapar uppfattningar om världen? Finns det annat som betyder mera?

De ungas framtidsorienteringar

- Vad tror du händer dig de närmaste fem åren? Kan du se några viktiga milstolpar? Vad önskar du skulle hända?
 - Vid vilken ålder är det lagom att stabilisera sig med arbete, eget boende samt familj?
 - När är man vuxen, vad är skillnaden med att vara ung?
-
- Hur skulle ett bra familjeliv vara enligt dig? Kommer det vara några skillnader mellan ditt och föräldrarnas?
 - Hur kommer hemarbete och yrkesarbete fördelas? Hur ser du själv på denna fråga? Vilken tar hand om barnen?
 - Hur kommer barnen att uppfostas? Vad är viktigt att de får med sig från familjen, t ex vilka värderingar?
 - Skall de vara på daghem eller att någon i familjen tar hand om dem?
 - Hur ser du på att kanske jobba mindre för att få mer tid över för familj och egna intressen?
 - Är /../ en tänkbar ort för dig att bilda familj och skaffa barn i?
- Unga utan egen familj
- Med familj
- Ungefär samma frågor fast om nutida förhållanden.
- Vad är viktiga mål i livet som du strävar mest efter? Varför är dessa viktiga?
 - Hur skall du gå tillväga för att uppnå dessa mål? Vad är däremot inte så viktigt i livet?
 - Vad upplever du vara viktigt för dig just nu personligen? Vad är det du vill skall hända?
 - Nu, eller ske under närmsta tiden? Varför just detta?
 - Tror du att andra unga har samma uppfattningar? Varför/varför inte?
 - Om du jämför med vad äldre tycker är viktigt, har de då annorlunda åsikter än dina? Eller dina kamrater?
 - Med vilken känsla ser du på framtiden i stora drag? Vad kan bli bättre och vad verkar bli sämre framöver? För dig personligen, och för andra människor? På vad sätt och med vilka medel kan vi få ett bra liv?
 - Brukar du och dina kamrater tänka i dessa banor? Om du hade möjlighet att förändra något, vad skulle det vara?
- Alla

- Kan någon organisation eller person förändra världen? Hur, eller varför inte?
- Tycker du vi lever i ett bra eller dåligt samhälle?
- Till sist, vad tror du kommer att skilja ditt liv som vuxen gentemot hur dina föräldrar levde? Hur andra vuxna levde? Vad skulle du önska blev annorlunda?

Teman i uppföljningsstudien: oktober – december 1992

Inledande frågor: Vad har hänt sedan förra mötet; hur har krisen inverkat; om sociokulturella rötter

1. Vad har hänt sedan sista mötet? Vad har varit bra/dåligt? Beroende på vad? Vad är bättre/sämre nu än då? Finns några avgörande händelser under dessa år?
2. Blev åren som du tänkt dig sedan vi sist träffades? Hur skulle du säga att livet är annorlunda nu än förr? Om du själv helt hade fått bestämma, hur skulle dessa år då sett ut? Alla
3. Kan du känna att du själv har förändrats? Har dina inställningar till olika saker ändrats? Vad i så fall? Är inställningen till hemorten densamma?
4. Vad är bättre/sämre på din nya hemort? Vad skulle kunna få dig att återvända till /.../? Flyttade
5. Om du ser på när dina föräldrar när de var i samma ålder, vad tror du skiljde deras ungdomsår från dina? Alla

Sysselsättning: Övergången till högre studier eller arbete; dess betydelse för en livsstrategi och livsstil

1. Vad gör de nu? Skola/arbete/annat? När började du? Vad är det bästa/sämsta med din sysselsättning?
2. Hur kom det sig att det blev så här? Vad var avgörande? Var detta vad du helst ville? Om nej, vad för annat, i så fall och varför? (Se, även ovan frågor).
3. Det som du nu håller på med, känns detta meningsfullt för dig? Hur ser framtiden ut? Hur bedömer du möjligheterna att få den sysselsättning du helst vill ha? Eller kunna vara ännu bättre än den nuvarande? Vad skulle du se som hinder? Om du istället vore ung man respektive ung kvinna, tror du dina chanser skulle vara annorlunda? Om du hade en annan personlig bakgrund i största allmänhet? Alla
4. Om du ser på dina föräldrar finns det någon skillnad i inställningen till hur ett bra arbete skall vara? Den tid du vill lägga ner på jobbet? Om du finge fritt välja ett yrke, vilket skulle det vara? Vilket är den viktigaste delen? Lönen eller arbetet i sig eller annat? Vad betyder, eller kommer, betyda mest för dig? 1) arbetet 2) fritiden 3) familjen 4) boendet 5) annat. Rangordna och motivera.

- Stud-
erande
5. Vad tror du kommer att hända när du går ut skolan? Några bestämda planer för de följande åren?
- Alla
6. Hur tror du jobben och arbetsmarknaden kommer att se ut om fem tio år? Kommer jobben att vara annorlunda? Hur i så fall, eller varför inte? Hur skall man gå tillväga för att få ett bra jobb? Vad är viktigast att tänka på? Om du vann tio miljoner, skulle då fortfarande jobba eller söka arbete om du inte har arbete? Varför eller varför inte? Eventuellt, vad skulle du göra istället?
- Hemma
med barn
7. Hur länge har du planerat vara hemma? Hur ser du på din situation? Vad är bra/dåligt? Hur borde det vara? Några andra planer när barnen har blivit äldre? Vilka, och varför i så fall? Eller varför inte?
- Har
arbete
8. Har du funderat på att byta arbete? Varför/varför inte? På annan ort? I så fall, varför?

Sociala relationer: Deras betydelser för sociokulturell tillhörighet och identifikationer.

- Alla
1. Vilka personer lever du nu tillsammans med? Eventuellt, sen när?
2. Om du ser tillbaka tre år, är det samma människor som då som du nu umgås med? Om nej, vad har förändrats? Vad har hänt med tidigare vänner? Om samma vänner som förut, gör ni samma saker och tänker likadant som då?
3. Hur skulle du vilja beskriva dina vänner, vilken typ? Eventuellt, skillnader på gamla och nya?
4. När du umgås med dina vänner, vad gör ni då? En vardag? En helg? Vad pratar ni mestadels om? Var brukar ni vara? Vad är bra med dessa platser?
- Avflyttade
5. Hur är kontakterna med vänner och bekanta på din gamla hemort?
6. Kontakter med andra som inte är jämnåriga, hur är de? Kontakter inom föreningar? Inom arbete, skola eller i gemensamma intressen? Finns det någon som betyder speciellt mycket för dig utanför familj och jämnåriga vänner?
- Alla
7. Med din uppväxtfamilj, umgås ni på samma sätt som för tre år sen? Eventuellt, vad har förändrats? Har du och någon av de äldre i familjen ett gemensamt intresse? Vad, i så fall? Vilka eventuella andra saker gör ni tillsammans? Skulle du säga, att dina föräldrar ser på saker och ting på samma sätt som vad du gör? Gällande andra släktingar, är ni ofta tillsammans och gör saker ihop? Eventuellt, vad?
- Avflyttade
8. Hur håller ni kontakten nu med uppväxtfamiljen? Hur ofta och i vilka former?
9. När och vid vilken ålder börjar ett stadigt sällskap bli intressant? Vilken betydelse har denna relation i ditt nuvarande liv? När du jämför med vänner och andra intressen, hur kommer "killen" respektive "tjejen" in i sammanhanget? Eventuellt, hur har dina relationer till tidigare kompisar förändrats?
- Alla

10. Vilken eller vilka människor betyder mest för dig? Berätta varför? Har detta förändrats sedan förra mötet? Hur, i så fall?
11. Vad har du nu för inställning till din uppväxtort? Till människor i /.../? Är de lika dig? Om inte, vad skiljer er åt?

Fritiden: Uttryck för egen stil och som ett led i en livsstrategi.

1. Beskriv vad du gör när du slutat skolan respektive arbetet samt/eller fått tid över från familjens tillsyn? En vanlig dag? En helg? Med vilka och var brukar du mestadels tillbringa din lediga tid? Har något förändrats sedan förra träffen?
2. Är du med i någon förening eller andra organiserade aktiviteter? Har något förändrats sedan förra mötet? Eventuellt, på vad sätt och varför tror du?
3. Vad är det bästa med den fritid de nu har? Hur skulle du önska att den var? I framtiden när de är vuxen, hur skulle då en bra fritid se ut? Vad kan lägga hinder i vägen? En ledig dag och kväll som du fritt finge bestämma, hur skulle den se ut? Med vilka är du helst tillsammans med? Och i vilken miljö?
4. Är det något speciellt du saknar på den hemort, när det gäller fritid? Eventuellt, från din gamla hemort? Eller är bättre på den nya?

Alla

Boendet: Dess praktiska sidor och som aspekt av en livsstil.

1. Några planer på att flytta hemifrån? I så fall, varför och till vart? Eventuellt, varför inte?
2. När du flyttar, hur tror du då att du sannolikt kommer att bo respektive hur önskar du ditt första egna hem?
3. Vad är det bästa med att bo som du nu gör? Om du tänker dig att du är trettiofem år, hur skulle du då helst vilja bo? Hur skulle miljön runtomkring se ut?
4. Vad är bättre respektive sämre sedan du flyttat? Hur kom det sig att de flyttade? Några svårigheter med att få bostad? Hur upplevde du steget att flytta hemifrån?
5. Hur skulle du vilja beskriva din bostad för någon obekant? Vad är viktigast för att trivas i ett hem, tycker du?
6. När du är hemma i egna rummet eller i din egen bostad under ledig tid, vad brukar du då göra? Har ofta har du vänner hemma? Har något förändrats sedan förra gången? Sett till att vara ute 'på stan', vad föredrar du? Varför?
7. Hur viktigt är ett bra boende för dig? Jämfört med ett yrke eller andra intressen? Motivera! Har din inställning förändrats under senare år? På vad sätt då, i så fall?

Kvarboende

Alla

Har flyttat

Alla

Estetisk praktik och livsstilsuttryck: Identitet vänd emot det sociokulturellt särskiljande eller enande.

1. När du är ensam hemma, vad lyssnar du helst på för musik? Varför just den musiken? När du är tillsammans med andra, är de det då några skillnader när ni lyssnar på musik? Har din musiksmak förändrats sedan förra mötet? På vad sätt, i så fall?
2. Läs böcker och tidningar, vad betyder det för dig? Brukar du diskutera innehållet i böcker och tidningar med dina vänner? Inom familjen? Hur går då samtalen? Nämn något exempel! Din senaste bok? Vad tyckte du om den? Finns det någon bok, film eller musikstycke eller liknande som betytt(der) mycket för dig? Eventuellt, på vilket sätt? Vilka TV-program tittar du helst på? Varför dessa?
3. Håller du själv på med någon så kallad skapande verksamhet (se, guiden för 1990).
4. Skulle du säga att de hämtar inspiration för ditt sätt att leva från medias framställningar? Typ MTV, video, reklam och idoler och vad betyder de för dig? Om du ser till dig och dina vänner, anser du att ni tillhör någon special grupp med en egen stil? På vad sätt då? Eller varför inte?
5. Vad kan du säga är mest "inne" för tillfället? I sättet att vara och att klä sig; är det viktigt för dig själv att känna dig i nivå med trender? Varför/varför inte? Hur var det tidigare?
6. Hur går du helst klädd själv? Har sådana saker blivit mer eller mindre viktiga för dig? Berätta! Hur tror du andra människor skulle beskriva dig? Som någon speciell typ?
7. Om du beskriver ett sammanhang eller en miljö som du mest känner dig hemma i, hur skulle då dessa vara? Vilka människor trivs du bäst med? Vilka andra slags grupper finns det i samhället i stort? Både gällande äldre respektive ungdomar? Till vilka räknar du dig själv? På grund av vad? Vad är de mest utmärkande olikheterna för de grupper du nämnt?

Alla

Sociokulturell identifikation: I förhållande till vistelseort, sociala relationer och samhällets utveckling.

1. Hur ser du nu på din tidigare hemort? Dess människor och miljöer? Har din inställning förändrats? Varför/varför inte, tror du? Har något i ditt eget liv påverkat detta? Vad, i så fall?
2. Är det någonting annat som blivit annorlunda sen sista mötet? Har något i Sverige förändrats sedan dess? Vad i så fall? Hur skulle du beskriva ditt eget liv: som att det går i ett sakta mak eller har förändras snabbt? Vad beror detta på?
3. Är det något du saknar i ditt liv just nu? På den ort du nu lever? Vad och varför, i så fall? I vilken miljö tror du att du kommer att leva om fem år? I vilken miljö skulle du helst önska dig? Motivera!
4. Rent allmänt, hur tror du din tillvaro och världen kommer att se ut om tio år? Kommer den att ha förändrats? Vad i så fall, och beroende på vad? Om nej, varför inte?

5. Känner du oro i det liv? Inför vad, i så fall? Eller varför inte? Framtiden, hur ser du på den? Med ljus eller mörk syn? Berätta varför!
6. Vad tror du bestämmer att en människas liv blir som det blir? Hur mycket kan man själv styra i livet? Säg något som påverkar!
7. Finns det någon person eller åskådning som uttrycker "så här tänker jag"? Om ja, förklara varför? Hur kan man göra världen bättre? På vad sätt, i så fall? Finns det någon organisation som är bra för denna uppgift? Varför/varför inte? Hur bör människor leva tillsammans, tycker du?
8. Tror du den äldre generationen har ungefär samma tankar i de här frågorna? Vad skiljer/vad förenar er? Vad beror detta på, i så fall? Skiljer sig föreställningar om hur ett bra familjeliv bör vara? Har man tar hand om och uppfostrar barnen? I vad, i så fall? Eventuellt, varför inte?
9. Hur tror du unga i andra ungdomsgrupper skulle svara på dessa frågor? Finns det några skillnader? I så fall, bland vilka ungdomsgrupper och med vilka andra åsikter? Om du själv vore av det motsatta könet skulle detta göra någon skillnad i ditt tänkande om livets olika möjligheter?
10. Vad tror du att just dina föräldrar skulle vilja att du blev som vuxen? Som människa? I yrket? I familjelivet? Finns det några olikheter i förhållande till egna uppfattningar?
11. Nämn tre saker som är viktiga i livet för dig just nu? Berätta varför? Vilka personer är viktiga? Varför dessa? Och inför framtiden? Är det samma saker och personer? Vad är skillnaden i så fall? Hur skulle samhället vara?
12. Hur skulle du vilja att de närmaste åren blev för dig? Vilka betydelsefulla saker skulle inträffa? Vilka bestämda planer har du? I så fall, tror du att dessa kommer att infrias? Varför/varför inte?

Alla

Summerande berättelser

1. Hur skulle du i stora drag beskriva dina uppväxtår från barn till ungdom? Vad har varit viktiga och avgörande händelser som du ser det? Vad tror du att dina föräldrar hade för uppfattningar om sina liv, och inför de arbeten och sysselsättningar de hade?
2. Om du finge göra om de senaste fem åren, skulle de då ha sett annorlunda ut? Vad, i så fall? Vad har varit bra? Funderar de nu på att förändra ditt liv i andra banor? Och i vilken riktning och med vilket innehåll, i så fall?
3. Vilket och vilka personer har påverkat och format dina ungdomsår mest anser du: Föräldrarna? Kamrater och jämnåriga? Skolan och lärare? Arbetslivet/erfarenheter av praktik? Medier, i form av kända personer, reklam samt musik och sport? Egna upptagna värderingar och livsstil? Rangordna och motivera valen!
4. Att bryta upp från föräldrar och invanda miljöer, hur var och är dina känslor inför detta? (både för flyttare och kvarboende). Vilka svårigheter innebar(bär) detta? Vilka förväntningar har (hade) du inför denna händelse och på följande år?
5. Känner du dig på det hela taget att de är den person som du skulle vilja vara? Om inte, vad kan detta bero på? Vad kan vara annorlunda (borde vara)? Hur upplever du dig själv i förhållande till din omgivning? Har du "läget under

Alla

kontroll”, eller förändras saker alltför snabbt? Beskriv några av dina känslor inför dessa förhållanden, och vad detta kan bero på! Hur skulle ett gott liv vara för dig, och hur skulle övergångar till vuxenlivet se ut?

Göteborg Studies in Sociology

1. Furåker, Bengt (ed): *Employment, Unemployment, Marginalization. Studies on Contemporary Labour Markets*. Department of Sociology, Göteborg University/Almqvist & Wiksell International, Stockholm 2001.
2. Berglund, Tomas: *Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
3. Larsson, Bengt: *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
4. Blomquist, Bo: *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
5. Hansen, Lars: *The Division of Labour in Post-Industrial Societies*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2001.
6. Gustafson, Per: *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
7. Rigné, Eva Marie: *Profession, Science, and State – Psychology in Sweden 1968-1990*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
8. Persson, Anders: *I kraftans tecken. En historiesociologisk studie av cancerforskningens samhälleliga villkor i Sverige och USA under 1900-talet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
9. Brnic, Anita: *Speaking of Nationality. On Narratives of National Belonging and the 'Immigrant'*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
10. Korp, Peter: *Hälsopromotion – en sociologisk studie av hälsofrämjandets institutionalisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
11. Sobis, Iwona: *Employment Service in Transition: Adaptation of a Socialist Employment Agency to a Market Economy. A Case Study of Lodz, Poland 1989-1998*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
12. Hellum, Merete: *Förförd av Eros. Kön och moral bland utländska kvinnor på en grekisk ö*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
13. Carlson, Marie: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2002.
14. Hansson, Agneta: *Praktiskt taget. Aktionsforskning som teori och praktik – i spåren på LOM*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.

15. Engdahl, Oskar: *I finansvärldens bakre regioner. En studie om finansiella offshore-marknader och ekonomisk brottslighet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
16. Rolandsson, Bertil: *Facket, informationsteknologin och politiken. Strategier och perspektiv inom LO 1976-1996*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
17. Schedin, Stefan: *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen*. 2003. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
18. Morner, Claudia G: *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
19. Wennerström, Ulla-Britt: *Den kvinnliga klassresan*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2003.
20. Wingfors, Stina S: *Sociomyrkets professionalisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
21. Tursunovic, Mirzet: *Fostran till demokrati: Tre sociologiska delstudier av bosniska ungdomars politiska socialisering*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
22. Alinia, Minoo: *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
23. Chronholm, Anders: *Föräldradedig pappa – Mäns erfarenheter av delad föräldradighet*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2004.
24. Seldén, Daniel: *Om det som är. Ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
25. Winell-Garvén, Irene: *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864-1939*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
26. Engström, Pär: *Samtal och ledarskap. En studie av medarbetarsamtal i grundskolan*. Doktorsavhandling. Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
27. Eydal, Guðny Björk: *Family Policy in Iceland 1944-1984*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2005.
28. Ekbrand, Hans: *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
29. Eriksson, Ylva Ulfdotter: *Yrke, Status & Genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
30. Flisbäck, Marita: *Att lära sig konstens relger. En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
31. Berntsson, Paula: *Läraryrket, förskollärare och statushöjande strategier*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2006.
32. Latta, Mia: *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor individuals in Sweden in the 1990s*. Doktorsavhandling, Sociologiska

- institutionen, Göteborgs universitet 2007.
33. Persson, Sofia: *Lärarkyrkans uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen ca 1800-2000*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
 34. Bengtsson, Mattias: *Individen stämplar in. Arbetet, facket och lönen i sociologisk belysning*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
 35. Sjöstrand, Glenn: *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
 36. Pellbring, Mats: *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992-2001*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2008.
 37. Bjarnason, Tómas: *Social Recognition and Employees' Organizational Support*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
 38. Jagudina, Zaira: *Social Movements and Gender in Post-Soviet Russia: The Case of the Soldiers' Mothers NGOs*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
 39. Ranagården, Lisbeth: *Lärares lärande om elever – en sociologisk studie om yrkespraktik*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
 40. Shmulyar Gréen, Oksana: *Entrepreneurship in Russia: Western ideas in Russian translation*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2009.
 41. Eriksson, Bo G: *Studying ageing: Experiences, description, variation, prediction and explanation*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
 42. Karlsson, Anette: *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
 43. Bergström, Gunilla: *Tjänsteresor i människor vardag - om rörlighet, närvaro och frånvaro*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.
 44. Jonsson, Christer: *I fäderns och mödrarns spår - landsortsungdomars vuxenblivande och identitetsutveckling i ett livsformsperspektiv*. Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet 2010.

Doktorsavhandlingar vid sociologiska institutionen fr o m 1995

59. Börjesson, Mats: *Sanningen om brottslingen. Rättspsykiatrin som kartläggning av livsöden i samhällets tjänst under 1900-talet.* 1995.
60. Ljung, Margareta: *Lyft jorden mot himlen – växande i kvinnogrupper och kvinnliga nätverk.* 1995.
61. Björkemarken, Mariann: *Implementeringsanalys som komplement vid utvärdering – en fråga om perspektiv och förklaring.* 1995.
62. Håkansson, Kristina: *Förändringsstrategier i arbetslivet.* 1995.
63. Blomsterberg, Marianne: *Garanterade karriärer? Om social styrning och sysselsättningspolitik för ungdomar.* 1996.
64. Kohlström, Gulli: *Identitetsförändring vid anpassning till funktionshinder/ handikapp.* 1996.
65. Larsson, Patrik: *Hemtjänsten ur tre perspektiv – En studie bland äldre, anställda och ledning.* 1996.
66. Oskarsson, Hermann: *En klasstrukturs uppkomst och utveckling. Akureyri 1860-1940.* 1996.
67. Thörn, Håkan: *Modernitet, sociologi och sociala rörelser/Rörelser i det moderna: Politik, modernitet och kollektiv identitet i Europa 1789-1989.* 1997.
68. Einarsdottir, Torgerdur: *Läkaryrket i förändring. En studie av den medicinska professionens heterogenisering och könsdifferentiering.* 1997.
69. Åberg, Jan-Olof: *Det rationella och det legitima. En studie av utvärderingars teori och praktik.* 1997.
70. Pham Van Bich: *The Changes of the Vietnamese Family in the Red River Delta.* 1997.
71. Lalander, Philip: *Anden i flaskan. Alkoholens betydelser i olika ungdomsgrupper.* 1998.
72. Eriksson, Birgitta: *Arbetet i människors liv.* 1998.
73. Bartley, Kristina: *Barnpolitik och barnets rättigheter.* 1998.
74. Nordström, Monica: *Yttre villkor och inre möten. Hemtjänsten som organisation.* 1998.
75. Stier, Jonas: *Dimensions and Experiences of Human Identity. An Analytical Toolkit and Empirical Illustration.* 1998.
76. Jerkeby, Stefan: *Slutna cirklar. Om civila moståndsrörelser i Norge och Danmark 1940-45.* 1999.
77. Oudhuis, Margareta: *Vägen till jämlikhet. En analys av den svenska arbetarrörelsens syn på effektivitet och emancipation i arbetslivet.* 1999.
78. Johansson, Anna: *La Mujer Sufrida – The Suffering Woman. Narratives on Femininity among Women in a Nicaraguan Barrio.* 1999.
79. Theandersson, Christer: *Jobbet – för lön, lust eller andra värden.* 2000.

80. Carle, Jan: *Opinion och aktion. En sociologisk studie av ungdomar och miljö.* 2000.
81. Öhrn, Ingbritt: *Livet, identiteten och kronisk sjukdom. En socialpsykologisk studie av unga vuxna diabetiker.* 2000.
82. Mossberg Sand, Ann-Britt: *Ansvar, kärlek och försörjning. Om anställda anhörigvårdare i Sverige.* 2000.
83. Berglund, Tomas: *Attityder till arbete i Västeuropa och USA. Teoretiska perspektiv och analyser av data från sex länder.* 2001.
84. Larsson, Bengt: *Bankkrisen, medierna och politiken. Offentliga tolkningar och reaktioner på 90-talets bankkris.* 2001.
85. Blomquist, Bo: *Förskolebarnets relation till sin familj. Förändrade förutsättningar och föreställningar 1950-1990.* 2001.
86. Hansen, Lars: *The Division of Labour in Post-Industrial Societies.* 2001.
87. Björk, Micael: *Upplösningens dialektik. Bildningsmål och politisk modernitet i Sverige kring sekelskiftet 1900.* 2002.
88. Gustafson, Per: *Place, Place Attachment and Mobility: Three Sociological Studies.* 2002.
89. Rigné, Eva Marie: *Profession, Science, and State – Psychology in Sweden 1968-1990.* 2002.
90. Persson, Anders: *I kräftans tecken. En historiesociologisk studie av cancerforskningens samhälleliga villkor i Sverige och USA under 1900-talet.* 2002.
91. Brnic, Anita: *Speaking of Nationality. On Narratives of National Belonging and the 'Immigrant'.* 2002.
92. Korp, Peter: *Hälsopromotion – en sociologisk studie av hälsofrämjandets institutionalisering.* 2002.
93. Sobis, Iwona: *Employment Service in Transition: Adaptation of a Socialist Employment Agency to a Market Economy. A Case Study of Lodz, Poland 1989-1998.* 2002.
94. Hellum, Merete: *Förförd av Eros. Kön och moral bland utländska kvinnor på en grekisk ö.* 2002.
95. Carlson, Marie: *Svenska för invandrare – brygga eller gräns? Syn på kunskap och lärande inom sfi-undervisningen.* 2002.
96. Hansson, Agneta: *Praktiskt taget. Aktionsforskning som teori och praktik – i spåren efter LOM.* 2003.
97. Engdahl, Oskar: *I finansvärdens bakre regioner. En studie om finansiella offshoremarknader och ekonomisk brottslighet.* 2003.
98. Rolandsson, Bertil: *Facket, informationsteknologin och politiken. Strategier och perspektiv inom LO 1976-1996.* 2003.
99. Schedin, Stefan: *Ekonomisk ojämlikhet. Inkomstfördelning och inkomstskillnader i Sverige under 1980- och 1990-talen.* 2003.
100. Morner, Claudia G: *Självständigt beroende. Ensamstående mammors försörjningsstrategier.* 2003.
101. Wennerström, Ulla-Britt: *Den kvinnliga klassresan.* 2003.
102. Wingfors, Stina S: *Socionomyrkets professionalisering.* 2004.
103. Tursunovic, Mirzet: *Fostran till demokrati: Tre sociologiska delstudier av bosniska ungdomars politiska socialisering.* 2004.
104. Thörn, Catharina: *Kvinnans plats(er) – bilder av hemlöshet.* 2004.
105. Alinia, Minoo: *Spaces of Diasporas: Kurdish Identities, Experiences of Otherness and Politics of Belonging.* 2004.

106. Chronholm, Anders: *Föräldraledig pappa – Mäns erfarenheter av delad föräldraledighet*. 2004.
107. Seldén, Daniel: *Om det som är: Ontologins metodologiska relevans inom positivism, relativism och kritisk realism*. 2005.
108. Winell-Garvén, Irene: *Vägen till Parnassen. En sociologisk studie av kvinnligt konstnärskap i Sverige 1864-1939*. 2005.
109. Engström, Pär: *Samtal och ledarskap. En studie av medarbetarsamtal i grundskolan*. 2005
110. Löfstrand, Cecilia: *Hemlöshetens politik – lokal policy och praktik*. 2005
111. Eydal, Guðny Björk: *Family Policy in Iceland 1944-1984*. 2005
112. Ekbrand, Hans: *Separationer och mäns våld mot kvinnor*. 2006
113. Eriksson, Ylva Ulfsdotter: *Yrke, Status & Genus. En sociologisk studie om yrken på en segregerad arbetsmarknad*. 2006
114. Flisbäck, Marita: *Att lära sig konstens regler. En sociologisk studie av osäkra framtidsinvesteringar*. 2006.
115. Berntsson, Paula: *Läraförbundet, förskollärare och statushöjande strategier*. 2006.
116. Latta, Mia: *Public Transfer and Private Help. Support Networks of Marginalised and Poor individuals in Sweden in the 1990s*. 2007.
117. Persson, Sofia: *Läraryrkets uppkomst och förändring. En sociologisk studie av lärares villkor, organisering och yrkesprojekt inom den grundläggande utbildningen ca 1800-2000*. 2008.
118. Bengtsson, Mattias: *Individen stämplar in. Arbetet, facket och lönen i sociologisk belysning*. 2008.
119. Sjöstrand, Glenn: *Gåvan i Gnosjö. Företagares relationer i ett industriellt distrikt*. 2008.
120. Pellbring, Mats: *Laissez-faire, systemkritik eller reformism? En studie av den svenska opinionsbildande globaliseringsdiskursen i dagspress, 1992-2001*. 2008.
121. Bjarnason, Tómas: *Social Recognition and Employees' Organizational Support*. 2009.
122. Jagudina, Zaira: *Social Movements and Gender in Post-Soviet Russia: The Case of the Soldiers' Mothers NGOs*. 2009.
123. Ranagården, Lisbeth: *Lärares lärande om elever – en sociologisk studie om yrkespraktik*. 2009
124. Shmulyar Gréen, Oksana: *Entrepreneurship in Russia: Western ideas in Russian translation*. 2009
125. Eriksson, Bo G: *Studying ageing: Experiences, description, variation, prediction and explanation*. 2010
126. Karlsson, Anette: *I moderniseringens skugga? Om förändring och identitet i två administrativa serviceyrken*. 2010
127. Bergström, Gunilla: *Tjänsteresor i människor vardag - om rörlighet, närvaro och frånvaro*. 2010
128. Jonsson, Christer: *I fädernas och mödrars spår - landsortsungdomars vuxenblivande och identitetsutveckling i ett livsformsperspektiv*. 2010